



T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ORTAÇAĞ AVRUPASINDA MANASTIRLARA KURUMSAL VE İŞLEVSEL
BAKIŞ**

Hazırlayan
Fatih DEMİR

Tarih Ana Bilim Dalı
Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Pınar ÜLGEN

TOKAT- 2014

ORTAÇAĞ AVRUPASINDA MANASTIRLARA KURUMSAL VE İŞLEVSEL
BAKIŞ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi:18/06/2014

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan: Prof . Dr. Mehmet Münir ATALAR

Üye: Doç. Dr. Pınar ÜLGEN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Burhan KAÇAR

YEDEK Üye: Doç. Dr. Erkan GÖKSU

YEDEK Üye: Yrd. Doç. Dr. İsa TAK

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
12./06/2014 tarih ve 15-01 Sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Mühür

İmza

T.C.

GAZIOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynaklarını gösterdiğimi beyan ederim.

18.06.2014

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Fatih DEMİR

TEŞEKKÜR

“Ortaçağ Avrupa’sında Manastırlara Kurumsal ve İşlevsel Bakış” konulu bu tezin ortaya çıkmasının her aşamasında; kitaplığındaki tüm yerli ve yabancı kaynaklarını kullandığım, değerli fikir ve düşünceleri ve manevi desteği ile teveccühte bulunan, her zaman güler yüzle yanımda olup, bana destek olan Sevgili hocam ve Danışmanım Doç. Dr. Pınar ÜLGEN’e içtenlikle teşekkür ediyorum. Ayrıca Fransızca kaynakların çevrilmesinde bana yardımcı olan, çalışmalarım sırasında değerli fikirlerinden yararlandığım, konu ile ilgili bağlantılı kaynaklar önermesinden ve vurguladığı önemli noktalardan dolayı, aynı zamanda özel arşivini bana açarak her zaman destek olan değerli hocam Prof. Dr. Münir ATALAR’a çok teşekkür ederim. Çalışma alanım dolayısıyla Yurtdışına çıkmam konusunda bana yol gösteren Danışmanım ile birlikte hiçbir yardımını esirgemedi fedakârlık eden Doç. Dr. Alpaslan DEMİR’e çok teşekkür ediyorum.

Ayrıca çalışmamın her safhasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve bu zorlu süreçte bana destek olan ailemin fertleri olan annem Nurten DEMİR babam Arif DEMİR ve Kardeşim Cihan DEMİR’e sonsuz saygı şükranlarımı sunuyorum.

TOKAT- 2014

Fatih DEMİR

ÖZET

Ortaçağ Avrupa Uygarlığı'nın en belirgin özelliği; kamu otoritesinin zayıflaması, toplumsal ve iktisadî düzende ise tarıma dayalı bir ekonomi modelinin etkili olmasıdır. Siyasi olarak da çağın genelinde istilalar ve sonrasında Feodal Sistem etkili olmuştur. Ortaçağ Avrupası'nda böyle bir ortamda etkili olan iki dinî kurum vardır: biri Kilise diğeri Manastır

Ortaçağ Avrupası'nda Manastır Sistemi denilince akla Aziz Benedictus gelmektedir. Benedictus Manastır Sistemi'nin kurucusu ve Benedictus tarzı manastır sistemini geliştiren en önemli kişidir. Ortaçağ da Avrupa da öne çıkan manastırların başında Benedikten ve Cluny Manastırları gelmektedir. Avrupa da IV. Yüzyılda temelleri atılan bu sistem VI. Yüzyıldan itibaren hızla geliştirilerek XV. Yüzyılın sonuna kadar ekonomik, sosyal ve siyasî açıdan önemli rol oynamışlardır. Manastırlarda yoksullara yardım edilerek, aynı zamanda hastalar ücretsiz tedavi edilmiştir. Hem dinî hem de sosyal bir kurum olarak ortaya çıkan manastırlar bir eğitim kurumu olarak da etkili olmuşlardır. Özellikle “Karanlık Çağ” diye ifade edilen Ortaçağ'a; kitaplar çoğaltarak, çeviri hizmetleri vererek ışık tutmuşlardır. Sonuç olarak Ortaçağ Avrupası'nın aydınlanmasında ve gelişmesinde büyük rol oynamışlardır.

Anahtar Kelimeler:Ortaçağ, Avrupa, Manastır, Benediktenler, Benedictus, Cluny Manastırı, Rahip ve Rahibe Manastırları

ABSTRACT

The most common characteristic of civilization in Medieval Europe is effectiveness of agricultural economy model. Invasions and feudal system have influence over politics. There are two influential religious institutions: Church and Monastery.

When it comes to monastery system in Europe in the Middle Ages, St. Benedictus comes to mind. He is the founder of Benedictus monastery styled as Benedictus. Benedicten and Cluny were two important monasteries in the Middle Ages. The system established in 4th century, developed quickly in 6th century and played an important role in terms of economically, socially and politically in 15th century. In monasteries the poor is helped and the patients are treated for free. The monasteries were influential as not only religious and social but also free education institutions. They enlightened Middle Age which is also known as Dark Age by translation service and duplication of books. In conclusion, they played an important role in enlightenment of the Medieval Europe.

Key Words: Middle Age, Europe, Monastery, Benedictus, Benedicten Monasteries, Cluny Monasteries, Monks and Nuns Monasteries.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
1. Konu Seçimi.....	1
2. Materyal ve Yöntem.....	2
3. Konu ve Kaynaklar.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1.MANASTIRCILIK ANLAYIŞI VE MANASTIR KURUMU

1.1. MANASTIRCILIĞIN KÖKENİ.....	9
1.2. AVRUPA'DA MANASTIR SİSTEMİ.....	13
1.2.1. Aziz Antonius.....	14
1.2.2. Aziz Pachomius.....	16
1.3. BİZANS MANASTIR SİSTEMİ.....	31
1.3.1. Bizans Kadın Manastırları.....	36
1.3.2. Aziz Basileios.....	40
1.4. MANASTIR ANLAYIŞI, YAŞANTISI VE YANSIMALARI.....	44
1.5. MANASTIR YEMİNİ.....	55
1.6. MANASTIR GÖREVLİLERİ.....	57
1.6.1. Manastırlarda İş Bölümü.....	57

1.6.2. Manastır Kilercileri.....	58
1.6.3. Manastır Çalışanları.....	59
1.7. KEŞİŞLERİN YAŞANTISI.....	61
1.7.1. Misyonerlik Faaliyetleri.....	62
1.7.2. Sosyal Hizmet ve Yardım Faaliyetleri.....	63
1.7.3. Keşişler ve Şövalyelerin Yaşayışlarındaki Benzerlikler.....	64
1.7.4. Keşişlerin Yaşamında Aziz Benedictus Etkisi.....	65
1.7.5. Manastırların Avrupa'nın Sosyo-Kültürel Yaşantısına Etkisi.....	68
1.7.6. İrlanda Keşişlerinin Yaşantısı.....	72
1.8. MANASTIRLARDA İSYAN HAREKETİ.....	74
1.9. MANASTIR VE KENT ANLAYIŞI.....	74
1.10. RAHİBE MANASTIRLARI.....	78
1.10.1. Rahibelerin Görevleri.....	78
1.11. TARİKATLAR VE MANASTIRLAR.....	80
1.11.1. Aziz Benedictus'un Hayatı.....	80
1.11.2. Benedictenlerin Manastır Yaşamındaki Önemi.....	82
1.11.3. Aziz Benedictus Kuralları.....	86
1.11.3.1. Aziz Benedictus'un Keşiş Sınıflandırması.....	89
1.11.3.2. Aziz Pochamius ve Aziz Basileios Manastırları Arasındaki Farklar.....	90
1.11.3.3. Rahiplerin Manastırlarda Kış Mevsiminde Bir Günü.....	91
1.11.3.4. Rahiplerin Manastırlarda Normal Bir Günü.....	92
1.11.3.5. Manastırlarda İşaret Dili.....	93
1.11.4. Cluny Manastırı.....	97
1.12. MANASTIR MİMARİSİ	106

İKİNCİ BÖLÜM

MANASTIRLARDA EĞİTİM VE EKONOMİK HAYAT

2.1. MANASTIRLARDA BİLİM VE EĞİTİM.....	113
2.1.1. Manastırların Ortaçağ Kütüphaneciliğine ve Kitaplarına Katkısı.....	119
2.1.2. KarolenjRönesansı.....	122
2.1.3. Manastırların Yerini Üniversitelerin Alması.....	130
2.1.4. Manastır Tababeti.....	135
2.1.4.1. Manastır Hekimliği.....	136
2.1.4.2. Manastır Eczaneleri.....	137
2.1.4.3. Manastırlarda Okutulan Tıp Kitapları.....	138
2.1.4.4. Manastırlarda Kan alma uygulaması ve Alınan Kanın İncelenmesi.....	138
2.1.4.5. Manastırlarda Hastane Kadroları ve Görevlileri.....	138
2.1.4.6. Manastır Bahçeleri.....	141
2.1.4.7. Haçlı Seferlerinin Manastır Tıbbına Etkisi.....	143
2.1.4.8. Charlemagne'nın Manastır Tıbbına Bakışı.....	143
2.2. MANASTIRLARDA EKONOMİK HAYAT.....	144
2.2.1. Manastır Gelirleri.....	175
2.2.1.1. Manastırlar ve Darphanecilik.....	177
2.2.1.2. Manastırlarda Tarım ve Hayvancılık Geliri.....	177
2.2.2. Manastır Kolonisi.....	178
2.2.3. Manastır Mülkleri.....	178
2.2.4. Manastırlarda Lonca Sistemi.....	180
2.2.4.1. Tüccar Loncası.....	180
2.2.4.2. Üniversitelere İmkan Sağlayan Manastır Loncası.....	180

SONUÇ	182
KAYNAKÇA	189
ÖZGEÇMİŞ	201



KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz. : Bakınız

c. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Fr. : Fransızca

İ.S. : İsa'dan Sonra

İng. : İngilizce

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan sonra

Öl. : Ölüm

s. : Sayfa

S. : Sayı

Trz. : Tariz

Yay. : Yayınevi

y. : Yıl

GİRİŞ

Tarihî yöntem, geçmiş zaman içinde meydana gelen olay olguların araştırmasında ya da bir problemin geçmişle olan ilişkisi yönünden incelenmesinde kullanılan yönleme verilen addır. Tarihî yöntem, gerçeği bulmak; ya da bilgi üretmek için geçmişin eleştirici bir gözle incelenmesi, analizi, sentezi ve rapor edilme sürecidir.

Tarih, yani insanın geçmişi ile bugünkü varlığı arasındaki kaçınılmaz etkileşim, yüzyıllar boyunca değişik yöntem ve sınıflama alışkanlıkları ile ele alınmıştır. Aristo, tarihi “tek tek olaylardan söz etmesi ve ilkeler türetmemesi” nedeniyle şirin altında bir yerlere koyarken, İbn-i Haldun, tarihin “incelemek, düşünmek, araştırmak ve varlığın sebep ve illetlerini dikkate almak ve olayların vuku ve cereyanının sebep ve tertibini inceleyip bilmeye” yaradığı için varlığın anlamını oluşturan bilimlerin içinde olma itibarını hak ettiğini söyler (Safran, 2011: 19-20).

Ayrıca tarih dediğimizde iki şeyi anlıyoruz. Bunlarda ilki, geçmişte yaşanmış olan; diğeri de bu geçmişi inceleyen bir disiplin olarak tarih. Tarih yazımı da tarihe yüklenen bu iki anlamdan daha farklı olarak ikincisinin geçirdiği dönüşümlerin, tarihçilerin eğilimlerinin ve dönemsel özelliklerin tarihe ve tarihçilere yüklediği mananın anlamlandırma süreçleri olarak karşımıza çıkıyor. (Bizde) Bu bağlamda tarih yazımını tarihsel bilginin olabilirliği ve niteliksel çözümlemesini yapmaya çalışacağız. (Şimşek-Pamuk, 2011: 21).

1.Konu Seçimi

Ortaçağ, genellikle “Karanlık Çağ” olarak bilinmektedir. Fakat gerçekte ise Ortaçağ, barışı, özlemi ve savaş, inanç ve başkaldırı, açlık ve yayılcılık arasında bocalayan keşişleri, ruhbanları, savaşçıları, köylüleri, zanaatkârları ile bir yandan yaşam mücadelesi verirken aynı zamanda toprak açmayı, köy, şato ve kentler çevresinde bir araya gelmeyi başarmıştır. Ancak Ortaçağ Avrupa tarihi çok az çalışılan bir alan olduğundan dolayı kaynaklar açısından sorun ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki başka toplumların tarihini bilmek demek kendi tarihimiz hakkında daha fazla karşılaştırma yapabilmek demektir. Kurumlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar arasında daha fazla

bağlantı kurabilmek demektir. Bu bakış açısıyla bakıldığında manastırlar, incelenmesi gereken kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortaçağda Hıristiyanlık tarihinin en önemli kurumları Kilise ile birlikte Manastır kurumudur. Hıristiyanlıkta manastır hareketinin başladığı yer olarak Mısır kabul edilmektedir. Her ne kadar Hıristiyanlık manastır sistemi Mısır'da ortaya çıkmış olsa da Mezopotamya ve Anadolu'da farklı şekilde kendini göstermiştir. Özellikle Anadolu'nun Kapadokya bölgesinde Aziz Basileios öncülüğünde gelişen manastır sistemi batı manastır sistemine öncülük etmiş ve ışık tutmuştur.

Ortaçağ Avrupa'sındaki çok sayıda manastır, Benedikten manastırı Cluny manastırı, Cistercian tarikatı ve daha sonra kurulmuş olan Fransisken ve Dominiken tarikatları gibi dini gruplar tarafından kurulmuştur. Manastır gibi çok yönlü bir kurumun Ortaçağ Avrupa'sında nasıl yayıldığı, ne gibi kurallar çevresinde gelişip güçlendiği ve bu kurumların Ortaçağ Avrupa'sına sosyal, toplumsal, ekonomik ve siyasi etkisi çok büyüktür.

“Ortaçağ Avrupa'sında Manastır Hayatı” üzerinde müstakil bir çalışma bulunmaması ile birlikte yapılan çalışmaların küçük ve belli başlı konular üzerinde bulunması, manastır hayatı üzerinde çalışılan konuların Doğu Manastır Sistemi ve Bizans'ta ki manastır hayatını ele alması konu seçimimizin temel sebebidir.

Bununla birlikte Hıristiyanlıkta, kiliseden sonra en güçlü kurumlarından biri olan manastırların Ortaçağ Avrupa'sında ekonomik, siyasi ve toplumsal hayattaki üstlendikleri rolü ortaya çıkarmak ve bu konuda ki eksiklikleri gidermeye çalışmak için “Ortaçağ Avrupa'sında Manastır Sistemine Kurumsal ve İşlevsel Bakış” adlı çalışmayı uygun gördük

2. Materyal ve Yöntem

“Ortaçağ Avrupa'sında Manastır Sistemine Kurumsal ve İşlevsel Bakış” adlı tezimiz için öncelikle bir literatür araştırması yapılmıştır. Ardından ele alınacak olan konular bir sıraya konulmuş ve ulaşabileceğimiz kaynaklar çerçevesinde gruplandırılmıştır.

İlk olarak fişleme tekniği kullanılmıştır. Kaynaklar tek tek okunarak gerekli görülen yerler incelenerek ve detaylı bir şekilde irdelenerek fişlenmiştir. Bu şekilde fişlenen kaynakların yanında bazı yabancı kaynaklara da internet üzerinden ulaşılarak önemli görülen yerler içinde aynı teknik uygulanmıştır.

Kaynaklarımız dil olarak sadece Türkçe yazılan kaynaklarla sınırlı kalmayarak İngilizce ve Fransızca kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Araştırma sahamız, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tarih Bölümü Kütüphanesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Tokat Halk Kütüphanesi, Muğla Üniversitesi Menteşe Kütüphanesi ve KATÜ Üniversitesi Faik Ahmet Barutçu Kütüphanesi olarak sıralanmaktadır. İnternet üzerinden ulaşılan kaynaklar ise çoğunlukla yurt dışındaki üniversitelerin kütüphanelerinden ve bu üniversitelerde bulunan elektronik kitaplar ve makalelerden oluşmaktadır.

Konumuz Ortaçağ Avrupa'sının temel kurumlarından biri olması sebebiyle sadece tarih alanında sınırlı kalınmamıştır. Ortaçağ Avrupa'sını; dinî, ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel yönden etkileyen bir kurum olan manastırlar detaylı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

3.Konu ve Kaynaklar

Tezim “Ortaçağ Avrupa'sında Manastır Sistemine Kurumsal ve İşlevsel Bakış” adı altında toplanmıştır. Çalışma alanımız Avrupa Tarihi olunca kaynakların çoğu yabancı kaynaklardır. Ulaştığım yabancı kaynakların çoğu yine İngilizce olup bazılarının Türkçe tercümeleri yapılmıştır. Bunun yanında konumuz sosyal, ekonomik ve siyasî olayların Ortaçağ da şekillenmesinde etkili olduğu için, ekonomi alanında, siyasi alanda ve sosyal alanda ki konularda yapılan çalışmalardan da yeterince faydalanma fırsatı buldum. Ayrıca yerli kaynaklardan, Ülkemizde yazılan makalelerden ve yapılan çalışmalardan de faydalanarak tezimin kaynakçasını yoğun, içeriğini ise derin tutmaya çalıştım.

Ortaçağ Avrupa'sında etkili bir rol üstlenen Manastır Sistemi'ni şu başlık altında “Ortaçağ Avrupa'sında Manastır Sistemine Kurumsal ve İşlevsel Bakış” toplamaya

çalıştım. Çalışmam sırasında sıkça kullandığım kaynaklardan bir kısmını tanıtmanın faydalı olacağını düşünüyorum:

Pınar Ülgen'in "Manastır Kurumlarının Ortaçağ Avrupa Tarihindeki Önemi" adlı makalesi tezimizin en önemli kaynaklarından biridir. Bu çalışma ortaçağ Avrupa'sındaki manastır hayatına ve manastır sisteminin ortaçağ Avrupa'sındaki sosyal, ekonomik ve siyasi rolünü özetlemektedir. Ayrıca manastırların sadece bir inzivaya çekilme yeri olmadığını ortaçağ Avrupa'sında nasıl etkin bir şekilde rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Tezimizin konusu Ortaçağ Batı Dünyasındaki Hıristiyanlık hayatındaki manastır hayatıdır. Fakat manastır sisteminin doğu dünyasındaki etkisinin özellikle Bizans üzerindeki nasıl etkili olduğunu anlatan Murat Tural'ın "Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı" adlı eserinden de yararlandık

Sema Doğan'ın, "Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları" adlı çalışmasından tezimizle ilgili olmasından dolayı faydalanmayı yararlı bulduk. Bu çalışma manastır sistemini genel bir şekilde ele almıştır. Bizans'ta, Anadolu'da, Yakındoğu'da, Yunanistan ve Balkanlar gibi çeşitli coğrafyalardaki manastır sistemini ele almıştır. Biz de konumuz ortaçağ Avrupa Tarihi ile ilgili olan kısmından tezimizin oluşturulması sırasında faydalandık.

Ortaçağ Avrupa'sının en güçlü imparatorluklarından birinin kralı olan Charlemagne'nin hayatını ve Karolenj Rönesansı'nı konu alan Özlem Genç'in "Birleşik Avrupa'nın Mimarı Charlemagne ve Karolenj Rönesansı" adlı eseri Avrupa'nın merkezi güçlerinin toplanması ve yükselişini ele almaktadır. Ortaçağın karanlık çağ olmadığını ve Rönesans ve Reforma öncülük eden Yeniden Doğuş'un Gizli mimarlarından olan Charlemagne'ın hayatını anlatmıştır. Ayrıca eser Karolenj Rönesansı'nı da etkili bir biçimde anlatmaktadır. Biz de tezimizin ortaçağ'ın gelişmesinde etkili olan manastırların etkisinden bahsederken konuları da ele alırken bu çalışmadan faydalandık

Jean Gimpel'in "Ortaçağda Endüstri Devrimi" adlı eseri Tezimizin en önemli kaynaklarından biridir. Eserde endüstri yaşamı ve kurumları hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. İlk endüstri devrimin bu çağda gerçekleştiğini savunan ve karanlık

çağ olarak bilinen döneme yeni bir bakış kazandırmaktadır. Biz de tezimizde Ortaçağ Endüstri Devrimi gerçekleştirilirken manastırların rolünü anlatırken bu çalışmadan faydalanmayı yararlı bulduk.

Ortaçağda endüstri ve teknolojiyi etkili bir biçimde anlatan Pınar Ülgen'in "Doğu Batı Arasında Teknoloji Transferi" adlı eserini de ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalıştık. Çünkü eserde manastırların Ortaçağdaki endüstri ve değirmenler başta olmak üzere ticaret ve ekonomi gibi birçok alanda etkili olduğunu tesbit ettik. Tez konumuz olan manastırların ekonomik yönünün aydınlatılmasında bu eserden yararlandık. Ayrıca yine Pınar Ülgen'in "Geç Ortaçağda Avrupa'daki Üniversiteler ve Eğitim" adlı çalışmasından da Ortaçağda manastırların eğitime katkısını ele alan bu çalışmadan faydalanmayı yararlı bulduk.

Ali Haydar Bayat'ın "Tıp Tarihi" adlı eseri Ortaçağda manastırlardaki tıp alanında yapılan çalışmaları açıklamakta faydalandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır. Çünkü bu kaynak ortaçağ manastır tabâbetini etkili bir biçimde ele almıştır.

Cyril Mango'nun "Bizans" adlı eseri Bizans dünyasını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Özellikle Eğitim, Kent, Ekonomi, Toplum, Halklar, Edebiyat, Sanat ve Manastır Hareketi gibi konularda çok farklı bilgiler vermektedir. Ayrıntılı ve akıcı bir dile sahip olan yazarın bu eseri okumaya değer bir esedir. Ayrıca Alice-Mary Talbot'un "Bizans Manastır Sistemine Giriş" adlı çalışması konumuz açısından oldukça önemlidir.

Kemal Aytaç'ın "Avrupa Eğitim Tarihi" adlı eseri bir diğer önemli eserdir. Çünkü eser Ortaçağ Avrupa'sındaki eğitim hakkında genel bilgiler içermektedir. Özellikle Şövalyelik Kurumu ve manastır kurumunu da ele alarak manastırlarda verilen eğitim hakkında bilgiler vermektedir.

Mehmet Ali Kılıçbay'ın Fransızcadan çevirmiş olduğu Georges Duby'nin "Ortaçağ İnsanları ve Kültürü" adlı eser tezimiz açısından oldukça önemlidir. Çünkü Cluny Manastırınının 1080 ile 1155 yılları arasındaki 75 yıllık dönemi kapsayan bütçesi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ortaçağda bir manastırın bunalımlı yıllarda ve ekonomik etkileşimin yoğun olduğu dönemde manastır bütçesi hakkında bize bilgi

vererek 75 yıllık süreçte manastırın yaşadığı olayları anlatmaktadır. Bizde bu bakımdan önemli gördüğümüz bu çalışmadan tezimizde faydalandık.

Lewis Mumford'un "Tarih Boyunca Kent" adlı eseri tezimizin yazım aşamasında kullandığımız önemli bir kaynaktır. Ortaçağ Avrupa'sında Manastırların kentlerin şekillenmesinde ve manastırların kentler üzerindeki etkisi özellikle kentlerin bazı manastırların yakınında bazı manastırların uzağında kurulmasının sebeplerini ortaya koyması bakımından çok önemlidir. Ayrıca eser kentlerin geçirdiği dönüşümleri ve kentlerin geleceğini değiştiren önemli olay ve olguların da ayrıntılı bir şekilde anlatılması bakımından oldukça önemlidir.

Jacques Lee Goff'un "Avrupa'nın Doğuşu" adlı eseri de bizim için oldukça önemlidir. Çünkü eser Avrupa'nın özellikle ortaçağdan başlayarak ticaret, sanayi, eğitim, kentliler ve köylü halk başta olmak üzere önemli liderleri ve geçmişe damga vuran kralları, imparatorları anlatması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca ortaçağla ilgili pek çok konuda önemli bilgiler vermektedir.

Jacques Lee Goff'un "Ortaçağ Batı Uygarlığı" adlı eseri de önemli kaynaklardan olup V.-XIII. Yüzyıllarda Avrupa'da meydana gelen ekonomik, dinsel, zihinsel ve toplumsal alanda gerçekleşen bütün değişim ve gelişmeleri ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Burada bahsedilen Ortaçağ, Geçim döneminden büyüme dönemine geçiş olarak tanımlanmaktadır. Bu da ortaçağ Avrupa'sına farklı bir bakış açısı getirmiştir.

E. H. Ackerknecht'in "A Short History of Medicine" adlı eseri çok önemli bir eserdir. Bu eser manastır tıbbı hakkında ayrıntılı bilgiler içeren bir eserdir. Bu nedenle tezimizin bir iç başlığı olan "ortaçağ tababeti" için oldukça önemlidir.

W. Braunfels'in, "Monasteries of Western Europe. The Architecture of the Orders" adlı eseri Batı Avrupa manastır sistemini ve manastır hayatı hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir. Eser batı avrupadaki manastırlar hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca manastır kanunlarının mimarları olarak görülen görüşler hakkında bilgilerde bulunmaktadır.

M. Cels'in "Life in A Medieval Monastery" adlı eseri de tezimiz için oldukça önemlidir. Tezimizin ana fikrini tam manasıyla ifade etmektedir. Bu çalışma Ortaçağ Manastır hayatı hakkında bilgi vermektedir.

J. C. Dickinson'un "Monastic Life in Medieval England" adlı eseri tezimizin bağlantısı için önemlidir. Çünkü tezimizin ortaçağ İngilteresindeki manastır sistemini tam anlamıyla ifade etmek için bu eser büyük bir önem arz etmektedir.

D. H. Farmer'in "The Oxford Dictionary of Saints" adlı seri özel bir sözlük olup ortaçağdaki azizlerin biyografileri hakkında bilgi vermektedir. Bu bakımdan çok önemlidir.

J. J. Bagley'in "Life in Medieval England" adlı eseri ayrıntılı ve bölümleri olan bir eserdir. Manatırlarla ilgilin olan bölümü bizim için oldukça önemlidir. Ortaçağ İngilteresindeki günlük yaşam hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ayrıca manastırlar ve rahipler hakkında bilgi vermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MANASTIRCILIK ANLAYIŞI VE MANASTIR KURUMU

Manastırcılığın doğuşu ve hızlı gelişimine baktığımızda bazı uzmanların şüpheli yaklaşımlarıyla karşılaşmaktayız. Şöyle ki; bu hareket, Hıristiyanlık öncesi prototiplerine bağlanmaya çalışmışlardır. Fakat yaklaşık M.Ö. II. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bu paganist münzevi toplulukların, gerek Hıristiyan münzevilerle olan benzerliklerinin azlığı, gerekse manastır hareketinin ortaya çıkmasından önce ortadan kalkmış olmaları sebebiyle, M.S. III. yüzyılda ve sonrasında gelişen Hıristiyan münzeviliği üzerindeki etkilerine dair bir kanıt bulunmamaktadır. Teb'li Paulos (d. 234), geleneksel anlatıya göre yaşamı hakkında bilgi sahibi olduğumuz ilk Hıristiyan münzevi olmasına rağmen, Doğu Çölü'nde inzivaya çekildiği 86 yıl boyunca hiçbir insan görmemiş ve böylece kimse kendisini mürit olarak izleyememiştir. Hâlbuki manastırcılığın kurucusu olarak kabul edilen Antonios (251-356), çölün olanaklarını ortaya çıkarıp göstermiş ve müritlerinin akınına uğramıştır. Athanasios'a göre oldukça zengin bir Hıristiyan ailenin çocuğu olan Antonios (250-355), ailesinin ölümünden sonra evini terk eder. Doğu Çölü yakınlarında, Pispir denilen yerde terk edilmiş bir kalede inzivaya çekilir ve yirmi yıl boyunca kendisine yılda iki kez ekmek getiren kişi dışında hiç kimseyle görüşmez. Zamanla ünü yayılmaya başlar ve yaşam biçimini taklit etmek isteyen birçok kişi, yaşadığı kalenin etrafına yerleşir. Bir süre sonra Antonios, müritlerinin baskısıyla yirmi yıllık inzivasına son verir, böylece yeni bir sosyal hareket başlatmış olur. Münzevilerin sayısı arttıkça manastır toplulukları da yayılmaya başladı. Antonios'un manastır sisteminde belli bir düzen ve itaat etme gibi kurallar olmamasına rağmen, zamanla Mısır'da gelişen yeni bir manastır sisteminde, son derece örgütlü bir düzen görülüyordu ve manastırın yönetimini elinde bulunduran baş keşişe itaat etme zorunluydu (Bora, 2009: 10-11).

Bu zorunluluk zamanla Anadolu'ya oradan da Avrupa'ya yayılmıştır. Temelleri mısırdaki atılan manastır sistemi çeşitli evrelerden geçerek ve çeşitli değişikliklere uğrayarak Hem Doğu Hıristiyanlık dünyasına hemde Batı Hıristiyanlık dünyasına çok büyük faydaları olmuştur. Modern dünyanın oluşmasında teknolojik, dini siyasi ve ekonomik olarak manastırların rolü çök büyüktür.

1.1. MANASTIRCILIĞIN KÖKENİ

Manastır kelimesi köken olarak Yunanca monakos fiilinden türetilmiştir ve “tek başına yaşamak” anlamına gelmektedir (Backman, 2002: 71). Nitekim ilk keşişler, tek başına yaşayan birer münzeviydi (Talbot, 1999: 163).

Manastır” terimi, Yunanca mone (mesken, mekan) köküne dayanmaktadır ve monazö (tek başına yaşamak) fiilinden türemiştir. Nitekim Hıristiyanlığın en erken dönemlerinde, dünyadan el etek çekip, dua ve ibadet yoluyla Tanrı’ya ulaşmak isteyen münzevilerin çölde inzivaya çekilmesi olarak tanımlanabilecek asketizm (zahitlik), zamanla özellikle Mısır’da ortaya çıkan Hıristiyan manastır hareketini başlatmış, bu hareket de Bizans manastırcılığına dayanak olmuştur (Bora, 2009: 10). Ya da başka bir ifadeyle Manastır kelimesi “tek yalnız” manasına gelen Grekçe monastan türetilen ve münzevi hayat tarzını benimseyenlerin yaşadığı mekânları ifade eden monasteri onun Türkçe’deki şeklidir (Gürkan, 2003: 558). Manastır kelimesi Batı dillerine monastery (İng) ve Monastere (Fr) şeklinde geçmiştir. Arapçada ise keşişlerin yaşadığı hücreleri yani manastırları tarif etmek için deyr, devaran (dönmek, dolaşmak, yönetmek) kökünden türetilen deyr kalimesi kullanılmaktadır. Ayrıca keşişler içinde “deyyar ve deyrani” kelimeleri kullanılmaktadır (Tural, 2011: 13-14).

Kelime anlamı olarak baktığımızda bir manastır, hem belli kilise görevlileri - başrahip ve baş rahibeler- tarafından kontrol edilen bir yer hem de bir kilise yuvası yaratan binalar kompleksini içinde barındıran bir yer olarak tanımlamak mümkündür. Bir diğer anlamıyla manastır, belli bir tarikata mensup fertlerin çalışma, eğitim ve ibadetlerini tamamen Allah’a has kılmak üzere, toplumdan ayrı bir şekilde, grup halinde yaşayabilmelerini temin maksadıyla düzenlenmiş olan yapı, ya da yapılar topluluğudur (Ülgen, 2012: 316-317).

Bir diğer tanıma göre ise manastır, belli bir tarikata mensup fertlerin çalışma, eğitim ve ibadetlerini tamamen Allah’a has kılmak üzere, toplumdan ayrı bir şekilde, cemaat halinde yaşayabilmelerini temin maksadıyla düzenlenmiş olan yapı, ya da yapılar topluluğudur (Kingsley, 2003: 350). Manastır, aslında yeni tür bir polisti. Bir birlikti veya daha çok, benzer fikirlere sahip insanların, sadece törenler için değil, aynı zamanda yeryüzünde sadece Tanrıya hizmet etmeyi amaçlayan bir Hıristiyan hayatı

yaşamak amacıyla sürekli bir biçimde bir arada bulunmalarını hedefleyen yakın bir kardeşlikti. Hippo Piskoposu Augustinus¹, IV. yüzyılda böyle bir tarikat kurdu, VI. yüzyıldaysa Nursialı Benedictus bu tarikata daha sonraki her manastır tarikatını

¹ Aurelius Augustinus, 13 Kasım 354 tarihinde, bugün Cezayir'in doğu sınırında bulunan Roma eyaleti Numidia'nın küçük bir kentinde, Tagaste'de dünyaya gelmişti. Zengin bir adam olmamakla birlikte Roma yönetiminde memur olan ve o tarihlerde pagan inancına sahip bulunan babasına karşılık annesi Monica, daha o tarihte ateşli bir Hıristiyan olarak tanınıyordu. Her ikisi de büyük ihtimalle Romalı kökenlerden gelmekteydi ama soylarına Numidia'nın karışmış olduğu sanılmaktadır. Çünkü Augustinus Pön diline de aşinaydı. Çocukluk döneminde, annesi tarafından Katolik Kilisesi'ne Hıristiyanlığı öğrenmesi için kaydettirilen Augustinus vaftiz edilmemişti. Babası, Augustinus'un on bir, on iki yaşlarında başladığı dilbilgisi ve edebiyat öğreniminde gösterdiği başarıdan çok etkilendi ve oğlunun hukukçu olmasını istedi. 370 yılında Tagaste'li zengin bir yurttaşın parasal desteğinde Kartaca'ya retorik dersleri almaya giden Augustinus, burada bir kadınla birlikte yaşamaya başlar on yıl süren bu ilişkisinden Adeodatus adlı oğlu dünyaya gelir. Okulda sessizliği ve çalışkanlığı ile tanınmış olan Augustinus Manesçiliğinetkisine kapılır ve felsefe ile dini uzlaştırmaya kalkışır. 373'te öğrenimini bitiren Augustinus hukuka değil edebiyata merak salar, Tagaste'de bir yıl dilbilgisi öğretmenliği yaptıktan sonra, Kartaca'ya dönerek retorik öğretmeni olur. 383 yılında Roma'ya gider. Bunda, tutkulu bir retorik öğretmeni olmasının etkili olduğu söylenmiştir. Roma'da umduğunu bulamayan Augustinus, bir yıl sonra Milano belediyesinin retorik kürsüsü başkanlığına geçmeyi kabul eder Roma'dayken Manesçiliği terk etmiş olan Augustinus, Milano'da piskopos Ambrosius'tan etkilenir ve yeni Platoncu metinleri okumaya başlar. 386'da Hıristiyan olmaya karar verir. Hıristiyan oluşundan sonra, birkaç arkadaşı ve öğrencisi ile birlikte bir tür manastır yaşamı sürmek amacıyla Afrika'ya dönme kararı alır. Bu arada, günümüze sadece Müzik Üzerine adını taşıyan parçası kalmış olan kitaplar üzerinde çalışır. Roma'ya gelmelerinden bir süre sonra, Afrika'ya gitmek için beklerken annesinin ölmesi üzerine, bir yıl kadar daha Roma'da kalır. Burada, tartışma yaratan ilk kitabını Katolik Kilisesi'nin ve Manesçilerin Ahlak Anlayışları Üzerine adlı kitabını yazar. Ancak iki yıl sonra, oğlu ve arkadaşlarıyla birlikte Tageste'ye ulaşabilir. Malını mülkünü satmış, gelirlerini yoksullara vermiştir Yanındaki bir kaç kişiyle beraber, dua etmeye ve çalışmaya adanmış bir manastır yaşamı sürmeye başlar. Bu grubun yer alan oğlu 380 yılında ölür. 391'de, sakin manastır yaşamı ansısın sona erer. Hippo'ya giden Augustinus'u, yaşlı piskopos cemaate dahil olmaya zorlar bütün karşı çıkışına rağmen cemaate alınır ve piskopos tarafından rahip ilan edilir Manastırını Hippo'ya nakleder. Burada, alışılmış olanın dışına çıkarak, vermeye ve Afrikalı sapkın tarikat mensuplarıyla kamu Önünde tartışmalar yapmaya başlar 395 ya da 396 yılında sonradan "piskopos olmanın ağır yükü" diye anacağı görevleri üstlenir. Otuz beş yıllık piskoposluk yaşamında tüm enerjisini Kuzey Afrika Katolik Kilisesi'ni savunmayı ve geliştirmeye verir. 28 Ağustos 430'da Augustinus'un yaşamı da son bulur. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları - Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi Yayınları. Ankara 2001. s. 140-141.

doğrudan doğruya veya dolaylı teşvik ve meydan okumayla etkileyen bir biçim verdi (Mumford, 2000: 309).

XII. yüzyılda Paris'te yaşayan filozof Petrus Abelardus'un yazılarında ortaya çıkmıştır. Abelardus, “şehirler, evli insanların manastırlarıdır. Şehirler, iyilikseverlik tarafından bir arada tutulur. Her şehir bir kardeşlik mekanıdır” demiştir (Barasch, 1996: 58)

Ayrıca manastırlar, rahiplerin Lord'a hizmet ettikleri en iyi yerlerdir. Çünkü rahiplerin hayatları kurallara ve geleneklere göre düzenlenmektedir (Ülgen, 2012: 317-Holsworth, Trz: 33)

Şunu da belirtmek gerekir ki; dış dünya ne kadar karışık olursa olsun manastır duvarlarının içinde bir düzen ve sükûnet adası kurulmuştu. Her ne kadar herkes, hatta daha sonra görüldüğü gibi daha varlıklı keşişler bile böyle yoğun bir konsantrasyona ve kendini adamaya dayalı bir hayatı yaşayacak niteliğe sahip olmasa da, Hıristiyan hayatının temel değerlerinin manastırda cisimleştiği konusunda hiç kimsenin şüphesi yoktu. Hıristiyan hayatının bu görünümleri o kadar çekiciydi ki, XII. yüzyılda Floris'li Giocchino, insanlık gelişiminin en son noktası olarak gördüğü bir dönemin, bütün insanlığın manastır kardeşi olarak Evrensel Manastır'ın çatısı altında birleşeceği Kutsal Ruh döneminin hayalini kurmuştu. Aynı yüzyıl içinde, Clairvaux'lu Bernard'a göre manastır cennetin kalesiydi (Mumford, 2000: 310).

Manastırcılığa farklı bakış açılarıyla da bakılmaktadır. Bunlardan biri Manastırcılık hareketinin din dışı bir hareket olarak görülmesidir. Bu hareketin, dünyadan tümüyle el çekmemekle birlikte, özellikle çileci ve kendini adanmış bir yaşam süren belli bazı Hıristiyan kümeleşmelerinden türemiş olması mümkündür. Bu tür insanlar, spoudaioi (hevesli kişiler) ya da filoponoi (gayretli kişiler) olarak tanınırken, Süryanice konuşulan eyaletlerde bunlara “Ahdin oğulları” deniyordu; ve ne yazık ki, hakkında çok az şey bilinen bir çeşit örgütleri vardı (Mango, 2007: 119).

Manastır hayatının nerede ve ne zaman başladığına bakıldığında manastırcılık kavramının M.S. 40-50 yıllarında Anadolu yoluyla Avrupa'ya gelen Hıristiyanlık öncesinde Balkanlarda yayılmaya başladığı görülmektedir. İlk Hıristiyanlar, Roma

yönetiminde ezilmiş olan kitlelerdi. IV. Yüzyıla kadar bir yer altı hareketi olan Hıristiyanlık 313 yılında Roma’da serbest bırakıldı. IV. Yüzyılda Avrupa’da henüz yalnız şehirlerde yaşayanlar Hıristiyan olmuşlardı. Bu yüzyıldan itibaren Mısır ve Suriye’den öğrenilmiş olan manastır hayatı Avrupa’nın kırsal kesimlerinde etkili olmaya başlamıştır (Şahin, 2009: 93).

Antik Roma dünyasının sınırları üzerine kurulmuş uluslarda ve yeni etnik gruplarda, belli gelişmeler olmuştu; ancak Ortaçağ başlarında Batı’yı tek biçimli kılan her şeyden önce Hıristiyanlığın yayılmasıdır. Bir kere, bu bölgenin tamamı, gücü özellikle kent yönetiminde sürekli artan piskoposlar tarafından yönetiliyordu. VII. yüzyıldan itibaren piskoposlar arasında başpiskoposlar olarak adlandırılan daha üst düzeyde bir grup belirmişti. Piskoposların yönetimindeki Hıristiyan Batı, temelde Antikçağ Roma’sının idari birimlerine dayanan ve piskoposluk bölgeleri olarak bilinen bölgelere bölünmüştü. Piskoposlar ile papazların yanında, Doğu kökenli yeni dini figürleri de belirmişti keşişler. Batı’daki keşişlerin büyük kısmı, “yalnız yaşayan” keşişler olmasına rağmen inzivaya çekilmemiş, aksine birlikte, gruplar halinde yaşamayı seçmişti. Bunlar, genellikle kentlerin dışında, vadi veya orman gibi gözlerden az çok uzak yerlerde kurulan manastırlarda yaşayan tarikat üyeleri idi. Keşişler, IV. ve V. yüzyıllar arasında, pagan köylülerin Hıristiyanlaştırılmasında çok önemli bir rol oynamışlardı. Keşişlerin çoğu gezgindi. Bunların arasında dikkati çeken, daha önce bahsettiğimiz İrlandalı keşişlerdi; havarilik misyonlarını Doğu Galya’dan Kuzey İtalya’ya, geniş bir coğrafyada yerine getiriyorlardı (Goff, 2008: 26-27).

Aslına bakılırsa, manastır hareketi başarı kazandı. Bunun tam olarak nasıl gerçekleştiği bilinmemektedir; çünkü hareketin ilk seksen ya da yüzyılına ilişkin bilgiler çok azdır. Güvenilir nitelikteki en eski kaynaklar, yaklaşık IV. yüzyılın ortasına, Roma dünyasının birçok kesimine zaten yayılmış olduğu ve on binlerce bağlı kişinin bulunduğu bir döneme aittir. Genellikle inanıldığı üzere, manastır hareketinin Mısır’da başladığı doğruysa, kısa bir süre içinde Filistin, Suriye ve Mezopotamya’ya da ulaşmış olmalıdır. 340 yılından önce Anadolu’nun kuzeyinde kurumsallaştığını ve yaklaşık 350’ye geldiğinde, Batı Avrupa’da da bazı keşişler bulunduğunu biliyoruz (Mango, 2007: 120).

1.2 AVRUPA'DA MANASTIR SİSTEMİ

Genelde Hıristiyan geleneğinde hayattan yüz çevirme idealinin başlangıçtan beri var olduğu bilinmekle beraber manastır hayatının kökeni, Mısır'da “çöl babaları” diye anılan bazı din adamlarının tek başlarına çöllere ve dağlara çekilip münzevi hayat sürmelerine dayandırılır. Bu inzivaya çekilişin ardında, içtimaî ve siyasî sebeplerin yanı sıra gittikçe dünyevîleşen ve kozmopolit hale gelen kilise ortamından ve bunun getirdiği yükümlülüklerden uzaklaşmak suretiyle Hıristiyan mükemmelliği idealini arama yahut ferdî kurtuluşa erme çabalarının da bulunduğu kabul edilir. Münzevî hayat biçimini seçmiş Hıristiyan din adamlarının en meşhuru “keşişlerin babası” olarak da bilinen Aziz Antony'dir (öl.355). Antony, yaşlı bir münzevî rehberliğinde Nil'in² doğu kıyısındaki Nitria Çölünde inzivaya çekilip ileri derecede zühd ve nefsi yenme tekniklerini uygulamıştır. Antony'nin etrafında, onu örnek alan Hıristiyanların toplanmasıyla ilk manastır cemaatinin tohumları atılmış. Bu ilk zâhidler topluluğu ortak bir kurala tâbi olmaksızın çadırlarda veya hücrelerde kendi koydukları prensipler doğrultusunda yaşamıştır. Sadece pazar ayinleri için bir araya gelen bu grup arasında günlerce yemek yemeyen uyumayan veya haftalarca hareket etmeden ayakta duranlar olmuş, bazıları ise mezarlara veya kuyulara kendilerini hapsedip yıllarca çok az bir yiyeceklerle hayatlarını sürdürmüşlerdir. IV. yüzyılın başlarında bu şekilde yaşayan kadın ve erkek münzevî sayısının 5000'i bulunduğu nakledilir (Gürkan, 2003: 559).

Manastır geleneği, Mısır'dan Filistin, Suriye, Anadolu, Yunanistan ve Mezopotamya'ya yayılmış, çıkış amacını korumakla birlikte her biri bulunduğu coğrafyanın özelliklerine göre değişik şekiller almıştır. Filistin'de Antony'nin öğrencisi Azize Helena tarafından kurulan ve kilise etrafında oluşturulmuş müstakil keşiş hücreleriyle yeni katılanları eğitmek için yapılmış bir binadan oluşan külliyeler (laura) ortaya çıkmıştır. Bu manastırlarda seçilmiş bir dinî liderin (abbot) otoritesine tâbi olan

² Afrika'nın Kuzey Doğu'sunda yer alan, kaynağından itibaren döküldüğü Akdeniz'e kadar dünyanın en uzun nehri olarak 6648 km kat eden ve dokuz ülkeden geçen Nil tarih boyunca özellikle Mısır'ın dini, kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal hayatında büyük rol oynamıştır. Yunan'lı tarihçi Herodotos onun hakkında “Mısır Nil'in armağanıdır” demektedir. Ayrıca Nil ismi Yunanlılar tarafından kullanılan nehir vadisi anlamındaki nelios'tan gelir. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Eymen Suad Seyyid, “Nil”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 33, İstanbul, 2007, s. 122.

keşişler, sadece cumartesi ve pazar âyinleri için bir araya geliyorlardı (Gürkan, 2003: 559).

Münzevilerin çöle çekilmelerinin ardında çeşitli nedenler yatmaktaydı. III. yüzyılda gerek rahatsız edilmeden çilekeş bir yaşam sürebilmek için, gerekse İmparator Decius (249-251) dönemi baskı ve zulmünden kurtulmak için birçok Hıristiyan çöle çekilmiş ya da dağlara kaçmıştır. Hıristiyanlık hoş görülmeye başlandıktan sonra bile münzeviler geri dönmemiş, hatta çöle çekilen keşişlerin sayısında artış olmuştur. İnançlarının yeterince sınanmadığı hissine kapılan keşişler, kendi zorlu sınavlarını yaratmak için çölün uygun bir ortam sağladığını fark etmişlerdi (Bora, 2009: 10).

1.2.1. Aziz Antonius

İsa'nın söylediklerini sözcük anlamıyla yorumlayan ilk Hıristiyan örnekleri Yukarı Mısır'da görülmektedir. İmparator Decius dönemindeki zulümden kaçmak için on beş yaşındayken, bir hurma ağacıyla bir kaynağın yanındaki bir mağarada yaşamaya başlayan başlamıştır Paulos. Sonraki doksan yıl boyunca tek başına burada kalan Paulos, ölümünden kısa bir süre önce Antonios adlı bir başka münzevi tarafından bulundu. Yine Yukarı Mısır'daki Hierakleus'tan genç bir erkek olan Antonios, 273 yılında annesiyle babasının ölümü üzerine, kız kardeşinin eğitimi için gerekli tedbirleri aldıktan sonra geriye kalan mülklerinin tamamını satıp gelirini yoksullara dağıtmıştı. Kendisi de yakınlardaki çölde bir mağarada yaşamaya başlamış, günde bir kez ekmek yiyip su içerek hayatta kalmıştı. Kendisine hayranlık duyan bazı kişiler de Antonios'a katılmışlar ve sonunda Antonios, iki manastır kurup bu manastırlar için bir yaşam tüzüğü yazmıştır. Ünü öylesine yayılmıştı ki, imparator Constantinus onun dualarını istemiş, İskenderiye Piskoposu Athanasios ise yaşam öyküsünü yazmıştı (Read, 2003: 49-50).

Antonios'un hayatını kaleme alan Büyük Athanasios (Tural, 2011: 58), (295-373), 335-365 yılları arasında beş kez İskenderiye başpiskoposluğu görevinden alınmış ve sürgüne gönderilmiştir. Yıllarını Roma'da ve İtalya'nın diğer kentlerinde geçiren Athanasiosile, Antonios'un ve Mısırlı keşişlerin yaşamları da Batı'ya aktarılmış olur. Böylece, zamanla Güney Galya ve İrlanda'da bile, Mısır manastırcılığını örnek alan manastırlar kurulmuştur (Bora, 2009: 12). Özetle ifade etmek gerekirse Manastır

hayatının İtalya'ya geçişi ise patrik Athanasios tarafından gerçekleştirilmiştir. Onun "Antonius'un Hayatı" adlı eseri Latince ye çevrilmiş ve böylece Mısır manastır bilgisi İtalya ya da yayılmıştır (Ülgen, 2012: 320).

Manastırlar, Hıristiyan dinine bağlı olarak gelişmemişlerdir. Çünkü Hıristiyan manastırcılığı daha farklı bir tarzdır. Yani çölde ve kentteki ev kiliselerinde yaşanmaktadır (Ülgen, 2012: 317). Bu tarz hayat yaşayan münzevilerden birincisi Aziz Antonius idi (Roberts, 2010: 129).

Mısır'daki gelişiminin erken bir evresinde, manastır hareketi Bizans döneminde klasik hale gelecek ve bu dönem boyunca sürecek iki biçim alacaktı: Yalnızlık ve toplulukla ilgili. Aziz Antonius, yalnızlığın modeli idi. Onun temelde soyutlanma, dua ve oruçtan oluşuyordu. Sık sık uykusuz kalmasına, asla bedenini suyla yıkamamasına ya da yağlamamasına karşın, daha sonraki dönemlerde göreceğimiz o garip cezalandırma yöntemlerini hiç uygulamadı. Onun düşmanları, öncelikle eski konforları ve ailesinin düşünceleri, ardından kösnül arzular, son olarak da vahşi canavarların dehşet verici görüntüleriyle kendisini baştan çıkaran şeytanlar idi: Çölün, Mısırlılar için canavarların yaşadığı korkutucu bir bölge olduğunu unutmamamız gerekiyor. Elli beş yaşındayken (306), Antonius çekildiği inziva sürecinden zaferle çıktığında, sanki yücelmiş gibi görünüyordu. Fiziksel olarak ihtiyarlamamışken, ruhanî bir metanet, eğitim ve hastalara şifa verme gücü kazanmıştı. Ardından, birçok kişiyi münzevi bir yaşamı benimsemeye ikna etti ve böylece dağlarda ve çölde kurulan manastırlara, evlerinden buralara gelen keşişler yerleşti (Mango, 2007: 120).

Antonius yaşamının bundan sonraki yirmi beş yılını –(356 yılında, (Tural, 2011: 60) 105 yaşındayken öldü)- daha çok halk arasında geçirdi. Şifacı güçlerinden yararlanmak için seçkin kişiler, onunla tartışmak için putperest filozoflar ziyaretine geliyorlardı; hatta İmparator Constantinus bile, Antonius'un, onun bir Hıristiyan olduğundan emin oluncaya değin –(azizin bunu bilmediği anlaşılıyor)- elini bile sürmek istemediği bir mektup yazdı. Her şey hesaba katıldığında, Grekçeyi bilmeyen ve yaşamının sonuna dek okuma-yazma öğrenmemiş bir Mısırlı köylü için gerçekten parlak bir kariyere sahipti (Mango, 2007: 120-121).

1.2.2. Aziz Pachomius

Lavralarda yaşayan münzevilerle keşişlerin yanı sıra 300 dolaylarında Mısır'da başka bir manastır sistemi gelişti. Adını Yunanca "ortak yaşam"dan alan bir tarikat manastırıydı. Yukarı Mısır'da, Teb ile Luksor'un hemen kuzeyinde, son derece örgütlü bir yapı göstererek gelişen bu manastır sisteminin kurucusu, Pachomios idi. Tarikat manastırlarında, münzevilerin zaten uymakta olduğu yoksulluk ve iffet erdemlerine bir üçüncüsü, itaatkârlık erdemi eklenmişti. Manastır bir baş keşişin yönetimindeydi ve keşişler de ona itaat etmek zorundaydı. Münzevi keşişler, kendi hayat tarzlarını kendileri belirliyor, dolayısıyla da kurtuluşa erme doğrultusunda kişisel manevi programlarını oluşturuyorlardı. Tarikat manastırlarında ise düzenli olarak toplu ibadet yapılmaktaydı ve bütün keşişler bunlara katılmakla yükümlüydü. Ayrıca her keşişten el emeğine dayalı belli bir iş görmesi, örneğin tarlada çalışması ya da kumaş dokuması beklenirdi. Muazzam genişlikte olan Pachomios manastırlarında çoğu zaman yüzlerce, hatta bazen binlerce keşiş yaşıyordu (Talbot, 1999: 164-165).

Manastırcılığın, topluluksal biçimi, Antonius'un genç çağdaşı Pachomius (ö.346) tarafından Yukarı Mısır'da kuruldu. İmparatorluk ordusunda hizmet ettikten ve kendisini bir münzevi olarak eğittikten sonra, Pachomius, manastır yaşamı için en uygun olanın askerî model olduğuna karar verdi. Tabennesi'de, Nil nehrinin sağ kıyısında kurduğu manastır, büyük bir özenle her birinin başında bir kumandanın bulunduğu evlere bölünen surlu bir karargâh olarak tasarlanmıştı. Keşişler, mesleklerine veya zanaatlarına uygun olarak gruplar halinde dağıtıldıkları bu evlerde zamanlarının büyük bölümünü el emeği ile geçiriyorlardı; birlikte çalışıyor, birlikte ibadet ediyor ve birlikte yemek yiyorlardı. İtaat konusuna özel bir önem veriliyordu. Sıradan keşişler, evlerindeki reise tâbi idiler; reis ise, başrahibe karşı sorumluydu. Öldüğü döneme gelindiğinde, Pachomius, rahip ve rahibelerinin sayısı toplam birkaç bine ulaşan ve bir düzine erkek, üç de kadınlar manastırından oluşan bir zincirin önderine dönüşmüş durumdaydı (Mango, 2007: 121).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere ilkolarak dağınık keşiş hayatını düzenli ve kilise otoritesiyle bağlantılı bir cemaat haline getiren kişi Aziz Pachomius'tur (ö.346). Pachomius, 320'de Tabennisi de terkedilmiş bir köyde yörenin patriği

Terityra'nın otoritesi altında kurduğu cemaatin görevleri arasına ibadetin yanı sıra toprağı işleme faaliyetini de eklemiştir. Koyduğu kurallar (fakirlik ve bekârlık) neticesinde münzevi zâhid (hermit) geleneğinden cemaat hayatına dayanan manastır (coenobite) geleneğine geçişi sağlamıştır. Daha sonra Pachomius modelini esas alıp mensuplarının bir liderin yönetimi altında ortak hayat sürerek iş, dua, zühd ve kutsal metinleri okuyup öğrenmeye yoğunlaştığı manastırlar kurulmuştur. Pachomius öldüğünde kendisine bağlı dokuzu erkekler, ikisi kadınlar için olmak üzere toplam on bir manastırın bulunduğu belirtilir (Gürkan, 2003: 559).

Aziz Pochamius, yaklaşık yirmi yaşlarına geldiğinde ilkleri gerçekleştirmek için Allah'ın çağrısını işitiyordu. O vakitte henüz o puta tapıyordu (Ware, 2005: 2).

Burada en ilginç olan olaylardan biri, Tanrı'nın bir meleğinin, Pachomius'a bronz bir tablet üzerine yazılı bir hüküm, yani ayrıntılı bir düzenlemeler setini vahyettiği söyleniyordu. Koptça'dan Grekçe'ye ve Grekçe'den Latince'ye tercüme edilmiş olan bu belgenin yazarının, bizzat Pachomius mu, yoksa halefleri mi olduğunu araştırmamıza gerek yok. Tam metni, Jerome'un 404'te yaptığı Latince düzenlemesinde de bulunmaktadır. Bu belge; çevresi surla kuşatılmış, bir şapeli, bir yemekhanesi, bir hasta odası ve yabancılar için hanı bulunan bir manastırı resmeder. Keşişler, kendilerine ait olmakla birlikte kilitleri bulunmayan hücrelerde yatıyorlardı ve bir şilte, iki yakasız gömlek, bir başlık ve başka bir iki temel gereç dışında hiçbir şey bulundurmalarına izin yoktu. Ne oruç (haftada iki) ne de ibadet aşırı boyutlardaydı. Kutsal Yazılara ilişkin biraz bilgi ile asgarî düzeyde okur-yazarlık zorunluydu; ama daha ileri eğitime gereksinim duyulmuyordu. Ne yapıyor olurlarsa olsunlar, keşişlerin birbirlerinden bir kol boyu mesafeyi korumaları gerekiyordu; karanlıkta hiç kimseyle konuşamıyor, binalar topluluğunu izinsiz terk edemiyorlardı (izin aldıkları zaman da, ancak çiftler halinde gidebiliyorlardı); döndükleri zaman, dışarıda duydukları hiçbir şeyi anlatamıyorlardı. Bu manastırlardaki sıkı düzen altındaki yaşamın, binlerce kadın ve erkeğin akın etmesini sağlayan cazibesi neydi acaba diye, merak etmekten kendini alamıyor insan. Açıkçası Pachomius, adaylardan aşırı taleplerde bulunmuyordu ve öyle görünüyor ki, yoldaşlık ve minimum bir maddî güvenlik standardı sunduğu sıradan insanlar arasından mümkün olabildiğince çok izleyici çekmeye çalışıyordu. Sözü edilen hüküm, suçluları ve kaçak köleleri kabul etmenin getirebileceği tehlikelerin bilincine

işaret eder, ama gizlilik süreci öncelikliydi ve her türden, yabana atılamayacak kadar çok sayıda soyguncu, borçlu ve uyumsuzun, manastır duvarları ardındaki anonimliğin peşine düştüğüne kuşku yoktur (Mango, 2007: 120-121).

Pachomios tarzı manastır, sonraları Akdeniz'in doğusunda ve batısında da gelişen bütün manastırların modeli oldu, ama özellikle Doğu Ortodoksluğuna özgü Basileios ve Batı'daki Benedikten manastırlarının gelişimini etkiledi. "Basileios" manastır sistemine adını veren kişi. Doğu Kilise Babaları'ndan Kaisareialı Aziz Basileios'tu ve klasik gelenek ile Hıristiyan inancı arasında bir sentez yaratarak önemli bir rol oynamıştı. Bu sentez, sonraki Bizans ilahiyatının temel dayanağı oldu (Talbot, 1999: 165-166).

Pachomios, müritlerini kapalı duvarlar arkasında ortak bir yaşam biçimine soktuğu bu tarikat manastırı ile Doğu ve Batı manastır kurumunun temelini atmıştır. Bu tarz manastır, özellikle Doğu Ortodoksluğuna özgü Basileios ve Batı'daki Benedikten manastırlarının gelişimini etkilemiştir. Ölümüne kadar, ikisi kadınlar manastırı olmak üzere on bir manastır kurulmuş, böylece Pachomios Koinonia yani "Pachomios Federasyonu" oluşmuştur. Bu federasyon, Teb Bölgesi'nde Nil nehri boyunca yaklaşık 280 kilometrelik uzun bir araziye yayılmıştır (Bora, 2009: 14).

Anadolu'da ise (Kapadokya) Aziz Basil (ö.379) öncülüğünde Pachomios'a ait cemaat modeli geliştirilmiştir. Bu modelde manastırdaki keşişlerin sayısı azaltılarak liderin mahiyetindeki keşişlerle tek tek ilgilenmesi amaçlanmıştır. Zühd hayatını ılımlı hale getiren (Tural, 2011: 69) ve şehir manastırlarının kurulmasını destekleyen Basil'in bu reformu Doğu keşişliğinin gelişiminde önemli rol oynamış, manastır hayatını yetimhane ve hastaneler kurmak, çeşitli iş kollarında halka yardımcı olmak gibi faaliyetlere de açmıştır. Bu dönemden itibaren münzevi hayat cemaat hayatı lehine itibar kaybetmiş, keşişlerin kibre kapılmasını önlemek için dinî liderin koyduğu sınırların aşılmasına izin verilmemiştir. Mezopotamya ve Suriye'de gelişen manastır hayatında ise ferdî münzevi gelenek devam ettirilmiştir. Doğu manastırının önemli

örnekleri arasında Mısır'daki Sohag, Suriye'deki Kulat Semân ve Sînâ dağındaki Aziz Catherine Manastırları³ sayılabilir (Gürkan, 2003: 559).

IV. yüzyıl ortalarında Basileios, Kappadokya'da kurduğu manastır için kurallar hazırlamaya koyulmuştu. Mısır, Suriye ve Filistin'de gelişen manastır sistemlerinden hoşnut değildi ve Pachomios tarzı manastır sistemini çeşitli değişikliklerle Anadolu'ya uyarlamaya çalıştı. Tarikat manastırlarını sonuna kadar destekliyor, tek başına yaşamayı onaylamıyordu. Nefsine olağanüstü biçimde hâkim olmadıkça bir keşişin tek başına yaşamasının çok zor, hatta tehlikeli olduğu kanaatindeydi. Hem bir münzevinin kendi kendine yetmesi de zordu; gündelik ihtiyaçları için keşiş, ziyaretine gelenlerin hayırseverliğine bağımlıydı. Basileios, keşişlerin çoğunun münzevi olmaya yetecek disiplini taşımadığını, bu yüzden komünal bir manastır yaşamına ihtiyaçları olduğunu öne sürüyordu. Manastır topluluğunun her üyesi, manastırın fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunmalı; keşişler, teşvik ve eleştiri yoluyla birbirlerinin manevi gelişimlerine yardımcı olmalıydı (Talbot, 1999: 166). Bu sebeple Basileios keşişlerin tek başına yaşamalarını yasaklamıştı (Tural, 2011: 73)

Burada Hieronymus adlı bilginden de bahsetmek gerekir. Kitabı Mukaddes adlı eseri Latince'ye çevirmiş ve Papa Damasus'a sekreter olarak hizmet etmiş olan Romalı bilgin Hieronymus, Antakya'nın doğusundaki çölde münzeviler arasında yaşıyordu. Küçük Asya'daki Kapadokya'dan zengin ve seçkin bir aileden gelen Basileios ise, tüm Mısır, Suriye ve Filistin'i dolaşarak pek çok cemaati ziyaret etmiştir. Basileios, münzevinin bireysel çilecilik kahramanlığını reddederek, ibadetin fiziksel çalışmayla ve hayır işleriyle birleştiği ortak yaşamı tercih etti. Manastırının bitişiğinde bir yetimhane ve işsizler için bir atölye bulunmaktaydı. Tüzük yazmamış olmasına karşın, Doğu Kilisesi'nde manastır sisteminin kurucusu olarak görülür (Read, 2003: 51).

³ Sina Yahudi, Hıristyan ve İslam geleneklerinde Hz. Musa'ya Tevrat'ın verildiği yer olarak kabul edilir. Coğrafi konumuyla ilgili farklı görüşlerin yer aldığı Sina dağı, IV. Yüzyılda Bizanslı rahipler tarafından Sina çölünün Güneyinde Saint Catherine Manastırı yakınlarındaki Cebelimusa ile özleştirilmekle beraber bunu destekleyecek delil bulunmamaktadır. Mustafa Sinanoğlu, "Sina", **İslam ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 37, İstanbul, 2009, s. 221.

Basileios'un sistemi, Pachomios kurallarını esas almakla birlikte, bazı bakımlardan ondan ayrılıyordu.

1. Basileios, Mısır'ın inanılmaz derecede kalabalık manastırlarını fazla büyük bularak manastırları küçültmüştü.

2. Keşişin itaatkârlığını en önemli erdem sayıyordu.

3. Çilekeşlik ve nefsin köreltilmesinde aşırıya varmayı yasakladı; özel olarak oruç tutmak isteyen keşiş, başkeşişten izin almak durumundaydı.

4. Pachomios sistemiyle bir başka önemli fark da Basileios manastırlarının çöllerde değil kentlerde kurulmuş olmasıydı. Böylece keşişler, insan kardeşlerinden kopuk yaşamak yerine, hayır işleri görerek onlara yardımcı olabileceklerdi. Ayrıca kendi davranışlarıyla, kilise dışından kardeşlerine gerçek Hıristiyan yaşantısı konusunda örnek olacaklardı (Talbot, 1999: 166-167). Özetle ifade etmek gerekirse: aziz basileios zamanında rahiplerin çoğu dağlardan geri çekilmeye başladı ve böylece yeni bir düzen kuruldu (Wishart, 1900: 70-71). Bu düzenin adı Basileios manastır sistemi idi.

Ortaçağda Doğu ve Batı manastır sistemleri arasında ortaya çıkan en önemli farklılıklardan biri, Batı'daki Benedikten, Fransisken ya da Dominikenlerin aksine Bizanslı keşişlerin ayrı tarikatlar halinde örgütlenmiş olmamasıdır. Bir anlamda bütün Bizans manastırları aynı tarikata bağlıydı ve Aziz Basileios Kurallarına uyuyordu; bir yandan da her manastır kendi başına örgütlenmişti ve kurucusunun koyduğu kurallara göre yaşamını düzenliyordu. Typikon denen bu kuruluş belgelerinin yaklaşık 50 tanesi günümüze kalmıştır ve manastır sisteminin idealleri ile IX. ve V. yüzyıllar arasında Bizans manastırlarında günlük hayatın gerçekleri konusunda paha biçilmez bir bilgi kaynağı oluştururlar (Talbot,1999:167)).

Normal olarak bu belgelerin başında yer alan bir giriş bölümünde, kurucunun yeni bir manastır kurma nedenleri açıklanır, ardından keşişler ya da rahibelere yol gösterecek ayrıntılı kurallar sıralanır. Ele alınan konular arasında başrahip ya da rahibenin seçilmesi, çömezlik süresi, manastır dışına çıkmayı yasaklayan ya da düzenleyen kurallar, yemekhanede uyulacak davranış kuralları, bayramlar ve perhiz

dönemlerinde yeme-içme konusunda uyulacak kurallar, manastır kıyafeti ve kuralları çiğneyen keşiş ya da rahibelere verilecek cezalar yer alır. Bütün typikon'larda, özellikle yemek yeme konusunda tarikat tarzı manastır sisteminin kurallarına harfiyen uyulacağı kesin biçimde vurgulanır. Keşişler ile rahibeler, yemekhanede hep birlikte aynı yemeği yiyecek, hücrelerine yiyecek götürmeyeceklerdir. Typikon'lar, özellikle mutedil üsluplarıyla Basileios'un temel ilkelerini sürdürür, ancak belli konulardaki kurallar söz konusu olduğunda manastırdan manastıra sayısız farklılık görülür (Talbot, 1999: 167).

Kilise mensuplarının bazıları arasında hissedilen tehlike, manastır hareketiyle ilgili en eski belgelerden birini oluşturan Gangra (Çankırı) Konseyi yasalarında (341) açıkça görülür. Sorun, Pontos eyaletinde hatırı sayılır bir yandaş topluluğu edinmiş olan Eustathios diye birinden kaynaklanıyordu. Gangra'da (Çankırı) (Şahin, 1993: 216), toplanan piskoposlara teşvik ettiği uygulamalar şunlardı: Evli insanların hiçbir kurtuluş umudu bulunmadığını söyleyerek evlilikleri bozuyordu, kiliselere hoşgörüle bakıyor ve kendi ayinlerini kendisi düzenliyordu; o ve yandaşları garip kılıklara bürünüyor ve kadınlara da erkek kılıkları giydirip saçlarını (hem de Tanrı'nın onlara, erkeğe tâbi olduklarını hatırlatmak için verdiği saçları) kestirmeye zorluyorlardı; köleleri, efendilerini terketmeye teşvik ediyordu. Evli rahipleri tanımıyorlardı. Kilise'nin oruçlarını dikkate almıyor ve et yemekten tiksiniyordu. Açıkçası, Eustathios, kilisenin hem ahlâkî yetkisi hem de maddî geçim tarzının dayandığı toplumsal düzen için bir tehdit oluşturuyordu; bununla birlikte, bir heretik olarak damgalanmadı, daha sonraları piskopos yapıldı ve evrensel olarak kilisenin temel taşlarından biri olarak kabul edilen Aziz Basileios'u hatırı sayılır bir ölçüde etkiledi (Mango, 2007: 122-123).

357 yılında dindar annesi ve kız kardeşinin örnek oluşuyla manastır yaşamına çekilen genç Aziz Basileios, çeşitli gözlemler yapmak ve en uygun olanını seçmek için Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır'ı içine alan bir yolculuğa çıktı. Antonius (Aziz Antonius doğu manastırının tarihinde kesintisiz bir görüntü sergileyen temel bir modeldi) (Ware, 2005: 3). Münzeviliğinin, bazı bakımlardan hayran olunacak bir nitelikte olmakla birlikte, kardeşçe iyiliğe yönelik hiçbir fırsat sunmamak ve Tanrı'nın bütün buyruklarını yerine getirmeye olanak vermemek gibi çok ciddi eksiklikleri bulunduğu sonucuna vardı. Pachomian (Pochomius Manastırları) evlerinin, doğru dürüst denetlenebilmek için fazla büyük olduğu sonucuna vardı. Yolculuklarından sonra

döndüğünde manastır kurmaya karar verdi ve kendi yeni manastır idealini ortaya çıkarmak istedi. Basileios, bu ideali uzun ve kısa olarak tanınan iki eserinde hatırı sayılır bir ayrıntı zenginliğiyle ortaya koyar (Mango, 2007: 124).

Görüldüğü üzere Hıristiyan manastır hayatının kaynağı Mısır'dır. Bu yaşantı tarzı, III. yüzyılın sonlarında insanların, yalnızlık içinde oruç tutmak ve tefekküre dalmak maksadıyla çöllere ve dağlara çekilmeleri şeklinde başlamıştır. Çok geçmeden bu münzeviler küçük ibadet mekânlarına (oratory) ya da kiliselere (laura) bitişik veya onlara çok yakın hücreler inşa etmişlerdi. Pachomius (292-346), münzevîlerin manastır hayatı yaşayan bir topluluk halini almasına öncülük eden ilk kişidir. Burada, her keşiş bir hücre veya odada yalnız başına yaşamakta ancak yemek ve cemaatle ifa edilen ibadetlerde diğerleriyle bir araya gelmekteydiler. Bir duvarla çevrili mimari bir plana dayalı olmayan binalardan meydana geliyor olmaları, ayrıca keşişlerin beceri ve ustalıklarına göre farklı gruplara ayrılmaları dışında, bu manastırların fizikî görünümüleriyle ilgili olarak herhangi bir şey bilinmemektedir. Küçük Asya'da, Büyük Basil (329-379) yetimhane, hastane ve atölye inşası gibi hayra yönelik uğraşları keşişlerin görevlerine ilave etmişti. Yine bazı manastırlar, seyyah ve hacılar için ayrı yapılar ihtiva etmektedir (Kingsley, 2003: 350).

M.S. 500 ile 1000 yılları arasında beş yüz yıllık bir döneme baktığımızda büyük Roma şehirlerinin çöküntüsü ile karşılaşmaktayız. Avrupa'nın büyük bölümü ilkel bir tarım ekonomisine dönüşmüş ve sıradan insanların hayatları açlıktan ölme eşiğinde, savaşçı göçebe kabilelerin vahşi saldırılarına maruz kalarak geçinmiştir. Toprak işleyen insanların çoğu bu kabilelere karşı savunmasızdı. Sadece kırlık bölgelerin çeşitli yerlerinde kurulmuş, etrafları duvarlarla çevrili manastırlar, tehlike anında oralara ulaşabilen çok az sayıda kişiye yardım elini uzatabiliyordu. Avrupa'daki korku ve kıtlık manzarası 900'lü yılların sonlarında yumuşadı. İnsanların çoğunun yaşadığı kırlık bölgeler, kalelerin inşa edilmesi ve yerel beylerin sürekli hizmet karşılığı tebaalarına bir ölçüde askeri koruma sağladığı feodalizm sisteminin gelişmesi sayesinde daha güvenli bir hal aldı. Ortaçağ şehirleri de gelişmeye başladı. Avrupa nüfusunun çok az bir kısmı şehirlerde yaşasa da bu şehirler surlarının ardında ticaret yoluyla elde edilen yiyecek, giyecek ve lüks malları topluyorlardı (Sennett, 2001: 135).

Görüldüğü üzere Manastır sisteminin ortaya çıkışı, Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın yayılmasıyla yakından ilişkilidir; ilk keşişler, Hıristiyanlara yönelik zulmün son evrelerini içeren III. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştı. Sonraki yüzyılda, İmparator Constantinus'un Hıristiyanlığı kabul etmesinden hemen önceki evreydi (Talbot, 1999: 163).

Dini bütün Hıristiyanlar, baskı ve zulümden kurtulmak için çöle sığınır, orada rahatsız edilmeden ibadetlerini yerine getirerek çilekeş bir hayat sürebilirlerdi. Geleneksel anlatıya göre bu çetin hayat tarzını benimseyen ilk kişi, Paulus adında biriydi (Havari Paulusla karıştırılmaması için "İlk Münzevi" adıyla anılır). Muhtemelen İmparator Decius zamanında (249-51) baskılardan kaçan Paulus, Mısır göllerindeki dağlara çekilip bir mağarada yaşamaya başlamış. Hemen yakınlarda bir palmiye ağacı bitmiş ve bir pınar akmaktaymış. Palmiye yapraklarından kendine giysi yapan Paulus'a bir karga her gün bir somun ekmek getiriyormuş. Böylece her türlü ihtiyacını karşılayan Paulus, ölene dek 60 yıl boyunca huzur içinde yaşamıştır (Talbot, 1999: 163).

Kendisinden genç bir çağdaşı olan Aziz Antonios çok daha fazla tanınmaktadır. Bunu da IV. yüzyılda, Kilise Babası İskenderiyeli Athanasios'un kaleme aldığı yaşam öyküsüne borçluyuz. Sonradan bütün azizlerin yaşam öykülerine model olan bu eser, ortaçağda hem Doğu'da hem Batı'da yaygın biçimde okunmuştur. Paulus yapayalnız yaşıyordu; Aziz Antonios'un yanına ise müritleri akın etti ve böylece keşiş toplulukları gelişmeye başladı. Keşişler hafta içinde ayrı ayrı hücrelerde kalıyor, dua edip hasırdan şilteler yapıyorlardı; hafta sonunda ise ibadet için toplanırlardı. Bu tür manastır topluluklarına lavra adı verilirdi. Aziz Antonios'un önemi, şahadet olmaksızın fakat nefsi körelterek kutsiyete erişmenin yeni bir yolunu göstermiş olmasından kaynaklanır (Talbot, 1999: 163).

IV. yüzyıl başlarında insanlar, Antonios'u örnek alarak çöle koşmaya başlamışlardır. Hıristiyanlığın kuruluşuyla birlikte manastır yaşamının çöküşe geçmesi beklenebilirdi, çünkü ilk başlarda çok sayıda keşiş, baskılardan kaçarak çöle sığınmıştı. Ancak Hıristiyanlık hoş görülmeye başlanınca keşişlerin sayısı daha da arttı. Birçok Hıristiyan, artık inançlarının yeterince sınanmadığı hissine kapılarak kendi çetin sınavını kendi yaratmak üzere çöle çekilmeye başladı. Üstelik sadece erkekler değil,

kadınlar da münzevi oluyordu; fakat bu kadın münzevilerin bir kısmı, tecavüze uğramamak için ya da kendi cinselliklerini inkâr ettiklerinin ifadesi olarak erkek kılığına girmektedir. Aziz Antonios'un yaşam öyküsünde Şeytan'ın şöyle yakındığı duyulur: “Zayıf düştüm ben... Artık ne bir yerim var, ne silahım, ne şehrim. Hıristiyanlar her yere yayılmış, sonunda çöl bile keşişlerle doldu”. Ancak Hıristiyanlar, uhrevi olmayan sebeplerle de, sözgelimi vergiden ve askerlikten kaçmak için keşişliğe yönelince sorunlar başladı. Yine Aziz Antonios'un Yaşamı'ndan bir alıntıda: “Böylece ibadet çardakları gibi hücreler kurdular dağlarda; sürekli mezmurlar söyleyen, okumayı seven, oruç tutan, dua eden, gelecekte olacakları sevinçle bekleyen mübarek topluluklarla doldu buralar... Kendiliğinden gelişmiş, dindarlık ve adaletle dolu bir toprak parçası görebilmek gerçekten mümkündür artık. Zira burada ne kötülük edenler vardı, ne de kötülüğe uğrayanlar, ne de vergi tahsildarlarının aşağılamaları: Bunların yerine, yegane amacı fazilet olan çok sayıda çilekeş bir araya toplanmıştı,...Geniş mülkleri olan çok sayıda asker ve adam, hayatın yüklerini bir yana bırakıp ömürlerini keşiş olarak geçirmeye gelmişti”. Aslında o kadar çok genç adam çöle çekilmişti ki, sonraları, IV. yüzyılda bir imparator, kamusal görevlerinden kaçmak için manastırlara sığınan keşişlerin buralardan çıkarılması için emir verdi (Talbot, 1999: 164).

Mısır'da oluşan bu münzevi yaşam yayılarak Suriye, Filistin, Anadolu ve ardından başkent Konstantinopolis'i etkilemiştir. Kaisareia'lı Büyük Basileios'un, Pachomios'dan esinlenerek oluşturduğu kurallar Doğu Manastır sistemini biçimlendirmiştir. Basileios, en erken manastır kurallarını Yunanca düzenlemiş ve bunlar Uzun ve Kısa Kurallar olarak adlandırılmıştır (Doğan, 2003: 74). Manastırların işleyişi sırasında uyulması gereken çeşitli kurallar vardı. Bu kurallara bazen tarikatların kurucuları tarafından bazen de manastır kurumlarının kendileri tarafından hazırlanmış kurallardı.

Örneğin bir de Avrupa'daki manstırlara bakıldığında durum mısırdaki Bizansta ki manastırlardan farksız değildi. 1200 yılında Seine üzerinde yalnızca iki önemli köprü vardı: Grand Pont ve Petit Pont. İkisinin de iki yanı evler ve dükkânlarla doluydu ve her köprü belli tüccarların yeriydi. Örneğin Petit Pont'da bulunan eczacılar, aşağıdaki limanda indirilen baharatları alıp ilaca dönüştürüyorlardı. Şehir ilaçlarda kullanılan malzemelerin katıksızlığı ve gücü konusunda belli kurallar getirmişti. Nehirde

avlanmak bile “kralın, Notre-Dame ruhani meclisinin ve Saint-Germain-des-Pres manastırının koyduğu kurallara tabiydi. Belli bir büyüklüğün altındaki sazan, turna ve yılan balıklarını avlamayacakları konusunda İncil üzerine yemin eden balıkçılarla üç yıllık sözleşmeler yapılıyordu” (Sennett, 2001: 177).

Humbert de Romans, pazarların ahlaki açıdan manastırlara göre daha kötü hale getiren şeyin ne olduğunu açıklamak için bir hikaye anlatır ve şöyle der: “Bir adam manastıra girdiğinde orda bir çok şeytan olduğunu ama Pazar yerine gittiğinde sadece bir tane olduğunu onunda yüksek bir direkte tek başına durduğunu görür. Bu onu hayrete düşürür. Ama ona manastırda herşeyin ruhları tanrıya ulaştırmaya yardım edecek şekilde düzenlendiği bu yüzdende keşişleri yoldan çıkarmak için bu kadar çok şeytan gerektiği, hâlbuki Pazar yerinde herkes kendinin şeytanı olduğu için tek bir şeytanın yeterli olduğu anlatılır” (Sennett, 2001: 179).

Manastırlar kendilerine özgü yapıları gereği, bilindiği üzere kurala göre yaşanması gereken kurumlardı. Kadınların manastırları da kutsal bir tarikata uymalıdır ve her başrahibe ayrılmaksızın manastırında oturmaya devam etmelidir.

Manastır hayatına yeni katılan laiklerle ilgili; kendi kuralını yaşamayı tamamen öğrenmeden, başka işler için dışarı gönderilmesinler.

Laikler, manastır içinde, keşişlerin amiri (başrahibi) olmasınlar.

Manastır kilercileri hakkında; açgözlü kişiler atanmamalıdır ve de kural neyi emrediyorsa öyle yapılmalıdır.

Küçük manastırlarda kural olmadan ikamet eden rahibeler hakkında: istiyoruz ki cemaat tek bir yerdeki manastır kuralına uyum sağlasın ve piskopos orada olabilecekleri planlasın. Ayrıca hiçbir başrahibe ne bizim emrimiz olmadan manastır dışına çıkmaya cüret etsin ne de kendisine bağlı kişilerin bunu yapmasına izin versin (Genç, 2013: 144).

Maddelerde geçen kural kelimesi, Nursialı Aziz Benedictus’un kurduğu Benedikten tarikatına ait olan ve manastır içerisindeki hayatı düzenleyen maddelerden oluşan tarikat kuralını işaret etmektedir. Manastırlarla ilgili yayımladığı maddelerle manastır içindeki suçları azaltmak ve düzeni tesis etmek amacıyla hareket eden

Charlemagne, manastır sistemi için bu tarikatı benimsemiş ve her yerde yayılmasını emretmiştir. Bu nedenle manastırlarla ilgili yazdığı maddelerde benedikten tarikat kuralını özellikle vurgulamıştır (Genç, 2013: 144-145).

Benedict'in Kuralları, ise bir manastırdaki düzeni sağlamak için gerekli olduğuna inandığı talimatlardan oluşur. Kuralları oluştururken Hippo'lu Augustine⁴ ve

⁴ Hıristiyan filozof ve ilahiyatçıların en önemlisi olan Hippo'lu Augustine (354-430) antik dönemin sonlarında yaşadı. Roma hakimiyetindeki Kuzey Afrika'da, putperest bir baba ve dindar bir Hıristiyan annenin oğlu olarak 13 Kasım 354 yılında dünyaya gelen Augustine, olgunluk yaşlarına kadar putperest olarak kaldı. Ailesi zengin değildi ama iyi bir eğitim görmesi için onu Kartaca'ya gönderdi. Komisyon, "Augustinus", **Anabritannica Ansiklopedisi**, Ana yay., c. II, İstanbul, 1990. s. 556. Orada felsefeyle tanıştı ve ona olan ilgisi zamanla daha da arttı. "*Augustin'i felsefi konularda en fazla etkileyen yazar Cicero'dur. Augustin'in çok iyi tanıdığı ve günümüzde kayıp olan Cicero "Hortensius" isimli diyalog şeklinde yazdığı eserinde, siyasi faaliyette bulunan ya da toplumsal hayata katılan bir insanın eleştirel yargıya sahip olabilmesi için felsefi bakışa sahip olmasının gerekli olduğuna vurgu yapmaktadır. Augustin Kartaca'da (19 yaşında) öğrenci iken, eserlerini okuduğu ünlü Romalı hatip ve avukat Cicero'nun Hortensius'u Romalı aydınları felsefe'yi öğrenmeye davet etmektedir. Cicero için ideal olan insanın kendine yeterli hale gelmesidir. Herkesin uğrunda koştuğu mutluluğun kişinin kendisine olan saygısını yitirmesine neden olan haz dolu bir yaşamda bulunamayacağını ve bu tür bir yaşamın insan ilişkilerine zarar verdiğini ileri süren Cicero'ya göre, insanın sefaletinin nedeni Tanrı'nın bir tür cezası olabilir ve şimdiki hayatlarımız belki de daha önceki yaşamımızdaki günahların kefaretidir. Hortensius'da ayrıca yeme, içme ve şehvet gibi bedensel zevklerin insanı daha yüce konulardan uzaklaştırdığı savunulmaktadır*" Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Emine Saadet Öner, **Augustinus'un Tanrı Devleti**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008. s. 19. Otuz iki yaşında Hıristiyan, 391 yılında da rahip oldu. Bütün Hıristiyan otobiyografilerinin en ünlülerinden biri olan(400 yılı), yaşadığı iç çelişkileri ve gelgitleri anlattı. 396'da, Hippo piskoposu olarak atandı ve ölümüne kadar bu makamda kaldı. Bu dönemde bir yandan papazlık görevlerini yerine getiriyor, bir yandan da başlıca teoloji ve felsefe eserlerini yazıyordu. En büyük başarısı, klasik dönemin düşünceleriyle Hıristiyan inançlarının sentezini (William McNeill, **Avrupa Tarihinin Oluşumu**, (Çev: Yusuf Kaplan) Külliyyat yay., İstanbul, 2008. s. 11.) yapabilmiş olmasıydı. Ayrıca Augustine Hıristiyanlığa Yeni-Platoncu yaklaşım da katmıştır. Bu itiraf adlı eserinde açıkça ortadadır. Alev Alatl, **Batiya Yön Veren Metinler**, c. I., İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı yay., İstanbul, 2010. s. 231. Augustine, Hippo'nun Vandallar tarafından muhasara edildiği 430 yılında öldü. Mark Kishlansky, **Batının Kaynakları Batı Medeniyeti Okumaları Başlangıçtan 1600'e**, (Çev. M. Kürşad Atalar), Açılım Kitap Pınar Yayınları, İstanbul, 2006. s. 223. Augustinus sırasıyla mani dini, Yunan filozofları ve özellikle neoplatonizm ile ilgilendi. Augustinus'un bir çeşit entellektüel tatmin arayışı içinde olduğu aşıkardır; fakat birden bire Aziz Paulus'un mektuplarından etkilenecek kesin bir dönüş yaptı. Kutsal kitaptaki

Milan'lı Ambrose'den de etkilenmiştir (Polat, 2004: 47). Kitap, bir dini cemaat içinde yaşamının kurallarını anlatır ve orada kalanlardan, dua etmeleri, sıkı çalışmaları, itaat etmeleri ve misafirperverlik göstermelerini ister. Kurallar, ileriki yüzyıllarda, sayısız rahip ve rahibe manastırı anayasası olarak kabul görmüştür (Kışlansky, 2006: 231).

Her toplumsal sınıf arasında, belki de VII. yüzyılın felaketlerle dolu ortamından en az etkilenenler keşişler oldu. Evet, bazıları katliama uğratılırken, diğerlerinin Batı'ya Kartaca, Sicilya ve Roma'ya kaçtıkları doğrudur. Ama Arap hükümlerliği altında bile, Ortodoks keşişler Filistin'dekilerin (bunlar IX. yüzyıl başında bastırıldılar) yanı sıra Sina Dağı'ndaki başlıca kuruluşlarını korumayı başardılar. Dimaşklı (Şam) Aziz İoannes en ünlüsü olmakla birlikte, Filistin'deki Ortodoks manastırcılığının son temsilcisi değildi (Mango, 2007: 128-129).

996'da II. Basileios tarafından yapılan yeni düzenlemeler, manastırcılığın köy düzeyindeki işleyişini ortaya koyar. Düzenlemede, bir köylünün keşiş olup, bir şapel inşa etmesi ve toprağını da şapelin kullanımına tahsis etmesini örnek veriyordu. Köylünün ölümünden sonra, yerel piskopos, mülke bir manastır olması şartıyla el koyabilir, bu mülkü kendisi işletebilir ya da laik bir ileri gelene devredebilirdi (Mango, 2007: 131).

Büyük Gregorius keşişlikten gelen ilk papaydı ve manastır sisteminin yayılması da Hıristiyan Kilisesi tarihinin, Tapınakçılar hakkındaki anlayışımızı etkileyecek ikinci gelişmesidir. "Keşiş" sözcüğünün kökeni, "tek başına" ya da "yalnız" anlamına gelen Yunancamonos sözcüğüne dayanır. Hıristiyanlar bu sözcüğü dördüncü yüzyıla dek

"kavga ve hasetle olmayıp ancak rab isa el mesih-i giyiniz ve şehvetler için vücudun esiri olmayınız" ifadesine neredeyse harfî harfine uydu. Ve dünya işlerini terk ederek manastıra kapandı. Augustinus'taki bu değişiklik kalıcı oldu. Ancak iyice düşündükten sonra Kuzey Afrika'ya dönmesi gerektiğine karar verdi. Orada yazar olarak verimli bir hayata başladı. Önceki tecrübesinin getirdiği kesinlik ve gerçekliğin ışığında ve din değiştirmiş bir kişinin inancıyla felsefe ve metafizik konularında yazdı. Augustinus bilim konusunda hiç yazmadığı gibi, bilimsel gözlemde yapmadı. Ancak Batı biliminin daha sonraları içinden doğacağı düşünce modelinin ve değerler sisteminin gelişmesinde çok önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Yazmış olduğu eserler bu aşamayı temsil etme konusunda o kadar çok etkileyici oldu ki eserleri büyük yankı uyandırdı Colin A. Ronan, **Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi**, (Çev: Ekmeleddin İhsanoğlu-Feza Günerun), Tübitak yay., Ankara, 2003. s. 279.

kullanmadılar, zira üçüncü yüzyıl ortalarına dek Hıristiyan keşiş görülmemiştir. Erken dönem Kilise daha çok kentlerde gelişmişti ve Resullerin İşleri'ne bakılırsa, üyeleri mallarını ortak olarak kullanıyorlardı. Tertullianus, "Her şeyi paylaşırız, karlarımızdan başka", diye yazmıştı (Read, 2003: 48).

Sonuç olarak, Antonius ve Pachomius'tan sonraki doğu manastır hareketinin öyküsü, coğrafi genişleme, yerel uyarılma ve planlı bir reformdan çok, bilinçsiz bir evrimin öyküsüdür. Yalnız ve topluluksal modeller, çeşitli yollardan bir araya getirildi. Filistin'demanastırcılığın IV. yüzyılın en başında Aziz Antonius'ın bir çömezi olan Aziz Hilarion tarafından başlatıldığı söylenir. Burada, bir dizi bireysel hücreden ya da komünal bir evin çevresindeki hücrelerden ya da mağaralardan oluşan larva adı verilen özel tip bir manastır gelişti. Hücrelerde, Cumartesi ve Pazar günleri ibadet etmek için bir araya gelen yarı-münzeviler yaşıyordu (Mango, 2007: 123-124). Manastırlarda farklı bir kültür anlayışı ortaya çıkmıştı. Burada yeni tür bir dinsel kültürün düğüm noktası yer alıyordu. Bu kültür, eski uygarlıkların sınırlarını onların tipik kurumlarından uzaklaşarak aşmayı amaçlıyordu; ilkesel olarak mülkiyeti, prestiji ve iktidarı reddediyordu. Yoksulluğu bir hayat biçimi olarak benimseyenler bedeninin varlığını sürdürmesi için gereken bütün maddi donanımı asgariye indirmekte ve çalışmayı ahlâki bir zorunluluk haline getirerek yüceltmekteydi (Mumford, 2000: 309).

Ayrıca bu kültürel mirasa manastırların yaptığı en önemli katkılardan biri de, bazı yeniliklere ya da nerelerde bulunduğu işaret etmesidir. Santo Domingo de Silos Manastırı'ndaki bazı el yazmaları, bu tarihte İspanya'da kağıt bulunduğunu göstermektedir; ama kağıt yapımına ilk XI. yüzyıl başlarında başlanmış olabilir (Ülgen, 2011: 268- Bloom, 2003: 266).

Kentlerdeki sanat ve kültür hayatına bir göz atacak olursak, karşımıza ilk çıkan kurum kilise olacaktır. Şüphesiz ki, manastır çevreleri, XII. yüzyılda kültür ve sanatın gelişmesi için en uygun ortamı yaratmışlardır. Ancak manastırlar ellerindeki bu üstünlüğü, kentlere devredecektir (Bakır-Ülgen, 2009: 134).

Ayrıca kent, düşünsel ve sanatsal alana da damgasını vurmuştu. Kuşkusuz manastır çevreleri, XI. yüzyılda ve etkisi biraz düşse de XII. yüzyılda, kültür ve sanatın gelişmesi için en uygun ortam olmayı sürdürmektedir. Mistik tinsellik ve Roman Sanatı

manastırlarda gelişir. Cluny Manastırı ve başrahip Hugues'ün (1049-1109) büyük kilisesi yeni bir dönemin şafağında, bu manastır üstünlüğünü simgelemektedir. Citeaux Manastırı, kızları ve kız torunları, başka yollarla, bu üstünlüğü sürdürmektedir. Ama manastırların elindeki bu üstünlüğü kentlere geçirecek olan kültür aktarımı, iki alanda, eğitim ve mimarlıkta kendini gösterir (Goff, 1999: 61).

St. Denis ve St. Germain des Pres. İştebu iki manastır, Paris'in büyük kültür merkezleridir. Paris ise Karolenj gücünün ve kültürünün merkezi olan, zengin manastır ve katedralleriyle ünlü Kuzeydoğu Fransa'da bulunmaktadır. St Germain des Pres yazı okulunun izi VIII. yüzyıl sonlarına kadar sürülebilmektedir. Başrahip Fardulfun (793-806) zamanından sonra, St. Denis manastırında yazılmış pek çok kitap günümüze gelebilmiştir. Her iki okul da ustaca biçimlendirilmiş Karolenj miniskülünü kullanmıştır. St Denis'te bulunan kitaplardan biri Terrence'in komedyalarıdır (Genç, 2013: 264). Bu iki önemli manastır, Paris'i kültürel bakımdan oldukça etkilemiştir.

Ayrıca bizzat Hardouin tarafından kopya edilmiş kitaplar manastırlara yerleştirilmiş ve muhafaza edilmiştir. Bu Gesta (manastıra yerleştirilen kitaplar) bize manastır kültürünün derinliğini ve objektif olarak tanıklığını gösterir (Musset, 1982: 40).

Babasından devraldığı krallığı, gerek sınırlarını genişleterek gerekse bir dizi reform yaparak daha iyi bir hale getiren Charlemagne, belki dindar yönünün ağır basması belki de daha kapsamlı bir revizyon için başlangıç olarak görmesi neticesinde ruhban sınıfın eğitim düzeyinin yükselmesi gerektiğine kanaat getirmiştir. Bu elbette birdenbire akla gelmiş değildir. Zaman içerisinde, dönemin okuma yazma bilen tek sınıfı olan ruhban sınıf mensuplarından kendisine gönderilen belgelerde genel olarak, kelime bozuklukları, anlam hataları ve hattâ imla yanlışlıkları olduğunu gören kral, böyle bir reformun gerekliliğine inanmıştır. Çünkü İncili okuyarak halka anlatacak olan ve okuma yazma bildikleri için onu istinsah edebilecek olan tek sınıf ruhbanlardır. Üstelik çoğunlukla kalabalık olarak yaşadıkları yer olan manastırlar, genellikle ulaşılması zor yerlerde, geçit noktalarında kurulmuş olmaları nedeniyle, sosyal olarak son derece hareketli ve bu özellikleri sayesinde laiklerin de rahatlıkla barınabildiği yerlerdir. Dolayısıyla buralarda başlatılan bir eğitim faaliyeti hem ruhbanı hem laik

sınıftan olanları kapsayabilirdi. Charlemagne, kültürel reformunu başlatırken bu denli ayrıntılı düşünmüş müdür bilinmez; ama çok iyi bilinen bir şey varsa o da planlanan aydınlanma hareketinin daha çok ruhban sınıf içerisinde yaygınlık kazandığıdır. Laik sınıftan bilginlerin de katkıları olmuştur ama bu katkı din adamlarınıninki ile kıyaslandığında gözle görülür bir farka sahiptir (Genç, 2013: 292-293).

Karolenjler döneminde ise manastırların şekil değiştirmesinde Charlemagne'ın arka planda çok büyük etkisinin olduğu söylenebilir. Charlemagne döneminde politik bazı güçlerin de manastırlarda etkisi olmuştur. Hatta bazı grupların özellikle de yerel kökenli olanların büyük etkisi vardı. En önemlileri: Scariones, Sculdahes ve de Gastald adlı gruplar gibi (Ülgen, 2012: 320)

XII. yüzyılda kültür ve düşünce dünyasını, dolayısıyla felsefe ve bilimsel çalışmaları yakından etkileyecek olan Fransisken ve Dominiken tarikatları kurulmuştur. Bu tarikatların kurulmalarını motive eden sebeplerin başında, manastırda yaşayan dolayısıyla da insanlardan ve dünyadan uzak bir hayat tarzı benimsemiş olan rahiplerin topluma ve onların eğitime yönelme isteği ve ihtiyacı gelmektedir. Tarikatlar, daha sonra kitlelerin kurtarılmasının ancak liderlerin eğitimini kontrol etmek suretiyle mümkün olabileceği düşüncesinden hareketle üniversitelere yönelmiştir. Nitekim birçok tanınmış teolog ve bilim adamı zamanla bu tarikatlara girmiştir (Ural, 2009: 123-124).

Ortaçağ Avrupa'sında çok sayıda manastır, Benedikten tarikatı, Cluny tarikatı, Cistercian tarikatı ve daha sonra kurulmuş olan Fransisken ve Dominiken tarikatları gibi dini topluluklar tarafından kurulmuştur. Manastırlara yapılan bağışlar ise özel yasalarla koruma altına alınmışlardır (Ülgen, 2012: 320)

Tüm bunlarla birlikte; Batı monastisizminin Ortaçağ sonunda kurumsal yapısının Doğu Manastırlarından tamamen farklı geliştiği gözlenmektedir. Doğu ve Batı manastırlarının oluşum ve gelişiminde toplum-sanat-felsefe-din ilişkisinin etkin olması sonucunda, manastır sisteminde Doğu ve Batı arasındaki ayrılıklar, Bizans uygarlığı ile Avrupa'da İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere'deki uygarlıklarda Karolenj, Roman ve

Gotik sanatın⁵ etkisiyle gelişen kültürel oluşumlarda ortaya çıkmıştır. Manastırlar kendi yapılarını oluşturan belirleyici özellikleri, kültürün her alanına olduğu gibi sanata da taşımışlardır. Ortaçağla birlikte ruhsal, bireysel, dışa kapalı, içe dönük, doğadan uzak ve küçük birimlerde örgütlenme gibi manastırların temel özellikleri, toplumsal yaşamda da etkin olmuştur (Doğan, 2003: 84-85).

1.3. BİZANS MANASTIR SİSTEMİ

Manastırcılık anlayışı, Bizans devletinde de ön plana çıkmış olup o dönemin önemli kurumları arasındaydı.(Talbot, 1999: 161). Kilise ve manastır mülkleri konusu bütün Bizans tarihi boyunca kilise ve devlet arasında mücadele konusu oldu.⁶ Manastır kurumu, Bizans toplumunu tanımlayan en önemli özelliklerden biriydi ve yaşam pratiği içinde birçok bakımdan, imparatorluğun tebaası olan herkesi etkiliyordu. Her şeyden önce, Bizans halkının hatırı sayılır bir kesimi manastır yemini ederdi. Bunların bir kısmı gençliğinde, kendini ömür boyu Mesih'e adamaya yemin etmiş olur; bir kısmı orta yaşta, artık çocuklarını yetiştirmiş olduğu bir dönemde böyle yapar; birçoğu da ömrünün son demlerinde bu yemini ederdi. Ölüm döşeğine düştüğü anda, böyle daha mukaddes bir atmosferde ölmekle öbür dünyada selamete erme şansını yükselteceği inancından ötürü manastır yemini eden Bizanslılar sayılamayacak kadar çoktu (Talbot, 1999: 161).

⁵ 12. Yüzyılın ortalarından başlayarak 15. Yüzyılın ortalarına kadar süren sanat anlayışına verilen Gotik tanımlaması bu üslubun ortadan kalkmasından sonra karşı sanat anlayışına dahil olan Rönesans ortamında yapılmıştır. Avrupa kıtasının değişik bölgelerine göre değişik tarihler gösteren bu üslup Fransa'da doğmuş ve en uzun süreli hakimiyetini de burada göstermiştir. Fransa'da Gotik 12. Yüzyılın başlarında kendisini göstermiş olup, 15. Yüzyılın sonlarına ve hatta 16. Yüzyılın içlerine kadar önemini korumuştur. Gotik dini bir sanattır. Fakat bu dini karakter daha önce roman devirden farklı olarak daha sivil ve daha dünyevi bir görüntüye bürünerek manastırlar ve güçlü dini çevrelerin dışına taşımış toplumsal bir özellik göstermektedir. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Engin Beksaç, **Avrupa Sanatına Giriş**, Engin Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 15.

⁶ M. Murat Baskıcı, **Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2009, s. 232.

Tarihçi Talbot tarafından verilen bilgilere göre çoğu durumda manastır, kırsal alanda bir köyün ya da bir kentteki mahallenin ruhani merkeziydi; buralarda yaşayanlar, manastır kilisesinde ibadet eder, ruhani konularda keşişlere danışır, ya da gerektiğinde onlardan yardım isterlerdi (Talbot, 1999: 163). İlk manastırlar kentin içinde değil, Constantinus surlarının dışında kurulurdu. Aynı şey, genel olarak başka yerlerde de geçerliydi. Kentlerde keşişlerin varlığı, I. Theodosios gibi dindar bir imparator tarafından resmen yasaklanmıştı; Theodosios, onların çorak ve terk edilmiş yerlerin tenhalıklarına yerleşmelerini buyurmuştu. Bu yasanın tam tersi bir etki yaptığını ve iki yıl sonra çığnendiğini görüyoruz. Böyle bile olsa, bir kentin baştan çıkarılıkları ve dağdağası arasında keşişlerin kesinlikle işinin olmadığına dair genel bir kanı vardı: Antiokheia(Antakya)'da sokaklarda yuhalandılar ve yerlerde sürüklendiler. Öte yandan, kırsal kesimde, keşiş tanıdık bir figürdü ve kazara dikkate değer bir münzevi ise, gerçek bir toplumsal amaca hizmet ediyordu: İnsanların ve hayvanların hastalıklarına şifa veriyor, şeytanları kovuyor ve deyim yerindeyse, putperest çağrışımlarla tehlikeli hale gelen yerleri dezenfekte ediyordu. Kısacası, bir çeşit büyücü hekim işlevi görüyordu. Kırsal bölgelerde yerli halktan çok büyük saygı görürdü (Mango, 2007: 126-127).

Bunun pek çok örneği vardır. Şöyle ki; bir Bizanslı hastalandığında, manastır kompleksi içinde bulunan hastaneye başvurur ya da kutsal emanetleri kilisede korunmakta olan bir azizin mezarına giderek şifa bulmaya çalışırdı. Gece karşısına çıkan bir handa konaklama konusunda tereddütleri olan yolcu, keşişlerin yönettiği bir konukevine sığınabilirdi. Kendisine bakacak çocukları olmayan İhtiyar bir dul, manastırda hem manevi yoldaşlar bulurdu hem de fiziksel bakımıyla ilgilenecek hemşireler; aynı rahibeler, bu dulun öldüğünde dini usullere uygun olarak gömülmesiyle, ölümünden sonra yapılacak ayinlerle de ilgilenirlerdi. Bütün bunlara karşılık manastıra yüklüce bir bağış yapmak yeterliydi. Yoksullar manastır kapısına gelip ekmek, şarap ve yemekhaneden artanları alabilirlerdi. Bir kiliseye değeri yüksek, tezhipli bir İncil bağışlamak isteyen soylu ve zengin kimseler, manastır yazıcılarına başvurarak böyle bir el yazması kopyalatıp bezemelerini yaptırabilir, ya da manastırdaki atölyeye özgün el yazması sipariş edebilirdi. Elinde küçük bir toprağı olan köylüye, mülklerini çoğaltma arzusundaki bölge manastırına bağını ya da zeytinliğini satması için baskı yapılabilirdi. Köylülerin yanısıra imparatorlar da manastırlarla kişisel olarak ilgileniyorlardı; yeni manastırlar kurabilecekleri gibi mevcut manastırlara yeni araziler

bağışlayabilir veya bunları vergiden muaf tutabilirlerdi. İmparatorlar, dini politikayla ilgili konularda olduğu kadar devlet işlerinde de keşişlere akıl danıştırdı. Ömrünü manastırda tamamlamış Bizans imparatorlarının sayısı da az değildi; bir kısmı tahttan indirilip zorla keşiş yapılmış olsa bile, bir kısmı da sonlarının yaklaştığını görünce kişisel inançları gereği olarak kendi istekleriyle manastıra çekilmişti. Son olarak da manastırlar, Bizans Ortodoks Hıristiyanlığının⁷ kalesiydi. 8. ve 9. yüzyıllarda keşişler, dini tasvirlerle hürmet gösterilmesini canla başla destekleyip İkonakırcılığın en aman tanımaz düşmanları oldular. XIII. yüzyılda VIII. Mikhael'in, Lyons Konsili'nde (1274) alınan karar uyarınca Roma Kilisesi ile Birlik politikası izlemesine karşı çıktıkları için keşişlere ağır baskılar uygulandı (Talbot, 1999: 161-162).

VI. yüzyılda Konstantinopolis'te 76 tane bu tarz manastır kurulduğuna dair bilgiler mevcuttur. Ancak dilenci tarikatları dediğimiz türden olanlar üretime katkıda bulunmadıkları için devletin örgütlenmesini de geciktirmişlerdir. Bu nedenle de manastırların üretici yaşamla bütünleşmeleri gerekmektedir (Seidler, 1986: 64)

Manastır komplekslerinin kültür ve hayır işleri görebilmesi ve bu tür faaliyetlere destek olabilmesi için mali dayanağa gereksinimi olmuştur. Bu açıdan birçok Bizans manastırı iyi kaynaklara sahip olup, yüzyıllarca ayakta kalabilmesine karşın, kimi manastırlar kaynaklıktan harabeye dönmüştür. Öte yandan Bizanslılar manastırlara bağışta bulunmayı dindarlığın gereği saymıştır. Aynı zamanda birçok manastır hem tarım arazileri, hem de kentlerde atölyeler ve evler gibi mal varlıklarıyla önemli servet toplamıştır. Manastır malları vergiden muaf oldukları için, bu geniş araziler vergi

⁷ Ortodoks geleneğinin temellendiği kültürün Kapadokyalı üç kilise babası tarafından oluşturulduğu söylenebilir. IV. Yüzyıl civarında yaşayan Nysalı Gregory, Nazianlı Gregory ve St. Basil, Grek ve özellikle Aristo felsefesini Hıristiyanlığa sokarak teolojik anlamda Ortodoksluğun zeminini hazırlamıştır. Bununla birlikte Ortodoksluğun tarihsel gelişiminin başlangıcını daha ziyade IV. Yüzyıldan itibaren vuku bulan siyasi çekişmelere ve İstanbul'un yeni bir siyasal merkez olarak ortaya çıkmasına kadar geriye götürmek mümkündür. Ortodoksluk diğer Hıristiyan Mezhepleriyle mukayese edildiğinde ortaya çıktığı ve geliştiği coğrafyadaki tarihi şartların getirdiği konjektüre paralel olarak atıl, mistik ve melankolik bir kültür doğurmuştur. Daima devletin siyasal denetim rolünü üstlenen Bizans Ortodoksluğundan beri Ortodoksluğun kaderini politik unsurların belirlediği söylenebilir. Ayrıntı Bilgi için Bkz. Kürşat Demirci, "Ortodoksluk", **İslam Ansiklopedisi**, c. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 410-411.

kayıtlarından çıkarılmış; bu nedenle bazen imparatorlar, yeni manastırların kurulmasını yasaklamıştır (Doğan, 2003: 79).

Bizans'ta Manastırcılık, ikonoklastik depremden büyük ölçüde güçlenmiş olarak çıktı. Doğu Kilisesi'nin takvimine yeni bir dizi şehit ve günah çıkarıcı eklemiştir; bundan başka, ne zaman piskoposlar doktrin ya da disiplin konusunda uzlaşma yapmak zorunda kalsalar, kendisini dinsel vicdanın sesi olarak kabul ettirmişti. Konstantinopolis'in Ortodoksluğun zaferinden sonraki patriği Methodios (843-7), eski bir keşiştir; tıpkı halefi İgnatios (847-58) gibi. IX.- X. ve bunları izleyen yüzyıllarda, önceden var olan manastırların genişlemesinin yanı sıra yenilerinin de kuruluşuna ilişkin çok sayıda kanıtlar vardır; o kadar ki, bir süre sonra imparatorluk hükümeti kaygıya kapıldı. 935'te I. Romanos Lekapenos, manastırların, bağış yoluyla bile olsa köylülerin topraklarına sahip çıkmalarının yasak olduğunu ilân etti, ve aynı yasak 947 yılında VII. Konstantinos tarafından tekrarlandı. Nikeforos Fokas 964'te daha da ileri gitti. O yılın çok ünlü bir yasasında, manastır kurumunu doymak bilmez açgözlülükleri, çok geniş toprakları, muhteşem binaları ve sayısız baş hayvanı sahiplenmeleri yüzünden sert bir biçimde kınadı. Çöl Babalarının yaşamış oldukları yaşamın bu olmadığını onlara hatırlattı. Ardından, kesinlikle yeni manastırlar kurulmayacağını bildirdi. Bunun yerine, durumları kötüleşen eski manastırların yenilenmesini önerdi, ama bu da toprak bağışı yoluyla yapılamayacaktı. Yıkılmış manastırların bile yeterli toprağı vardı: Yoksun oldukları şey, toprağı verimli kılacak insan ve hayvan gücüydü. Nikeforos'un bıraktığı tek gedik, kötü yönetim yüzünden topraklarını yitirmiş olan (bu tür örnekler de, hükümet temsilcileri tarafından teftiş edilecekti) ve hiçbir gayri-menkul edinemeyecek olan hücreler ve lavra'nın kurulması ile ilgiliydi. Aslında Nikeforos manastır yaşamının ateşli bir hayranıydı ve onun ruhban karşıtı duygularla hareket etmiş olması olanaksızdır. Yasasının temel amacı, manastır topraklarını üretken hale getirirken, köylülerin mülklerinde aralıksız süren erozyonu önlemektir (Mango, 2007: 130-131). Yukarıda bahsedilen yasaklar ve önlemler aslında hiçbir işe yaramadı. Toprak Aristokrasisi keşişlik daha da güçlendi. (Lemerle, 2006: 100)

Nicephoros Phocas'ın manastır hayranı olmasını suradan anlıyoruz: 963 yılında imparator ilan edilen Nicephorus Phocas, toprak sahipliği sistemi üzerinde ciddi sonuçlara neden olan kiliseye ait malikânelerin büyümesini engellemek için harekete

geçti. Her türlü yeni manastırlara ait kurumları durdurdu; fakat eskilerin gelişimine izin verdi. Ve Athos Dağı'ndaki Lavra Manastırının sahibi de kendisiydi (Rice, 2008: 583). Örneğin; yukarıda bahsedilen Nicephorus Phocas döneminden 157 yıl önce, 25 Şubat 806 yılında imparator I. Nicephoros kilise ve manastırlarda özellikle keşişler ile dostane münasebetleri olduğunu biliyoruz (Çelik, 1999: 121).

Bizans'ta manastırların en büyük gelişme gösterdikleri dönem, V.-VII. yüzyıllar arasındadır. Devlet, manastırların kurulmasını hem dinsel, hem de siyasal açıdan uzun bir süre desteklemiş olmasına karşın, daha sonraları imparatorlar, Kilise ile manastırların fazla mal mülk sahibi olmalarının devlet için tehlike oluşturduğunu görererek kimi kısıtlamalar getirmiştir. Örneğin, tarikatlara girme özgürlüğü sınırlanmış, devlet görevlilerine kilisede makam sahibi olmaları yasaklanmış, askerlik hizmeti yapılmadan manastıra girilmesi önlenmiştir. Kilise mülklerinin ve manastırların gücünün sürekli büyümesi, ikonakırıcılık hareketini doğurmuştur. Ordunun, aristokrasinin ve piskoposların bir grubunun desteklediği İmparatorluk, Kilise ve Manastır servetini ele geçirmeyi başarmıştır. VIII. yüzyılda V. Konstantinos (741-775), manastır topraklarına el koyarak kendi adamlarına dağıtmıştır. 843'te Theodora,⁸bütün nüfuzlu keşişleri huzuruna çağırarak, tasvirler kültü sorununun çözümlenmesini istemiştir. Tasvir yasağının kalkmasıyla manastırlarda savaşımın kesilmesi, yeniden servet artışına yol açmıştır. Ancak bunu izleyen II. Nikephoros Phokas'ın (963-969), 964'te çıkardığı yasa ile manastır mülkiyetinin çoğalması sınırlanmıştır. Buna göre, manastırlara, konukevlerine ve imarethanelere bağlıta bulunacakların, eskiden kurulmuş olanlara yardım etmeleri önerilerek, yeni manastırların kurulması yasaklanmış; mülkiyete kimi sınırlamalar konularak, manastır mülklerini yoksullaştırma kararı alınmıştır. Phokas'ın yeni manastırların kurulmasını yasaklamasına karşın, 10. yüzyılda II. Basileios (976-1025) tarafından bu buyruk ve yasalar kaldırılmıştır (Doğan, 2003: 75-76)

⁸ Bizans İmparatoru Theophilos'un eşi. Dindar Theodora olarak bilinen Kraliçe kilise-manastırlar ve keşişlerle yakından ilgileniyordu. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Ahmet Refik Altınay, **Bizans İmparatoriçeleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012, s. 51-56.

Nicephorus Phocas'ın yasaklarının II. Basileios tarafından kaldırılmasından sonra Bizansta manastır hareketi yeni bir ivme kazandı ve büyük bir gelişme gösterdi. Özellikle imparatorlar ya da yakınları, 10. Yüzyılın sonunda ve 11. Yüzyılda manastır kurma ya da destekleme konusuyla daha çok ilgilenir hale geldiler; Karşılığında bekledikleri, hami yada hayır sahibinin ruhu için belirli önemli günlerde dua edilmesiydi. 11. Yüzyılın ortasına gelindiğinde en nüfuzlu manastırlar imparatorluk ailesi yada aristokrasiye mensup hamilerinden daha fazla imtiyaz koparmak, özellikle belirli vergilendirme katagorilerinden (söz gelimi askerleri yada imparatorluk memurlarını ağırlamakta) muaf tutulmak için yarışıyorlardı. Manastırlar cazip bir emeklilikte sunuyorlardı ve örneğin, birçok kıdemli asker bir masnastıra çekiliyor ya da (Başrahibi olabileceği) bir manastır kuruyordu. Bunu kısmen doğrudan yada dolaylı sorumlu oldukları öldürmenin günahını azaltmanın, kısmende kendi geleceklerini güvenceye almanın bir aracı olarak yapıyorlardı (Haldon, 2007: 157).

1.3.1. Bizans Kadın Manastırları

Yine de oldukça tipik bir Bizans kadın manastırını tarif etmeye çalışacağım. Bu manastır XIV. yüzyılda Konstantinopolis'te aristokrat bir kadın tarafından kurulmuştu ve bu kadının kızı da dahil, ailesinden birçok kişinin meskeni oldu. Manastırda 50 rahibe bulunuyordu ve bunların 30'u koroda görevliyken 20'si manastırın çekip çevrilmesinden sorumluydu. Her rahibenin kendi hücresi vardı, ancak yemekler yemekhanede topluca yenirdi, öğünlerde ekmek, meyve, sebze, balık, yumurta ve peynire yer veriliyor, asla et yenmiyordu. Her sofrada bulundurulmuş şarap bol miktarda dağıtılır, soğuk havalarda, kimyonla tatlandırılmış su da sıcak bir içecek olarak içilirdi. İster koroda ilahi söylemek, ister mutfakta çalışmak, yemekhaneyi denetlemek, revir ya da kapı nöbeti şeklinde olsun, her rahibenin bir görevi vardı. Rahibeler, yün eğirme ve kumaş dokuma gibi el işleri de yapar, bu arada yüksek sesle mezmurları okurlardı; okur-yazar olanları Kutsal Metinleri ve azizlerin yaşamöykülerini incelemeye uzun saatlerini ayırırlardı. Yılda bir kez rahibelere yeni giysi verilir, aylık olarak da sabun ve kandil yağı dağıtılırdı. Hasta bir akrabayı ziyaret gibi özel durumlar dışında rahibeler manastırdan çıkamıyordu. Dışarı çıkanlara da daima iki yaşlı rahibe eşlik ederdi. Yöredeki bir azizin mezarını ziyaret, bir yakının cenazesine katılma gibi nedenlerle, ya da manastır mülkleriyle ilgili bir davada tanıklık etme gibi manastırı ilgilendiren bir

işleri olduğunda da dışarı çıkabilirlerdi (Talbot, 1999: 169). Tipik bir rahibe manastırında rahibelerin el yazması eserleri kopya etmesi ya da bunlara tezhip yapması, ilahi derlemesi, azizlerin yaşam öykülerini kaleme alması, ilahiyat incelemeleri ya da vakayiname hazırlaması pek görülmüş şey değildi. Öte yandan birçok erkek manastırında el yazması eser hazırlanmasına ayrılmış yazıcı odaları vardı (Talbot, 1999: 169).

Manastırı yöneten başrahibe, manastır topluluğunun üyeleri tarafından seçiliyordu. Başrahibe, yönetimindeki rahibelerin maddi ve manevi mutluluğundan sorumluydu, yani bir işkadını, bir psikolog ve bir ruhani önderin becerilerini kendinde toplamak durumundaydı. Başrahibe ömür boyu görevde kalır, çok ciddi nedenler olmadıkça değiştirilemezdi (Talbot, 1999: 168).

Bizans kadınlarının ve erkeklerinin manastıra gitmek için pek çok neden vardı. Birçoğu için gerçek anlamda bir meslekti bu; bazı Bizanslı kızlar ve oğlanlar, çocukluktan itibaren bu dünyaya sırt çevirip kendilerini Mesih'e adama düşleri kurarda. Bizans dünyasında manastır yaşamı çok yaygın olduğu ve büyük takdir topladığı için ana-baba da genellikle bu karara onay verirdi. Zaten bazı ana-babalar daha bebekken çocuklarını Tanrıya adıyordu; genellikle uzun süre bekledikten sonra çocuğu olan kimselerin şükran ifadesi olarak yaptığı bir şeydi bu. Bazen de Özellikle ana-babadan birinin ölümü gibi büyük bir krizin ardından bütün bir aile hep birlikte manastıra kapanırdı. En ünlü Ortodoks ilahiyatçılardan biri olan GregoriosPalamas'ın annesi, kocasının ölümü üzerine manastıra kapanmak istemişti, hem de en küçüğü birkaç aylık, en büyüğü yedi yaşında olan beş çocuğunu terk etme pahasına. Hiç değilse çocukları büyüyene kadar evinde kalmaya güçlkle ikna edilebildi; çocuklar gençlik çağına adım atar atmaz, hep birlikte manastır yemini ettiler (Talbot, 1999: 168-169).

Bizans edebiyat yaşamına damgasını vuran kişilerin çoğu da böyle manastırlardan çıkmıştı. Manastır kütüphaneleri çoğunlukla temel ayin kitaplarıyla sınırlıydı, belki kilise büyüklerinin yazılarını ya da azizlerin yaşam öykülerini içeren birkaç cilt kitap da bulundurulurdu; Eski Yunan yazarların eserlerine ise hemen hemen hiç rastlanmazdı. Ancak birkaç kütüphane de kurucularının kişisel koleksiyonundan yararlanmakta, dolayısıyla çok çeşitli kitaplar bulundurmaktaydı. XIV. yüzyılda

Konstantinopolis'teki Khora Manastırı'nın Kütüphanesi böyleydi. Burası başkentin en iyi kütüphanesiydi ve zamanın önde gelen filologları gelip klasik yazarların eserlerini derler, bunlar üzerine yorumlar hazırlardı. Manastırlar belli alanlarda uzmanlaşma eğilimindeydi. Birinin yazıcı odasında sadece ayinlerle ilgili el yazmaları, tümüyle o manastıra özgü bir yazı biçimiyle kopyalanırken, bir başkası ilahi ve dini şiirlerin ortaya konduğu önemli merkezlerden biri olabilirdi. Bizans manastırları resmi okul öğrenimi sağlamıyordu; aslına bakılırsa çocukların eğitim amacıyla manastıra alınması özel olarak yasaklanmıştı. Fakat manastırlar, Bizans kültürünün korunmasında önemli bir rol oynamaktaydı. Okuma yazma bilen rahibeler, bilmeyenlere öğretmeye teşvik ediliyordu; ne de olsa ayinlerde ilahi söylemek, manastırın hesaplarını tutmak ve kütüphane ya da arşiv görevlisi olarak hizmet verebilmek için az da olsa okuma yazmaya ihtiyaç vardı. Bizans'taki el yazması eserlerin büyük bölümü manastırların yancı odalarında üretilmekteydi ve manastır ortamı, dini şiir yazmak ya da bir ilahiyat, incelemesi kaleme almak için gerekli olan sakinliği de, manevi teşviki de sağlıyordu (Talbot, 1999: 170).

Batı manastırlarının aksine, eğitim, Bizans manastırlarının işlevleri arasında değildir. Manastır yaşamına ilginin dorukta olduğu X. yüzyılda, din dışı eğitim sürmüştür. Hâlbuki Aziz Basileios bütün çocukların Kilise okullarına alınmasından yanaydı. 451'deki Khalkedon Konsili bunu yasaklamasına karşın kırsal kesimde ve yoksul ailelerde bu uygulanamamış, çocukları eğitmek ve Kutsal Kitaplar'ı öğretmek için rahipler ve keşişler tutulmuştur. Manastırlar, imparatorluğun entelektüel ve kültürel yaşamında tamamlayıcı rol oynamıştır. Her piskoposluğun kendi din okulunun yanı sıra, manastırların çoğu Aziz Basileios'un emirlerini yerine getirerek kendi kitaplıklarını ve scriptoria'sını (kitap kopyasının yapıldığı odalar) kurmuş; manastır kitaplıklarında korunan metinleri inceleyen ve bunları diğer keşişlere öğreten bilim adamı-keşişler de bulundurulmuştur. X. ve XI. yüzyılda, el yazmalarını yazan kişilerin yüzde 50'si, XIV. yüzyılda yüzde 25'i keşişlerdi. IX. yüzyılın ilk yarısında, okur-yazarlık oranında büyük çoğunluğu keşişler ve rahipler oluşturmuştur; XIV. yüzyılda okur-yazarların yüzde 25'inden fazlası keşiştir (Doğan, 2003: 76-77).

Kadıköy Konsili'nden (451) sonra Doğu manastır hayatı ikiye ayrılmış, manastırlar Müslümanlar tarafından fethedilen bölgelerde zamanla gerilerken Bizans

Ortodoksluğu içerisinde ilerlemesini sürdürmüştür. Bizans manastır geleneğinin en dikkate değer örneği çok sayıda manastır ve keşiş hücrelerinin yer aldığı. IX. yüzyıldan itibaren faaliyet gösteren Atos dağıdır (Aya Oros). Osmanlılar tarafından fethedilmeden önce İstanbul'da da pek çok manastır bulunuyordu. Burada ilk kurulan manastır Dalmaton'dur (IV. yüzyıl). VI. yüzyılın ilk yarısında şehirdeki manastır sayısının yetmiş civarında olduğu kaydedilmektedir. Bizans manastırları genellikle istilâlardan korunabilmek için muhkem duvarlarla çevrili, ortasında kilisenin yer aldığı bir avlunun etrafına yerleştirilmiş keşiş odaları, ahırlar, iş atölyeleri, depolar ve yemekhaneden meydana gelmektedir. Bazılarında hamam ve tedavi yeri de bulunurdu. Farklı kapasiteye sahip olan bu manastırlar hem şehir dışında hem şehirlerde kurulmuştur (Gürkan, 2003: 559)

Meteora (sözcük anlamı "havada gezinen") manastırları ise nispeten geç kurulmuştu, zira XIV. yüzyıla kadar keşişler, kayalıklarda yaşamaya başlamamıştı. Bu dünyaya ait değilmişçesine, adeta bir ay manzarasını andıran aşınmış kaya yığınları, zamanında münzevilere sığınak olmuş mağaralarla doludur; keşişler içinde daha hırslı olanları, yorulup usanmadan çalışarak en yüksek kaya sütunlarının tepesine manastır kompleksleri kurmuştur. Önceleri ancak ip merdivenle ya da bocurgatla çekilen sepetlerle ulaşılabilen bu manastırlar, Bizans İmparatorluğunun son yıllarındaki kargaşa ve dört yüzyıllık Türk işgali boyunca güvenli bir sığınak sağlamıştı (Talbot, 1999: 175).

Bizans manastır yaşamı, dağlardaki tecrit edilmiş inziva yerlerinden kalabalık kentsel komplekslere kadar çok çeşitli biçimlerde kendini göstermişti. Birçok keşiş, sık sık bir manastırdan diğerine geçer, bazıları da bir dönem tarikat manastırında yaşayıp bir dönem münzevi hayat tarzını sürdürürdü. Hayatın çeşitli evrelerinde manastır yemini etmek mümkündü ve manastıra kapananlar burada düşünsel uğraşlarıyla ilgilenebilir, sanat ya da hayırseverlik faaliyetlerine yönelebilir, el emeğine dayalı işler görebilir ya da çilekeşlik ve ibadetle ömür doldurabilirdi. Manastır sisteminin Bizans İmparatorluğu'nda böyle kilit bir rol oynamasının sebebi, çeşitlilik gösteren, esnek ve akışkan bir kurum olması, toplumun ihtiyaçlarına karşılık verip her sınıftan insanın hayatını etkilemesiydi. Aynı zamanda da manastırdaki rutin ve ritüeller, güvenlik ve istikrar sunuyor, dış dünyanın fırtınalı olaylarına karşı emin bir sığınak oluşturuyordu.

Manastır maneviyatı, Doğu Ortodoksluğunun özünü yansıtmaktaydı (Talbot, 1999: 175).

Bizans yaşamının başka hiçbir yönü, manastırlardaki yaşam kadar geniş bir biçimde belgelenmemiştir. Kutsal keşişler hakkında yazılan yüzlerce biyografi, manastır yaşamını ele alan sayısız düşünce, mektup, vaaz, nasihat ve meşrulaştırmalar var elimizde. Buna ek olarak, bir dizi kural, disiplin yönetmeliği, imparatorluk fermanı, hatta hatırı sayılır bir arşiv malzemesine sahibiz. Gene de, bu aşırı bol külliyat hasadına karşın, CyrilMango'nun dediği gibi Bizans manastır yaşamını, bugün bizlerin anlayabileceği tarzda anlatabilmek kolay bir iş değil (Mango, 2007: 119).

1.3.2. Aziz Basileios

Aziz Basil yaklaşık 329 yılında Kayseri'de Hıristiyan bir ailenin oğlu olarak doğmuş ve 379 yılında ölmüştür. Babası Yaşlı Senyör Basil bir retorik öğretmeni olmasının yanı sıra Anadolu'nun üç bölgesinde de mal varlığına sahip olan saygın bir avukattır ve annesi Emmelia din uğruna şehit olmuş kadınlardan biridir. Kayıtlarda dört kardeşi olduğundan söz edilmektedir (Genç, 2012: 264).

Büyükannesi Azize Yaşlı Macrina'dan Neocaesarea (Niksar) kilisesinin kurucusu ve Pontus'un büyük havarisi olarak bilinen Aziz Gregory Thaumaturgus'un dini geleneğinin gereklerini öğrenen ve ilk eğitimini Kayseri'de alan Aziz Basil daha sonra İstanbul'da ve eğitim için dönemin en iyi hocalarının bulunduğu Atina'da tarih, şiir, geometri, astronomi ve klasikler üzerine eğitim görmüştür. 349 ve 356 yılları arasında Atina'da bulunan Aziz daha sonra ülkesine dönmüştür. Bu dönemden itibaren kız kardeşi Macrina'nın etkisiyle ailesinin zenginliğinden gönüllü olarak vazgeçerek ziyaret ve seyahatlere başlamıştır. Kapadokya'nın küçük manastırları ve mağaralarındaki rahibeleri ve münzevi rahipleri ziyaret etmiş, Mısır ve Suriye gibi doğu ülkelerine seyahatlerde bulunduktan sonra geri dönmüştür. Bu dönemden itibaren manastır faaliyetlerine başlamış ve ilk olarak Annesi, bölgesinde ailesinin sahip olduğu topraklar üzerinde erkekler için bir cemaat kurmuştur. Daha sonra Kapadokya'ya geçerek hem erkekler hem de kadınlar için dini cemaatler kurmuş ve uyulması gereken talimatları yazmıştır. Birkaç yıl sonra Kapadokya'nın merkezi olan Kayseriye giderek burada rahip olmuştur. Politik görüşmeler ve teolojik anlaşmazlıklarda Kayseri piskoposu

Eusebius'a⁹ yardım eden Basil, 368-369 yıllarındaki sert kıtlık boyunca hastalık ve açlığa müdahale edilmesi için hayır kurumları inşa ettirmiştir (Genç, 2012: 264-265).

370 yılında Kayseri piskoposunun ölmesiyle birlikte bu göreve atanan Aziz Basil 1 Ocak 379'da ölene kadar bu görevde kalmış, 50 kadar kırsal piskoposu yönetmiş ve otoritesi Anadolu'daki 11 bölgeye kadar uzanmıştır. Piskoposluk görevini yürütürken imparatorlukta birçok sivil ve dini liderle mektuplaşmıştır. Valilere, vergi toplayıcılara, dullara, generallere, Gaul ve Ermenia'daki kiliselere ve Yakınoğu'nun tüm ruhbanlarına çoğu uzun olan mektuplar göndermiştir. Hatta bu mektuplar sonradan koleksiyon halinde Ortodoks kilise yasası içine dâhil edilmişlerdir. Fakirler için sosyal adaleti teşvik etmiştir. Kişisel ahlak ve maneviyata büyük ilgi göstermiştir. Erdemler ve kötülükler hakkındaki dini öğütleri dikkate değer felsefi eğitimini ve psikolojik anlayışını yansıtmaktadır. Bunlardan biri öfke üzerinedir. Ayrıca sıklıkla İncil metinlerinin edebi anlamı üzerine odaklanmıştır (Genç, 2012: 265).

Aristokrat bir ailenin oğlu olarak, Kapadokya'nın metropolisi Kaisareia'da doğan Basileios (330-379), Konstantinopolis ve Atina'da eğitim görmüştür. Kızkardeşinin etkisiyle benimsediği manastır yaşamının sırlarını öğrenmek üzere,

⁹ Piskopos ve tarihçi Sezarye'li Eusebius (y. 260 - y. 339) Filistin'de doğdu. Hayatının ilk dönemlerine ilişkin elimizde çok az malumat bulunmaktadır, ancak Hıristiyan olmasından dolayı, İmparator Diocletian'ın 303 yılında halka yaptığı zulümler sırasında hapsedildiğini biliyoruz. Eusebius, pek çoklarının "antik dönemin sonları" dedikleri alacakaranlık evresinde yaşadı ve eserlerini de bu dönemde yazdı. Mark Kishlansky, **Batının Kaynakları Batı Medeniyeti Okumaları Başlangıçtan 1600'e**, (Çev. M. Kürşad Atalar), Açılım Kitap Pınar Yayınları, İstanbul, 2006. s. 215. "*Bizans tarih yazıcılığı Eusebius ile başlar. Bir kronik yazarı olan Eusebius Bizans'ta çok önem kazanan kronografi'nin ilk temsilcilerinden olup yazdığı büyük kilise tarihi ile tamamıyla yeni bir tarih yazıcılığının önünü açmıştır*" Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev: Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999. s. 22. Bu dönemde, Hıristiyanlık yayıldığı ve İmparatorluk da barbarların işgaline uğradığı için, eski Roma düzeni yıkılmaya yüz tutmuştu. Bunun sonucunda, yeni bir toplum ortaya çıktı. Gayretli bir Hıristiyan muallim olan Eusebius'un yazdığı kitap, Hıristiyan kilisesi tarihi hakkında yazılmış ilk eserlerden biriydi. 313'te Filistin'de baş piskopos oldu. Bu görevi 328 yılına kadar devam etti. O, İsa'nın Tanrı'yla aynı özden olmadığını iddia ediyordu. Eusebius, taşıdığı Ariusçu görüşler nedeniyle aforoz edildi. Mark Kishlansky, **Batının Kaynakları Batı Medeniyeti Okumaları Başlangıçtan 1600'e**, (Çev. M. Kürşad Atalar), Açılım Kitap Pınar Yayınları, İstanbul, 2006. s. 215.

manastırcılığın şekillendiği yerler olan Mısır, Filistin, Suriye ve Mezopotamya'ya gider. Dönüşünün ardından sahip olduğu malları dağıtır ve Iris Nehri kıyısındaki ailesine ait topraklarda inzivaya çekilir. Beş yıllık münzevi hayatının ardından, diğer keşişler onun etrafında toplanmaya başlayınca düzenli bir ortak yaşama ihtiyaç duyulduğunu anladı. Pachomios tarzı manastır sistemini Anadolu'ya uyarlamaya çalışan Basileios'a göre, bir münzevinin kendi kendisine yetmesi zordu; günlük ihtiyaçları için keşiş, ziyaretçilerin yardımına muhtaçtı. Ayrıca keşişlerin çoğunun münzevi olmaya yetecek disiplini taşımadığını, bu yüzden de komünal bir manastır yaşamına ihtiyaç olduğunu düşünüyor, bu yüzden tarikat manastırlarını sonuna kadar destekliyordu (Bora, 2009: 14-15)

Basileios koinobizmi, birçok bakımdan Pachomios manastırcılığından ayrılır. Mısır'da bulunan manastırlardaki keşiş sayısının fazlalığı, başkeşişin sorumluluğu altındaki keşişleri tanımasını ve onları etkili bir biçimde yönlendirmesini imkânsız kılıyordu. Pachomios manastırının bu yöndeki güçsüzlüğünü fark eden Basileios, her manastırdaki keşiş sayısını makul bir sayıda tutarak koinobitik sistemdeki bu yanlışlığı düzeltti. İtaatkârlığı en önemli erdem sayan Basileios, çilekeşlik ve nefsin köreltilmesinde aşırıya kaçmayı yasakladı; özel olarak oruç tutmak isteyen keşiş, başkeşişten izin almak zorundaydı. Ayrıca Basileios manastırları çöllerde değil, kentlerde kurulmuştu. Böylece keşişler toplumdan kopuk yaşamak yerine, hayır işleri yaparak insanlara yardım edebilecekler ve kendi davranışlarıyla, kardeşlerine yani insanlara gerçek Hıristiyan yaşantısı konusunda örnek olabileceklerdi (Bora, 2009: 15)

IV. yüzyıl ortalarında Basileios, Kappadokya'da kurduğu manastır için kurallar hazırlayarak Pachomios manastır sistemini, kimi değişikliklerle Anadolu'ya uyarlamaya çalışmıştır. Basileios'un sistemindeki bu değişikliklerin temelinde, Mısır'ın kalabalık manastırlarının aşırı büyük olmasına karşın, manastırların küçültülmesi görüşü benimsenir. Pachomios sisteminden ayrılan bir diğer yanı da, Basileios manastırlarının çöllerde değil, kentlerde kurulmuş olması, keşişlerin insanlardan kopuk yaşamak yerine, hayır işleri görerek topluma yararlı olduklarını ortaya koymaktadır (Doğan, 2003: 75)

Anadolu'daki manastır hareketinin lideri, ayrıca manastır reformcusu olarak kabul edilen ve Doğu Kilise Babaları'ndan biri olan Büyük Basileios'un, klasik gelenek ile Hıristiyan inancı arasında yarattığı sentez, sonraki Bizans teolojisinin temel dayanağı

olmuştur. Koyduğu kurallar Bizans manastır geleneğinin temelini oluşturmuş, Ortaçağ'da bile Bizans manastırları Basileos'un temel ilkelerini uygulamıştır. Manastırdaki günlük yaşamı ve ritüeli belirleyen manastır kuralları, BasileosKuralları'nı uygulayan Bizans manastırlarının mimari biçimlenişinde de önemli bir yer tutar (Bora, 2009:14)

Aziz Basileios'un ölümünden sonra manastır hayatı eski canlılığını kaybetmiş ve keşişlerin sadece bir manastıra bağlı olmaları gibi bir koşul da var olmadığından manastırlar yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Kısacası batı, doğudan aldığı bu kurumu koruyabilmiş ancak doğu manastırcılığı uzun ömürlü olamamıştır (Genç, 2012: 265).

Bizans'ta ipek böcekçiliği ve ipek liflerini çözme-işleme teknikleri 6. Yüzyılda öğrenilmişse de ipek ipliği ve ipekli kumaş kültürü daha eskilere dayanmaktadır. Daha 4. Yüzyılda Bizans sarayında doğulu görkemde bir lüks ipekli giyim modası yaşandığı bilinmektedir. İmparator I. Justinianus¹⁰ (527-564) Doğu Roma ipek üretimini Çin'den

¹⁰ Justinianus (483-565), hayata bir köylü olarak atılmasına rağmen, çocukluğunda domuz çobanı olan amcası Justin, Bizans ordusunda generalliğe kadar yükseldi. Justin, nihayet 518'de İmparator oldu ve hiç çocuğu olmadığı için, yeğeni Justinianus'u, imparator olarak yetiştirilmek üzere Konstantinopol'e (İstanbul) getirtti. "Asıl adı *Petrus Sabbatius*'tu, *Yugoslavya*'da bugünkü Niş (eskiden Naissus) kentinin güneyinde olduğu sanılan bir köyde doğmuş, Latince konuşan bir İlyriyalıydı. Latince Justinianus adını, Konstantinopolis'te yüksek rütbeli bir komutan ve sonradan imparator olan amcası Justinos'tan (Latince Justinus) dolayı almıştı. Konstantinopolis'e genç yaşta gitti. Çok iyi bir eğitim gördü, ama Yunancayı hep kötü bir aksanla konuştuğu söylenirdi. Büyük düşünceleri, güçlü tutkuları, kusursuz işleyen bir zihni, dinmek bilmeyen bir çalışma gücü ve ayrıntılarda olağanüstü bir kavrayış yeteneği vardı. Uzun süre dinlenmeden durabildiği için ileride "hiç uyumayan imparator" olarak anılacaktı. 518'de I. Justinos adıyla tahta çıkan çocuksuz ve yaşlı amcasının en sevdiği yeğeni olarak, Justinianos onun politikalarını yönlendirmede çok etkili oldu. İmparator tarafından yasal olarak evlat edinildi ve önemli görevlere getirildi. 525'te "Caesar" unvanını aldı, 4 Nisan 527'de "Augustus" unvanıyla ortak-imparator yapıldı Justinos'un 1 Ağustos 527'de ölmesi üzerine Justinianos tek başına imparator olarak tahta çıktı" Komisyon, "Justinianos" **Anabritannica Ansiklopedisi**, Ana yay., c. XII, İstanbul, 2000, s.156. Justinianus, 527'de, amcasının ölümünden sadece birkaç ay önce İmparator unvanını aldı. Giles Morgen, **Yeni Roma ya da Konstantin Şehri Bizans'ın Kısa Tarihi**, (Çev: Eylem Çağdaş Babaoğlu), Kalkedon yay., İstanbul, 2006. s. 46. Justinianus kendi döneminde, imparatorluğun sınırlarını genişletmeyi ve devlet idaresinde reform yapmayı istiyordu. Ancak bir fatih olmaktan daha çok bir reformcu olarak ün kazandı. Yönetim alanında bazı reformlar yaptı; kamu işlerini düzene sokmak için bir program başlattı ve son

bağımsız kılmıştır. Söylenceye göre 552 yılında Caesarea (Kayseri) piskoposu Aziz Basileius'a bağlı Aynoroz Manastırında görevli Bizanslı iki Nesturi keşiş asalarının içini boru gibi oyup buraya koydukları ipek böceği kozalarını Hotan'dan Bizans'a getirerek imparatora sunmuşlardır (Tez, 2009: 164). Bizans'a bu yolla gelen ipek zamanla imparatorluk aileleri için en önemli kıyafet olmuş ve ticaret için tüccarların vazgeçilmezi olmuştur (Baskıcı, 2009: 258).

Uzun bir açıkgözlülük ve malî uzmanlık geleneğiyle, Bizans manastırları yabancı egemenliği döneminden ayakta kalarak çıkmaya çok iyi hazırlanmış durumdaydı. Athos Dağı manastırları, Sırp Kralı Stefan Dusan'ın yönetimi altına geçtikleri zaman hatırı sayılır kazançlar elde ettiler. Yirmi-otuz yıl kadar sonra, Osmanlı Türkleri Avrupa'da ilk kez varlık gösterdikleri zaman ise, Türk egemenliğinin kurulmasını bile beklemediler. Dosdoğru padişaha giderek bağlılıklarını sundular ve toprak sahibi olarak unvanlarını teyit ettirdiler (y.1372). Bu dönemi izleyen karışıklıkta, ellerindeki mülkleri genişletme ve başka kârlı iş alanlarına girme imkânı bile buldular. Aynı şey, kuşkusuz, bütün manastırlar için söylenemez, ama fetihten ayakta çıkmayı başarmış olanlar, beş yüzyıllık Türk yönetimi altında çok iyi yaşadılar. Dolayısıyla Bizans manastırcılığının ömrü Bizans İmparatorluğu'nunkini fersah fersah aştı (Mango, 2007: 138)

1.4. MANASTIR ANLAYIŞI, YAŞANTISI VE YANSIMALARI

Manastır hareketinin zamanla Batı'ya yayılmasıyla birlikte yaşam koşullarında değişiklikler olmuştur. Bunun için de bazı yenilikler yapılmıştır. Önce Beytlehem ve sonra da Mısır'da keşiş yaşamı sürmüş olan ve Konstantinopolis Patriği'nin bir görevle

olarak Bizans hukukunu tanzim elti. Justianus Kanunları, imparatorun emriyle, 529-565 yılları arasında derlendi. Roma ve Bizans hukuku, asırlar süren kaotik bir gelişim sürecinde şekillenmişti ve birbiriyle çelişen kanunlar ve nizamnameler yığılından ibaretti. Kanunlar, bilinen yasalardaki bütün tekrarları ve çelişkileri gidererek, tutarlı bir metin ortaya çıkarmak için yazıldı. Hukukçulardan oluşan ekipler, proje üzerinde on yıllarca çalıştı ve nihayet imparatorun en iyimser ümitlerinin bile üzerinde bir neticeye ulaşıldı. Justianus Kanunları, asırlar boyunca Avrupa hukukunun temelini oluşturdu. Mark Kışlansky, **Batının Kaynakları Batı Medeniyeti Okumaları Başlangıçtan 1600'e**, (Çev. M. Kürşad Atalar), Açılım Kitap Pınar Yayınları, İstanbul, 2006. s. 261-262.

Roma'ya yolladığı Iohannes Cassianus bundan sonra da Batı'da kalarak, Marsilya'ya yerleşmiştir. Biri ile de Lerins'de olmak üzere iki manastır kurmuş ve manastır yaşamı hakkında, “Kurallar ve Konferanslar” adlarını taşıyan, Batı manastır sisteminin babası olan Nursia'lı Benedictus'un da kendi tüzüğünü hazırlarken kullanacağı iki kitap yazmıştır (Read, 2003: 51)

Manastırlardaki temel anlayış olan insanların inzivaya çekilip keşiş yaşamını benimsemeleri, Tanrı sevgisinden çok, sisteme karşı bir tür protesto olarak yorumlanmalıdır. Manastırlara başvuran aileler ve toplumsal yükümlülüklerden kaçan, asker kaçakları, tembeller ve yaşamaktan usanmış kişiler, bir ayırım gözetilmeksizin kabul edilmiştir. Savaşlar, yoksulluk, vergi sömürüsü, yasal bozukluklar, yolsuzluklar, insanların manastır yaşamının benimsenmesine neden olmuştur. Üretime dönük olmayan düşünceyi ve münzevi yaşamı engelleme isteği, manastırların üretici yaşamla bütünlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Böylece, kilise denetiminde manastır örgütlenmeleri hazırlanmıştır (Doğan, 2003: 75).

Manastırlardaki yaşam, onların kurucuları tarafından da düzenlenmekteydi. Batı'da Doğu tarzında ilk manastır, Aziz Martin tarafından 360'ta Gaul'de (İtalya) kurulmuştur. Manastır hayatının Batı'ya geçişinde ve tutunmasında Athanasius (Gaul), Eusebius, Ambrose, Jerome (Filistin) ve Augustine (Kuzey Afrika) gibi önemli şahsiyetler etkili olmakla birlikte 520'de Monte Cassino'da (İtalya) kurduğu manastır ve düzenlediği kurallarla Batı manastır geleneğine şekil veren kişi Aziz Benedict olmuştur. Fakirlik, bekârlık ve itaat kurallarına istikrar (manastır değiştirmeme) prensibini ekleyen Benedict, Basil gibi aşırılıklardan uzak bir cemaat hayatını desteklemiş, manastır dışı faaliyetlerle ve misyonerlikle ilgilenmemiştir. Daha sonra İngiltere, Almanya ve Fransa'da benimsenen ibadet, iş ve disiplin ağırlıklı Benedict düzeni, Ortaçağ'da misyoner hareketlerinde ve Hıristiyan kültürünün yayılmasında aktif rol oynamıştır (Gürkan, 2003: 560).

Batı Avrupa'da manastır sisteminin yerleşmesi sürecinin en önemli siması olan Nursia'lı Benedictus'un etkisiyle değişmiştir. Benedictus, 480 yılı civarında, Roma'nın güneyinde, Sabine Tepelerinde yaşayan üst tabakadan bir ailenin oğlu olarak doğdu. Eğitim görmek üzere Roma'ya gönderildi, ama Romalıların yaşadıkları sefahat

karşısında dehşete kapılarak kentten kaçtı ve Subiaco'da, dağ yamaçlarındaki bir mağarada münzevi yaşamı sürmeye başladı. Çok geçmeden, onun yaşam tarzını paylaşmak isteyen başka gençler de kendisine katıldı. 520 ile 530 arasında bir dönemde, bir entrika sonucunda, yanında kendisini destekleyenlerden oluşan bir grupla birlikte Subiaco'daki cemaatten ayrılarak Cassinum'a geçti ve bir dağın zirvesinde bulunduğu Apollon tapınağını yıkarak, Monte Cassino manastırını kurmuştur (Read, 2003: 52).

Manastır gibi çok yönlü bir kurumun kim ya da kimler tarafından kurulduğu ve nasıl yayıldığı ne gibi kurallar çerçevesinde işlediği bu kurumların Avrupa'ya olan etkisini kaçınılmaz hale getirmiştir. Batı manastır anlayışı, aslında Benedikten tarikatıyla bağlantılıdır. Çünkü tarikatın kurucusu olan Nursialı Aziz Benedictus, batı manastırcılığının kurucusu olarak kabul edilmektedir (Ford, 1907: 475)

Zaman içinde Doğu'dan Batı'ya doğru yayılan manastırlar arasında, özellikle batıda belirleyici olanlardan en önemlisi, Benedictus tarafından İtalya'da, Monte Cassino'da, 529 yılında kurulan manastırdır. Benedictus'un manastırında "keşişler yoksulluk içinde yaşamaya, zihinsel ve bedensel çalışmaya ve manastırın başrahibine itaat etmeye" zorunluydular. Sık sık dua etmeleri, ağır işlerde çalışmaları, az konuşmaları ve özel mülkiyeti terk etmeleri keşişler için temel koşullardandı. Batı Avrupa manastırları için sonradan belirleyici bir ölçü haline gelen Benedictus'un bu kuralları, Hıristiyanlığın hakiki kurtuluşu öbür dünyada gören anlayışının en simgeleyici uygulaması olmuştur (Ağaoğulları-Köker, 2001: 116)

Roma ordusundan bir subayın oğlu ve kendisi de bir subay olan Tours'lu Martin için de aynı durum geçerliydi; Martin, Macaristan'da doğmuş olmakla birlikte kuzey Fransa'da, Amiens'de görevlendirilmiş ve burada pelerininin yarısını bir dilenciye verdikten sonra, düşünce pelerini İsa'nın omuzlarında görmüştü. Ordudan 355-356 civarlarında ayrılan Martin bir süre, önce İtalya kıyıları açıklarındaki bir adada, sonra da Poitiers yakınlarındaki küçük bir münzevi cemaati içerisinde münzevi yaşamı sürmüştü (Read, 2003: 51). Kutsiyeti ve gerçekleştirmiş olduğu söylenen mucizeler sayesinde Tours Piskoposluğu'na seçildi. Bazı piskoposların ve yerel soyluların, bir beyefendi olmadığı ve "kirli giysileri ve dağınık saçlarıyla bayağı" görüldüğü yönündeki itirazlarına rağmen, 4 Temmuz 371'de takdis edildi. Piskoposluğu sırasında bile, Tours

yakınlarında kurduğu manastırda bir tür münzevi yaşamı sürdürdü. Paganlığın bastırılması için uğraştı ve tapınakları yıktırıp, kutsal ağaçları kestirdi. Kendisine atfedilen mucizevî güçleri ölümünden sonra da sürdürdü ve söylendiğine göre, daha önce de görmüş olduğumuz gibi, Clovis'in din değiştirmesini sağladı. Martin, doğal nedenlerle ölmekle birlikte bir aziz kültü esinlendirmiş olan ilk Hıristiyan'dır (Read, 2003: 51-52). Yüzyıllar boyunca devam eden savaş sonrasında kavimlerin barışçıl ve daha huzurlu bir yaşam için dine davet etmeye çalışan misyonerler, bu amaçla Hıristiyan öğretisi kadar Latin dili ve edebiyatına da başvurmuştur. Nitekim keşişler, Hz. İsa'nın ya da O'nun seçtiklerinin gücünü tasvir etmek veya Hıristiyanlığın ilkelerini kolay anlaşılabilir bir dille aktarmak için, binlerce azizin Örnek alınacak yaşamlarını kaleme almıştır. Hıristiyan azizlerinin, örneğin Alman efsanelerindeki kahramanların muadili olduğu söylenir. Hıristiyanların vermek istedikleri mesajları, basit bir dille yazılan biyografiler aracılığıyla yaymalarının nedeni hedefledikleri okurların sade insanlar olmalarıdır. (Alatlı, 2010: 294) Nursia'lı Benedictus ve Tours'lu Martinde bunlara güzel bir örnektir.

Manastırların üstünlüğü, “çöller”in, orman ve ormanlaşmış tarlaların, ya da manastır kültürünün çok az ilişkide bulunduğu kırların ortasında kurulu kültür yerleşiklerinin, birbirinden kopuk noktaların uygarlığı olan Ortaçağ Batı uygarlığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Goff, 1999: 91-92).

Karolenj imparatorluğu döneminde kilise giderek dünyevileşmişti. İmparatorun yetkisi doğrudan Tanrı'dan gelmekteydi ve onun piskopos atanmasını onaylama hakkını kimse sorgulamıyordu. Piskoposlar, dünyevi güç kullanıyorlardı ve hükümetle ilgileniyorlardı ve aldıkları papazlık tımarlarıyla toprak sahibiydiler. 1030'larda, özellikle rahip ve piskoposların dünyevi âlemle fazla ilgilenir ve ruhani âleme yeterli zaman ayırmaz hale gelmiş olduklarını gören manastırlardan kilisede reform için kışkırtmalar vardı. Hatta Gordan Kerr tarafından verilen bilgilere göre, birçok rahip kadınlarla yaşayarak bekârlık kuralına uymuyordu ve birçoğu kilise hiyerarşisindeki kutsal görev ve makamlar için ödeme yapmaktan suçluymdu (Kerr, 2011: 33)

XIV. ve XV. yüzyıllarda uhrevi bağlanmalara, meditasyona, inzivaya çekilmeye doğru gittikçe artan yönelişlere sahne olmuştu. Çoğu kimse bu dünyadan yüz çevirmiş,

kendilerini dine adanmış, günah çıkartmaya yönelmiş, derin mistik inançları nedeniyle, Carthusian Tarikatı'nda olduğu gibi, çile çekerek nefis köreltmeyi ve böylece de günahlardan arınmayı öğütleyen dinsel Örgütlere katılmışlardır. Örneğin, Belçika, Hollanda gibi kıyı düzü ülkelerinde XII. yüzyılda 37, XIII. yüzyılda 34, XIV. yüzyılda 110 ve XV. yüzyılda da 45 Carthusian Manastırı kurulmuştur (Gimpel, 2005: 194-195).

Cluny manastır kültüründe birlikte yaşama, kurallara sıkı sıkıya bağlı, sürekli bir ayin olarak algılanıyordu. Birlikte yaşama, yönettiği cemaatle artık bütünleşmiş olan, yemek ve uykuda bile cemaatinden ayrılmayan başkeşişin şahsı etrafında düzenlenir; başkeşiş hastalandığında revirde diğer hastalara katılır, diğerleri gibi sırası gelince mutfak angaryasını yerine getirir. Burada ilk belirleyici özellik ortaya çıkıyor yani dirsek temasının iradeyi güçlendirmesi ve yalnızlık korkusu; özel hayat öylesine sürü halinde yaşanmaktadır ki, aile reisinin artık tek başına çekilebileceği bir mekânı yoktur. Buna karşılık, aile reisine duyulan saygının göstergeleri artmıştır. Geldiğinde ve ayrılırken herkes ayağa kalkar, geçerken önünde eğilirler; yemekhanede önüne iki mum konur, kiliseye veya günlük toplantı için meclis toplantı odasına gittiğinde veya gece vakti manastırda bir yerden bir yere gitmesi gerektiğinde, evlatlarından biri, önde bir ışık taşır. Yolculuktan döndüğünde, bütün cemaat özel günlere ait giysilerini giymiş halde kendisini karşılar; kilisenin girişinde tek tek bütün keşişleri öper (baba tarafından kucaklanma töreni) ve o gün yemekhanede fazladan bir yemek çıkar; ayrıca sofrada diğerlerinden ayrılır, kendisine daha güzel yemekler ve daha iyi bir şarap sunulur. Aydınlatma, öpücük, şarap ve kortej daha sonra da krallara yapılan karşılamanın ("neşeli giriş") bütün işlemleri yapılmaktadır (Aries-Duby, 2002: 58-59).

Bunların yanı sıra kiliseden keşişlerin konutuyla ayrılan keşiş adayları bölmesi, geçici nitelikte bir keşişliğe hazırlanma yeridir. Burada cemaatin manevi üretimi gerçekleşir, aileleri tarafından çok küçük yaşta manastıra verilen çocuklar burada beslenir, bir hocanın denetiminde eğitilir; çıraklıkları tamamlandığında, karmaşık davranış kalıplarına göre biçimlendiklerinde, şarkı söylemeyi, ne yapmaları gerektiğini, suskunluk dönemlerinde işaretle anlaşmayı öğrendiklerinde törenle yetişkinlerin arasına katılırlar. Bu bir benimseme ve özümseme törenidir. Her şeyden önce, kişisel bir taahhüt akdi, tarikat yemini. Keşiş adayı, belirli bir kalıp olan yemini bir araya toplanmış olan cemaatin karşısında yazar, imzalar ve okurdu. Ardından, şövalye unvan

törenlerindeki gibi, işlevsel bir topluluğa kabul edilişi simgeleyen hareketleri yapardı. Keşiş adaylığından çıkıp keşişliğe geçiş, manastır donanımının son unsuru olan keşiş cüppesinin giyilmesiyle tamamlanır; kabul edilişin simgesi olarak, önce başkeşiş, sonra tek tek bütün tarikat kardeşleri yeni keşişe bir barış öpücüğü verir; son aşama ise, üç günlük inziva, kendi içine, mahremiyetine, gizlisine, özeline kapanmadır. Tıpkı şövalyeliğe geçişin önkoşulu olan gece nöbeti ve yıkanma törenleri gibi, keşişliğe kabul ediliş törenindeki bütün bu sembeler, ölüm ve ardından dirilişin sembeleridir; bununla birlikte, bilhassa üç gün boyunca yalnızlığa dönülmesi dikkate değer. Bu bir sınavdır. Keşiş olabilmek için, gece gündüz, baş kukuletayla ve beden cüppeyle örtülü halde, mutlak sessizliğe gömülmek gerekir; bu adeta bir kılıf, büyük evin içinde küçük bir ev, dönüşümün gerçekleştiği bir koza, bir iç duvardır ve sığmağa çekilerek yaşanan, İsa'nın mezardaki inzivasına benzeyen inziva, başka bir görünümle yeniden doğuşu amaçlar (Aries-Duby, 2002: 62-63).

Ayin alanlarının güneyinde cemaatin yaşama alanı yer alır. Buranın planı antik dönem villalarının düzenlenişine benzerdi. Kiliseye sırtını vermiş bir iç avlu; bir yanında mahzen, kiler, mutfak ve fırın; diğer yanında yemekhane, üstünde giysi deposu; son olarak da, yanında banyo ve tuvaletlerin bulunduğu üçüncü kenarda bir salon ve üst katında kiliseye bağlanan yatakhane; bu konutun bitişiğinde, tarımsal üretime ve zanaata, ayrılmış eklentiler bulunmaktadır. Bahçeler, tahıl ambarları, ahırlar, atölyeler, ev hizmetkârlarının haneleri geniş bir alana yayılır. Kuzeyde, kilisenin ötesinde, yine kiliseye bağlı olan, pederin, başkeşişin konutu yer alır; kendine ait mutfağı, mahzeni, banyosu vardır. Kuzeydoğuda, cemaatin geçici olarak dışlanmış üyelerinin, hastalarla çömezlerin yerleştirildiği, yine özerk ama ikiye bölünmüş konut vardır, arınma ve kan almaya ayrılmış olan bölüm bulunmaktadır. Nihayet kapının yakınında, kuzeybatıda, duvarı geçmelerine izin verilen yabancıların konakladığı, tam donanımlı, birbirine eş iki ev bulunur; başkeşişin konutuna daha yakın olanında önemli ziyaretçiler ve ailenin bir parçası olmayan “dışarıdan” öğrenciler ağırlanır (Aries-Duby, 2002: 52-53).

Aynı şekilde revir de, bir geçit ve bekleme yeridir; cemaatin bir bölümü, kirlenmiş olduğu için bir süre burada tecrit edilir. Hastalık gerçekten de günah işareti olarak görülür; hastalığa yakalanan kişi, arınıncaya kadar uzaklaştırılmak zorundadır. Cluny Manastırı'nın revirinde, arındırıcı yıkamalara, ayakların ve bulaşıkların

yıkanmasına ayrılmış iki oda ve her biri ikişer yataklı dört oda bulunuyordu. Ama bu odalardan birinde tek başına dinlenmek başkeşişe tanınmış bir imtiyazdı; bitişikte özel bir mutfak vardı. Çünkü hastalığın kirlettiği keşişler farklı beslenirdi; zayıf bedenlerine kan ve ısı vereceği gerekçesiyle et yeme yasağı kaldırılırdı. Ancak bir süreliğine etobur olmak, daha fazla dışlanmalarına yol açardı, en önemlisi de Komünyon'a katılamazlardı; bu nedenle, ölüm döşeğindekiyle, kutsal yağ sürme ayininden sonra et verilmezdi, çünkü bu ayinden sonra her gün Komünyon ayinine katılırlardı ve kendilerini meleklik durumuna yaklaştırmak, yavaş yavaş tenden uzaklaştırmak gerekirdi. Geçici olarak dışlanan revir sakinleri, zafiyet belirtisi baston kullanımı ve tövbe işareti olan başın örtülmesi durumuyla diğer keşişlerden ayrılırlardı. Çünkü hasta olmaları, günahkâr olduklarını gösterir, dolayısıyla tövbe yöntemleriyle arınmaya çalışmaları gerekirdi; iyileştiklerinde, diğer keşişlerin arasına dönebilmeleri için de son bir arınmadan geçmeleri, günahlarının bağışlanması gerekirdi (Aries-Duby, 2002: 63-64).

Günbatımıyla birlikte tehlike saati yani en korkunç şeytanca saldırıların saati gelmiş olurdu. Bu saatte safları sıklaştırmak, daha iyi korunmak gerekirdi: bir üst katta, her türlü sürüngen tehlikenin aşağıda kaldığı, konutun en korunaklı yeri olan yatakhane yalnızlığa katiyen izin yoktu ve başkeşiş sürüsünden ayrılmazdı. Bütün gece ışık yanar, nöbetçiler gezerdi: bir ordugâhtan farksız. Bununla birlikte, herkes kendi yatağında yatardı; tüzük, yatakların paylaşılmasını kesinlikle yasaklıyordu; toplu yaşayış zorunluluğundan, sadece bu konuda, açıkça ifade edilmeyen ama akıldan hiç çıkmayan eşcinsel eğilim korkusu yüzünden taviz verilirdi. Son tahlilde, manastırda birlikte yaşamının temel özelliği; sürü halinde yaşanması, her türlü mahremiyet ve sırrın mutlaka paylaşılması ve yalnızlığın hem bir tehlike, hem de bir ceza sayılmasıydı (Aries-Duby, 2002: 67).

Her türlü temel gereksinimin rahiplerin çalışmaları ve el emeğiyle sağlanması, Doğu ve Batı manastır kurallarının ana ilkeleridir. Kırsal alanlardaki manastırlar, tarımsal işlere ağırlık verirken, kent içi manastırlarının üretimi daha sınırlı olmuş, zanaat ve el işine önem verilmiş; büyük kuruluşlarda ise el yazması çoğaltma, kitap bezemesi ve ikonaların üretildiği atölyeler açılmıştır. Birçok erkek manastırında el yazmalarının hazırlanması için odalar ayrılmıştır. Manastır kütüphanelerinde

çoğunlukla ayin kitapları ile kilise büyüklerinin yazılarını ya da azizlerin yaşam öykülerini içeren ciltler yer almıştır. XIV. yüzyılda Chora Manastırı kütüphanesinin, başkentin en iyi kütüphanesi olarak hizmet verdiği bilinmektedir. ikonakırcılığın ardından manastırlar, el yazması minyatürlerin üretildiği ve dinsel yapıların programlarının hazırlanıp doğrudan uygulandığı yerler olarak, sanatın en büyük patronlarından biri olunca, rahip sanatçıların giderek ön plana çıktığı görülür. Rahip sanatçılar, el yazmalarının minyatürlenmesi ve kilise ya da manastır duvarlarının resimlenmesinde çalışmışlar; rahip olmayan sanatçılar çalıştırılrsa da, bu kişiler işlerini manastırların istekleri doğrultusunda yapmışlardır. Batı manastırlarında durum böyle iken örneğin Bizans'ta hayvan besiciliğinin gelişmediği, daha çok zeytincilik ve bağcılık, buna bağlı olarak şarap üretiminin yapıldığı gözlenmektedir. Üretimin büyük bölümü manastırın kendi gereksinimini karşılamakta; kimi zaman üretim fazlası ile ürün değişimi yapılmıştır. Studios Manastırı'na ilişkin kayıtlarda, bakırcı, kuyumcu, yapı ustası, balık ağı örücüleri, takunyacı, sepetçi, çömlekçi gibi zanaat adamı listeleri, buradaki üretime dair fikir vermektedir. Manastır kiliselerinde aşırı tüketilen mum, kendi mumhanelerinde, el yazmalarında kullanılan parşömen de yine manastır içinde üretilmekteydi (Doğan, 2003: 78).

Keşişler ve rahibelerin, manastır dışındaki Hıristiyan topluluğuna yönelik etkinlikleri bilinmektedir. Genellikle yoksullara ücretsiz yemek, manastır kapısında düzenli bir programa göre verilirdi. Özel bayramlarda küçük miktarlarda para ve giysi yardımı yapılırdı. Kimi manastırların içindeki hastanede, çağın olanaklarıyla en iyi tıp hizmeti sağlanırdı. (Doğan, 2003: 74).

Manastır sistemi içinde nefsinin çilekeşlikle terbiye edenler, dinsel hayatın onursal üstünlüğüne ulaşmaktadırlar. Knight (1964)'ın ifade ettiği gibi: “Manastır hayatının görünümlerinden birisi, rahatlığa ve serbestliğe, bolluğa ve servete yenik düşerken; bir diğeri, nefsi terbiyede zorunlu olan sertliği ve müsamahasızlığı geri getirmekte, İncil’de övülen fakirliği Dünyevi olan her şeyde günaha teşvik, aklını kötü şeylere çelerek zevke dalma özlemektir. St. Francis tarafından telkin edilmiş olsa dahi, pek çok müridi tarafından artık terk edilmiş olan, müsamahasızlık ve katılık, reform hareketlerinin çoğunun dikkatini çekmiştir. Ortak iyelik anlayışından başka bir anlamı taşımak üzere, kayıtsızlık kavramına gelince, Wyelif’in öğretisinde; “adil insan,

herkesin zaten efendisidir”; kişinin kendi yolunu belli etmesi için, Tanrı, bu dünyadaki kötülükleri ortadan kaldırmamıştır. Ancak, dünyadaki acı ve sıkıntılara katlanmanın karşılığı olarak görülen göksel mutluluk öğretilerine bağlanmak, böylece gelecekteki yaşamı düşlemek; isyan etmek yerine, cennetteki ödülleri ummak zulmü bir yazgı olarak hoşnutluk içinde karşılamak, Hobbes’e göre, bir ölümsüzlük komedisidir. Yüksek kazançlara ulaşmak ümidiyle, sanayi devrimi sırasında yaşanan ve içten içe işleyen acıları, dertleri, Hammond, gerçekçi bir şekilde açığa vurmuştur (Akalin, 2013: 159-60).

Haçlı seferlerinin Ortadoğu’dan başlayarak Avrupa Hıristiyanlığı’na getirdiği yeni dini hareketlerin başında, kısmen bunalımlı bir ruh haletinin temsil ettiği manastır hayatı gelir. Manastır hayatı bir anlamda merkezî otoritenin dağılması ve pişenin kırsal alana çekilmesiyle sonuçlanmış, bu şekilde otoriteden uzak çok sayıda dini cemaat türemiştir. Öte yandan Avrupa’daki manastırlar çevresinde gelişen yeni dinî hareketler, Maniheizm gibi çoğu Ortadoğu kökenli gnostik görüşlerin etkisiyle farklı teolojileri de geliştirdi. Bunların en klasik örneği, özellikle Balkanlardan Avrupa’nın içlerine kadar yayılan Bogomil ve Cathari hareketidir (Aydın, 1998: 334).

Ayrıca Charlemagne tarafından manastır hayatıyla ilgili yayımlanan maddelerde kadınlara verilen önem, dikkat çekmektedir. Ancak bu kadınlar, başına buyruk bırakılmamış, çağın kadınlar konusundaki tutumuna yani kadının günah işleme potansiyeline sahip olduğu ve her an gözetim altında tutulması gerektiği inancına uygun olarak, bir piskoposun gözetimine verilmişlerdir (Genç, 2013: 145).

Yerel senyörler tarafından atanan piskoposların veya Manastır başkanlarının, rahiplerin ve keşişlerin uymaları gereken disiplinli yaşam standartlarını ve bu standartlar için zorunlu olan ruhsal bağlılık düzeyini sağlayamamak özellikle Fransa ve Almanya’daki dinsel örgütlenmelerde rahatsızlık yaratıyordu. Örneğin, Fransa’nın Burgonya yöresindeki Cluny Manastırı’nda, keşişlerin dünya nimetlerine daha fazla bağlanmaları biçimindeki yozlaşmadan ve Benedictus tarikatının ilkelerinin çiğnenmeye başlamasının rahatsız olmaları sonucunda, Hıristiyan öğretisinin toplumsal yaşama yeniden egemen kılınmasına yönelik bir reform hareketi başlamıştı. 910’da kurulan ve çok geçmeden Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerde Cluny Manastırı’nın

önderlik ettiği reform hareketi, rahiplerin evlenmemeleri, “metres tutmamaları” ve makamlarını elde etmek için maddi bir bedel ödemek zorunda olmamaları gerektiğini söylemekteydi. Bu yolla, manastırların senyörlerin denetiminden kurtarılması, rahiplerin makamlarını kişisel çıkar için değil, Kilise’nin korunması için kullanmaları amaçlanıyordu (Ağaoğulları-Köker, 2001: 193).

Manastırlar, aynı zamanda birer sığınaktılar bazıları için. Bu açıdan da manastırlar oldukça rağbet gören kurumlardı. Bu durum onlara saygınlık ve itibar da kazandırmaktaydı.

Örneğin dul kalan kadın ve erkeklerin manastıra sığınarak teselli araması daha sık rastlanan bir durumdu; manastıra bağış yapacak gücü olanlar, burada yiyecek ve barınağın dışında ahbap bulma, hemşireler eliyle bakım, manevi huzur, törenle gömülüprequiemmissalarında anılma imkânı buluyorlardı. Türkler, XIV. yüzyılda Anadolu’yu istila edince kaçıp manastıra sığınan bir kadınla ilgili olarak şöyle yazılmıştır. “Her şeyini kaybetmişti, akrabası da kalmamıştı, başka tesellisi de... yardımına koşacak kimi kimsesi yoktu... Tanımadığı, yabana bir memleketteydi ve ne ana-babası vardı, ne kocası” (Talbot, 1999: 171).

İleri yaşlarda manastıra kapanıp da manastır kaynakları açısından bir yük olarak kabul edilebilecek kimselerin birçoğuna, toprak ya da nakit olarak yaptıkları bağışa karşılık, çoğunlukla 100 altın dolayında bir gelir sağlanıyordu. XIII. yüzyılda yaşamış Zoe adında bir dulun durumu, manastır topluluğu ile ömrünün son yıllarında güvenlik arayışında olan birey arasında gerçekleşen mali işlemlere bir örnektir. Ömrünün sonlarına doğru aileden hiçbir desteği kalmayan Zoe, yaşlılığında kendisine bakılması için Tesalya’dakiNea Petra Manastırına sığınmıştı. Atadan kalma mülkünü (üç bağ, dört tarla, bir incir ağacı ve iki ev) buraya bağışlamasına karşılık manastır, onu rahibe olarak kabul etmeye ve ömrünün sonuna kadar bakmaya razı oldu. Zoe’nin açısından bakınca en az bunun kadar Önem taşıyan bir başka konu da, öldüğünde törenle gömülmeyi ve manastırda adına requiem missası okunmasını güvence altına almış olmasıydı (Talbot, 1999: 171-173).

Ayrıca manastırların yönetimde de etkileri vardır. Paris’te Dominikenler ve Fransiskanlar, on üçüncü yüzyılın başlarında Seine nehrinin sol yaka’sındaki surların

yakınlarına yerleştiler. Bu surların arkasında kalan bölge Sol Yaka'da en az sayıda insanın yerleştiği yerd, yani şehrin sorunlarıyla en az bu tarikatlar muhatap oluyordu. Servit tarikatının sorunlarla teması daha fazlaydı çünkü kiliselerini Sağ Yaka'da ana pazar yerinin yakınlarına yapmışlardı. Bütün dini tarikatların en kentleşmiş olanları şehre görece geç geldikleri halde sokaklardaki hastalara yardım edip zındıklığın kökünü kazımaya uğraşan dilenci tarikatlarıydı. Benediktinler bir bağı ve büyük bir dini "evi" olan Saint-Germain-des-Pres Manastırı'nı kontrol ediyorlardı. Haçlı Seferleri'ne katılan Tapınak Şövalyeleri gibi yeni tarikatlar yardıma muhtaç olanlara ulaşmak için Avrupa'nın dört bir yanına bir hacılar ordusu gönderiyorlardı. Paris'te ticaret canlandıkça oradan oraya giden gezginler kilise evlerinden, önce Katedral kompleksinden ve Saint-Germain-des-Pres'den, sonra Servitler'in yerleşimlerinden daha sonra da dilenci tarikatlarının evlerinden barınak ve yiyecek talep etmişlerdi (Sennett,2001:155). Manastırların aynı zamanda bazı yönetimlerde belirgin olarak etkileri ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu duruma Fransa'daki Capet hanedanlığında göze çarpmaktadır. Capet hanedanının Fransa'daki egemenliği 987'de başlamıştır. Kadınların tahtın dışında tutulması bu durumu güçlendirmiş ve biyolojik bir rastlantı sonucu, 1328'den itibaren erkek veliahtlar kesintisiz bir şekilde birbirini izlemiştir. Bu, ilk çocuğu öncelikli kılan, ilk çocuğun hükümdar olmasına dayanan bir sistemin hüküm sürdüğü Avrupa'dır. Fransız kralları, önceleri daha çok krallığın sınırları içindeki küçük lordların itaatsizliklerini bastırmakla uğraşmıştır. Ardından din adamlarıyla küçük soylular arasından seçilmiş ve büyük aristokراسiyi iktidarın dışında tutan danışmanların desteğini kalıcı ve güvenilir kılmışlardır. En son olarak da, Paris'te bir kraliyet sarayı kurarak ve bu yerleşim birimini başkentleri yaparak iktidar merkezine kararlı bir yapı kazandırmışlardır. Bu, başkentlerin Avrupa'sıdır. Capet monarşisi ayrıca sarayın yakınında kurulmuş güçlü bir Benedikten (Goff, 2008: 85-86) manastırının sağladığı destekle de güçlenmiştir. Saint-Denis Manastırı, kendisini Capet'lerin davasına adanmış önemli bir tarihçilik merkezi olmuştur. XIII. ve XIV. yüzyıllarda bir dizi önemli ulusal tarih çalışması hazırlamıştır. Bu, tarih ve tarihçiliğin Avrupa'sıdır.

Sonuç olarak, krallar ve piskoposlar birbirlerini kullanmak isterlerken, karşılıklı birbirlerinin hareketlerini kısıtlayıp felç ettiler: Kilise devleti yönetmeye, krallar Kiliseyi yönlendirmeye çalışır. Piskoposlar, Konsil kararlarını yurttaşlık yasalarına dönüştürmeye çabalayarak, her alanda kralların danışmanlığına, hakemliğine

yükselirken, krallar Katolik olduktan sonra bile piskoposları atayıp aynı konsillere başkanlık eder. İspanya’da, VII. yüzyılda, Konsil meclisleri gerçek bir Vizigot Parlamentosuna dönüşür. Yahudi karşıtı bir yasal düzenleme dayatır, bu hem ekonomik güçlükleri, hem de kitlelerin hoşnutsuzluğunu artırır. Onlar da Müslümanları, seve seve olmasa da, düşmanlık göstermeden karşılayacaklardır. Galya’da bu iki yetki öylesine iç içe girer ki. Frank krallarına saray ve hükümet işlerini laiklere verme konusundaki çabalara ve geniş Kilise topraklarının bir bölümüne el koyan Charles Martel’in baskılarına karşın Merovenj mutlakiyeti ile Frank ruhban sınıfının çöküşü başa baş gider. Germen ülkesini Hıristiyanlaştırmaya gitmeden önce, Aziz Bonifacius Frank ruhban sınıfında bir reform yapmalı zorunda kalacaktır. Bu, Karolenj Rönesansı’nın başlangıcı olacaktır. Büyük Gregorius’un papalık dönemi (590-604) bu dönemin en görkemlisi, aynı zamanda en anlamlısıdır. Eski bir keşiş olan ve bir kara veba salgını sırasında papa seçilen Gregorius, felaketlerin ahir zaman belirtisi olduğunu düşünmektedir. Ona göre, tüm Hıristiyanların görevi, tövbe etmek, yaklaşan öbür dünyaya hazırlanmak için bu dünya ile bağlarını koparmaktır. O, yalnızca, kendisine durmadan sürüsünün hesabını sorarak Son Yargıyı verecek olan Mesihe karşı çobanlık rolünü daha iyi yerine getirmek için Hıristiyanlık dünyasını genişletmeyi ve Anglo-Sakson olsun, Lombard olsun, önüne geleni Hıristiyanlaştırmayı düşünmektedir. Maneviyatı geliştirmeye yönelik yapıtında önerdiği modeller, manastır çileciliğini simgeleyen Aziz Benedictus ve tam bir yoksunluk ve boyun eğmeyi simgeleyen Eyüp’tür. “Ekini biçen yaşamını sürdüremiyorsa, biçmeye devam etmek niye? Herkes yaşamını yeniden gözden geçirsin. O zaman, sahip olduğu çok az şeyin kendisi için yeterli olduğunu anlayacaktır”. Son derece etkili olan papanın sözleri de, bu dünyayı aşığılama, Yeryüzünü yadsıma dönemi olan Ortaçağa bir açılıştır (Goff, 1999: 32-33).

1.5. MANASTIR YEMİNİ

Manastır sisteminin önemli özelliklerinden biri de yemin yani ant konusuydu. Manastır sistemindeki itaat andı askeri açıdan çok değerliydi. Frank şövalyeleri arasında son derece yaygın olan atılganlığa kapılarak düşmana kendi kararıyla saldıran şövalyelere sert cezalar verilirdi. Saflarından ayrılmasına ancak, eğerini ve koşumlarını güvenceye almak için kısa süreli bir çıkış yapmak zorunda kalması, ya da, bir

Hıristiyan'ın bir Sarazen'in saldırısına uğradığını görmesi durumunda izin verilirdi. Diğer şartlardaysa ceza, kampa yaya olarak geri gönderilmektir (Read, 2003: 149).

Gregorius¹¹, Benedictus'un manastır kurallarına yaptığı atıfta, bunlardan berrak bir dille yazılmış olağanüstü ussal ilkeler olarak söz eder. Benedictus, manastır yaşamına bir münzevi olarak başladı. Münzeviliği, olgun ve deneyimli bir ruha sahip olmak için sürdürülmesi gereken manastır yaşamının en üst noktası olarak görmekle birlikte, yalnız yaşamının getirdiği güçlüklerin ve manevi tehlikelerin de farkındaydı. Onun koyduğu kurallar tümüyle cemaat içinde geçen bir yaşama yöneliktir. Benedictus'un, manastır uygulamalarına en önemli katkısı bütün bir yıl sürecek sınama dönemini getirmesidir. Bu sınama döneminin sonunda keşiş, yaşamı boyunca kalacağı manastırın başkeşişinin gözetiminde törenle tüzüğe bağlılık yemini eder (Komisyon-Benedictus, 2000: 31).

Kiliseden keşişlerin konutuyla ayrılan keşiş adayları bölmesi, geçici nitelikte bir keşişliğe hazırlanma yeridir. Aileleri tarafından çok küçük yaşta manastıra verilen çocuklar burada beslenir, bir hocanın denetiminde eğitilir; çıraklıkları tamamlandığında, şarkı söylemeyi, ne yapmaları gerektiğini, suskunluk dönemlerinde işaretle anlaşmayı öğrendiklerinde törenle yetişkinlerin arasına katılırlar. Bu bir benimseme, özümseme törenidir. Her şeyden önce, kişisel bir taahhüt akdi, tarikat yeminidir; keşiş adayı belirli bir kalıp olan yemini bir araya toplanmış olan grubun karşısında yazar, imzalar, okur ve ardından şövalye unvan törenlerindeki gibi, işlevsel bir topluluğa kabul edilişi

¹¹Benedictus'un yaşamına ilişkin en güvenilir bilgilere Aziz Büyük Gregorius'un (Papa I. Gregorius) çeşitli yazılarında rastlanır. Aziz Gregorius, bu bilgileri, Benedictus'un dört izleyicisinden elde ettiğini yazar. Gregorius'un yazısında çok sayıda alamet ve mucizeye yer verilmekle birlikte Benedictus'un yaşamına ilişkin bilgilerin doğru olduğu kabul edilebilir. Gene de yapıtta herhangi bir tarih belirtilmemiştir. İyi bir aileden gelen Benedictus, Roma okullarında eğitim gördü, Yaşadığı süre içinde, kentin kokuşmuş bir imparatorluk başkentinden ortaçağ papalığının merkezine dönüşmesine tanık oldu. Benedictus'un gençlik yıllarında, Theodorich'in yönetimi altındaki Roma'da hala eski yönetim ve hükümet sisteminin Senato ve konsüllük gibi kalıntıları sürüyordu. 546'da Got kralı Totila, Roma'yı yağmalayarak kenti boşalttı. İmparator I. İstianos'un İtalya'yı yeniden ele geçirme girişiminin başarısızlığa uğramasından doğan idari boşluğu papalık doldurdu; kısa bir süre sonra da Doğu İmparatorluğu'ndan bağımsız küçük bir İtalyan dominyonunun egemen gücü haline geldi. Komisyon, "Benedictus" **Anabritannica Ansiklopedisi**, Ana yay., c. IV, İstanbul, 2000, s. 31.

simgeleyen hareketler gelir. Son olarak keşiş cüppesinin giyilmesiyle tören tamamlanır; kabul edilişin simgesi olarak, önce baş keşiş, sonra tek tek bütün tarikat kardeşleri yeni keşişe bir barış öpücüğü verir; son aşama ise, üç günlük inziva, kendi içine kapanmadır. Aynı şekilde revir de bir geçit, bir bekleme yeridir. Bağlı olunan grubun bir bölümü kirlenmiş olduğu için bir süre burada bulunurdu. Manastırın revirinde, arındırıcı yıkamalara, ayakların yıkanmasına ayrılmış iki oda ve her biri ikişer dört Oda bulunuyordu; ama bu odalardan birinde tek dinlenmek baş keşişe tanınmış bir imtiyazdı. Ayrıca mutfak vardı; çünkü hastalığın kirlettiği keşişler, zayıf bedenlerine kan ve ısı vereceği gerekçesiyle et yerlerdi (Ülgen, 2012: 325-326).

1.6. MANASTIR GÖREVLİLERİ

Bir manastırın bazı eserlerde ifade edildiği üzere hem belli kilise görevlileri başrahip ve başrahibelere tarafından kontrol edilen bir yer hem de daha esnek anlamıyla bir “kilise yuvası” yaratan binalar kompleksini içinde barındıran bir yer olarak kesin bir anlamı vardı. Bir manastırda bir kilisenin yanı sıra rahiplere ya da rahibelere ait yaşam alanları, bir hastane, bir imarethane ve bahçe de bulunurdu. Bu manastırların ilk ve ayrıntılı planları günümüze kadar geldiği için en iyi tanınan örneklerinden biri İsviçre’deki St. Gali manastırındır. Karolenj döneminde büyük senyör şatolarının sayısı çok az olduğundan kendilerine bağlı personelin yanı sıra savaşlar ya da kıtlıklar sırasında halkın genelini ihtiyaçlarını karşılama işi de manastırlara düşüyordu. Ama bu ilk dini yerleşimler de Abelardus’un bir şehrin nasıl olması gerektiğiyle ilgili cemaat imgesine uymuyordu; çünkü bunlara özgür ve cömert bir iyilikseverliğin hüküm sürdüğü yerler demek zordu. Kapılardaki nöbetçiler içeriye kabul edilecek kişileri sıkı bir elemeyden geçiriyorlardı. İmarethane sadece bir kilise bölgesine mensup yoksullara hizmet ediyor, hizmet almaya hak kazanan yoksullar “matricula” denilen bir resmi fakirler listesine ekleniyordu (Sennett, 2001: 154).

1.6.1. Manastırlarda İş Bölümü

Manastır görevlilerine örnek olarak St. Denis manastırındaki iş bölümü gösterilebilir. Kaynaklara göre bu manastırda memurlar, başrahip, baş keşiş, ikinci sıradaki başrahip, kilise korosu şefi, hastabakıcı, mali işler sorumlusu, zangoç, baş

hâkim, kiler sorumlusu, sosyal görevli, kâhya, noter, doktor, adli subay ve bir de haritacı bulunmaktadır (Ülgen, 2012: 338).

1.6.2. Manastır Kilercileri

Ayrıca manastır kilercilerine ayrı bir önem verilmekteydi. Yine kuralın bu konudaki talimatına uyulması buyrulmuştur. Tarikat kuralı, bu konuda şöyle demektedir: “Manastırın kilercisi” ise cemaatten seçilmelidir. Akıllı biri olmalıdır, olgun karakterli iyi disipline edilmiş olmalıdır. Açgözlü, kibirli, kaba, insafsız, cimri ve müsrif olmamalıdır. Bundan ziyade Tanrı korkusu olan biri olmalıdır ve tüm cemaate baba gibi davranmalıdır. Herkese özen göstermelidir. Tüm işlerden sorumlu olmalıdır, başrahibin emri olmadan hiçbir şey yapmamalı ama emredilmiş her şeyi yapmalıdır. Biraderlerini küçümsememelidir. Eğer bir birader ondan mantıksız bir şekilde bir şey isterse, azarlayarak onu ezmemelidir. Havarinin söylediğini daima hatırlamalıdır: “kim iyi hizmet ederse kendisi için iyi bir mevki kazanır”. Hastalara, çocuklara, konuklara ve fakirlere büyük bir özenle bol bol vermeli ve yargılama gününde tüm bunların hesabını vereceğinden kuşkusuz olmamalıdır. Cemaat genişse ona yardımcıları verilsin, o onların yardımıyla kendisine emanet edilen işi sakın bir zihinle yerine getirmelidir. Kilerciden dahi hastalara bakmasının istenmesi tuhaf bir durum değildir. Zira Karolenj dönemi boyunca Marmoutier, Cormery ve Fleury gibi manastırlar önemli tıbbi merkezler haline gelmişlerdir. Charlemagne da tıbbın önemine inanmış ve tıbbi hüner öğrenmek için tüm genç adamların tıbbi merkezlere gönderilmesini salık vermiştir (Genç, 2013: 145-146).

Manastırın en önemli bölümü kuşkusuz kilisedir. Çünkü kilise, manastırın temel amacı olan ibadetin yapıldığı yerdir. Manastır üyeleri de zamanlarının çoğunu burada geçirmektedirler. Kilise sadece yüksek bir sunağa değil, aynı zamanda şapellere ve koro bölmelerine de sahiptir. Yemeklerle ilgili görevlilerden biri kilercidir. Kilerciler ve diğer memurlar getirdikleri ve sattıkları, sakladıkları ve kullanılması için verdikleri maddelerin kayıtlarını tutmuşlardır (Greene, 1992: 5-11).

Bir manastırda bir kilisenin yanı sıra rahiplere ya da rahibelere ait yaşam alanları, bir hastane, bir imarethane ve bahçe de vardı. Bu manastırların ilk ve ayrıntılı planları günümüze kadar geldiği için en iyi tanınan örneklerinden biri İsviçre’deki St. Gall manastırındır. Karolenj döneminde büyük seriyor şatolarının sayısı çok az

olduğundan kendilerine bağlı personelin yanı sıra savaşlar ya da kıtlıklar sırasında halkın genelinin ihtiyaçlarını karşılama işi de manastırlara düşüyordu (Ülgen, 2012: 337-338)

Ev halkının tamamı onun tekelci otoritesine bağlıdır, başkeşiş onları bir hükümdar gibi yönetir. Bununla birlikte, tek başına yönetmez. Kendisine bir ekip, aracı bir danışmanlar topluluğu yardımı olur; bu topluluğu oluşturan kişiler gelenek kitaplarında “seniores” diye anılır; terim, manastır içi ilişkilerin temel özelliğini, gençlerin yaşlılara mecburi bağımlılığını açıkça ortaya koyar. Başkeşiş ayrıca hizmet birimlerinin başındaki görevlilerden de destek görür. “Sırabaşı” (prior), yokluğunda her konuda başkeşişe vekâlet eden bir ikinci efendidir. Dört hizmetin sorumluları ona bağlıdır. “Kilise sacristiabaşı”na emanet edilmiştir; bu kişi kiliseyi belirli saatlerde açıp kapar, ayin eşyalarını ve cemaatin işlevini yerine getirmekte kullandığı bütün dinsel araçları denetler. Konutun en iç kısmında, “oda” da saklanan her şey, “odabaşı”na emanet edilmiştir; yani paradan ve -oranı XI, ve XII. yüzyıllarda sürekli artan- parayla satın alınabilen her şeyden sorumludur: manastıra bağış, aidat ve satın alma yollarıyla giren her şey; kumaş, şarap, değerli maden ve sikkelerin tümü onun elinden geçer ve bunların adilce dağıtılmasını sağlar; her ilkbaharda keşişlerin giyimini, her sonbaharda, Azizler Yortusu’ndan önce, ot şiltelerini ve yatak takımlarını yeniler; atlar için nal, ustura ve kiliseninkiler hariç bütün ışıktandırma ihtiyaçlarını karşılar. Genelde mülk arazide üretilen yiyecekler (victus), kilercinin alanına girerdi. Geceleri içinde bir keşişin yattığı ve sürekli olarak bir ışığın yandığı kilerin efendisi sıfatıyla, her gün erzakı bölüştürür; kendisine şarap bekçisi, tahılın yanı sıra su ve dolayısıyla çamaşır yıkamadan da sorumlu olan “hububatçıbaşı” ve Cluny Manastırı’nın dünyevi debdebesini oluşturan atların sorumlusu “ahırbaşı” yardım ederdi (Aries-Duby, 2002: 59-60).

1.6.3. Manastır Çalışanları

Manastırlarda çalışan diğer kişileri şöyle sıralayabiliriz: “Almoner”, görevi fakirlerin durumunu iyileştirmektir. Fakir insanlara yiyecek, giyecek hediyeler gibi yardımda bulunmaktır. “Abbess”, bir başrahibe olup bütün rahibelerin başıdır. Rahibelerin işlerini düzgün şekilde yapmalarından sorumludurlar. Onları korumak ve

öğreticilik yapmak onların görevidir. “Preceptor”, bir öğretmendir. Manastırda müzik öğretilmesinden, rahiplere ayin dua öğretilmesinden sorumluydular. “Illuminator”, manastır kütüphanesindeki kitapların basımından sorumluydular. “Infirmarian” ise hasta olan rahibelerle ilgilenirdi. Yaşlı ve hasta rahibelerle ilgilenirlerdi. “Hospitaler”, manastırlara gelen tüm hacıların ve misafirlerin güvenliğinin sağlanması onlara yiyecek kalacak yer sağlanmasıyla ilgilenirlerdi. Aynı zamanda onlara tıbbi destek de sağlanırdı. “Craftsman”, manastırda kullanılan tüm mobilyaların tamirıyla ilgilenirlerdi. “Farmer”, zenginler tarafından manastıra verilen topraklarla ilgilenen rahiptir. Manastıra yiyecek sağlayan görevin bir parçasıydılar. “Novice Master”, papaz çömezidir. Rahip olabilmek için neler öğrenilmesi gerektiği konusunda bilgiler verirler. Erkeklere Latince yazma ve okuma öğretirler. “Abbot”, başrahiptir. Manastırın liderisidir. Rahiplere göz kulak olmak ve manastırın kurallarının işlenmesini sağlarlar. Manastıra gelecek olan önemli misafirlerin kabulüyle ilgilenirler. “Cellarer” ise mahzencidir. Rahipler için yeterince yemek olup olmadığına bakar. Mahzene ve depolara bakarlar. “Nurse”, Ortaçağ hastanelerinde çalışan bir rahibedir. Hastaların yıkanması ve beslenmesinden sorumludurlar. Hastalara ilaçlarını verirler. Ölen hastaların gömülmesinden de sorumludurlar. “Friar”, keşiş ve papazdır. Manastırda oturan papazlardan ziyade seyahat eden papazlar grubundan gelmektedirler. Halka kendi festivallerine katılmalarını sağlama ve eğitim verme görevini yerine getirirler. “Knight Templar” ise tapınak şövalyesidir (Ülgen, 2012: 339)

Manastırlardaki görevlilere geri dönecek olursak; Cluny manastırlarındaki din görevlilerinin başında Benediktenlerde olduğu gibi baş keşiş gelmektedir. Diğer görevlilerin başında “prior” denilen “sırabaşı” vardır. Görevi, baş keşiş olmadığına her konuda ona vekâlet etmektir. Kilise, “sacristia başı”na emanet edilmiştir. Bu kişi, kiliseyi belli saatlerde açıp kapatır, ayin eşyalarını ve bütün dinsel araçları denetlerdi. Konutun iç kısmındaki odada saklanan her şey “odabaşına” emanet edilmekteydi. Kilerci, mülk arazide yetişen yiyeceklerden sorumludur. Kilerde geceleri bir keşiş yatmakta ve sürekli bir ışık yanmaktadır. Kilerci, ayrıca erzakı da bölüştüren kişidir. Hububatçı başı tahıldan, sudan ve çamaşırların yıkanmasından sorumludur. Şarapları bekleyen şarap bekçisi ile atlardan sorumlu olanahırbaşı da kilerciye yardım edenlerdir. Manastır dışındaki insanları iletişimi sağlayan ve bu iletişimi kontrol altında tutan “konakçıbaşı” ve “sadakacıbaşı”dır. Sadakacıbaşı ise artıkları muhtaçlara dağıtır,

manastır dışında yaşayan ama yataktan kalkamayan hastaları -kadınlar hariç- her hafta ziyaret etmekte ve avlunun içinde on sekiz yoksul papazın geçimini sağlamaktadır(Ülgen, 2012: 339)

Bir diğer hizmet birimi ise yani manastır saygınlığına erişememiş, cemaat kadar temiz olmayan dışarıdan insanlarla ilişkiler, “konakçıbaşı” ve “sadakacıbaşı” tarafından yönetilir. Sadakacıbaşı, artıkları muhtaçlara dağıtır, duvarların dışındaki kasabada yataktan kalkamayan hastaları her hafta ziyaret ederdi (kadınları ziyaret etmez, onlar emrindeki dindışı hizmetlilerin sorumluluk alanına girer). Manastıra uğrayan yoksulları barındırmak da sadakacıbaşının görevidir; onları barındırmak hayır işidir. Misafirperverlik görevi ise tamamen farklıdır; manastıra uğrayan seçkinler, keşişlerle aynı çevreye ait, onlar tarafından dost gibi karşılanan -yaya olarak değil, at üstünde seyahat etmeleriyle ayırt edilen- kişiler, konakçıbaşının yönetimindeki başka yerlerde ağırlanırlar. XI. yüzyılın sonunda Aziz Hugues tarafından yürütülen inşaat çalışmaları sırasında bu konukevi, 30 x 135 kadem boyutlarında, ikiye bölünmüş görkemli bir yapıya dönüşmüştür. - bu yapı içerisinde iki yatakhanenin erkeklere ayrılmış olanında kırk ot şilte ve kırk şahsi tuvalet, hanımlara, daha açık söylemek gerekirse “kontes ve diğer soylu hanımlara” ayrılmış olanında ise, otuz yatak ve otuz tuvalet bulunurdu. İkisinin arasında, iki cinsin buluşup kurulu sofralara oturduğu yemekhane yer alırdı; örtülerle, kadehlerle donatılmış bu şatafatlı salonda, kalabalık bir hizmetkârlar topluluğu, bir sofracıbaşı, bir aşçı, bir kapıcı, çizmeleri yıkayan ve su getiren bir delikanlı, yakacak odun temin eden bir eşekçi hizmet ederdi; hepsi ücretli olan bu hizmetkârlar, manastırla dışarıyı arasında aracılık yapan, pislikle temas halindeki konakçıbaşının emrindeydi - aynı sebepten ötürü, manastırın bütün tuvaletlerinin temizliği de konakçıbaşının sorumluluğundaydı.(Aries-Duby, 2002: 60-61)

1.7. KEŞİŞLERİN YAŞANTISI

Hıristiyanlık gibi manastır hayatının da kökleri doğudaydı; keşişler doğuda her zaman itibar görmüşler, çoğu kez gıpta edilmişlerdi. Tek keşişten keşiş kolonilerine, koloniden de yerleşmiş kuralları olan manastıra geçiş doğal bir süreç oldu. Aziz Simeon Stilites sütununun tepesinde oturmuş, müritleri aşağıda toplanmıştı; Simeon ölünce burası ünlü bir manastır cemaatinin merkezi oldu. Aynı şey Batı’da da görüldü; ama do-

ğuda kendi başına bir amaç haline gelen çileci yaşam tarzı batıda o kadar aşırıya varmadı. Hatta zaman geçtikçe tamamen söndü gitti. Bunun bir iyi yanı vardı: Manastırlar iyi toprak sahipleriydi; mülklerinin uzun vadedeki çıkarlarını gözetiyorlar, yani tarlaların akaçlanmasını, kuyu açılmasını ve değirmenler inşa edilmesini sağlıyorlardı (McEvedy, 2010: 52).

1.7.1. Misyonerlik Faaliyetleri

Keşişlerin en önemli işlevlerinden biri de misyonerlik faaliyetleri olmuştur. Birçok keşiş başına gelecekleri düşünmeksizin dinlerini yaymak için uzak bölgelere gitmişlerdir. Özellikle kuzey Avrupa'ya Hıristiyanlığın yayılmasında bu misyoner keşişlerin faaliyetleri çok önemlidir. Buraya gelip çok Tanrıya inanan halkı Hıristiyanlığa inandırmış ve tapınaklarını yıkarak yerlerine kiliseler kurmuşlardır. Manastır eğitimini, kitapları ve yeni sanat biçimlerini kuzeye taşımışlardır. Örneğin Hıristiyanlığı İrlanda'ya St. Patrick, Almanya'ya ise St. Boniface getirmişlerdir (Cels, 2005: 9-10)

M.S. III. ve IV. yüzyıldaki büyük krizin en belirgin yönü çilekeşliğin yükselişi olmuştur. Bu; yemek, giyinmek ve cinsellik gibi bedensel hazların reddidir. Doğu'da, erkekler uzak yerlerde, ya küçük gruplar hâlinde ya da tamamen yalnız olarak diğer insanların kent koşuşturmasından uzakta yaşamak adına kurtuluş arayışında başarılı oldular. Bu 'çöle kaçıştı'. Bu yaşam modeli, Batı'da altıncı yüzyılın başlarında yayılmaya başladı ve Batı'da, daha önceden bilinmeyen bir sınıf olan keşişler, yani kendi başına yaşayan insanlar ortaya çıktı. Avrupa'da, bu Batı Hıristiyan münzevîlerinin (anchorit) elindeki 'çöl', geniş kıtalarının bir yanından öbür yanına uzanan ormanlardı. Burada, keşişler toplu yaşam ya da tek kişilik asgarî inziva yerleri için manastırlarını inşa ettiler. Peş peşe dalgalarda beşinci ve sekizinci yüzyıllar arasında ve ardından onuncu ve on ikinci yüzyıllar arasında Batı Avrupa keşişler ve münzevîlerle doldu (Goff, 2005: 40)

Aziz Gregorius gibi, Aziz Benedikt de iyi bir ailenin çocuğu olarak zamanının mümkün olan en iyi eğitimini almış olmasına rağmen, V. yüzyılda onun sınıfından biri için hâlâ iyi bir kariyer olarak görülen devlet memuriyetini reddedip erken yaşta Alp Dağları'nda Subsako yakınlarındaki bir mağaraya çekilir. Burada iffet ve liderlik

yetisiyle tebarüz eden Aziz Benedikt, cezbettiği müritlerini on iki cemaat halinde örgütler. Benedikt'in cemaatleri için kaleme aldığı kural ibadete ve çalışmaya adanmış keşişler için günümüzde bile rehber niteliğindedir (Alatlı, 2010: 194).

Aziz Benedictus'un Kuralları kendinden sonraki manastırlara ve tarikatların kuralların oluşmasında çok büyük bir rol üstlenmiştir (Dündar, 2012: 20). Manastırlara girerken edilmesi gereken üç yemin vardı. Fakirlik, itaat ve nefse hakim olma bunlar manastıra girerken gerekli idi (Huizinga, 1997: 124). Ayrıca Templier şövalyelik tarikatında bu kural çok etkili bir biçimde uygulanmaktaydı. Her şövalye manastıra girdiğinde bu kuralları kabul eder ve bu kurallara uymak zorunda kalırdı (Grow, 2006: 191)

1.7.2. Sosyal Hizmet ve Yardım Faaliyetleri

Manastırlar bilinen fonksiyonları dışında yetim, yaşlı, sakat ve zihinsel özürlüler, aile içi şiddete maruz kalan kadınlar gibi bakıma muhtaç veya toplumdan dışlanmış kesimlere sığınak olmuş, görevine son verilen imparator ve patriklerin yanı sıra isyancılar için bile kaçış veya sürgün yeri vazifesi görmüştür. Manastırların çoğu hastahane ve düzenli olarak yiyecek, giyecek ve para dağıtım hizmetleri sunmuş, özellikle Batı'da eğitim manastırların ayrılmaz bir parçası olmuş, zengin kütüphaneleriyle dönemin entelektüel ve kültürel gelişimine, sanat hayatına katkıda bulunmuştur. Nitekim teoloji, dua literatürü ve mistisizm konularında eser veren önemli isimlerin çoğu keşişler arasından çıkmıştır. (Gürkan, 2003: 560)

Manastırlar, ruhban dışı statülerini koruyarak bu kurumlara sığınan ihtiyarların yanı sıra ileri yaşlarda manastır yemini etme kararı alan ihtiyarların da ihtiyaçlarına cevap veriyordu. Çocuklarının yanında kalamayan ya da kalmak istemeyen, kendine aile dışında bir yaşam ortamı ve maddi destek arayan yaşlı kadınlarla erkeklerin sık başvurduğu çözüm yollarından biri, manastıra çekilmektir. Bazen evli çiftler bile ayrı ayrı manastırlara kapanmak durumunda kalabiliyordu. 1453'te Konstantinopolis'in Osmanlı Devleti fethedilmesinden sonra hayatları trajik bir dönemece girince çareyi manastıra sığınmakta bulan Bizanslı tarihçi Georgios Sphrantzes ile karısı Helene, bu duruma örnek olarak verilmektedir. Hayatta olan iki çocukları sultanın sarayında esirken ölmüş ve bir zamanlar müreffeh bir hayat süren çift, 1467'de artık geçimlerini

sağlayamaz duruma düşmüştü. Belirtildiği gibi Sphrantzes, “Türkler eliyle” esaret günleri başlayalı beri ihtiyar, hasta ve beş parasız idi; önce bir gelir kaynağı bulma, adanın yöneticisinden “bir miktar yıllık tazminat” alma umuduyla Lefke’ye gitti. Ancak umduğunu bulamayınca ertesi yıl müzmin romatizmadan da yılmış bir halde, karısıyla birlikte bu dünyanın giysilerini atarak manastır kıyafetine büründü (Talbot, 1999: 171).

Genç keşişler ve rahibeler ise yaşlı meslektaşlarının bakımını dindarlığın gerektirdiği bir görev olarak üstlenirlerdi. X. yüzyılda bir azizin ardından yazılmış yaşam öyküsünde, Thessalonike’deki (Selanik) bir manastırın emekli başrahibesi Anna’nın ölümünden hemen önce nasıl hasta düştüğü canlı bir anlatımla aktarılmıştır. Yaşı 100’ü bulan kadıncağz, gözleri giderek daha az görür olduğu için avluda kayıp düşünce kalça kemiği çıkmış ve ölene kadar yedi yıl boyunca yataktan kalkmamış. Bütün bu dönem boyunca ona bakan, Theodora adında daha genç bir rahibe olmuş, onun her türlü ihtiyacını karşılayıp yemeğini bile yedirmiş. Atina’nın son üç yılını bunak olarak geçirmesi ise Theodora’nın sabrı açısından nihai bir sınav olmuş, çünkü Anna, itaatkâr bakıcısına vuruyor, beddua ediyormuş. Ancak sebat etmiş Theodora ve bunu da, Kutsal Kitap’taki şu öğüdü aklından çıkarmayarak başarmış: “Çocuk, yaşlandığında babana bak ve ömrü boyunca hiç üzme onu. Ve olur da aklını kaybederse, ona merhamet göster ve sakın onu hor görme” (Talbot, 1999: 173). İşte bu cümleler aslında keşişlere verilen en önemli öğütlerdendir.

1.7.3. Keşişler ve Şövalyelerin Yaşayışlarındaki Benzerlikler

Keşişler gibi şövalyelerin yaşamında da benzerlikler vardı. Şöyle ki; yemeklerini yemekhanede, hiç konuşmadan yiyeceklerdi. “Et yeme âdetinin bedeni çürüttüğü bilindiği” için, haftada yalnızca üç kez et yenmesine izin veriliyordu: Cistercium tarikatındaki gibi etten tamamen kaçınmak savaşıları güçsüz düşürebilirdi. Şövalyelerin ve din adamlarının Pazar günleri iki et yemeği yemelerine izin verilmekteydi, çavuşlar ve şövalye yardımcılıysa “tek bir yemekle yetinecek ve bunun için Tanrıya şükredeceklerdir”. Biraderler pazartesi, çarşamba ve cumartesi günleri iki ya da üç sebze yemeği ve ekmek yiyeceklerdi. Cuma günleri oruç tutacak ve Azizler Yortusu (1 Kasım) ile Paskalya arasındaki altı ay boyunca asgari miktarda yemek yiyeceklerdi,

Hastalar oruçtan muaf olacaklardı. Tapınakçıların yiyeceklerinin onda biri ve tüm artıklar yoksullara veriliyordu (Read, 2003: 115-116).

Et yeme hususlarında ise Benedictus'un etkisi büyüktür. Keşişlerin yemeklerine de çok dikkat edilirdi. Benedictus, etten sürekli kaçınılmasında ısrarcıydı ve katı oruç dönemleri getirmişti. Keşişler günün ve gecenin belli zamanlarında ilahi dua ve mezmur okuyacaklar ve ibadet etmedikleri, masada ya da yatakta olmadıkları zamanlarda okuyacak, öğretecek ve en önemlisi, kol işçiliğiyle meşgul olacaklardı ("Laborare es orare": Çalışmak, ibadet etmektir). Keşişler, tarlalarda çalışarak her manastırın kendine yetmesini sağlıyor ve manastır yazıhanesinde, yalnızca Kitabı Mukaddes kitaplarını değil, klasik yazarların eserlerini de kopyalıyorlardı. Her manastırın bir kütüphanesi ve her keşişin bir kalemle yazı kâğıtları olacaktı (Read, 2003: 53).

1.7.4. Keşişlerin Yaşamında Aziz Benedictus Etkisi

529 yılından itibaren, Monte Cassino'dan yayılmaya başlayan Nursialı Aziz Benedictus'un etkisi daha da derindir. Zira öncelikle, yazdığı 'Dialogues' adlı kitaplarından birini tümüyle bütün Ortaçağ boyunca olağanüstü saygınlık görecektir olan bu azizin mucizelerine ayıran Büyük Gregorius sayesinde, Benedictus'un kişiliği Ortaçağ insanları tarafından yakından tanınacaktır. Benediktenlerin parlak efsanesini oluşturan dünyevi yaşamın, günlük yaşamın, ruhani yaşamın basit mucizeleri, gerçek üstüyü hemen herkesin ulaşabileceği bir yere koyacaktır. Ve de, özellikle, Aziz Benedictus, kendisi tarafından yazıldığı sanılan, ama kendisinin önerdiği hemen hemen kesin olan ve VII. yüzyıldan itibaren kendi adıyla anılan kurallar sayesinde, Batı keşişliğinin asıl kurucusu olmuştur. Bildiği ve hiç de küçümsemediği halde Doğu manastır geleneğinin çileci aşırılıklarını kurallarını almamıştır: Kuralları, oluşmasına katkı da bulunduğu davranışlar, tinsellik ve duyarlılık, birer ılımlılık ve denge mucizesidir. Aziz Benedictus manastır yaşamında elişini, kafa işini, özellikle dinsel etkinliği uyumlu bir biçimde bölüştürmüştür. Böylelikle aziz VI. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar, Batıda büyük bir başarı sağlayan ve daha sonra diğer manastırlarda da görülen Benedikten çileciliğine, ekonomik işletmecilik düşünsel ve sanatsal etkinlik ve dinsel çilecilikten oluşan üç yol gösterecektir. Benedictus'tan sonra manastırlar birer üretim merkezi, elyazmalarının yazılıp resimlendiği yerler, din yayma merkezlerine

dönüşecektir. O, başrahibin sahip olması gereken otorite ile itaati kolaylaştıran hoşgörü ve kardeşliği uzlaştırır. Sadelik önerir, ancak ne çilecilikte, ne yoksunlukta aşırılığa kaçmamalıdır. Kurallarda şöyle denmektedir: “Eğer bir kardeşimize zor ya da olanaksız işler verilirse, kendisine verilen görevi tam bir hoşgörü ve itaat içinde kabul edecektir. Bununla birlikte, yükün ağırlığı gücünü tamamen aşıyorsa, bunun nedenlerini bir üstüne bildirecek, ancak bunu sabırla, yerini ve zamanını seçerek ve kibir, direnç, itiraz göstermeden yapacaktır”. Ilımlılık, Aziz Benedictus ile bir Hıristiyan görüntü kazanıyordu. Şu vahşi Ortaçağ boyunca azgınlaşan tüm şiddeti düşününce, Aziz Benedictus’un verdiği dersin pek de işe yaramadığı izlenimine kapılıyoruz. Ancak bu büyük yumuşak ses o yüzyılların eşiğinde yankılanmamış olsaydı, Ortaçağ insanların kim bilir daha ne gibi aşırıydıklarıyla karşılaşabileceklerini de kendi kendimize sormamız gerekiyor (Goff, 1999: 92-93).

Aziz Benedictus kurallarının kullanımı 8. ve 9. Yüzyıllar civarında kullanımı genelleştirildi. Batı manastırı sahip olduğu temel esas olan bu kurallar bir rehber ve referans niteliğine sahipti (Maredsous, 1993: 224).

Kural, kanun en az düzeyde eşitliği işaret ediyordu. Ruhun düşmanlarına karşı günlük çalışmaların nasıl düzenleneceğini gösteriyordu. Aziz Benedictus önceden günlük bir el çalışması yazıyordu. Bu iş zaman geçirmek için basit bir iş değildi. Fakat bu yazılan mecburiyetti. Müşterek kanunun emrettiği kanundu. Hristiyan hayatının müşterek bir kanunun ortaya koyduğu zorunlu bir işti. Aksi takdirde kimse çalışmak istemezdi. (Maredsous, 1993: 229)

Herkesin yaşamında gerçekleştiremediği bu köklü eğilim, kendilerini örnek, rehber olarak gören ermişler tarafından yerine getirilir. Daha başlangıç döneminde ve henüz Mısır’dayken ermişlikte iki akım boy vermişti: Aziz Antonius ile özdeşleşen bireysel yalnızlık, Aziz Pochamius ’un temsil ettiği manastır yaşamı üzerine kurulu toplu yalnızlık. Ortaçağ Batısı, her iki akımı da tanımaktadır, ama yalnız birincisi gerçekten yaygındır. Kuşkusuz Chartreux ya da Sistersiyenler gibi ermişlik akımlarının ruhani saygınlığı, Cluny manastırı çevresinde belirli bir reform yapmış olsalar da, dünya işlerine daha çok karışmış olan Benediktenler gibi geleneksel keşişlere göre daha yüksektir (Goff, 1999: 142). Manastır sisteminde giysinin toplumsal anlamı daha da

büyüktür. Toplumsal katmanları belirler, gerçek bir üniformadır. Kendi üniformasının dışında bir başkasınınkini giymek büyük bir kusur ya da ahlaksızlığa kapılarak günah işlemek demektir. Yırtık pırtık giyinmiş dilenci, aşağılanır. Manastır kuralları lüksü önleme kaygısından çok kurallara saygıdan dolayı giysiyi özenle belirlemektedir. Yenilik göstergesi olarak boyanmamış ak cübbeleri benimsemek için, XI. ve XII. yüzyıl ermişlik tarikatlarını, özellikle Sistersiyenleri beklemek gerekecektir. Bu ak keşişler kara keşişler adı verilen Benediktenlerle ters düşer. Dilenci tarikatları daha da ileri giderek ham kumaştan aba giyecektir. Bunlara boz keşişler adı verilir. Her yeni toplumsal katman kendisine bir giysi bulmaya çaba gösterir. Meslek birlikleri ve özellikle üniversite birliği buna örnek verilebilir. Özellikle sınıfı belirleyen aksesuarlara, şapka ve eldivenlere büyük özen gösterilir, doktorlar güderili uzun eldivenler ve bere giyer, şövalyeler kendilerine mahmuzu seçer. Bize tuhaf gelen Ortaçağ donanımının gerçek bir üniforma oluşturabilmesi için fazla işlevsel olmasıdır. Ama şövalyeler tolgalarına, halkalı tulumlarına, kalkanlarına, kılıçlarına nişanlar takar. Arma böyle doğmuştur (Goff, 1999: 286).

Manastır yaşamı, dağlardaki mağaralarda kurulmuş olan inziva yerlerinden başlayarak kalabalık olan kentsel yapılara kadar çok çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Birçok keşiş, sık sık bir manastırdan diğerine geçer, bazıları da bir süre tarikat manastırında yaşayıp bir süre münzevi hayat tarzını sürdürürdü. Hayatın çeşitli evrelerinde manastır yemini etmek mümkündü ve manastıra kapananlar burada düşünsel uğraşlarıyla ilgilenebilir, sanat ya da hayırseverlik faaliyetlerine yönelebilir, el emeğine dayalı işler görebilir ya da çilekeşlik ve ibadetle ömrünü geçirirdi. Manastır sisteminin hem Bizans'ta hem de Avrupa'da böyle kilit bir rol oynamasının sebebi, çeşitlilik gösteren esnek bir kurum olması, toplumun ihtiyaçlarına karşılık vermesi, her sınıftan insanı kabul etmesi ve bu insanların hayatını etkilemesiydi. Aynı zamanda da manastırdaki törenler, güvenli bir ortam yaratmış ve de manastırlar, insanlara birer sığınak olmuştur (Ülgen, 2012: 346-347)

Keşişler, zamanla buldukları yerlerin dışına çıkmaya başlamışlardır. Bunun bir sebebi dua etmektir ve başka bir sebebi de iyileştirme faaliyetlerinde bulunmaktır. Bu durum, keşişlerin sosyal hayatla bağlantılarının kopmasını engellemek ve halkla iç içe olmalarını sağlamak için de yapılmış olabilir(Ülgen, 2012: 332)

İlk manastırlarda keşişler, bir başrahip tarafından yönetilirdi; manastırda bulunan her şeye ortak sahip olunurdu ve haftada bir kez herkese manastırın depolarından temiz giysiler verilirdi. Yemekler ortaklaşa pişirilir ve topluluk üyelerinden biri yüksek sesle İncil okurken birlikte yenirdi. Yemeğe başlamadan ve yemek bitince dua okunurdu. Kıdemli keşişler salonun çoğunlukla apsise benzetilen dairesel biçimli üst ucunda, diğerleri ise taş ya da mermer masalarda otururlardı. Yalnızca akşamları bir öğün, bir hafta suda bekletilmiş ekmeğe, geleneksel yemek olarak yenirdi. Tarikat üyesi keşişlerin yılda yalnızca üç kez yıkanmalarına izin verilirdi. Başrahipler, bu görevde ömür boyu kalmak üzere, manastırın kurucusu, piskoposu veya patriği tarafından atanır, ya da kilise üyelerince seçilirdi. Keşişler bir üstün başkanlığında küçük topluluklar olarak, kıdem açısından aşağı olan bir keşiş, daha yüksek kıdemi olan bir keşişe bağlı yaşardı; bu bağ ölümle sona erene kadar sürerdi. Her birine oturma ve yatak odası olarak kullanılmak üzere iki hücre verilirdi. Her keşiş, Noel, Paskalya Pazar'ı ve manastırın azizinin yıldönümü dışında ibadetlerini yalnız yapardı. Manastırların, tek anahtarının bir görevliden olduğu yalnızca bir giriş kapısı bulunurdu. Manastırlarda yaşayanların zamanlarının çok azı yemek ve uykuya, çoğu ibadet ve düşünmeye ayrılmıştı. Yaşamları, tüm keşişlerin katılmak zorunda oldukları uzun ayinlere göre düzenlenmişti. Bu ayinler manastırın katedralinde yapılırdı. Keşişler, öldüklerinde gömülüyorsa da, üç yıl sonra bedenleri topraktan çıkarılır, kemikleri etlerden arınmış olurdu. Temiz kemiklerin üzerine şarap dökülür ve kafatasının dışında tüm kemikler manastırın ortak mezarlığına gömülür; kafatasının üzerine ölen kişinin adı, doğum ve ölüm tarihleri kazınarak manastırın bir odasındaki raflarda saklanırdı (Doğan, 2003: 77-78).

1.7.5. Manastırların Avrupa'nın Sosyo-Kültürel Yaşantısına Etkisi

Manastır yaşamı, Avrupa törelerini derinden etkilemiştir. Hristiyan toplumuna, zaman kullanımını düzenlemesini öğretmiştir. Keşişler hem gündüz hem gece düzenli aralıklarla ve özel zamanlarda (manastır ya da din öğretisi esasına dayanan sekiz saatte) toplanarak dua etmiştir. Hristiyanlar keşişlerden perhiz yapmayı da öğrenmiştir. Keşişlerin ve dindar halkın tuttuğu oruçlar, sadece dini pişmanlık ayinleri değil, aynı zamanda, kan akıtma uygulamasına benzer şekilde, sağlıklı olma bilinciyle yapılan örnek bir davranıştı. O zamanlar salgın hastalıklar kontrol altına alınamıyordu; ama oburluğa, karşı mücadele en azından yemeyele ilgili aşırılıklarla savaşmanın bir yoluydu.

Sonunda keşişler, manastırlarının dışındaki yaşamı bile etkileyen yeni bir var olma ritmi sunmuştu. Bu, duayla yani işle boş zamanın birleştirilmesini ve nöbetleşe yapılmasını gerektiriyordu (Goff, 2008: 28).

XIII. yüzyıl, insan etkinliğinin Ortaçağ geleneklerinin hâlâ algılanabilir olduğu temel bir alanı olan çalışmayla ilgili tavır ve davranışlarda önemli bir değişikliğe tanıklık etmiştir. Ortaçağ'da çalışmanın statüsü belirsizdi ve manastır dünyasında da özellikle sorunluydu. Manastır kuralları, ilk başta Aziz Benedictus'unkiler olmak üzere, keşişlere iki tür çalışma şart koşmuştu: Entelektüel iş, yani el yazmalarının çoğaltılması ve ekonomik açıdan üretime yönelik iş, yani geçim amaçlı tarım. Keşişler için zorunlu çalışma, pişmanlık eylemiydi. Tekvin Tanrının Âdem ile Havva'nın gerçekleştirdiği ilk günahı, onları çalışmaya mahkûm ederek cezalandırdığını ilan etmişti. Dolayısıyla çalışma biçimindeki keşişlere özgü pişmanlık aynı zamanda bir tür kefaretti. Böylece, çalışmanın değeri fikri belirmişti. Erken Ortaçağ toplumunda keşişlerin büyük itibarı olduğunu dikkate alacak olursak, onların çalışıyor olmaları çalışma eylemine paradoksal bir şekilde olumlu bir değer yüklemiştir. Bu değer XI. ve XIII. yüzyıllar arasında artmıştır. Buna ek olarak, kırsal çalışma koşullarında gerçekleştirilmiş teknolojik ilerlemeler, kentlerde zanaatkârlığın gelişimi ve çok çalışmanın meyvesi olarak zenginlik ve yüksek toplumsal statü peşinde koşma, çalışmanın imajı üzerinde olumlu etkilerde bulunmuştur. Daha önce gördüğümüz gibi, tacirler ve üniversite hocaları varlıklarını çalışarak gerekçelendirmişti. Dilenci tarikatlarının din kardeşleri, çalışmayı reddettikleri için eleştirilmişti ama buna karşılık kendilerini, gerçekleştirdikleri dini yayma ve öğretme görevinin başlı başına bir çalışma biçimi olduğunu iddia ederek savunmuşlardı. Bazı toplumsal sınıflar çalışmak zorunda olmadıkları saptamasından yola çıkarak üstünlük iddiasında bulunmuştu: Bunlar arasında savaşçılar, şövalyeler, soylular ve tefekkür hayatını benimsemişler ile ruhban vardı. Fakat bunlar da, çalışmanın hem toplumsal hem de ilahi açılardan teşvik edilmesi karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştı. Savaşçılık bu durumda zayıfları korumaya yönelik yararlı bir çalışma olarak sunulmuştu. Din adamlarının dini öğretme, yayma görevleri ve makamlarının gerektirdiği çalışkanlık, dilenci tarikatlarının formüle ettikleri savunmadan önce bile tanınmış ve övülmüştü. Çalışmaya atfedilmiş yüksek değer en fazla tehdidi altında olan, kibarların ve şövalyelerin dünyasıydı. Bu dönemde ortaya çıkmış bir özdeyiş “emek kahramanlıktan üstündür” idi. Buna rağmen çalışmanın imajı

hâlâ ciddi bir şekilde olumsuzdu. Bununla ilgili kesin bir sözcük yoktu; dolayısıyla kavram da mevcut değildi. Bir yandan emek her şeyden önce çabayı ima ediyordu (bu sözcük “emekçi”yi ve İngilizce “emek”i üretmiştir. Bu yüzden daha da aşağılanan bedensel çalışma ile çalışmanın diğer saygı gösterilen biçimleri arasında bir farklılık ve hatta bir karşıtlık sürmüş ve pekiştirilmişti. Şair Rutebeuf gururla “ben bir beden işçisi değilim” diyerek övünmüştü. Bu, bazen onurlu bazen de onursuz görülmüş çalışmaya karşı belirsiz tavırlara sahip bir Avrupa’nın doğuşuydu. Toplumun, özellikle Kilisenin ve yüksektekiler ile güçlülerin, temelde işçilerin işverenleri tarafından köleleştirilmelerinin sürdürülmesi için çalışmayı yüceltiyor görünmeleri, kaçınılmaz bir şekilde bu belirsizliğe katkıda bulunmuştur. Bu tartışma bugün de sürmektedir. Toplumumuzda çalışmanın geçirdiği temel dönüşümler, bizim “gelişmiş” olarak adlandırdığımız toplumların önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir (Goff, 2008: 171-172).

Batı manastır sisteminin kurucusu Aziz Benedikt (480-543) iyilik ve fedakârlığa dayalı örnek yaşamıyla hatırlanır. Hayırsever kişiliğinin İnsanları zor manastır koşullarında yaşamaya teşvik ettiği anlatılır. Aziz Benedikt’in yaşam hikâyesinin, Ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra Aziz Gregorius tarafından kaleme alınmış olmasının bir nedeni yazarın kendisine duyulan saygı, diğeri de Benedikt’in manastır yaşamının Hıristiyanlığa geçmeyi düşünenlere örnek teşkil edebileceğine dair inancıdır (Alatlı, 2010: 294)

Ayrıca Piskopos Augustinus, Hıristiyan Öğretisi El Kitabı (Doctrina Christiana) adlı eserinde, din personelinin yetiştirilmesi programını belirlemiştir. Bu kitabın muhtevası, Ortaçağın gerçek öğretim programını teşkil etti. Doctrina Christiana’da ileri sürülen ilkeler gereğince, 1000 yıllık Ortaçağ boyunca papazların eğitim ve öğretiminin nasıl yapılması gerektiği hususu tespit edilmiş oldu. O zamana kadar papazlar ve piskoposlar, yüksek retorik okullarında yetiştirilirken, Augustinus’un Hippo’da kurduğu manastır ile artık papazlar ve piskoposların yetiştirilmesi işi, yeni Hıristiyan okullar tarafından yüklenilmiş oldu. Augustinus, Tanrı Devleti (De Civitate Dei) adlı 22 kitaplık eserinde meseleyi “insan” açısından değil, “İnsanlık” açısından ele alır. Burada, insan neslinin eğitiminin Tanrıya götüreceği şekilde olması konusundaki kendi görüşlerim ileri sürer (Aytaç, 2009: 81).

Ortaçağda çoğu manastır, kendi faaliyetleri için gerekli genç elemanları, bağlı oldukları tarikat ilkelerine uygun düşecek şekilde yetiştirmeyi sağlayacak okullar açmışlardır. Bu okullara yeni başlayanlar, Önce okuma, yazma ve hesap gibi temel bilgileri kazanırlardı. Bunun yanında da Latince dualar, metinler, inanç ilkeleri (dogmalar) ve dini ilâhiler öğretilirdi. Yüksek bir teoloji öğrenimi görebilmek için, yalnızca Latince bilgisi değil, ayrıca Antik çağdan kalma “Yedi Özgür Sanat”ın bilgilerine de sahip olmak gerekliydi. “Trivium” ve “Ouadrivium” dalları, Manastır okulları’nın da farklı yaygınlık ve derinlikle öğretilirdi. Trivium’da her şeyden önce Latince gramerine önem verilirdi; retorik ve diyalektik ise ikinci planda kalmışlardı. Guadrivium’da ise Matematik ve Astronomi’ye, kilisenin bayram takvimlerinin hesaplanması işinde ihtiyaç duyulmaktaydı. Müzik teorisi ise, kilise korolarında büyük bir önem taşıyordu. Manastır mensupları, Antik çağdan kalma bu “kâfir ilimleri”ne karşı büyük bir nefret duyuyorlardı. Onun için de bunları, Hıristiyanlık rengine boyamışlardı. “Trivium” ve “Guadrivium”un okullardaki öğretimi, 9-10 yıl kadar sürebilirdi. İşte bu dinî esaslara göre belirlenmiş dersler, dinî teorilerle Antik çağın bilim geleneğini süzgeçten geçiriyordu ve elde ettiği sonuçları da ezbere öğretiyordu. Manastır okullarına başka, Piskoposluk şehirlerinde “Katedral okulları” ile “Vakıf okulları”... vb gibi diğer din okulları da kurulmuştu (Aytaç, 2009: 83-84).

Çok sayıda ve genellikle geniş alan kapsayan toprak sahipliklerinin pek çoğu Kilise senyörüydü. Piskoposlar, manastır rahiplerinin ve bütün manastırların senyörüydüler. Ayrıca Kilise, dinsel ideolojik gerekçelerle bütün feodal sistemi destekliyordu. Tanrı gerçekten hepsinin senyörüydü. İnsanı ilk başta ilk günah esarete atmıştır (Kılıç-Demirçelik, 2011: 184).

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, Kilisenin hiyerarşik ve sistemli bir biçimde örgütlenmiş bir kurum haline gelmesine karşılık, manastırlar ve “keşişler” bu sistemin dışına taşan, hatta sistemi delenuygulamalar niteliğinitaşıyordu. “Keşişlerin çağrısı, melek hayatını şimdi yaşamaya, dinsel öğütteki ahlakın hayata geçirilebildiği çağda mükemmel toplumu gerçekleştirmeye yönelikti ki böyle bir şey laik dünyada hemen hemen olanaksızdı (Ağaoğulları-Köker, 2001: 116-117).

1.7.1. İrlanda Keşişlerinin Yaşantısı

İrlanda da ise keşişlik anlayışı ise bambaşkadır. V. yüzyılın ilk yıllarında, çok genç yaşta korsanlar tarafından İngiltere'den İrlanda'ya götürülüp köle olarak satılan Aziz Patrick koyunları güderken Hıristiyanlığı kabul edip ülkeyi Hıristiyanlaştırdıktan sonra, İrlanda azizlerin adası olmuştur. Manastırlar, doğudaki inziva anlayışının benzeri, başrahibin kulübesinin çevresinde toplanan münzevilerin kulübelerinden oluşan siteler biçiminde çoğalmaya başlar. Bu manastırlar, din gönüllülerinin ocağıdır, V. ve IX. yüzyıllar arasında önce komşuları İngiltere ve İskoçya'ya, sonra Avrupa kıtasına yayılırlar. Buralara geleneklerini, kendilerine özgü törelerini, saç traşlarını, Papalığın Roma takvimiyle değiştirmekte oldukça zorlanacağı özgün takvimlerini, putlara, putperest geleneklere saldırmak ve kırsal kesimi Hıristiyanlaştırmak üzere yerleştikleri manastır kurumları için duydukları yorulmak bilmez tutkularını da birlikte götürürler. Aziz Brendan gibi kimileri okyanusta bir çöl aramaya gider ve İrlandalı ermişler, ıssız adacıkları doldurur, sığ kayalıklar “deniz tehlikesi” ile karşı karşıya kalan azizlerle dolup taşar. Aziz Brendan'ın efsanevi yolculuğu, tüm Ortaçağ Batısının düş gücünü süsleyecektir (Goff, 1999: 93).

İrlanda keşişlik anlayışı, Benedikten ılımlılığından eser taşımamaktadır. Kuzey sertliğinin aşırılıklarıyla desteklendiğinden hiçbir güçlkle karşılaşmazsınız, Doğu çileciliğinin gariplikleriyle rekabet eder. Kuşkusuz Columban'ın kuralı ibadet, iş ve okuma temeline dayanmaktadır. Ama bunlara tartışmasız, oruç ve diğer çileci vecibeler de eklenir. Dönemin insanlarını en çok şaşırtan, ‘crosfigill’ denilen kollar haç şeklinde uzatılarak yapılan dua (Glendalough’lu Aziz Kevin’in ‘crosfigill’ durumunda, gece ve gündüz gözünü bir an bile kırpmadan, yedi yıl bir tahtaya dayalı olarak kaldığı söylenir, o denli hareketsiz kalmıştır ki, kuşlar ellerine yuva yapmıştır). Donmaya yüz tutmuş bir ırmak ya da gölde dualar eşliğinde yıkanma, kendini yiyecek içecekten yoksun bırakma (Columban'ın manastırlarında içinde hiç et olmayan yalnız bir Öğün bulunuyordu) gibi garipliklerdir (Goff, 1999: 93-94).

VI. ve VII. yüzyıllarda İrlanda'nın, Almanya'ya yüz on beş, Fransa'ya kırk beş, İngiltere'ye kırk dört, Belçika'ya otuz altı, İskoçya'ya yirmi beş, İtalya'ya on üç “aziz” ihraç ettiği sanılmaktadır. Çoğunun efsanevi olması ve anılarının sıkı sıkıya halk

gelenekleriyle kaynaşmış olması kaynağa yakın bu keşişlik kurumunun, zihniyet ve duyarlılıklarda bıraktığı izin en iyi göstergesi olabilir. Bu keşişlerin içinde en tanınmış, 590-615 arasında, Luxeuil ve Bobbio'yu kuran Columban'dır, oysa çömezi Gall adını sonradan büyük bir başarı kazanacak olan başka bir manastıra verir. Bu kuruluşlar ve diğerleri için Columban, bir süre, Aziz Benedictus'un kini gölgede bırakmış gibi görünen özgün bir kural getirir (Goff, 1999: 93).

Gabriel le Bras'ya göre "havari keşişlerin, kendileri için çile üzerine kurulu bir gelecek düşledikleri, henüz yarı putperest bir halkın toplumsal ve ahlaksal durumunu gösteren" kefalet kitaplarında aynı gariplik, aynı zorlama sertlik görülür. Eski Kelt yasaklarıyla benzerlik gösteren İncil tabularını tüm sertlikleriyle yeniden yaşatırlar. Öte yandan İrlanda sanatı, bozulmadan önce, -taştan haçlar ve minyatürler-, Françoise Henry'nin tanımlamasına göre, "tarih öncesine dayanan yüzeyi kapatma zevki, her türlü gerçekçiliğin yadsınması, insan ve hayvan betimlemelerinin katı bir soyutlukla işlenmesi" üzerine kuruludur. Bu İrlanda sanatı, Roman sanatının -ve onun garipliklerinin- kaynaklarından biridir. Girişik süslemeleri, Ortaçağ zevk ve estetiğinin en güçlü eğilimlerine esin kaynağı olacaktır (Goff, 1999: 94).

Paradoksal olarak, Avrupa'nın sınırlarında bulunan İrlanda'daki manastırlar, teolojik gelişmişlikleri nedeniyle ve Avrupa için tersi durumda kayıp sayılabilecek Yunanca'yı da içeren genel bir eğitim sağladıkları için ün kazanmıştır. Zaman zaman da, 999 yılında II. Sylvester adı ile papa olan Aurillac'lı Gerbert (945-1003) gibi gerçek bilginler sahne de görülmüştü. Gerbert İncil konusunda, kilise pederlerinin yazıları konusunda ve Avrupa ya geçen az miktarda klasik pagan bilgilerinde uzmanlaşmaya ek olarak İslam biliminin nüfuz ettiği kuzey ispanya'daki manastırlarda matematik bilimleri öğrenimi görmüş oradan da abaküs ile yıldızları bulmaya ve basit astronomi hesapları yapmaya elverişli usturlapla ilgili bilgileri Fransa'ya geri getirmiştir. Gerbert'in matematik bilimlerde kendine özgü ve yine de sınırlı ustalığına rağmen ortaçağların başındaki Avrupa'da entelektüel yaşam oldukça ilkel ve toplumsal yönden önemsiz kalmıştır (McClellan-Dom, 2006: 213-214).

1.8. MANASTIRLARDA İSYAN HAREKETİ

Tarih boyunca her kurumda olduğu gibi kompleks bir yapı olan manastırlarda da bazı isyanlar çıkmıştır. 1206 yılında, Margam'daki memurlar şiddetli, aynı zamanda da gülünç bir isyan çıkarmışlardı. Bu kişiler manastır kilercisini atından alaşağı etmişler, manastır başrahibini silahlı olarak on beş mil kadar kovalamışlar, yatakhanelerinin önüne barikatlar kurmuşlar, keşişlere yemek verilmesini engellemişlerdi. Leicestershire'daki Garendon Manastırı revirinde yatmakta olan bir memur, Başrahip Reginald arkadaşlarıyla önceden tasarladıkları şekilde ağır biçimde yaralamıştı. 1261 yılında, Eberbach'ta art arda patlak veren huzursuzluklar başrahibin bir memur tarafından öldürülmesiyle sonuçlanmıştı (Gimpel, 2005: 49).

1289 yılında, Battle Manastırı'na ait Ferring Çiftliği'nde çalışan arabacılara, çavdar ekmeğinin yanında sabahları peynir, öğleleri de et ya da balık ve bira verilirdi. 1300-1305 yılları arasında ise, Bonlieuen-Forez Kilisesi'nin kulesini yapan işçilere peynir, et ve bol miktarda şarapla birlikte çavdar ekmeği ve bezelye çorbası verilirdi (Gimpel, 2005: 51).

Bingen Manastırının Benedictine başrahibesi, bağlılığın temel iş kolu olduğu Eberbach'taki ruhban olmayan manastır memurları üstüne 1148-79 arasında yazdığı yazılarında bu "sınıftan adamlarda" isyankâr bir düşünce yapısı saptamış görünüyor: Cistercianlar "diğer sınıftan, devşirme adını verdikleri erkekleri kendi saflarına çekiyorlar. Bunların çoğu, alışkanlıklarını bırakıp Tanrı yoluna girecek yerde sapkınlığı, dürüst olmayan davranışları benimsiyorlar. Görev sırasında da amirleri hakkında Onlar da kim oluyor? ya da Bizlerin geçmişi nedir, bizler kimin nesiyiz? gibisinden umursamaz sözler söylüyorlar" (Gimpel, 2005: 49).

1.9. MANASTIR VE KENT ANLAYIŞI

Burada şunu belirtmekte yarar vardır. Şöyle ki; eğer manastır sistemini görmezden gelerseniz yeni kent biçimiyle ilgili bir ipucundan, bunun biçimlendirici bir etki olduğu gerçeğinden mahrum kalırsınız. Roma'dan en derin çekilme hareketi bedenlerini kurtarmaya çalışan sığınmacıların gerçekleştirdikleri değil, ruhlarını kurtarmayı arzulayan sofuların gerçekleştirdikleri hareketti. Bu çekilme hareketinin

öncüleri olan yüce ruhlu kişiler artlarında bıraktıkları bütün o haz ve meziyetlerin farkındaydılar. Augustinus ve Hieronymus, her ikisi de, en azından uykularında, Roma'nın baştan çıkarıcı imgelerinden etkilendiklerini, cezb olduklarını itiraf edecek kadar dürüsttür. Fakat III. yüzyılda çekilme hareketi kolektif bir hal aldı. Birbirlerinin yalnızlıklarını paylaşan ve yeni bir hayat rutini geliştirmiş olan münzevi kişilerden oluşan gruplar, önce İskenderiye gibi büyük bir kentin çöle bakan kenarına, ucuna, sonra Monte Casino veya Athos Dağı gibi kayalık tepelere ve daha sonraları da Floransa yakınında, hâlâ herhangi bir tütsüden daha hoş kokan çam ağaçlarının bulunduğu yüksek Monte Senario (MS 1233) gibi dağların sarp kayalıklarına yerleştiler (Mumford, 2000: 308-309).

Öyleyse klasik kentle Ortaçağ kenti arasındaki en sıkı bağ o zamanlar ayakta kalan bina ve geleneklerin değil, manastırın sayesinde kurulmuştu. Klasik edebiyat yapıtları ufalanmaya yüz tutmuş papirüslerden sağlam parşömen kâğıtlara manastırda geçirildi; Latince'nin günlük konuşma dili olarak kullanıldığı ve İtalyanca, İspanyolca, Fransızca, Romence ve onların sayısız bölgesel lehçe ve ağzının neden olduğu farklılaşmalardan ve anlaşılmazlıktan uzak kalan yer burasıydı. En azından Benedikten Manastırı'nda Roma tarımının ve Yunan tıbbının ileri uygulamaları korunuyor, üretkenlik ve sağlıkta bunun getirdiği bir iyileşme gerçekleşiyordu (Mumford, 2000: 310).

Manastırlar ise kentle olan bağlantıları nedeniyle “Göksel Kent” imgesini canlı tutmuşlardır. X. yüzyıldan sonra yeni kent toplulukları biçimlenmeye başladığında, önceleri bu toplulukların hayatı üzerinde manastırın etkisi pazaryerinden daha fazla oldu. Burada, Hıristiyanların sevdiği o barış ve düzen, sükûnet ve içsellik ortamı hâkimdi. Westminster Manastırı, Clairvaux ve St. Denis, Monte Cassino ve Fulda manastırları kent hayatı üzerinde hatta kentin mimari biçimi üzerinde sayısal olarak o kadar az olmalarıyla orantısız, güçlü bir etkiye sahipti. Ünlü Fulda Başrahibi Hrabanus “ortak hayat”ı kentlerin bir özelliği olarak ortaya koyarken aslında manastırın sahip olduğu özel görevi kente havale etmişti. Gerçekte, ideal biçimiyle manastır, yaşanabilecek en iyi hayatı amaçlayan Aristoteles'in eşitler toplumdur. Böyle bir ortak hayat yoksulluk içinde mümkün, hatta çekiciydi (Mumford, 2000: 310-311).

Kuzey ve Orta Avrupa'daki barbar nüfus, insanlık durumu konusundaki görüşlerinden ziyade o göz kamaştırıcı mit ve batıl inançlarından etkilenerik Hıristiyanlık dinine boyun eğdikçe kilisenin oynadığı rol artmaya devam etti. Piskoposların sunduğu koruma feodal kontlarınkiyle çekişirken, kilisenin toprak sahibi olarak ekonomik gücünün satın alımlarla ve dindarların bıraktığı miraslarla artması, onu kralların bile saygı göstermesini gerektiren bir konuma getirdi. Bu sıkıntı ve fırsat dolu koşullardan gereği gibi yararlanmak konusunda manastır tarikatları başı çekti. Dahası, manastırlar sığınmacılara sığınacak bir yer, yorgun düşmüş gezginlere sıcak bir barınak sağlayarak, köprüler inşa ederek, pazaryerleri kurarak kentin bütün olarak gelişimine öncülük ettiler. Erken bir tarihte, Almanya'daki Gernrode rahibe manastırın "KlosterundBurg"¹² olarak adlandırılmaktaydı; birçok başka manastır da aynı şekilde iki misli bir sığınacak yer hizmeti sunmaktaydı (Mumford, 2000: 317).

Ortaçağ kompleksi sağlam kaldığı süre içinde pazaryeri ve savaş alanından rahip ve rahibe manastırlarına, sakin bir tefekküre dalmak isteyen hayal kırıklığına uğramış erkek ve kadınların oluşturduğu bir insan akını yaşandı. Kentli günahkârı dine çekmeyi, muhtaç olanlara gündelik hayattaki yoksulluk ve tevazularıyla örnek olarak yardım etmeyi arzulayan vaazcı tarikatlar manastırın ruhunu kentin kalbine getirdiyse de, bu "dönüş"ün kendisi de eski biçimi aldı ve güzel binalara yerleşti. Böylece nüfus baskısı zoruyla, daha aktif ticaret merkezlerinde özel evlerin arkasındaki açık alanlar istila edilirken, yeni özgürlük kentin göbeğine bir taşra ferahlığı getirdi. Yeni manastırların etrafı duvarlarla çevrili bahçeleri en kalabalık kentlerin bile havasını güzelleştiriyordu (Mumford, 2000: 333-334).

Kentlerin sahip olduğu başarı ve itibar, edebi çalışmalardan oluşan bir akımı harekete geçirmiş ve bu da, el yazmaları dolaşımında mümkün olanın sınırları içinde, büyük bir başarı getirmişti. Bu çalışmalar, esas itibarıyla kent vakayinameleri idi veya belli kentleri övmek için yazılmışlardı. Dağların ve deniz kıyılarının hayranlık uyandırmadığı ve hatta manzara kavramının var olmadığı bir zamanda coğrafyanın Ortaçağ Avrupalılarının beğenisine sunduğu şey kentlerdi. Bir kente duyulan hayranlık onun nüfusunun büyüklüğünü, anıtlarının güzelliğini, ekonomik etkinliklerinin

¹² Manastır ve Kent

düzeyini, zanaatlarının ve mesleklerinin çeşitliliğini, kültürünün yayılmışlığını, kiliselerinin sayı ve güzelliğini, topraklarının verimliliğini (çünkü kent çevresindeki kırsal alana hâkim merkezdi) ve son olarak da geçmişine dair anıları dikkate alacaktır. Bu geçmiş, birçok durumda destansı olacaktı ve Ortaçağ'ın bu durumda tekrar canlandırmaktan memnun olduğu, Antikçağ kuruluş mitlerinden ve kurucu kahramanların öykülerinden meydana gelecekti. Tarih anlayışı ve Avrupa tarihçiliği kısmen kentler aracılığıyla gelişmeye başlamıştı. Kentler, manastırlarla birlikte, çekişen bir tarihçiliğin temel konularıydı. Kentleri öven bu çalışmaların arasında en olağanüstü olan ve en iyi örneği teşkil eden, muhtemelen Milanolu öğretmen Bonvesmdella Riva'nın, 1288'de, Latince yazdığı "Milano Kentinin Harikaları" olarak bilinen denemesidir (Goff, 2008: 121).

Kentler hiyerarşisi, sadece büyüklüklere göre değil, aynı zamanda siyasetlere göre de oluşturulmuştu. Bu dönemde politik öneme sahip iki tip kent ortaya çıkmıştı. Birinci tip, en üst derecedeki siyasi otoritenin bulunduğu yer olan başkentlerdi. Ortaçağ kentlerinin çok azı başkent statüsüne ulaşmıştı. Bunun yanı sıra, başkent kavramı modern zamandakinden farklıydı. Örneğin Londra'nın durumuna bakalım. G. A. Williams'ın mükemmel kitabı *Medieval London*'ın (1963) [Ortaçağ Londra'sı] alt başlığı *From commune to capital*'dir (Komünden başkente). Fakat Ortaçağ insanı başkent'in bulunduğu yeri, Westminsterşehri olarak görüyordu. Romanın durumu daha farklı ve şaşırtıcıydı. Her ne kadar Romalılar papayı sık sık kentten atmışsa da, Romanın Papalığın normal mevki olduğu doğrudu; Papalığın Roma'daki koltuğu Vatikan ve IX. yüzyılda IV. Leo tarafından inşa edilmiş surlu kentteydi. Buna rağmen; Romanıncaputmundi, yani başkent olarak bilinmesinin tek sebebi, imparatorluk şansölyeliğinin, imparatorun taç giydiği Roma'nın, imparatorluğun ve hatta Hıristiyanlığın başkenti olduğunu düşünmesiydi. Başkent olarak en büyük başarıyı gösteren Paris'ti. Fakat o bu başarısını Capet hanedanının, 987'den itibaren gösterdiği sabırlı çabalara ve her şeyden çok da Fransa krallarının gömüldüğü yer olan Saint-Denis Kraliyet Manastırı'nın propagandasına borçluydu. Ayrıca Fransız ulusal duyarlığının ana kaynağı olan Saint-Denis vakayinameleri, başkent unvanını Saint-Denis kadar Paris'e de atfetmişti. Gerçekten de başkent, Paris ile Saint-Denis'in birleştirilmesiyle oluşturulmuştu. Günümüz Avrupa başkentlerinin çok azı Ortaçağ'da başkentti; Hıristiyanlığın, Roma dahil, gerçek bir başkenti mevcut değildi. (Goff, 2008: 121-122)

1.10. RAHİBE MANASTIRLARI

Manastırların kurumsal işlevlerinde dikkat çeken önemli bir hususda kadınlar ile erkekler arasındaki durumdur. Ortaçağ kadınları, hatta güçlü Parakleitos Manastırının başrahibesi Paris’li Heloise gibi kudretli kadınlar bile erkekler karşısındaki sözde biyolojik zayıflıklarını sorgusuz sualsiz kabul ediyor gibiydiler (Sennett, 2001: 149).

İsa’nın cinsiyetindeki bulanıklık, Meryem’in beden güçlerinin övülmesi ve Meryem kültlerinin çoğalması, bunların hepsi bakıp büyütmeyi, yani annelik imgeleriyle ifade edilen merhameti vurguluyordu. Özellikle Clairvaux’lu Bernardbu merhametli, anaç İsa tahayyülünü keskinleştirmişti. Kadın bedenlerine atfedilmeye başlanan haysiyet kadınların on ikinci yüzyılda dini meselelerde seslerini daha güçlü duyurabilmelerine yardım etti. Bunun kanıtı, eğitim görmüş liderleri ve ciddi manevi amaçları olan Parakleitos gibi birçok rahibe manastırının açılmasıdır (Sennett, 2001: 151).

1.10.1. Rahibelerin Görevleri

Kadın manastırlarının verdiği eğitim ilkökul ve ortaokul eğitimini kapsamaktadır. Rahibeler tarafından hastalara ziyaretler yapılmış ve hastaların kendi evlerinde bakılması sağlanmıştır. Rahibe manastırlarında da aylıklığa asla müsaade edilmemiştir. Bir rahibenin günü koro bölümü çalışma odası sınıf, yemekhane dinlenme odası ve el işlerinin yapıldığı yerlerde geçmektedir. Ortaçağ rahibeleri öncelikle Latince okumuş ve yazmışlardır. Ayrıca kutsal metinleri çevirmiş ve süslemeler de yapmışlardır. Rahibeler için erkek rahipler arasından günah çıkarabilen kişiler atanmıştır. Rahibe olmak isteyenler kilise tarafından test edilmiş ve kabul edilmişlerdir. Onlarla ilgili tüm işleri piskopos onaylamaktadır. Ayrıca piskopos rahibelerin yılda iki ya da üç kez günah çıkartan bir papaza gitmelerini sağlamakta, diyakozluğundaki tüm kadın manastırlarını periyodik olarak ziyaret etmekte ve şikâyetleri dinlemektedir(Ülgen, 2012: 339-Alston, 1908: 393))

Manastırların bir diğer ilginç tarafı da rahibe manastırlarının az sayıda olmasıdır. Bunların en önemlilerinden biri de XV. yüzyılda Konstantinopolis'te aristokrat bir kadın tarafından kurulmuştu ve bu kadının kızı da dahil, ailesinden birçok kişinin meskeni

olmuştur. Manastırda 50 rahibe bulunuyordu ve bunların 30'u koroda görevliyken 20'si manastırın çekip çevrilmesinden sorumluydu. Her rahibenin kendi hücresi vardı; ancak yemekler yemekhanede topluca yenirdi. Öğünlerde ekme, meyve, sebze, balık, yumurta ve peynire yer veriliyor, asla et yenmiyordu. Her sofrada bulundurulan şarap bol miktarda dağıtılır, soğuk havalarda, kimyonla tatlandırılmış su da sıcak bir içecek olarak içilirdi. İster koroda ilahi söylemek, ister mutfakta çalışmak, yemekhaneyi denetlemek, revir ya da kapı nöbeti şeklinde olsun, her rahibenin bir görevi vardı. Rahibeler, yün eğirme ve kumaş dokuma gibi el işleri de yapar, bu arada yüksek sesle mezmurian okurlardı; okur-yazar olanları ise kutsal metinleri ve azizlerin yaşam öykülerini incelemeye uzun saatlerini ayırırlardı. Yılda bir kez rahibelere yeni giysi verilir, aylık olarak da sabun ve kandil yağı dağıtılırdı. Hasla bir akrabayı ziyaret gibi özel durumlar dışında rahibeler, manastırdan çıkamıyordu. Dışarı çıkanlara da daima iki yaşlı rahibe eşlik ederdi. Yöredeki bir azizin mezarını ziyaret, bir yakının cenazesine katılma gibi nedenlerle ya da manastır mülkleriyle ilgili bir davada tanıklık etme gibi manastırı ilgilendiren bir işleri olduğunda da dışarı çıkabilirdi. Manastırı yöneten başrahibe, manastır topluluğunun üyeleri tarafından seçiliyordu. Başrahibe, yönetimindeki rahibelerin maddi ve manevi mutluluğundan sorumluydu, yani bir işkadını, bir psikolog ve bir ruhani önderin becerilerini kendinde toplamak durumundaydı. Başrahibe ömür boyu görevde kalır, çok ciddi nedenler olmadıkça değiştirilemezdi(Ülgen, 2012: 333)

XI. ve XII. yüzyıllara gelindiğinde kadınların dini hayattaki etkinliklerinin arttığı görülmektedir. Bazı eski evler özellikle dullara ve dini evlere girmiş olan erkeklerin eşleri olan kadınlara verilmeye başlanmıştır. Kadınlar vaaz verebilmekte ama ayinlerinde erkeklerin koyduğu kurallara bağlı kalmak zorundadırlar. 1016-1035 arasında İngiltere kralı olan Cnut, Ramsey'de erkeklerin dini evinin yanında kadınlar için de bir bina inşa etmeyi istemiş ancak daha sonra kadınlarla erkeklerin yakınlığının iyi olduğu kadar kötü de olduğunu söyleyerek projeyi yasaklamıştır. Kadınlar için ilk Cluniac (Cluny hareketinin benimsemiş) ev yaklaşık 1055'te Marcigny'de kurulmuştur ve bu evlerin sayısı XII. yüzyıl ortalarına kadar on dörde ulaşmıştır. XI. yüzyılın ortalarında Freisach'ın kontesi tarafından kurulan Admont Manastırı, erken XII.

yüzyılda sert kuşatmalarla yaşayan rahibe kadınlar için bir “soromagistra”¹³ tarafından yönetilen ve erkek rahiplerle aynı kuralı izleyen bir başka ev kurmuştur (Genç, 2011: 265).

Rahibe manastırları, diğer manastırlar kadar erken bir zamanda ortaya çıkmış gibi görünmektedir; fakat bunlar hakkında yeterince bilgi bulunmamaktadır. Rahibe manastırlarının kuralları da hem Batı hem de Doğu manastırcılığındaki diğer manastır kurallarıyla benzerdi ve bu manastırlarda kaba kuvvet yasaktı. Hâlbuki gün, iş ve ibadet arasında bölünürdü. Rahibe manastırları, ne politik rol oynadılar ne de sonraki zamanlarda iyi nakışların onlarda yapılmasının dışında, düşünce ya da sanat alanında diğerlerinden daha fazla üretim yapmışlardır. Fakat önde gelen kadınlardan pek çoğu, asiller ya da hatta bazen azledilmiş imparatoriçeler ya da imparatorluğa ait dul kadınlar, saray memurları gibi kadınlar rahibe manastırlarına çekilirlerdi. Çoğu kişi bu durumda, manastırlar sayesinde epeyce mal-mülk elde etmişlerdir. En ilginçlerden biri, Moğol hanı Hülagu Han ile nişanlanmış olan fakat onun ölümünden sonra oğlu Abuka ile evlenen imparator Andronicus II. Palaeologus’un yarı kardeşi olan Maria’nın hikyesidir. Sonraki yıllarda o, Konstantinopolis’e döndü ve Moğollara ait St. Mary kilisesini kurdu ve Melane adını alarak rahibe olmuştur. Burada şunu da belirtmeliyiz ki; kadın ve erkeklerin birlikte yaşadıkları ilk manastır ise St. Hilda (614-680) tarafından Britanya’da 657 yılında kurulan Whitby manastırındır. Ancak daha önce bahsettiğimiz gibi bunların sayıları oldukça azdır(Ülgen, 2012: 334)

1.11. TARİKATLAR VE MANASTIRLAR

1.11.1. Aziz Benedictus’un Hayatı

Avrupa’nın koruyucu azizi olan Nursia’lı Benedict (480-547), tüm kıta boyunca Hıristiyan manastırların kurulmasında anahtar rol oynadı. Benedict, zengin bir İtalyan aileden geliyordu. Ailesi eğitim görmesi için onu Roma’ya gönderdi (Alatlı, 2010: 294). Benedict, Roma İmparatorluğu’nun artık çökmeye yüz tuttuğu bir toplumsal ve siyasal karışıklık döneminde büyüdü. Roma’da tanık olduğu ahlaksızlık ve toplumsal çürüme,

¹³ Latince öğretmen olan kız kardeş anlamına gelmektedir.

onu derinden sarstı. Buna tepki olarak, şehrin dışındaki bir mağaraya çekildi ve orada üç yıl münzevi hayatı yaşadı. Bu sırada, bir aziz olarak ünü her yere yayıldı; sonra bir yerel manastırda görev almaya razı oldu. Manastır hayatı, ilk kez, dördüncü yüzyılda Mısır'da ortaya çıkmış bir hareketti ve kadın olsun erkek olsun bu yaşam tarzını seçenlerin, Tanrı'yla daha yakın bir irtibat kurmak gayesiyle dünya işlerinden el etek çekmesini öngörüyordu. Manastırda yaşayanlar, benliklerini arındırmak ve belirli aşamalardan geçmek suretiyle manevi kemale ulaşacaklarına inanıyorlardı. Benedict'in Manastırları reforma tabi tutma yönündeki çabaları, tam bir başarı elde edemedi ve o, az daha orada zehirlenip ölüyordu.¹⁴ Daha sonra Benedict, Monte Cassino'da, Benedict tarikatının ilk örneği olan kendi manastırını kurdu. Benedict'in Kuralları, bir manastırdaki düzeni sağlamak için gerekli olduğuna inandığı talimatlardan oluşur. Kuralları oluştururken Hippo'lu Augustine (Mumford, 2007: 309) ve Milan'lı Ambrose'den de etkilenmiştir. Kitap, bir dini cemaat içinde yaşamının kurallarını

¹⁴ Tanrının adamı, kendisini baştan çıkarmak üzere olan bu büyük olayı atlattıktan sonra, iffet tohumu, iyi sürülmüş toprağa ekilmişçesine büyüdü ve bol meyve verdi; ve bu harikulade ilahi yaşam çevrede duyulduca ünlendi. Yaşadığı mağarama yakınlarındaki manastırın baş keşişi ölünce, keşişler bu muhterem insandan, lütfedip ölen baş keşişin yerine geçmesini istedi. Bennet onlara hal ve hareket tarzlarının kendisinden farklı olduğunu, dolayısıyla anlaşamayacaklarını söyleyip teklifi uzun süre kabul etmedi; ama o kadar üstelidiler ki, sonunda kabul etmek zorunda kaldı. Manastırın sorumluluğunu üstlenince düzgün, düzenli bir yaşam sürülmesini, önceden olduğu gibi, yasaya uymayan davranışlarla ilahi sözden şu veya bu şekilde çıkmamalarını emretti. Bunu duyan bazı keşişler çok öfkelenildi ve onu baş keşiş yaptıklarına pişman olup kendilerini suçladılar, çünkü böylesi erdemli bir yönetime tahammül edemeyeceklerdi. Onun yönetimi altında yasadıışı şeyler yapamayacaklarını anlayıp eski hal ve hareket tarzlarından vazgeçmek, kafalarını yeni şeylerle yormak istemediler. Çünkü erdemli bir insanın yaşamı, kötülük peşinde olanlara acı ağır gelir. Nitekim içlerinden bazıları ondan nasıl kurtulabileceklerini düşünmeye başlayıp şarabına zehir koymaya karar verdi. Zehirli şarap bardağa kondu ve geleneğe uygun bir şekilde kutsanmak üzere baş keşişe sunuldu. Bennet daha bardağı almadan elini uzatıp haç işaretini yapınca, bardak bir taş atılmışçasına paramparça oldu. Tanrı'nın adamı bardağın içindekinin yaşam işaretine (haç) dayanamayan bir ölüm içkisi olduğunu anladı. Yerinden kalktı, keşişleri toplayıp sakin bir zihin ve huzurlu bir yüz ifadesiyle şöyle konuştu: "Yüce Tanrı sizi affetsin, merhameti üstünüzde olsun; bana neden böyle davrandınız? Size yaşam tarzlarımızın asla uyuşmayacağını söylememiş miydim? Gidip kendinize uygun bir baba bulun, çünkü artık aranızda kalmayacağım." Böylece Bennet, tekrar o çok sevdiği mağaranın ıssız doğasına döndü ve herkesi gözetken Yaradan'ın gözetiminde yalnız yaşadı. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Alev Alatlı, **Batiya Yön Veren Metinler**, c. I., İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı yay., İstanbul, 2010.s. 297.

anlatır ve orada kalanlardan, dua etmeleri, sıkı çalışmaları, itaat etmeleri ve misafirperverlik göstermelerini ister. Kurallar, ileriki yüzyıllarda, sayısız rahip ve rahibe manastırı anayasası olarak kabul görmüştür. (Kishlansky, 1600: 231)

1.11.2. Benedictenlerin Manastır Yaşamındaki Önemi

Ortaçağ Avrupa tarihine baktığımız zaman, ilk Hıristiyan çilecileri, özellikle Doğu'da, münzevi olarak yaşayarak manevi sığınak aramışlardı. Batı Avrupa'da daha sonra gelişen sığınak fikirleri ise tersine manastır tarikatlarıyla bağlantılıydı, insanlara bir manastırda birlikte yaşamayı buyuruyordu. Sığınağa bu komünal yani yer-odaklı şekli kazandırmış olan Aziz Benedictus, keşişlerin birlikte nasıl yaşaması gerektiğini de belirlemiştir: çalışın ve dua edin şeklinde öğütleri vardı (Sennett, 2001: 164).

Bazı kaynaklarda Benedictus'un ölümünden önce Maurus adlı bir keşişini bir manastır kurmak üzere Fransa'ya Angers yakınlarındaki Glanfeuil'e gönderdiği söylenmektedir. Benedikten manastırları, Kelt misyoner Columbanus'un Vosges'daki Fontaine, Luxeuil ve Annegrays'deki mevcut kurumlarıyla yan yana gelişmekteydiler ve bu kurumlar ileride, İtalya'daki, yine Columbanus'un kurmuş olduğu Bobbio Manastırı'yla birlikte, Columbanus'un İrlanda'daki Bobbio'dan getirmiş olduğu katı tüzükten vazgeçip, Aziz Benedictus'un daha yumuşak tüzüğünü kabul edeceklerdi (Read, 2003: 53).

Benedikten bir keşiş olan Papa I. Gregorius, Roma'daki Saint Andreas Manastırı'nın başkeşişi Augustinus'u 596 yılında kırk Benedikten biraderiyle birlikte, pagan Kent Kralı Ethelbert'e yollamıştı. Benediktenler, 633 yılında İspanya'ya gittiler. Benedikten misyonerler İngiltere'de, Barbar istilaları nedeniyle Roma'yla irtibatları kesilmiş olan Katolik Keltlerle bağlantı kurdular; 664 yılında da, Whitby¹⁵Sinodu'nda, Roma kilisesine döndüler. Ardından, kuzey İngiltere'de bir dinsel coşku patlaması yaşandı. Northumbria Kralı Oswiu'nun savaşçı yoldaşı olan Benedict Biscop askeri

¹⁵ Kadın ve erkeklerin birlikte yaşadıkları ilk manastır olan Whibty Manastırı St. Hilda (614-680) tarafından Britanya'da kuruldu. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Pınar Ülgen, "Manastır Kurumlarının Ortaçağ Avrupa Tarihindeki Önemi", **Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri**, (Ed: Adem Öger), Nevşehir Üniversitesi Yayınları, c. 6, Ankara 2012. s. 334.

kariyerini terk ederek rahip oldu ve Roma'yı ziyaret edip 669'da İngiltere'ye dönerek Jarrow ve Wearmouth'da manastırlar kurdu. 690'da, yine Northumbria'lı olan İngiliz Benedikten Willibrord pagan Frizlere vaazlar vermek üzere, günümüzdeki adı Hollanda olan ülkeye yelken açtı. Onu, yine bir İngiliz Benedikten olan Bonifatius bu kez Devon'dan izledi ve Almanya'daki putperest kabilelere vaazlar verdi. Pagan Frizler tarafından öldürülen Bonifatius, Hessen'daki Fulda'da kurmuş olduğu manastıra gömüldü (Read, 2003: 54).

Benedikten misyonerlerin başarıları, arkalarından kurulan manastır kurumlarıyla emniyete alınıyordu. Bu kurumlar, Nursia'lı Benedictus'un ölümünden sonraki iki yüzyıl içerisinde radikal bir dönüşüm geçirerek, münzevi cemaatleri için ücra sığınaklar olmaktan çıkıp, geniş mülkleri yöneten büyük komplekslere dönüştüler. Burgonya ve Bavyera gibi bölgelerde manastırlar önemli kent merkezlerine dönüştüler ve çoğunlukla, keşiş-piskoposun hem siyasi hem de ruhani erke sahip olduğu piskoposluklar konumuna yükseltildiler. Daha sonra gelecekteki yüzyıllarda Köln, Mainz ve Würzburg gibi prenslikler, 1802'de Napolyon tarafından laik yönetime geçirilene dek, bu piskoposlar tarafından yönetileceklerdi (Read, 2003: 54).

Benedikten manastırları bir önceki yüzyıla göre gerilemişlerdi. Geçmiş kuşakların cömert bağışları manastırları zenginleştirmiş ve böylece, sabık velinimetlerinin soyundan gelenlerin taleplerine karşı korumasız duruma getirmişti. Gelirleri, yerel soyluların, dini eğitimleri olmadıkları halde dini cemaatlere başkeşiş olarak yamanan küçük oğullarının geçiminde kullanılıyordu. Laik derebeyleriyle çoğunlukla akraba olan yerel piskoposlar da bu manastır görevlerini, bağımlılarını ödüllendirmekte kullanıyorlardı (Read, 2003: 72).

Tüm bunların yanı sıra, Benedictus'un yaşamına ilişkin en güvenilir bilgilere Aziz Büyük Gregorius'un (Papa I. Gregorius) çeşitli yazılarında rastlanır. Aziz Gregorius, bu bilgileri, Benedictus'un dört izleyicisinden elde ettiğini yazmaktadır. Gregorius'un yazısında çok sayıda alamet ve mucizeye yer verilmekle birlikte Benedictus'un yaşamına ilişkin bilgilerin tarihsel nitelikte olduğu kabul edilebilir. Gene de yapıtta herhangi bir tarih belirtilmemiştir, iyi bir aileden gelen Benedictus, Roma okullarında eğitim gördü. Yaşadığı süre içinde, kentin kokuşmuş bir imparatorluk

başkentinden ortaçağ papalığının merkezine dönüşmesine tanık oldu. (Komisyon-Benedictus, 1986: 590).

Böyle bir ortamda Benedictus, Doğu manastırcılığı ile doğmakta olan yeniçağ arasındaki bağlantıyı sağlayan kişi oldu. Roma'da hüküm süren ahlaksızlık karşısında dehşete düşerek genç yaşta Enfide'ye (bugün Affile) çekildi. Daha sonra da, Roma'nın 65 km doğusunda, Abruzzi eteklerinde bulunan kayalıklarda bir mağaraya yerleşti. Burada üç yıl tek başına yaşadı. Çevredeki bir manastıra bağlı keşiş Romanus, ona yiyecek ve keşiş giysileri sağladı. Çevrede kutsal bir kişi olarak ünlenmesi, bu manastırlardan birinin başkeşişliğini kabul etmesine yol açtı. Ama Benedictus'un reform özlemine karşı çıkanlar olması ve kendisini zehirleme girişiminde bulunulması üzerine mağarasına geri döndü. Yandaşları gene akın akın ziyarete gelince Benedictus, her birinde 12 keşişin bulunduğu 12 manastır kurarak, genel denetimlerini üstlendi. Romalı patriciler ve senatörler Benedictus'un koruması altında keşiş olmaları için oğullarını bu manastırlara gönderdiler. Yeni yetişen bu genç keşişler arasından en çok tanınanları Maurus ve Placido oldu. Daha sonra çevredeki keşişlerden birinin entrikalarından rahatsız olan Benedictus bölgeden ayrıldıysa da, kurduğu 12 manastır varlıklarını sürdürdü (Komisyon-Benedictus, 1986: 590).

Ayrıca Nursialı Aziz Benedictus, Monte Cassino'daki manastırın başkeşişi olarak geçirdiği kişisel deneyimlerini keşişlerin yaşamına bir çeki düzen vermek yolunda kendi tarikatını kurmak için kullanmıştır (McNeill, 2007: 298-299).

Manastır kuruluşuna ilişkin ana ilkeler açısından Benedictus'un en büyük başarısı, manastırın yönetimi ile maddi ve manevi refahı için, özlü ve eksiksiz bir tüzük hazırlamış olmasıdır. Keşişleri tarafından yaşam boyu sürdüreceği göreve seçilen başkeşiş, en yüce otoritedir ve olağan koşullarda kimseye karşı sorumlu değildir. Kıdemli keşişlerin ya da manastırdaki bütün keşişlerin görüşünü alması gerektiği halde, onların önerilerine uymak zorunda değildir. Başkeşiş, yalnızca Tanrı'nın yasasıyla ve tüzükle bağlıdır. Ama yargı gününde, keşişleri ve kendisi için Tanrı katında yanıt vermek zorunda olduğu, sürekli olarak ona hatırlatılır. Yardımcılarını kendi seçer. Bunlar arasında manastır kilercisi (kâhya), Çömezbaşı, konukbaşı gibi görevliler bulunur. Manastırda yaşayan herkesin etkinliklerini ve ortak yaşamın düzenlenişini

başkeşiş denetler. En küçük bir şeye bile sahip olmak yasaktır. Günlük ayinlerin düzenlenmesi en ince ayrıntısına kadar belirlenmişti. Çömezler, konuklar, hastalar, duacılar, acılar, hizmetçiler ve kapıcıların hepsi teker teker göz önüne alınmakta ve hatalar için verilecek cezalar ayrıntılı olarak belirlemektedir (Komisyon-Benedictus, 1986: 591).

Altıncı yüzyıla ait İtalyan manastır kurumu özellikle göze çarpan bir başarı yaşamaya başladı; bu, Latium'un güney kenarındaki Monte Cassino manastırının kurucusu olan Nursialı Aziz Benedictus tarafından kurulan Benediktin tarikatıydı. Manastırları çoğalan Benedikten Tarikatı başarısını, Charlemagne ve sonradan bu tarikatı yenileyip, ardından genel olarak Batı manastır sistemine bağlayan Aziz Louis tarafından faal şekilde desteklenen yolunun oldukça ılımlı olmasına, uygulanabilirliğine ve denge duygusuna borçluydu (Goff, 2005: 40).

Charlemagne ve ardıllarının çabaları sayesinde, manastırların birleştirilmesi daha başarı olmuştur ve keşişlerin sayısını, itibarını ve etkinliğini dikkate aldığımızda, bu birleşme erken Ortaçağ Avrupa'sının örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Erken Ortaçağ'ın başlangıcında birtakım farklı manastır kurallarının yerleştiği görülmüştür. Her zaman olduğu gibi, düzen ve birlik konusuyla ilgilenen Charlemagne, Aniane bölgesinde Montpellier yakınında bir manastır kurmuş ve özellikle Nursialı Aziz Benedictus'un 6. yüzyıl tüzüğünü yeniden canlandırmış ve gözden geçirmiş bir Katalan keşişin bu alandaki birleştirme çabalarını desteklemiştir. İmparatorluğun Frank krallığındaki manastırların tümünün, Aziz Benedictus'un tüzüğünü benimsemesi, 813'te ve aynı anda oluşturulmuş beş konseyin gündemlerini belirlemiştir. Charlemagne'ın oğlu ve ardılı Sofu Ludwig, 816'da Aixla-Chapele konseyinde de bu Benedikten tüzüğünün zorunlu olmasını emretmiştir. Aziz Benedictus tüzüğü, keşişin zamanını birbirinden farklı çeşidi işlevleri yerine getirebileceği şekilde düzenlemesini buyurmuştur. Komünyon duaları ve tefekkür, fiziksel çalışma ve ayrıca entelektüel çalışma için zaman ayrılmasını gerektirmiştir ve Aniane'lı Aziz Benoit bu işlevlere paganlara vaaz vermeyi ve onların din değiştirmelerinin sağlanmasını da eklemiştir. Böylece manastır dünyası, IX. ile XII. yüzyıllar arasında Hıristiyanlık âleminde, toplumsal ve kültürel alanlarda temel bir rol oynamıştır (Goff, 2008: 40).

Karolenjler döneminde ve imparator Ludwig'in Benedikten modelini sadakatle uygulayarak manastır reformunu tamamladığı sıralarda, yani 816-830 yılları arasında kuramsal bir şema çizildi. Manastıra ait alanın örnek düzenlenişini betimleyen bu şema, meşhur St. Gall planıydı. St. Gall manastırı planı ilk manastır planı olarak bilinmektedir. Bu plan, 816 ve 817 yıllarında Aachen'deki ruhani meclis reformu boyunca hazırlanan ve sonraları kaybolan, ideal manastır kompleksi planından 820 yılı civarında kopya edilmiştir. Bu plan, belli bir manastırı işaret etmemektedir. Gerçekte böyle bir manastır da inşa edilmemiştir. Ne tür binaların ideal bir manastırı oluşturabileceğini ve binaların birbirleriyle olan bağlantılarının nasıl olması gerektiğine işaret eden bir plandır ve daha sonraki manastırlar için örnek olmuştur (Ülgen, 2012: 338)

1.11.3. Aziz Benedictus Kuralları

Aziz Basil'in kuralları Aziz Benedictus yoluyla Ortaçağ Avrupa'sının manastır hayatının kurallarının temelini oluşturmuştur. Yani Kapadokya bölgesinde bu bölgenin ihtiyaçlarına göre hazırlanan kurallar bütünü, batının ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenerek Benedikten tarikatının kuralları haline sokulmuştur. Elbette Aziz Benedictus kurallarını oluştururken sadece Aziz Basil'den yararlanmamıştır. Cassian gibi başka önemli şahsiyetlerden de yararlanmıştır ama bizim için önemli olan birçok noktada Aziz Basil'in temel alınmış olmasıdır (Genç, 2012: 265)

Manastırların kurucuları çoğunlukla kendi isimleriyle anılan dinî hareketlerin de kurucuları olmuşlardır. Örneğin; Monte Cassino Manastırının kurucusu olan Nursialı Aziz Benedictus, Benedikten Tarikatı'nın da kurucusudur. Benedictus yaklaşık 529'da Monte Cassino manastırını kurmuştur ve 'Regula Benedicti' (Benedictus Kuralları) ile kesişliğin batılı biçimini ortaya çıkarmıştır. Bu kurallar sonraları bütün Avrupa'ya hâkim olacak ve bağlayıcı bir rol oynayacaklardır. Benedikten Tarikatı, Fransiskanlar Tarikatı gibi, çok kişi tarafından benimsenmiş, Ortaçağ Avrupası'nın önemli dinî hareketlerinden biri olmuştur (Şentürk, 2007: 59)

529 yılında Nursialı Benedict, İtalya'nın Monte Cassino bölgesinde, aynı zamanda hayatlarını tanzim etmek üzere nizamnâme hazırladığı bir cemaat meydana getirmişti. Bu program, ibadet, eğitim, tefekkür (meditation) ve el işleri gibi

aktivitelerden oluşmaktaydı ve bir rahibin yakın idaresini gerekli kılmaktaydı. Program, manastırın fiziksel niteliklerini tasvir etmemesine rağmen bütün faaliyetlerine temas etmekte buranın topluma hizmeti dahil, manastır hayatının her yönünü etkilemekteydi (Kingsley, 2003: 351).

AzizBenedictus (480-543) Doğu dünyasından ayrı olarak Batı'nın ihtiyaçlarına uygun bir manastır hayat tarzı oluşturmuştur. "Rule", "Kitapçık" ya da "Kural" olarak isimlendirilen belgeler, Batı Hıristiyanlığı ve uygarlığına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Burada bu topluluğun amacının bireysel ruhların terbiye edilmesi veya kurtuluşu için ortam sağlamak olmadığı, tam aksine bir grup olarak yaşayıp ibadet etmek olduğu anlatılmaktadır (Ülgen, 2012: 323-324- Robert, 2010: 131)

Benedictus un kurallarının en önemlileri hatta manastır anayasası olarak görülecek olan kurallarından bazıları şunlardır.

1. İlk Kural: Her şeyden önce bütün kalbinle, bütün ruhunla ve bütün gücünle Rab Allahı seveceksin.
2. Sonra komşunu kendin gibi seveceksin.
3. Sonra öldürmeyeceksin.
4. Zina etmeyeceksin.
5. Çalmayacaksın.
6. Yalana şahitlik yapmayacaksın.
7. Lüks yaşam peşinde olmayacaksın.
8. Perhiz yapmayı seveceksin.
9. Açı doyuracaksın.
10. Hilekâr olmayacaksın.
11. Hastayı ziyaret edeceksin.
12. Dertliye derman olacaksın.
13. Dünya işlerinden uzak duracaksın.
14. Sadaka vermeyi terk etmeyeceksin.
15. İçki bağımlısı olmayacaksın.
16. Obur olmayacaksın.
17. Sahte barış yapmayacaksın.

18. Tembel olmayacaksın.
19. Ağzını tutup kötü söz söylemeyeceksin.
20. Çok konuşmayacaksın.
21. Boş konuşmayacaksın veya kendine güldürecek şeyler söylemeyeceksin.
22. Başkalarını çekiştirmeyeceksin.
23. Sık sık dua edeceksin.
24. Bedenin arzularına tabi olmayacaksın; nefsinin isteklerine gem vuracaksın.
25. Her gün Allah'ın emirlerine göre işlerini yapacaksın.
26. Yaşlılara saygı göstereceksin.
27. Ağzını tutup kötü söz söylemeyeceksin.
28. Ve asla, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyeceksin.
29. İncil okunurken can kulağıyla dinleyeceksin.
30. Namuslu olacaksın.
31. Hased etmeyecek ve de kıskanç olmayacaksın.(Ülgen, 2012: 323-324).

Bunların yanı sıra diğer önemli Benedikten kuralları da şöyledir: Örneğin keşişlerin nasıl uyuması gerektiğiyle ilgili kurallar vardır. Örneğin keşişler, baş keşişin kararlaştırdığı şekilde, her biri kendilerine uygun bir yatak takımı alarak ayrı bir yatakta uyumalıdır. Hatta uyurken kalabalık iseler yanlarında bir kıdemli kişi bulunmalı ve bir mum da sabaha kadar odada sürekli yanık kalmalıdır. Keşişler giyinik vaziyette ve kemerleri ve ipleri bellerine bağlı olarak uyumalıdır, fakat uyurken kendilerini yaralamasınlar diye bıçaklarını yanlarına almamalıdır. Böylece kalk işareti geldiği zaman derhal kalkabilsinler. Genç kardeşlerin aynı yerde yatmalarına izin verilmemeli; ancak kıdemli olanlarla aynı yerde yatmaları temin edilmelidir (Ülgen, 2012: 324).

Nursia'lı Benedictus'un tüzüğü uyarınca, olasılıkla diğer cinsel günahlara karşı bir önlem olarak, şövalyelerin uyudukları yatakhaneler “sabaha dek aydınlatılacak” ve Tapınakçılar, “gömlükleri ve pantolonları ve ayakkabıları ve kemerleriyle” uyuyacaklardı. Bu önlemin amacı belki de, savaşa kısa sürede başlayabilmelerini sağlamaktı: “...Herkesin aynı eşyalara sahip olmasını buyuruyoruz, böylece herkes kolayca giyinip soyunabilir ve çizmelerini kolayca giyip çıkarabilir”. Tarikat Manifaturacısı giysilerin şövalyelere tam olarak uymasını ve saçlarının kısa kesilmesini

sağlayacaktı; Ama tıraş olmaları yasaktı. Tüm Tapınak şövalyeleri sakallıydı. Kıyafetlerinde moda uygun farklılıklar bulunmayacaktı “hiçbir kardeşimizin giysisinde kürk olmayacak... Sivri burunlu ayakkabıyı ve ayakkabı bağını ve kardeşlerimizin bunları giyip takmalarını yasaklıyoruz... Zira bu iğrenç şeylerin paganlardan geldiği açıktır ve bilinmektedir” (Read, 2003: 115). Buradan şunu anlıyoruz: Benedictus tüzüğü aynı zamanda dönemin şövalyelik kurallarında da etkili olmuş ve hem dini alanda hem de askeri alanda etkili olmuştur.

1.11.3.1. Aziz Benedictus’un Keşiş Sınıflandırması

Aziz Benedictus keşişleri ise şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Tenin ve Ruhun günahlarıyla tek başına savaştan keşişler yani “anachorites”.
2. Herhangi bir disipline bağlı olmaksızın küçük gruplar halinde dolaştan dilenci-rahipler dolaştan keşişler yani “sarabaitai”,
3. Ülkede tıpkı bir önceki grup gibi başıboş dolaştan keşişler yani “girovites”
4. Bir topluluk halinde ve üstlerinin yönetimi altında örgütlenmiş bir tanrı ordusu olarak yaşayanlardır.

Bunlardan sadece son grup, manastırlarda toplu yaşama, gençlerin yaşlılara boyun eğmesi, yemek, içmek, çalışmak gibi konularla ilgili ilkeleri benimsemiştir. Keşişlere konulan kurallar şunları kapsıyordu: “oboedientia”-söz dinlemek; “tacitumitas”-sessiz durmak; “humilitas”-alçakgönüllük’tür (Ülgen, 2012: 325).

Şartlara gelince on sekiz yaşından küçük hiçbir çocuk tarikat üyesi olamazdı. Manastıra girip eğitim görebilirdi, ama ayinlere katılmak için tarikatın bir üyesi olmak gerekmektedir. Bu yemin ise şu şekildeydi: “Ben, birader Fransa’da Paris diyakozluğunda St. Denis Manastırının aciz bir keşişi, Tanrı, Bakire Meryem, St. Denis, St. Benedictus, ve tüm azizler ve bu manastırın baş keşişinin aşkı için, sadakat, saflık ve yoksulluk yeminlerini tutmaya söz veriyorum. Ayrıca kutsal babaların geleneklerine ve bu manastırın kurallarına göre hayatı değiştireceğime, sabırlı olacağıma şahitlerin huzurunda söz veriyorum (Graves, 1910: 13).

Çoğu kez revirde geçirilen süreyi, öbür dünyaya geçiş izlerdi ve bu geçiş de toplu bir ayinle olurdu. Kimse tek başına ölmezdi. Şöyle ki, ölüm, eylemler arasında neredeyse en özel olmayan eylemdi. Tıpkı dindışı toplumdaki düğün töreninde olduğu gibi, ölenin etrafında adeta bir kutlama düzenlenir, birlikte yaşamının doruk noktasına ulaşıldı. Hasta ağırlaştığında, iki tarikat kardeşi tarafından revirden dışarı taşınarak keşişler meclisinin toplandığı salona götürülür, burada bütün topluluğun önünde son kez günah çıkarması gerekirdi; ardından, kutsal yağ sürme ve grupla vedalaşma töreni için tekrar revire götürülürdü. Can çekişmeye başladığı andan itibaren başında biri beklerdi; karşısına haçlı mumlar yerleştirilirdi. Avlu kapısına vurularak haberdar edilen keşişler onun adına Credo denilen amentü duaları okurlar ve ruhunu teslim ettiğinde, bedeni, yaş ve mevki hiyerarşisine göre eşit konumdaki başka keşişler tarafından yıkanır ve ilahiler okunduktan sonra mezarlığa götürülürdü (Ülgen, 2012: 326).

Geç Ortaçağlarda manastırlardan ziyade dini küçük kiliseler, aileler tarafından daha fazla tercih edilen kurumlardı. Stöber, gömme geleneğinin çok daha değerli olduğunu vurgulamaktadır. Stöber, Hanedanlık geleneğinin görüntüsünün azizlerin mezarlarının varlığının gömme yerinin seçiminde düşünüldüğüne dikkat çekmektedir (Stöber, 2007: 132).

Mısırlı keşişler ise bu nedenle asla yıkanmaz ve giysi değiştirmezlerdi. Pachomius kurallarına göre keşiş ancak hastaysa yıkanmasına izin verilmiştir. Yazılanlara göre Aziz Antonios'un, iç yüzeyi kıl kaplı bir giysisi vardı, dışa gelen tarafı ise deriydi, bu giysisini ölene kadar sırtından çıkarmadı. Asla suyla vücudunu yıkayıp kirlerini temizlemezdi, ayaklarını da yıkamaz, hatta zorunlu kalmadıkça suya bile sokmazdı onları. Ayrıca öldükten sonraki gömme işlemini saymazsak kimse çıplak vücudunu görmedi (Ülgen, 2012: 327).

1.11.3.2. Aziz Pochamius ve Aziz Basileios Manastırları Arasındaki Farklar

Batı manastırcılığını etkilemenin yanı sıra manastırları topluma daha açık hale getirmişlerdir de denilebilir. Çünkü bu şekilde manastırlar, bazen sığınacak bir barınak bazen de yoksullara yardım eden bir kuruluş bazen de eğitim görülen okulu temsil eden bir kurum haline dönüşmüştür her ne kadar dinsel simgeler ve duygular hâkimiyetinde

olsa da. Basileios'un bu sistemi, Pachomius kurallarını esas almakla birlikte, bazı bakımlardan aralarında farklılıklar vardı:

1. Basileios, Mısır'ın inanılmaz derecede kalabalık manastırlarını fazla büyük bularak manastırları küçültmüştü.
2. Keşişin itaatkârlığını en önemli erdem sayıyordu.
3. Çilekeşlik ve nefsin köreltilmesinde aşırıya varmayı yasakladı; özel olarak oruç tutmak isteyen keşiş, başkeşişten izin almak durumundaydı.
4. Pachomius sistemiyle bir başka önemli fark da Basileios manastırlarının çöllerde değil kentlerde kurulmuş olmasıydı. Böylece keşişler, insan kardeşlerinden kopuk yaşamak yerine, hayır işleri görerek onlara yardımcı olabileceklerdi. Ayrıca kendi davranışlarıyla, kilise dışından kardeşlerine gerçek Hıristiyan yaşantısı konusunda örnek olacaklardı (Ülgen, 2012: 328).

1.11.3.3. Rahiplerin Manastırlarda Kış Mevsiminde Bir Günü

Bunların yanı sıra Manastırlarda uygulanan kurallar, mevsimlere, günlerin kısıp uzamasına göre değişiklikler göstermektedir. Bir keşişin kışı nasıl geçireceği şu şekilde belirlenmiştir:

03.00; günün ilk duası

05.00; kutsal metin okuma saati

06.00; şafak vakti kısa bir dua ve başka bir kısa dua daha

07.30;kutsal metin okuma saati

08.00; yıkanma ve elbise değiştirme, kısa bir dua, kısa bir ekmek-şarap ayini, grup toplantısı, Aziz Benedictus kuralından bir bölüm okunması

09.45; iş saati

12.00; kısa bir dua ve daha uzun bir ekmek-şarap ayini

13.20; kısa bir dua

14.00; akşam yemeği

14.45; iş saati

16.15; uzun bir dua (genellikle ölüler için dua edilir)

17.30; içecek molası

18.00; toplanma saati

18.30; yatma zamanı (Cels, 2005: 6-7).

1.11.3.4. Rahiplerin Manastırlarda Normal Bir Günü

Bir rahibin mevsimsel değil de normal bir günü nasıl geçirdiğini de saatleriyle şöyle belirtebiliriz:

5.30 Rahiplerden biri zili çalar ve diğer rahipleri uyandırır.

5.45 Rahiplerin kilisede toplanması.

6.15 Kutsal kitap okuma.

6.45 Günüün ikinci bölümü ve övgüler söylenmesi.

7.00 Kahvaltı.

8.00 Grup halinde toplanma.

9.00 Rahiplerin kendilerine ait işlerle ilgilenmesi. Yemek yeme, cam yapımı, temizlik vb. işlerin yapılması.

13.00 Gün ortası duası için toplanma.

13.10 Öğle yemeği. Buradaki ilginç nokta, yemekte kimse konuşmaması, sadece bir kişinin herkes adına konuşmasıdır.

14.00 Rahipler işlerine geri dönerler

18.15 Orta Odada buluşma. Sorunlar tartışılır ve Aziz Benedictus'un kurallarından bir bölüm okunur.

18.30 Akşam duası için rahipler toplanırlar.

19.00 Okuma için sessizlik

19.30 Akşam yemeği

20.00 Rahipler okuma için bir araya toplanma.

21.00 Günün bitimi

21.30 Yataklara gitme, (Ülgen, 2012: 330)

Cluny manastırlarında ise bu sistem biraz daha farklıdır. Kilisenin yanında bulunan meclis toplantı odasında, her sabah ilk duadan sonra, cezalı ve hasta olmayan bütün tarikat kardeşleri toplanmakta ve burada önce kuraldan bir bölüm okunmakta ve toplantıya katılımlarını sağlamak için tek tek, aralarından ayrılan merhumların adlarını anmaktadırlar. Sonra gündelik meseleleri ele almakta ve son olarak da bedensel cezaların verilmesine geçmektedirler (Ülgen, 2012: 330).

Görüldüğü gibi tarikatlar arasında böylesi farklılıkların olması manastır hayatını daha da renklendirmekte ve farklı bakış açılarıyla yeni bir şekil almaktadır. Bunun doğruluğu ve yanlışlığı tartışılabilir. Ancak burada önemli olan, bu bakış açılarının toplumsal hayata kazandırdıklarıdır. Belki de en önemli olan nokta, Ortaçağ Avrupası'ndaki dini hayatın bu şekildeki yaklaşımlarla halkın dikkatini çekmesi ve kendi kırılmaz denilen kabuğundan çıkmasıdır (Ülgen, 2012: 330).

1.11.3.5. Manastırlarda İşaret Dili

Manastır hayatında gerek Batı gerekse de Doğu manastırcılığında sessizlik unsuru da çok önemli bir yere sahiptir. Konuşma yasağı her gün rahipler meclisi toplantısı sırasında ve belirli günlerde, öğleyin okunan duadan sonra avluda kaldırılırdı.

Yazın ise akşamüstü okunan duadan sonra ve ikinci vakti yenen yemekten sonra kaldırılırdı. Cluny tarikatı ise bu suskunluk ilkesine uyum göstermiş; ama iletişim kurabilmek için hareketlerden oluşan bir dil geliştirmiştir. Manastır hayatında susmak önemlidir; çünkü konuşmak hata yapmayı kolaylaştıran bir unsurdur (Ülgen, 2012: 330).

Manastırlarda bahsetmiş olduğumuz bu sessizlik unsuru orada yeni bir işaret dilinin gelişmesine sebep olmuştur. Brother Damon and Brother Andrew, adlı iki Benedikten rahibi el ile anlaşma dili oluşturmuşlardır. Bu dil, onların sessizlik yeminleriyle alakalıdır. Onların bu katı kurallardan dolayı konuşmaları yasaktı. Diğer insanların kendilerini anlamalarını umut ederlerdi. Bunun sonucunda başpiskopos Easige, dışarıda herhangi bir yorum durumunda birlik olunması şartıyla rahiplerin konuşmalarına izin vermiştir (Ülgen, 2012: 330)

Manastırlardaki işaret dili örnekleri:

1. Başrahibin ilk baştaki işareti, saçını kaptığı sırada ve başına iki parmağını koymaktır.
2. Papaz yardımcısının işareti, tek el sallama hareketiyle, küçük bir zilin çalınmasıdır.
3. Manastır başrahibi olduğunu gösterme işareti ise başının üzerine baş parmağını kaldırmaktır.
4. Dinsel törenlerde kullanılan mayasız ekmeğin varsa, işaret parmağını başparmağına bağlarsın.
5. Eğer bir isteğiniz olacaksa, elinizi aşağı doğru hareket ettirir ve sallama sırasında öne ve arkaya doğru hareket ettirirsiniz.
6. Eğer bir mum çubuğunuz varsa, işaret parmağınızın üzerinde ona üfler ve mumunuzu iki elinizi de kilitleyerek arasında tutarsınız.
7. Eğer küçük bir muma ihtiyacınız olursa, işaret parmağınıza doğru üflersiniz.
8. Eğer bir inciliniz varsa, elinizi öne ve arkaya doğru hareket ettirir, başparmağınızı yukarı kaldırır ve elinizi boynunuza karşıt düz bırakırsınız.

9. Eğer oturan adamı kaldırmak isterseniz, elinizi döndürür ve aynı pozisyonunda onu hızlıca yukarı doğru hareket ettirirsiniz.
10. Eğer bir adamın oturmasını isterseniz, elini aşağıya çevir ve onu aynı konumda aşağı hareket ettirirsiniz.
11. Bir arabacı istediğiniz zaman, yumruğunuzu öne ve arkaya hareket ettirir ve daha önce anlattığımız gibi, ve iki parmağınızı yukarı kaldırabilirsiniz.
12. Eğer bıçak isterseniz, onu dilimlere keser gibi, bir parmağınızı diğer parmağınızla kesersiniz.
13. Sebze çorbası isteme işareti ise sebze çorbasını karıştırırken yumruğunu öne ve arkaya doğru hareket ettirmektir.
14. Peynir istediğiniz zaman, iki elinizi birleştirerek ve bastırarak düz olarak yerleştirirsiniz.
15. Süt istediğiniz zaman, süt içerken sağ elinizle sol elinizi çarparsınız.
16. Bal isteme işareti ise dilinin üzerine parmağını koymaktır.
17. Balık isterseniz, balık yüzdüğü zaman kuyruğunu nasıl hareket ettiriyorsa onun gibi elinizi öne ve arkaya doğru hareket ettirirsiniz.
18. İçecek istediğiniz zaman, işaret parmağınızı ağzınız boyunca uzatırsınız.
° Bira için ise bir elinizi diğerine ovarsınız.
19. Tıraş için başparmağınızı diğerine sanki dilimle keser gibi bırakır ve sonradan tıraş eder gibi parmağınızla yanağınıza vurursunuz.
20. Kürk elbise için ise sol kolunuzu öne doğru gerersiniz ve sol elinizle içeriye çekersiniz.
21. Kralın işareti ise elinizi aşağıya hareket ettirir ve sonradan bir taç şeklinde ellerinizle kafanızda şekil yaparsınız.
22. Uzanmış adam işareti ise kendinizi sakalla çekerken, zincirle iki elinle kendinizi çekmektir.
23. Uzanan kadın işareti ise kafa bandı işaretinde bir kulağından diğerine ön alma karşı ellerinizi hareket ettirmektir (Ülgen, 2012: 332).

İlk kurulan manastırlar, yapı olarak *coenobitic* yerlerdi yani rahiplerin, bütün kişisel mallarını harcadıkları, genelde yemeklerini aldıkları ve başrahiplerinin otoritesini kabul ettikleri yerlerdi. Bir ara, onlar hasta olmasa da, onların bir yılda 3 defadan fazla banyo yapmaları yasaklanmıştı. Sadece sonradan rahiplere kendi mallarını

saklamalarına izin veren bir komiteninkiyle başrahibin otoritesinin yerine geçen ve toplumsal yaşamın en fazla görünüşlerine bir son veren hidrodinamik bir sistem kuruldu. Bu sistem, XV. yüzyılda Athos'ta benimsendi. Kurallar da, ilk olarak ikonoklast zamanlarda ve sonradan XII. yüzyılda layık olan insanlara manastırların verilmesiyle yavaşlatıldı. Bu kişiler, fakir evlerin ve hastanelerin tedariki gibi manastırların destekledikleri çeşitli hayırsever aktiviteleri önleyerek ve onların kıt kanaat gereklilikleri için sadece yeteri kadar rahiplere izin vererek kiliseye ait sermayelerin çoğunu bir tarafa ayırırlardı. X. yüzyıl kadar erken zamanda NicephorusPhocas manastırlar vasıtasıyla zenginliğin birikiminden dolayı uyanan kötülerini ihbar etmiştir ve onlar mal sahipleri olarak önemli olan bir rolü sonuna kadar oynadılar (Ülgen, 2012: 342).

Doğu manastırlarının IV. yüzyılda atılan temellerine karşın, Batıda Nursia'lı Benedictus'un (öl. 526) regula'sının (Benedikten kuralları adıyla anılır) daha sonraki yüzyıllarda geçirdiği kimi değişikliklerle, ancak IX. yüzyılda Batı Manastır sistemini ve bu kurallara göre düzenlenmiş manastırların, Benedikten tarikatını oluşturduğu gözlenir. Benedictus'un regulası IX. yüzyılda geçirdiği kimi değişikliklerle bütün Batı Manastırları için bağlayıcı nitelik kazanmıştır (Doğan, 2003: 81).

Manastırlar, bu kadar kompleks bir yapıya sahipken Avrupa'da nasıl bir etki uyandırmıştır sorusunun cevabı da karmaşık aslında. Çünkü manastırların yarattığı etki sadece bir alanda olmamıştır. En önemli etki, politik hayatta yaşanmıştır. X. yüzyılda Manastır reformu denilen bir hareket gerçekleşmiştir. Bu hareketin amacı eski manastır ilkelerini canlandırıp manastırları ilk baştaki konumlarına döndürmektir. Bunu amaçlayan keşişler, kilise dışından da büyük etki görmüşlerdir. Böylece yeni binalar yapılmış eskileri onarılmıştır. Reform hareketi en önemli etkisini 909 yılında Cluny manastırı vasıtasıyla yapmıştır. Cluny manastırının liderleri Burgonya ve Frankların önde gelen ailelerinden olunca bu etki de fazla olmuştur. Clunylar Benedikten kurallarını benimsemişlerdi. Ancak sadece tek bir yaşam biçimi değil de merkezi olarak da disiplinli bir örgütlenmeye dayalı yeni bir din düzeni geliştirmişlerdir. Eski Benedikten manastırları özerk cemaat niteliği taşırlarken; Cluny manastırları doğrudan Cluny başrahibine bağlıydılar, Keşişler merkez manastırda eğitildikten sonra kendi manastırlarına gidebiliyorlardı (Ülgen, 2012: 342).

1.11.3.Cluny Manastırı

Yerel piskoposun otoritesi altında bağımsız birer birim halinde gelişen Doğu manastırlarından farklı olarak Batı manastır geleneği içerisinde değişik düzenler ortaya çıkmıştı. Bunlar da farklı dallara ayrılmıştır. Bunlara Benedictenler ve Cluny gibi manastırlar örnek gösterilebilir. Yine Doğu kilisesinden farklı biçimde Roma Katolik kilisesi tamamen cemaat düzenine dayalı manastır hayatını benimsemiş ve ömür boyu fakirlik, bekârlık ve itaat prensiplerini esas alan yemin sistemini hayata geçirmiştir (Gürkan, 2003: 560).

Haçlılık yüzyıllardır, Hıristiyanların dini yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıydı. Bu nedenle de bazı önemli yerler, insanlar tarafından ziyaret edilmekteydi. Her yıl pek çok insan belli mabetlerde dua etmek üzere Avrupa'yı dolaşıyordu. Bu yerler arasında Baş Melek Mikâil'in Gargano Dağı'ndaki, Norman şövalyeleri güney İtalya'ya çekmiş olan mabedi, havari Yakub'un kuzeybatı İspanya'da, Galicia'daki Compostella'daki türbesi; hacılar ziyaretlerine bazen de, Burgonya'daki, Maria Magdalena'nın kutsal emanetlerinin bulunduğu Vezelay Manastırı'ndan, ya da, Cluny Manastırı'ndan başlıyorlardı. Ya da, havari Petrus ve Paulus'un mezarlarında dua etmek üzere Roma'ya gidiyorlardı: dokuzuncu yüzyılda yağmacı Sarazenler Roma'ya saldırdıklarında bir grup Anglosakson hacı parçalanarak öldürülmüştü (Read, 2003: 81-82).

Ancak, Cluny manastırının arşivleri, XI. yüzyılın son üçte biri ile, XII. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmış olan ve bu kuruluşun iç ekonomisi hakkında çok dikkat çekici bilgiler içeren belgelerden belli bir miktarını hala korumaktadır. Bu konudaki dağınık bilgilere ilk önce başrahip Saint Hugues (1049-1109) için yazılmış iki biyografi ile başrahip Saygın Pierre'in (1122-1155) yazdığı İnceleme ve mektuplarda rastlanılmaktadır. Saint Hugues'ün kâtibi; rahip Zell'li Ulric tarafından 1080'lerde derlenen manastır örtü ile 1132'de Saygın Pierre tarafından yazılan ıslahat statüsü, bu cemaatin maddi hayatı hakkında ayrıntılı veriler sağlamaktadırlar. Carta'larda yer alan alımlar, satışlar, nakdi sadakalar, rahipler tarafından bağlanan borçlar ve karar verilen kredilere dair kayıtlar, para ve değerli maden tedavülü konusunda tanıklık yapmaktadırlar. Muhasebe kayıtlarından üç parça korunmuştur. Bunlardan iki tanesi 1100'ler civarında düzenlenmiş olup, her biri manastır domaine'nin (manastıra bağlı

ekonomik işletmelerin tümü) bir parçasına ait nakdi gelirlerin kısmi bilançosunu vermektedir; biraz daha geç tarihli olan üçüncü parça ise, Cluny tarikatının, Provence bölgesinde yer alan şubelerinin ana-manastıra ödedikleri kira bedelini toparlamaktadır. Nihayet XII. yüzyılın ortalarında bunlardan biri “dispositioireifamiliaris” adını taşımaktadır ve 1148’de onu bir “cartula” üzerine yazdırtan Saygın Pierre’in eseridir. Başrahip bu işi, eylemini meşrulaştırmak için olduğu kadar, kendinden sonra gelecekleri yönlendirmek üzere, yönetime geldiğinden itibaren manastırın ekonomisini sağlıklı hale getirmek için sarf ettiği çabaların ve sonunda, kendine en etkiniymiş gibi gözükten formülün sergilenmesi amacıyla da kaleme aldığı bu muhtıra ile yapmıştır. İdari belgelerin ikincisi olan “constitutio expensecluniaci”, yükümlülükleri çeşitli “domaine” birimleri arasında daha eşitçe dağıtmaya ve bu birimlerin verimliliklerini artırmaya yönelik ve toprak varlığına ilişkin yıllık raporu daha kesin hale getirmeyi amaçlayan genel bir sayının sonucudur: sonbahar için sürülen alanlar ile ilkbahar için ekilen alanları dolaşarak, her senyörlükteki rezerv envanterini çıkartmak, ödentilerden elde edilenleri kaydetmek ve yönetim hatalarını saptamak üzere gönderilen görevlilerin raporları korunmuştur. Bu çalışma, Winchester piskoposu Henri de Blois’in emri ile ve (Cluny’de iyice yerleşik olan geleneğe bakılırsa) bu yüksek kilise görevlisinin, belki de 1155’e yerleştirilebilecek olan, manastırdaki ikinci ikameti esnasında yürütülmüştür. Bütün bu belgeler birbirlerini tamamlamakta ve olağanüstü zenginlikte bir bütün meydana getirmektedirler (Duby, 1990: 17-18).

Kuşkusuz, Cluny manastırına ait topraklar, boyutları itibariyle o çağ senyörlüklerinin çerçevesini geniş ölçüde aşmaktadır; bu nedenle bu toprakların gözleminden elde edilen sonuçları diğerlerine yaygınlaştırırken ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Öte yandan, kullanmaya niyetlendiğimiz kaynaklar manastır işletmesinin iç bütçesinin evriminin tüm ayrıntılarını üretmemize izin vermemektedir. Ancak, bu kaynaklar oldukça çok sayıda rakamsal veri sunmaktadır ve böylece kırsal senyörlük tarihinin ortaya çıkardığı sorunlardan birkaçını somut bir şekilde inceleme olanağı sağlamaktadırlar. Bu kaynakların sayesinde, özellikle büyük bir tarımsal işletmenin yönetiminde paranın tuttuğu yeri, Batı ekonomisinin koşullarının dönüşüme uğradıkları bir sırada bile ölçmek mümkün olmaktadır; parasal ekonominin yeniden doğuşunun tarımsal işletme yöntemlerini hangi ölçüde etkilediği incelenebilmektedir;

nihayet, XII. yüzyılın ilk yıllarında senyörlüklerin çoğunun talihini tersine çeviren bunalımın nedenleri araştırılabilmektedir (Duby, 1990: 18).

Ortaçağda metalürji alanında kaydedilen teknik yeniliklerin başka demir işleme merkezlerine yayılması, çoğu kez, işçilerin ülkeden ülkeye dolaşmaları sonucu gerçekleşmiştir. Avrupa'nın her tarafına hızla yayılan Cistercianlar da bu yeni buluşların yaygınlaşmasına katkıda bulunmuş olmalı, çünkü bunlar yalnızca tarım alanında değil endüstriyel teknolojide de yüksek bir düzeye ulaşmışlardı. Her manastırın genellikle kilise büyüklüğünde bir model fabrikası vardı. Kiliseden yalnızca birkaç ayak öteye kurulmuş olan bu fabrikaların tabanlarına yerleştirilen çeşitli sanayi kollarına ait makineler su gücüyle işlerlerdi. Bu fabrikalardan bazıları Fontenay Royaumont ve başka yerlerde ayakta kalabilmişlerdir. Fontenay'daki demirhanede XII. yüzyılda bile, su gücüne dayalı mekanik bir çekiç kullanılmış olduğu söylenmektedir. Bu mümkün görünüyor; çünkü Cistercianlar, manastırlarının verimliliğini artırabilmek için yeni yöntemlerin arayışı içindeydiler. Cistercianların kendi kullanımları için demire gereksinim duymalarına karşın, zamanla, yün işinde olduğu gibi, üretim fazlalarını satmaya başlamışlardı. Bunlar, kendilerine bağışlanan her demir cevheri yatağını, çoğu kez yanında demirhanesiyle birlikte memnurlukla kabul ediyorlardı. Bu tür bağışlarda hemen her zaman Cistercianlara demir cevherini fırınlarında işleyebilmeleri için yöredeki ormanlardan yararlanma yetkisi de veriliyordu. Bu yetki olmadan demir yataklarının hemen hiçbir değeri olmazdı. Fransa'daki geniş demir yataklarından birinin merkezinde bulunan Clairvaux Manastırı, yakın yöresindeki demir madenlerinin birçoğunu ele geçirmiş veya bağış ya da satın alma yoluyla XVIII. yüzyıla dek demir yataklarını ve demirhaneleri manastıra kazandırmayı sürdürmüştü. 1250'den XVII. yüzyıla dek Cistercianlar Champagne yöresinde demir üretiminde başta geliyorlardı. Bununla da kalmayan Cistercianlar aynı yüzyılın sonuna doğru "Plateau de Langres"deki demir ve çelik fabrikalarının yarısını ele geçirmişlerdi. 1330 yılına gelene dek bunlar sekiz ile on üç arasında demir fabrikasının zaten sahibi durumundaydılar (Gimpel, 2005: 64-65). Tüm bu bilgilerden Cluny Manastırının ekonomik gücü elinde tutmak ve üretimi kayıt olmak için yaptığı çalışmanın benzer bir şekli Cistercianlar' da demir işletmeciliğinde görülmektedir.

X.-XII. yüzyıllarda Benedictus regulası'na (kurallarına) bağlı Cluny Manastırı ve onun çok sayıdaki şubesi, manastır sistemini belirleyici olmuştur. Ana manastır Cluny ve ona bağlı manastırlar arasındaki ilişki, merkezîyetçi ve hiyerarşik bir örgütlenme ortaya koymuştur. Cluny'nin aralıksız süren dua, ayin ve yakarıştan oluşan liturjisine ve örgütün içyapısına duyulan tepki, Benedictus Kuralları'na bağlı diğer manastır ve kuruluşlarda yeni oluşumlara yol açmıştır (Doğan, 200: 82).

Aynı zamanda Cluny manastır düzenine karşı oluşan tepkisel düşünce, Cluny'nin kendi içinde de kısa sürede somutlaşarak kurumlaşmıştır. Bu yeni ordo adını ilk manastırının (1098) bulunduğu yöreden Cistercium'dan almaktadır. Cluny'nin görkemli törenleri ve kesintisiz ayinlerine karşın, Cistercian ordo adıyla anılan bu yeni ordo yoksulluğu, el emeğini, topluluklardan uzak ibadeti yeniden ilke edinmiş ve II. Haçlı Seferi'nin örgütlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu manastır ağı, kısa sürede tüm Avrupa'ya yayılmış, ancak 100 yıllık bir süreçte duraklaması önlenememiştir. Tepkiler, yalnızca Cluny ve manastır kurumunun uygulamalarına değil, Kilise adamlarının yaşam biçimine de olmuştur. 11. yüzyılda manastır düzeni Benedictus Kuralları temeline dayanmaktayken, XI. yüzyıl sonundan başlayarak Aziz Augustinus'un geliştirdiği regula'sını (kurallarını) temel almıştır. Bu kurallar, Cistercium uygulamalarına yakındır. Dört kollu koridorun kiliseye bitişik kanadında özel dua saatlerinde toplanılır ve liturjik ayak yıkama töreni gerçekleştirilirdi. Doğu kanatta kutsal eşya odası, kitaplık, ordo kurallarının okunduğu ve günlük toplantıların yapıldığı salon-capitulum bir iç yönetim odası ve kimi zaman dinlenme salonu yer almıştır. Yatakhanelerin bulunduğu üst kat, Ortaçağdan sonra çoğunlukla hücrelere dönüştürülmüştür. İkinci kanatta kışlık salon ve yemekhane, mutfakla birlikte düzenlenmiştir. Batı kanat, keşiş olmayan ama manastır üyesi olarak kabul edilen hizmetlilere ayrılmış ve içinde yemekhane, koğuşlar, kiler, depo gibi mekanlar dizilmiştir. Geç dönemde ayrıca konuk rahiplere hücreler ve kitaplık ayrılmış, claustrum'un dışında keşiş adaylarının yurdu, hasta ve yaşlıların bakımevleri yer almıştır (Doğan, 200: 82-83).

X. yüzyıla gelindiğinde ise kilise, Batı Avrupa'nın ekonomik bakımdan güçlü kurumlarından biri olmuştu. İtalya topraklarının çoğunu elinde tutan kilise, diğer ülkelerde de büyük mülklere sahipti ve bu niteliğiyle en büyük toprak sahibi kurumdu.

Buna karşılık, Roma İmparatorluğu dönemindeki ilk ortaya çıkışından başlayarak gelişen konumuna siyasal iktidar açısından baktığımızda, ekonomik gücüyle orantılı bir yerde olmadığı görülmektedir. Papalık makamını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen aristokrat ailelerin yarattığı çöküntü bir yana, ekonomik bakımdan gittikçe güçlenen Kilise'nin başına geçmek, özellikle ileri gelen aristokrat ailelerin hedefleri arasına girmişti. Diğer yandan, bölgelerindeki kiliselere ve manastırlara egemen olmak isteyen yerel senyörler de Kilise'nin siyasal etkinliğini azaltıyorlardı. Yerel kiliselere ve manastırlara piskopos ve başrahip tayini yetkisini elinde tutan senyörler ayrıca kiliselerden vergi toplama yoluna da gidiyorlardı (Ağaoğulları-Köker, 2001: 192-193).

Cluny'nin önderliğindeki bu manastır reform hareketi, XI. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Papalık makamını da etkisi altına almıştı. 1059 yılında, Papa II. Nicholas'nın eski Roma'nın kalıntısı olan soyluların ve Kutsal Roma-Cermen imparatorlarının papa seçimine müdahale etmelerine son verme girişimi, Kilise içinde, cardinal denilen üst düzeydeki rahiplerin Papa seçimini kendi başlarına yapabilmelerine sonuçlandı (Ağaoğulları-Köker, 2001: 193)

Batı'da en önemli manastır VI. yüzyılda Aziz Benedictus tarafından kuruldu. X. yüzyıla gelindiğinde zorlu kurallar gevşemiş, çoğu Benedikten manastırı Hıristiyan inananına itibar sağlamaktan çok köstek olmaya başlamıştı, işte bu noktada, bugünkü Burgonya'daki Cluny manastırının başrahibi Odo soruna el attı. Cluny manastırı yeni ve başarılıydı, Odo da nüfuzlu ve enerjik. Cluny doğrultusunda reform yapmak moda oldu ve bu hareket X. yüzyıl sonunun iktisadi canlanmasından ivme alarak halktan kişilerin bağışlarının, dolayısıyla kilise inşaatlarının çığ gibi büyümesine aracılık etti, böylece Latin Hıristiyanlığı, bir kronik yazarının deyişiyle, "geçmişin yükünü sırtından atarak kilisenin ak cüppesini giydi." Reformların din dışındaki sonuçları da önemliydi; hareket, daha iyi bir düzen hedeflenmesini teşvik etti ki bu da Hıristiyanlığın ikinci bin yılının başladığını müjdeliyordu (McEvedy, 2010: 52).

Cluny tarikatına ait olan bir diğer önemli manastırda Baume Manastırı idi. Cluny tarikatı, 910 yılında, gençlik günahlarının kefareti için ödemek ve öteki dünyada kurtuluşu güvence altına almak isteyen Akitanya Dükü Dindar Guillaume tarafından kurulmuştu.

Cemaate önderlik etmesi için seçtiği, Burgonya soylusu ve o dönemde ücra Baume Manastırı'nın başkeşişi olan Bernon ile birlikte, Saöne Nehri'nin batısındaki tepelerde bir yer seçmiştir. Dük Guillaume, başkeşişin serbestçe seçilebilmesini sağlamak amacıyla Cluny cemaatini Rorria'daki Papa'nın doğrudan himayesi altına aldırması ve Bernon da, manastır sistemindeki gerileyişe son vermek ve Nursia'lı Benedictüs'un ilk tüzüğünün sert düzenini yeniden kurmak amacıyla reformlar yaptı. Hareket güçlendi ve Cluny'deki cemaatin idaresi altında bir bağımlı evler ağı kuruldu. Bernon'dan sonra göreve gelen Cluny Başkeşişi Odon, Papa XI. Johannes'e bir dilekçe vererek, papalık himayesinin Deols'deki yeni bir manastırı da içine alacak şekilde genişletilmesini istedi. Bernon gibi Odon da Frank soylusu kökenliydi ve aristokrat olmakla birlikte içtenlikle mütevazı, kurnaz olmakla birlikte dindar, eğitilmiş olmakla birlikte basit ve her zaman esprili ve neşeli keşişleri içeren Cluny geleneğini kurmuştur (Read, 2003: 72)

İngiltere de Cluny oluşumu benedictin düzeninden gelmekteydi. Papa VII. Gregory'nin dini reformlarından erken Norman döneminde çok etkilenme olmuştur. Fakat benedictinler İngilteredeki Manastır hareketine öncülük etmemişlerdir. Augustine ve Cistercianlar ya da beyaz rahipler 12. Yüzyılda İngiltereye geldiler (Bagley, 1960: 68).

Haçlılarla bağlantılı bir yeniliğin, manastırlar dünyasında ortaya çıkması da XI. ile XII. yüzyılların feodal Avrupa'sında gerçekleşmişti. Bunlar askeri tarikatlardı. Bunların en önemlileri, Tapınak Şövalyeleri, Kudüs'ün Hospitalier (St. Jean) tarikatı, Alman Töton Şövalyeleri, İngiliz tarikatı Saint Thomas of Acre ve hem İspanya'da hem de Portekiz'de olmak üzere İber Yarımadası'ndaki birtakım başka tarikatlardı. Bu tarikatların amacı, kâfirlere ve paganlara karşı verilen savaşta, temelde kılıcı, duayı ve zorla din değiştirmeyi kullanmaktı. Eylemleri, din adamlarının kan dökmesini yasaklayan kuralın ürkütücü şekilde ihlali anlamına geliyordu (Goff, 2008: 70) Hıristiyan Orta Çağlarda asketizmin rasyonelleştirici etkisi büyük ölçüde manastır tarikatlarında "mevzilenmiştir". Bu manastır zahidliği, temel dini motivasyonu itibarıyla, öbür dünyacı olarak kaldıysa da, güçlü bu-dünyacı unsurlara da sahipti (Berger, 1995: 445).

Diğer tarikatlar ise onuncu yüzyıldan sonra ortaya çıktı. Güçlü Cluny Tarikatı yeni bir manastır ağı oluşturmuş ancak feodal soylu sınıfa sınırlı bir şekilde bağlı kalmıştı. İtalya'da yaygın şekilde münzevi hareketler ortaya çıktı. 1098 yılında Burgonya'da kurulan Citeaux Tarikatı, kendi zamanında oldukça ünlü olan keşişi Aziz Bernard (1091-1153) tarafından tanınmış ve etkili kılınmıştır (Goff, 2005: 40).

XIII. yüzyılda Doğu'da yerleşmeye başlayan Dominiken¹⁶ ve Fransiskan¹⁷ keşişleri zamanla Haçlı devletlerinin dışında da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak fırsatını yakalamışlardır. Papalar, Doğu'daki Haçlı hükümdarlarına gönderdikleri mektuplarla misyoner keşişlere özel imkânlar tanınmasını sağlamışlardır. Bu keşişler, pek çok defa Moğolların Hıristiyanlık propagandasına izin vermesinden faydalanarak İtalyan tacirleriyle birlikte İran'a, Asya içlerine, hatta Çin'e kadar gittiler ve buralarda misyonlar kurdular. Böylece Roma kilisesinin hâkimiyet alanını genişlettiler. Bu durum, milletlerarası alanda kilise hukukunun gelişmesinde de önemli rol oynamıştır (Ülgen, 2011: 278- Runciman, 1992: 398).

Kilise kendini uyarlayarak yeni tarikatlar, yani dilencileri ortaya çıkarmıştır. Güçlükler, bunalımlar yaşanmıştır. 1170'e doğru, Lyon'lu tacir Pierre Val des ve daha sonra Vaudois adını alacak müritleri olan Lyon yoksulları Kiliseye karşı eleştirilerini öylesine yoğunlaştırır ki, Kiliseden atılırlar. 1206'da, Assisili zengin bir tacirin oğlu

¹⁶ Dominiken tarikatı ise aziz Dominic tarafından kurulmuş 1215 yılında resmi bir form kazanmıştır. 1217 yılında Paris'te daha sonrada Bologna'da faaliyet göstermiştir. Dominikenlerin önemli tarafı üniversitelerin gelişmesinde ve Hıristiyan düşüncesinin sistemleştirilmesinde oynadıkları roldür. Engizisyon'un organizasyonunda da yine Dominiken'lerin etkisi olmuştur. Fransiskan'lerin kalbe hitap etmesine karşılık Dominiken'ler düşünceye hitap etmişlerdir. Fransiskan'lerin Hıristiyanlığın ilk zamanlarındaki Platoncu anlayışları sürdürmelerine karşılık, Dominiken'ler, Aristo felsefesinin gerçekleştirilmesini ve Hıristiyan teolojisine uygulanmasını özel bir görev olarak kabul etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Şafak Ural, **Bilim Tarihi**, Çantay Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009. s. 124-125.

¹⁷ Fransiskan tarikatı 1210 yılında Aziz Francis tarafından kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için Bkz. J. J. Bagley, **Life in Medieval England**, (Ed: Peter Quennell), B. T. Batsford LTD- G. P. Putnam's Sons: London-New York, 1960. s. 84. 1219 yılında Paris'te organize olmuş ve 1232 yılında Paris üniversitesinde bir teoloji kürsüsü elde etmiş 1224 yılında ise İngiltere'ye geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Şafak Ural, **Bilim Tarihi**, Çantay Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009. s. 124.

Francesco, aynı yolu benimsemiş gibi görünüyor. Çevresinde toplanan, başlangıçta on iki “küçük rahip”, “reşit olmayan rahip”ten oluşan topluluğun tek kaygısı sadakayla geçinip alçakgönüllü ve salt yoksul bir yaşam sürerek yozlaşmış bir dünyada saflığın mayası olmaktır. Bu katı tutum Kiliseyi endişelendirir. Papalar, Romalı yöneticiler, piskoposlar Francesco ve yoldaşlarına bir kural dayatmak, tarikatını Kilisenin büyük tarikatı içine sokmak ister. Özünü yitiren ideali ile Kilise ve Hıristiyan öğretiye olan tutkulu bağlılığı arasında kalan Assisili Francesco’nun derin acısı dramatik bir boyut kazanır. Kabul eder, ama inzivaya çekilir. La Verno’da, yalnızlık içinde ölümünden (1226) az önce vücudunda görülen, İsa’nın beş yarasını andıran, yara izleri çektiği üzüntünün göstergesi, bedeli ve ödülüdür. Kendisinden sonra, tarikatı uzun süre salt yoksulluk savunucuları ile dünyayla uzlaşma yanlıları arasında kalır. Aziz Francesco’nun girişimi, sonradan Fransiskanlar adını alacak Küçük Rahipler tarikatını ortaya çıkarmıştır (Goff, 1999: 65).

Çağdaş olan Küçük Rahipler ve Vaiz Rahipler (Dominikenler adı verilmiştir), XIII. yüzyılda, Kilisenin yeni milis gücünü oluşturan Dilenciler tarikatlarının özüdür. Özgün yanları ve erdemleri, bilinçli bir biçimde kentsel çevreye hitap etmeleridir. Vaizler inançla, örnek davranışla bu yeni topluma ve yeni sorunlarına yanıt bulmaya çabalar. Tenhadaki manastırları toplum içine sokar. XIII. yüzyılın sonunda, Fransiskan ve Dominiken manastırlarının haritası, Hıristiyan dünyasının kent haritasıdır. Ve zor olsa da, manastırlardaki kürsülerinin sayısını üniversitelerde açtıkları ve inanılmaz bir başarı elde ettikleri kürsülerle iki katma çıkarmışlardır. Paris üniversitelerinin hocalarından Aquino’lu Thomas Dominiken, Bonaventure Fransiskendir (Goff, 1999: 61).

Hem sosyal kurumların hem de fiziksel ortamın bir başka ortak özelliği karmaşıklığıdır. Kentin kamusal alanının yapısı farklı güç merkezleri arasındaki dengenin sonucuydu: piskoposluk, sivil yönetim, tarikatlar, loncalar ve sosyal sınıflar. Büyük kentler kesinlikle tek bir merkezle tanımlamazdı onun yerine bir dinsel merkez yeni bir siyasal merkez ve bir ya da daha çok ticaret merkezi mevcuttu. Bu merkezler aynı sınırları paylaşır yinede hiçbiri diğerine en küçük ölçüde muhalif olmazdı. Her kent quartiers, sestieri, rioni’ye birimlere ya da bölgelere bölünmüştü. Her bininin kendi örgütü sembolleri ve genellikle belli bir ölçüde siyasal özerkliği vardı. On Üçüncü

yüzyılda halktan topladıkları bağışlarla yaşayan tarikatların -Fransiskanerler, Dominikenler, Augustinusçular, Servitler- yaygınlaşan manastırları da misyonlarını yerine getirdikleri kentlerde ikinci dereceden merkezler haline geldi (Benevollo, 2006: 46)

Son olarak XIII yyda İspanyol Azizi Dominicus (1170-1221) önderliğindeki Dominiken tarikatında keşişler karşıt akımlara karşı savaşı vermiştir. Yüksek öğrenim görmeleri ve bu öğretime katılmaları özendirilmiş olan bu keşişler, entelektüel düzeyleri ile toplumda saygınlık kazanmışlardır. Assisili Aziz Francesco'nun (1181-1226) izindeki Fransiskanerler ise misyonerliğin hırslı propagandacısı olup, çalışma anlayışları, zannat ve toprak dışı alanlara yönelmiş, yükseköğrenim kurumlarına etkinlik alanlarına almışlardır. dominikenler ve fransiskanerler artık kendilerini topluma adanmışlardır ve artık manastırlarda çalışacak insana ihtiyaç kalmadığını düşünmüşlerdir. Onun için manastırlardaki hizmetli koşullarını kapatarak koşulları hücrelere dönüştürmüşlerdir. (Braunfels,1972:125-152. Ahunbay,1997:1161-1162.) Bunun yanı sıra XIII. Yüzyılda Manastırlar çok sayıda hastane, mahalle vecemaatle birlikte azizlere vakfedilmiştir (Binns, 1989: 100.- Clay, 1909: 261-262. -Farmer, 1987: 264).

Bazı manastırlarda Karolenjlerin, kendi dönemlerindeki Müslüman, Bizans ya da kendilerinden önceki Roma ölçülerine göre ilkel bir yönetim sistemine dayandıkları bilinmektedir. Bu sisteme göre "Kutsal Roma-Cermen imparatorluğu", yaklaşık 250 "kontluk" bölgesine bölünmüştü. Her bölgenin başında, yöneticiye kişisel olarak sadakatla bağlı soylulardan gelen bir "kont" bulunuyordu. Güçlü, nüfuz sahibi ailelerden gelen bu insanlar, komutan, yargıç ve yönetici olarak, imparatorun kararlarını uygulamakla görevliydi. Kontların bu görevlerini yerine getirip getirmediğini, yetkilerini kötüye kullanıp kullanmadıklarını tespit etmek amacıyla Charlemagne, belirli aralıklarla ve genellikle iki "sıradan adam" ve bir piskopos ya da manastır başkanından oluşan denetim heyetleri oluşturmuştu. Latince missidominici (hükümdarın kişisel vekilleri) diye anılan bu denetçilerin görevi, kontların bölge düzeyindeki görevlerini yerine getirip getirmediğini merkezi iktidarın (imparatorun) buyruklarına göre tespit etmek ve imparatorun talimatlarının uygulanmasını sağlamaktı (Ağaoğulları-Köker, 2001: 178).

1.12. MANASTIR MİMARİSİ

Aslında manastırların mimari tarzı onların yaşayış tarzlarını da yansıttığından dolayı burada önem taşımaktadır. Özellikle Bizans imparatorluğu kentlerinde de manastır vardı, dünyadan tecrit edilmiş kırsal bölgelerinde de. Başkent Konstantinopolis, beklenebileceği gibi önemli bir manastır merkeziydi, yüzlerce keşiş ve rahibe manastırı barındırıyordu. Bunların bir kısmı kütüphaneleri ve yazıcılarıyla, bir kısmı ikonaları ve kutsal emanetleriyle, bazıları da hastaneleri ve yaşlılar için açılmış yurtlarıyla isim yapmıştı. Bu dini mekânlardan günümüze yalnızca Khora ve Pammakaristos gibi birkaç kilise kalmıştır ve bunların içindeki ışıklı mozaikler de aristokrat hamilerinin servetine tanıklık eder. Bir zamanlar yüzlerce keşişin yaşadığı Studios Manastırı'nın yerinde ise bugün danışız bir bazilika durmaktadır (Talbot, 1999: 174).

Batı'da ise 1245-1255 yılları arasında sekizgen biçiminde inşa edilmiş olan görkemli Westminster Manastırı Genel Toplantı Binası'nın mimarı, duvarların dışı doğru çökmesini önlemek amacıyla demirden, şemsiye görünümlü bir yapı oluşturmuştur. Sainte-Chapelle'in mimarı gibi o da duvarların içine demir bağlantılar koymuştur. Ancak bu kez, bağlantıları şapelin ince uzun merkezi sütununa yerleştirilmiş kancalara tutturmak için bir dizi demir çubuk kullanmıştır. Bu, dahice bir buluştu ama tam anlamıyla başarılı değildi. XIV. yüzyılda şapelin duvarlarına sürekli dayanıklılık kazandırmak için payandalar yerleştirilmesi üzerine demir çubukların çıkarılması gerekmiştir. Bununla birlikte, duvarları hâlâ birbirine paralel durumda tutan demir çubuklar kilise içinde birkaç adım öteden görülebilmektedir (Gimpel, 2005: 62)

XII. yüzyılda, Fransa'da Obazine Manastırı'na ait bir kilise inşaatında çalışmakta olan yapı ustaları, pişirip yemek üzere kestikleri bir domuzun, bir vejeteryan olan manastır başrahibince çöpe atılmasına öfkelenerek işi bırakmışlar ve başrahibe küfürler yağdırmışlardı (Gimpel, 2005: 102).

Villardde Honnecourt, daha çocuk denecek yaşta iken, çalışmak üzere Cistercianlara ait Vaucelles Manastırı inşaatına gönderildi. Simdi tümüyle öğrenleşmiş durumdaki bu manastır, Viliard'ın köyüne yaya olarak yalnızca iki saat uzaklıktaki Escout Vadisi'nde yer alıyordu. Villard, kilisenin koro bölümüne ait zemin planını

burada çizmişti. Bir Cistercian kilisesi için pek olağandışı bir plandı bu. Sonradan yapılan arkeolojik kazılar sırasında her bakımdan kusursuz olduğu görülen bu plan, çizim defterindekilerin ilki olabilir (Gimpel, 2005: 117).

Vitruvius'a ait bir elyazması hümanist Poggio tarafından Saint Gall Manastırı'nda 1414'te gün ışığına çıkarılmış olması, Rönesans döneminde, Romalı bu büyük mimarın Ortaçağ insanınca bilinmediği kanısının doğmasına yol açmıştır. Gerçekten, Rönesans aydınlarının yapıtlarını okuyan sonraki çoğu kimse, klasik dönem uygarlığını ortaya çıkaranların yalnızca bunlar olduğuna inanmışlardı. Ortaçağ tarihçileri, dayanaktan yoksun bu savı çürütmek için öteden beri uğraş vermişlerse de günümüzde Rönesansçıların savına hâlâ inanan pek çok insan vardır (Gimpel, 2005: 130).

Ortaçağda, XII. yüzyıldan sonra, kent daha da büyüyüp onları içine katmadan önce, manastırların da genellikle kent surları dışında kurulduğunu görüyoruz. Her durumda, banliyö modeli tipik bir açık model olmuştur: Sadece boş alanlar değil, bahçeler, meyve bahçeleri ve gölgeli yürüyüş yolları da binalara eşlik ederdi. Taşra kasabalarında kurulmuş olan Oxford ve Cambridge gibi büyük üniversiteler aynı park benzeri ortamı kendi bünyelerinde oluşturmak istemiş ve çaba harcamışlardı. Belki de mekânlarının lüksünü koruma şeklindeki bu çabaları orada yaşayanlar ile üniversite mensupları arasındaki uzlaşmazlığı keskinleştirmiştir (Mumford, 2000: 590).

Bizans'ta ise sadece profesyonel inşaatçılar değil, aynı zamanda keşişler de çok güzel binalar yapmışlardır. Manastırlarını her zaman ulaşılması çok güç sarp kayalıklar üzerine, doğal güzelliklerle dolu yerlere yapıyorlarmış. Büyük kayaları oyarak, kayanın yüzeyinden sünger gibi dışarı taşan görkemli yapılar yapmışlardır. Manastırlar ya taştan ya da araları kille doldurulup bir tür çerçeveye dönüştürülen tahta hatıllar üzerine yapılmışlardır. Uzak konumları dolayısıyla manastırlar, her zaman sağlam savunma duvarlarıyla çevrelenmiştir ve çoğunlukla yalnızca tek bir giriş kapılan bulunmuş. Bu giriş manastırın esas kilisesinin merkezi bir konumda olduğu ve ikincil şapellerin daha önemsiz yerleri kapladığı bir avluya açılmaktadır. Manastırlarda yemekhaneler de çoğunlukla giriş katında bulunmuş. Bir manastırın temel öğeleri olan mutfaklar, kilerler, atölyeler ve imbikhaneler de çoğunlukla giriş katında olur; ama yangına karşı

bir önlem olarak kitaplık tek başına ayakta duran bir kulede bulunurdu (Ülgen, 2001: 192-194- Rice, Trz.: 209).

Karolenj Rönesansı'nın bahsedilmesi gereken bir diğer yönü mimariye verilen önemdir. Bu dönemde yeni binalar, manastır ve katedraller inşa edilirken, yıpranmış çok sayıda yapı da onarılmıştır. Ayrıca bu dönemde bazı yenilikler de yapılmıştır. Örneğin yatay planlı bazilika modeline dikey boyut eklenmiş ve bu model mimari alanda uzun süre geçerliliğini korumuştur. Karolenjlerin Hristiyan mimarisine kattıkları diğer bir yenilik de ölümlerin gömüldüğü kilise bodrumudur (Genç, 2013: 396-397).

Beşinci yüzyıla kadar manastır türü yapılar bütün Akdeniz'e ve Avrupa yoluyla kuzeye doğru yayılmıştı. Binaların organizasyonu, buralarda gerçekleştirilen faaliyetlerin niteliğine ve gece ile gündüz saatlerine göre değişiklik arz etmekteydi. Düzenli ve makul bir mîmarî plan, keşişlerin gündelik hayatları tam anlamıyla düzene girdikten sonra işlemeye başlamıştı (Kingsley, 2003: 350).

Sekizinci yüzyılın sonlarına kadar, Benedict'in nizamnâmesi, Batı'da Avrupa manastırlarının kabul edilmiş esasıydı. İlk manastır planı, Saint Gall Planı olarak bilinmektedir ve bugün hala, İsviçre'de Saint Gall'de mevcuttur. Bu plan 816 ve 817 yıllarında Aachen'de kirûhânî meclis reformu boyunca hazırlanan ve sonraları kaybolan, ideal manastır kompleksi planından 820 yılı civarında kopya edilmiştir. Bu plan belli bir manastırı işaret etmemekte ve esasen böyle bir manastır da inşa edilmiş değildir. Daha ziyade, ne tür binaların ideal bir manastırı oluşturabileceğini ve binaların birbiriyle olan bağlantılarının nasıl olması gerektiğine işaret eden bir plandı. Bu Saint Gall Planı, Aziz Benedict nizamnâmesinin en makul biçimde yaşanabilmesine imkan tanıyan daha sonraki manastırlara bir örnek teşkil etmiştir (Kingsley, 2003: 351).

110 keşiş ve 150 ile 170 arasındaki serf (tarım işçisi) ve diğer çalışanları barındıracak şekilde tasarlanan Saint Gall Planı açıkça, manastır toplumunun değişik faaliyetlerini farklı binalarda icra etmelerini belirtmektedir. Genel olarak tanımlamak gerekirse, bu yapılar, kiliseyi, manastırı ve rahipler için olan binaları, hasta, yaşlı ve çömezlerin barınaklarını, manastırın dünyevî işlerinden sorumlu olanların ikamet ettikleri yerleri ve cemaate hizmet eden dahilî binaları ihtiva etmekteydi. Bu plandaki her bir yapı tanımlanmış ve bu tanımlar bazen binanın manevî değeri dikkate alınarak

tamamlanmıştır. Planın düzen ve mantığı, Benedict nizamnâmesinin tanımladığı üzere - mükemmel bir hayat mükemmel bir manastırı gerektirir- keşişlerin hayatının düzenini yansıtmakta ve aynı zamanda onlara hizmet etmektedir. (Kingsley, 2003: 351).

1098 yılında tarafından kurulan Cistercian tarikatının mensupları, ağır çalışma şartları ve ibadet anlayışına dayanan bir hayatı esas alan, kendi kendine yeten bir toplum oluşturmaya yönelik orijinal Benedicten programının idealini yeniden hayata geçirmeye kendilerini adanmışlardı. Bunlar ilk manastırlarını Fransa'da Cîteaux'da inşa etmişlerdi. Daha sonraları Clairvaux'lu Bernard'ın önderliğinde (1090-1153) bu tarikat hızla büyüdü. Tarikat içerisinde faaliyet ve ibadetlerin benzerliği plan ve projede de benzerliğin doğmasına sebep oldu. Örneğin, Bernardine planını takip eden bütün erken dönem kiliselerinde Clairvaux kilisesi taklid edilerek uzun bir sahn ve dikdörtgen biçiminde bir çıkıntı yer almaktadır. 1139'da Almanya'da kurulan Maulbronn manastırı, ilk dönem kiliselerinin projesini olduğu kadar Cistercian planını da örnek almıştır. Issız vadilere inşa edilen, küçük misafir odalarına sahip Cistercian manastırlarının dışarıda ayrıca okulları yoktur. Ruhban sınıfından olmayan biraderler, patika (lane) adı verilen bir yolla fiziksel olarak, batı yanındaki avludan ayrılmaktaydılar. Keşişlerin yemekhanesi, genellikle kiliseye paralel olmaktan ziyade, sağ köşesinde bulunmaktaydı. Muhtemelen, yemekhane ile bu keşiş olmayan biraderlerin odaları arasında mutfak için bir alan sağlamak amacıyla böyle konuşlandırılmıştı. Geniş ve uzak manastır arazisinin işlenmesi zarureti, barınaklar ile birlikte küçük bir kilise ve anbarlardan oluşan yapıların mevcudiyetini gerekli kılmaktaydı (Kingsley, 2003: 356).

Batı manastırlarının merkezi Fransa Krallığı olmuş, manastır sistemini belirleyen ilk örnekler Fransa'da ortaya çıkmıştır. Batı manastırlarında plan şeması ve mekânların kullanım amaçları, tarikatların görüş ve anlayışına göre farklı biçimlerde gelişmiştir (Doğan, 2003: 81).

800 yıllarında St. Gallen Manastırının ideal planı hazırlanıp, manastırın başrahibine gönderilen krokisinde, kompleksin kilisesinin güney yanında bir claustrum (çevre duvarı) yer alır. Claustrum Erken dönemlerde manastırların tüm çevre duvarları için kullanılırken, sonraları kilisenin genellikle güneyine bitişik, dörtgen bir avlu çevresine dizilen, ortak kullanma ve yaşama mekânlarının bulunduğu alanı içine alır.

Mekânlar arası dolaşım ilişkisini, avluya açık, üstü örtülü, dört kollu bir koridor sağlamaktadır. Clastrum'un üç kanadı kısmen iki katlı düzenlenmiştir. Doğu kanatta bir salon, üstte yatakhane ve buradan geçilen tuvalet ve hamam; güneyde, alt katta refecterium (yemekhane) ve ortasında dua kürsüsü, mutfak, mutfağa bağlı fırın ve içki mahzeni, üst katta vestiarius (çamaşır-elbise deposu); batı kanatta clastrum'a giriş, görüşme salonu ve ayak yıkama töreninin yapıldığı salon yer alır. Bu çekirdek yapıdan kopuk, batıda yoksullar ve ziyaretçiler için konuk evi planlanmıştır. Clastrum'un dışında güney yanda tarım ve el işçiliği ile ilgili mekân, depo ve işlikler yer almaktadır. Kuzeyde ise, sağlık evi ve ilgili mekânlar, hekim evi, şifalı bitkiler havuzu, hasta koğuşu, mutfak, şapel, daha batıda genç keşiş adayları için okul, öğretmen evi ve konukevi, doğuda keşiş adayları için yurt, mutfak ve hamam bulunmaktadır. BenedictusKuralları'na bağlı St. Gallen program ve işlev şemasından, diğer ordo'lar da yararlanmıştır (Doğan, 2003: 82).

Manastırlar yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere, içinde çeşitli binaların ve odaların bulunduğu ve çok sayıda kişinin barınabildiği karmaşık yapılardır. Manastırların belki de hepsinde var olan en büyük yerlerden biri avludur. "Clastrum" kelimesiyle tanımlanan avlunun anlamsal olarak kökeni Latince'deki "claudere", kapatmak fiilinden gelmektedir. Avlunun kapalı bir bahçe olarak çağrışım cennettir. Ortaçağ sembolik düşüncesinde de avlu genellikle cenneti simgelemektedir (Hodges, 1903: 28-29).

Geç Ortaçağlarda Batı monastisizmi manastır kurumlarına ait kurumsal yapısının Doğu Manastırlarından tamamen farklı geliştiği gözlenmektedir. Doğu ve Batı manastırlarının oluşum ve gelişiminde toplum-sanat-felsefe-din ilişkisinin etkin olması sonucunda, manastır sisteminde Doğu ve Batı arasındaki ayrılıklar, Bizans uygarlığı ile Avrupa'da İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere'deki uygarlıklarda Karolenj, Roman ve Gotik sanatının etkisiyle gelişen kültürel oluşumlarda ortaya çıkmıştır. Manastırlar kendi yapılarını oluşturan belirleyici özellikleri, kültürün her alanına olduğu gibi sanata da taşımışlardır. Ortaçağla birlikte ruhsal, bireysel, dışa kapalı, içe dönük, doğadan uzak ve küçük birimlerde örgütlenme gibi manastırların temel özellikleri, toplumsal yaşamda etkin olmuştur. Bu da gerek Paris gerekse de diğer şehirlerde dinin sanatla birleşiminin

ardından, önemli bir faktör olarak toplumsal hayatın her cephesinde yer almaya başladığının göstergesidir. (Bakır-Ülgen, 2010: 39).

Mimari açıdan tek bir model benimsenmeyip keşişlerin ihtiyaçları ve işlevleri doğrultusunda farklı tarzda manastırlar inşa edilmekle birlikte yüksek duvarlarla çevrili ve tek girişli geniş bir avlunun etrafına yerleştirilmiş bahçe ve keşiş hücrelerinin yanı sıra daha küçük bir avluya bakan kilise, yemekhane, kütüphane, toplantı odası ve mezarlık gibi birimler pek çok manastırda yer almıştır (Gürkan: 2003: 560).

Manastır mimarisinde bahçe yapımına da çok önem verilirdi. Hıristiyan emeği her zaman günahkâr dünyadan kaçıp sığınacak bir yer sunma fikriyle bağlantılı olmuştur. Fransız taşrasında manastırlar serpilmeye başladığı sıralarda, dokuzuncu yüzyılın sonları ve onuncu yüzyılda din evindeki iki yer sığınak hizmeti görüyordu. Bunlardan biri, bir kilisenin yanlarındaki küçük şapeller, diğeri ise kilise binalarına bağlı manastırlardı. Şapel tapınakları bir ermişi ululamayı amaçlıyorlardı. Manastır tapınakları ise simgesel ve pratik olarak Doğa'yı ululamayla, özellikle de manastır duvarları içinde bir bahçe yaratıp korumayla irtibatlıydı. Manastır bahçesinde cereyan eden Hıristiyan tefekkürü Cennet Bahçesi tahayyülüne dayanıyordu. Bu tahayyül Adem'le Havva'nın Cennet'ten atılmalarına yol açan insanın özyıkıcılık eğilimi hakkında düşünme ortamını yaratıyordu. Kırdaki sığınaklara ilk kez gelen keşişler için bir bahçeye bakmak restorasyon edimiydi, bir Hıristiyan'ın Adem'le Havva'nın sürgün edilmesini tazmin ediydi. Clairvaux'lu Nicolas bütün kainatı beş ölüme ayırıyordu: Dünya, araf, cehennem, cennet ve "paradisusclaustralis". Sonuncu bölge, yani manastır bahçesi, cenneti yeryüzünde yeniden kurmayı amaçlıyordu. Burada çalışmak emek harcamak demek, haysiyetini geri almak demektir (Sennett, 2001: 164).

Manastırlar Kur'an'da anlatılan ve Kurtuba gibi şehirlerde oluşturulan İslami "Cennet Bahçeleri"nin karşı kutbundaydı. İslami bahçeler çalışmaktan kurtulup nefes alma imkânı sunuyorlardı, hâlbuki Malmesbury'lu William, Thorney Manastırı'nın bahçeleri hakkında yazarken şunları söylüyordu: Ufacık bir toprak parçası bile boş bırakılmıyor... Burada ziraat tabiatla boy ölçüşüyor, tabiatın unuttuğunu ziraat yetiştiriyor (Sennett, 2001: 164-165).

Hıristiyan manastır reformcuları bahçede çalışmanın çalışan kişiyi asıl “Bahçe”ye iade etmekle kalmayıp manevi disiplin de yarattığını düşünüyorlardı. İş ne kadar ağır olursa ahlaki değeri de o kadar artıyordu. Keşişleri birçok dini tarikatın içine battığı uyuşukluk ve yozlaşmadan çalışma yoluyla kurtarmak isteyen Cisterciumcular bunu özellikle vurguluyorlardı. Yine bu nedenle, keşişin bahçedeki çalışması sessiz olmak zorundaydı. Fransiskanlar ve Cisterciumcular’ın yanı sıra birçok Benediktin de bahçede bu sessizlik kuralına uyuyorlardı. (Sennett, 2001: 165).



İKİNCİ BÖLÜM

MANASTIRLARDA EĞİTİM VE EKONOMİK HAYAT

2.1. MANASTIRLARDA BİLİM VE EĞİTİM

Manastırların birer kurum olarak bilim dünyasına da fazlasıyla katkıları vardı. İslam biliminin Avrupa'ya aktarılma merkezleri arasında Norman Sicilya'sı ve İtalya'nın güney ucu, çok büyük bir öneme sahip olmuştur. Ancak buralarda çalışmış olan bilim adamlarının çalışmaları uzun bir süre karanlıkta kalmıştır. XI. yüzyılda Monte Cassino Manastırında Afrikalı Konstantin yaşıyordu. Arap soyundan olup Salerno Tıp okulundan oraya gelmiştir. Müslümanların tıp kitaplarından yaptığı çevirileri, Avrupa tıbbının temellerini oluşturmuştur. Sicilyalı emir Eugene, Batlamyus'un optik konulu yapıtını Arapça'dan Latince'ye çevirmiş ve 1160 yılı dolayında Almagest'in Yunanca'dan Latince'ye çevrilmesi çalışmalarına katılmıştır. Napoli üniversitesinde ise, Michael Scot ve Leonardo Fibonacci gibi bilginler çalışmalar yapmıştır. Michael Scot, II. Frederich'in çevresi ile Toledo çeviri okulu arasında bağlantı oluşturmuş ve ölümüne dek sarayda Arapça'dan çeviriler yapmıştır. İbn Meymun'un öğrencisi Yahudi Jakob ben Abbamari ben Simson ben Anatoli, II. Frederich'in emri üzerine Aristo'nun mantık konusundaki beş kitabını, Porphyrius'un giriş metni ile birlikte Arapça'dan İbranice'ye çevirmiştir. Salerno'daki tıp okulu, pratisyen hekimlik lisansı veriyordu. Hekimler altı, cerrahlar ise yedi yıllık bir eğitimden sonra uzmanlık kazanıyordu. İtalyan üniversitelerinde XVII. yüzyıla kadar İbni Sina'nın¹⁸ "Tıp Kanunu"¹⁹ adlı eserini tıpta temel kabul eden bir eğitim süreci yaşanmıştır (Tez, 2001: 259- Mundy, 1991: 348).

¹⁸ İbni Sina'nın tam adı Ebu Ali el-Hüseyin b. Abdullah b. Ali b. Sina'dır. Yaklaşık 980-981 yıllarında günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde yer alan Buhara şehrinin yakınlarındaki Efşene köyünde doğdu. İslam dünyasında İbni Sina künyesiyle meşhur olup bilim ve felsefe eşsiz konumunu ifade etmek amacıyla Ortaçağ alim ve düşünürleri tarafından kendisine verilen "eş-şeyhü'r-reis" unvanı ile bilinir. Ayrıca Hüccet'ül-hak, Şeref'ül-mülk, ed-düstur gibi vasıflarla anılır. Batıda ise Avicenna olarak bilinmekte ve filozofların prensi olarak nitelendirilmektedir. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Ömer Mahir Alper, **İbni Sina**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 13-23. Tarihin ender yetiştirdiği bilim ve düşünce adamı olarak, aynı zamanda önemli devlet görevlerinde de

Eğitim konusunda da manastırlar dđnemin önde gelen kurumlarıdır. Sadece dini alanda değil, temel matematik ve Latince alanlarında da hem zengin ve soyluların hem de fakirlerin çocuklarına eğitim vermişlerdir. Hatta, bazı tarihçilerin tersini düşünmesiyle birlikte, bazı tarihçiler manastırların üniversitelerin kurulmasında etkili olduklarına inanmaktadırlar. Buralardan yetişen hocaların daha sonra üniversite hocaları olarak görev yaptıkları da bilinmektedir. Zira 1100lere kadar manastır üyeleri ortaçağ Avrupa'sının en eğitilmiş kişileridir. Geriye kalan halk, okuma yazma bilmemektedir. Krallar ve kilise liderleri kurumları ve halkı nasıl yönetecekleri hakkında kendilerine eğitim vermeleri için eğitilmiş kişileri para karşılığında kiralamışlardır (Cels, 2005: 9)

Ortaçağ Batısındaki var olan kontrast, daha fazla göze çarpmaktadır. Erken Ortaçağ Batısı, Yunan bilimine doğru Roma'nın farksızlığının şokunu devam ettirdi. XI. yüzyıla kadar Yunan ve Arap bilim dünyasında durum böyle değildi. Batı Hıristiyanlığının İslam'ın tuttuğu, bilimdeki liderliği fark etmesinden önce 200 yıl geçti. Böylece Batının teknolojideki üstünlüğu yüzyıllarca bilimdeki önceliğini devam ettirmiştir. Yunan ve Roma zamanlarında insanlar elleriyle çalışmaları için eğitilirdi. IV. yüzyılda Hıristiyanlık, Roma imparatorluğunun resmi mezhebi olduğu zaman, bu durum zamanın akışını bozmuştur. Manastıra aitlik, onun özel ilişkilerini yeniden yapmak için bir çaba olarak ortaya çıkarmıştı. Rahipler, elle çalışmanın yaşamın gerekli bir parçası olduğu konusunda israf etmiştir. “Çalışmak ibadettir” denilmiştir. Onların idealistliği, akıllılığı ve enerjisi sonraki VII. yüzyıl boyunca kültürel ışınlanmanın temel noktalarını manastırlar oluşturmuştur. Rahipler, sistematik olarak fiziksel işlerde ellerini

bulunmuş ve 57 yıllık ömrünü 1037 yılında Hamedan'da tamamlamıştır. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Hüseyin Gazi Topdemir, **İbni Sina Doğunun Sönmeyen Yıldızı**, Say Yayınları, İstanbul, 2009, s. 15-17.

¹⁹ İbni Sina'nın tıp konusundaki en önemli ve en kapsamlı eseridir. İlk defa 1593'te Roma'da basılmış daha sonra pek çok yerde yayımlanmıştır. Gerard de Cremona tarafından Latinceye çeviren nüshası 1473'te Milano'da, 1279'da Roma'da gerçekleştirilen İbranice tercümesi ise 1491'de Napoli'de basılmıştır. Eserin bazı bölümleri'de Türkçe, Urduca, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rusça gibi dillere tercüme edilmiştir. Esere Arapça, Farsça, İbranice ve Latince olmak üzere pek çok şerh ve haşıye yazılmıştır. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Ömer Mahir Alper, **İbni Sina**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 28.

kirleten ilk entelektüellerdir. Yunan rahipleri, Latinler, kadar sert çalıştıkları için, bu durum, Batı'da teknolojinin ayırt edici durumunu açıklamaz (White, 1962: 68)

Erken Ortaçağ manastır bilimi, Antikçağdan aktarılan ve kendi çevrelerinden kazanılan bilgilerle birlikte sayısız özet ansiklopedik kitaplara döküldü. Manastırlarda “Yedi Serbest Sanat” işleniyordu: Gramatik, Retorik Diyalektik, Geometri, Diyalektik Aritmetik, Astronomi, Müzik (Ülgen, 2011: 430-431). Ortaçağ okulları arasında belki de en etkili olanları manastır içerisindeki okullardır (Orme, 2006: 257)

Ortaçağların en önemli yaratılarından biri de, XI. yüzyılda Salerno'da kurulan tıp okuluydu. Tesadüfi olmayan şekilde İslamla en erken kültürel kontaklar oluşturulmuştu. X. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar Paris Chartres, Reims, Orleans, Canterbury ve diğer şehirlerde kumlan katedral okullarında lise daha yüksek eğitimin başlangıçları yapılmıştır. Astronomi en önemli eğitimdi (Ülgen, 2011: 431).

Bazı manastırlarda yeniden yazma eylemi büyük odalarda yazıcıların birlikte - ayrı masalarda- çalışmalarıyla yapılırken, bazılarında ise her keşiş-yazıcıya ayrı bir oda sağlanmıştır. Ancak yazıcılar genellikle tek bir elyazması dekore etme ve aynı yeniden yazma işini paylaşmaktadırlar ve bu nedenle tüm yazıcılar aynı yazı stilini kullanmak üzere eğitilmişlerdir (Genç, 2013: 15). Onun bilgiye olan düşkünlüğü reformların yapılmasında, kişiliğinden siyasetine giden yolda önemli ipuçları vermektedir. Çünkü o kitapları savaş ganimetleri gibi görmüştür. En sevdiği kitabı *City of God (Tanrının Şehri)*dır ve 780 civarı kendi emriyle kurulan kütüphanesi Ortaçağın ilk dönemlerindeki en iyi kütüphanelerden biridir. Ölümünden sonra kitaplarının adil bir fiyatı satılmasını ve elde edilecek gelirin fakirlere dağıtılmasını emrederken kadar da düşüncelidir. Ancak Bischoff'a göre kralın kütüphanesindeki kitapların vasiyetine uygun şekilde satılmasıyla kütüphanesi tamamen ortadan kalkmış gibi gözükmemektedir. Onun halefi olan Dindar Louis, hem Akitanya'da hem de Aachen'da kütüphanelere sahiptir. Bu durumda kralın kütüphanesinden geriye kalanlar oğlunun kütüphanesinde yer almış olabilir. Ayrıca başka bir tahmin de değerli elyazmalarının, kralın ölümünden sonra, manastır kütüphaneleri tarafından sahiplenildiğidir. Başka çağdaş kaynaklar da kralın kütüphanesinin onun isteğine uygun şekilde

değerlendirilmediği, halefinin yönetiminde daha küçük ölçekli olarak devam ettirildiğine dair kanıtlar olduğunu belirtmektedirler (Genç, 2013: 76).

Manastırlarda bazı alanlarda da önemli yenilikler ya da gelişmeler ve de değişimler yaşanmaktaydı. XIV. yüzyılın ikinci yarısına ait süslemek bir elyazmasında, bir göksel saati ilk kez belgeleyen temsili bir resim bulunmaktadır. Resmin bir yanında, saati parmağıyla gösteren kişi ise, onun yaratıcısı, Saint Albans Manastırı'nın Başpapazı Wallingford'lu Richard'dır. Hakkında çok şey söylenmiş olan bu ilginç adam, Saint Albans'luların değirmen taşlarına olmadık biçimde el koyarak onları kilise avlusuna döşeten Başpapaz Richard'ın ta kendisidir (Gimpel, 2005: 150).

Bir demircinin oğlu olan Richard'ın mekanik donanımlara ilgisi babasının demirhanesinde başlamış olsa gerek. Çünkü mekanik araçların yapım aşamasında doğal olarak demircilere de iş düşüyordu. Richard, daha on yaşında iken babasının ölümü üzerine öksüz kalınca, Wallingford Manastırı'nın Başpapazı onu gözetimine almış ve öğrenim için Oxford'agöndermişti. Daha sonra Saint Albans Manastırı'na geçen Richard, 1326'da başrahip seçilmişti. Mekanik konulara, buluşlara tutkusu, daha sonraları kendi keşifleriyle arasının açılmasına, bu yüzden de Kral III. Edward tarafından azarlanmasına yol açmıştı (Gimpel, 2005: 49).

Bilim dalları arasındaki ilişkileri de Ortaçağda manastır eğitim sisteminde görmekteyiz. Batı Manastırında felsefe-sanat ilişkisi, manastır sistemiyle biçimlenmiştir. IX. yüzyılda temelleri atılan ve XII.-XIII. yüzyıllarda gelişen Skolastik Felsefe akımıyla, Batı Kiliseleri yeniden düzenlenmiştir. Skolastik, Latince “scola” yani okul sözcüğünden türetilmiş, “okul felsefesi” ya da “okulda öğretilen felsefe” anlamına gelir. Ortaçağda başlıca eğitim kurumları olan manastırlar ve katedral okullarında, daha sonra üniversitelerde geliştirildiği için bu adla anılmıştır (Doğan, 2003: 83).

Büyük Charles (768-814) zamanından itibaren daha önemli olmaya başlayan bu okullardaki eğitim için imparator, 787 tarihli yasında, bu eğitimin hem öğrenmeye hem de öğretmeye yetenekli kişilerce verilmesini emretmiştir (Canpenter, 1992: 17)

Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun kurucusu Charlemagne, (742-814), ülkesinin eğitilmiş insanlara gereksinimi olduğunu gören bir kraldı. O zaman eğitim-

öğretim işini yapabilen tek kurum kiliseydi. Ülkesindeki bütün katedrallerin ve manastırların, yetenekli bütün erkek çocuklara ücretsiz eğitim verecek birer okul açması buyruğunu verdi. Katedral ve manastır okulları (kilise okulları) din adamı (rahip) yetiştirmek için kurulan okullardır. O okullara kız öğrenci alınmaz. Yalnız erkek çocuklar için açılmış olsalar bile, Charlemagne'ın girişimi, Avrupa eğitim tarihinde önemlidir. Çünkü, o tarihe kadar Avrupa'da ücretsiz yaygın eğitim girişimi yoktur. Charlemagne öldükten sonra, imparatorluk zor dönemlere girer. İç savaşlar yanında Batı'da Endülüsler'in, doğuda Macarlar'ın ve Avarlar'ın saldırıları vardır. O nedenle, Charlemagne'ın eğitim hamlesi tam gerçekleşemez. Gene de bazı kilise okulları faaliyetlerini sürdürebildiler (Karaçay, 2012: 1)

1079 yılında Papa VII. Gregory, Charlemagne'ın buyruğunu yineledi. Bütün katedral ve manastır okullarının rahip eğitmek amacıyla okullar açmasını buyurdu. Papa, krallara karşı kiliseyi güçlendirmek için giriştiği bu hareketle, farkında olmadan, ortaçağ Avrupa üniversitelerinin doğuşuna giden yolu açtı. Özellikle, katedrallerin ve manastırların çok olduğu yerlerde örgün eğitim hızla gelişmeye başladı. Paris bu yerlerin başındadır (Karaçay, 2012: 2)

8. yüzyıla kadar Avrupa, kent yaşamı bağlamında dağınık bir yapıya sahipti. IX. yüzyıla kadar neredeyse her manastırda okullar vardır. Edebi eğitim konusunda iyi olan manastır okullarına örnek olarak İtalya'da Monte Cassino, Bobbio, Pomposa ve Classe, Almanya'da Fulda, Wissenbourg, Gandersheim, İsviçre'de St. Gall, Fransa'da Corbie, Tours, Toul, Cluny ve İngiltere'de StAlbans, York ve Yarrow manastır okulları verilebilir. Manastır okullarındaki hocalar, bazı pedagojik ustalıklara sahip olmuşlardır. Genel öğretim metotları ise soru-cevap tekniğidir. Çeşitli kitapların elyazmaları nadiren bulunabildiği için öğretmen o kitaplardan okuduklarını anlatmış ve öğrencilerin önlerindeki tabletlere yazmalarını sağlamıştır (Ülgen, 2012: 336) Ayrıca İngiltere'deki küçük kiliseler geç ortaçağlarda kapatılmış ve onun mali kaynakları da daha büyük olanlarına transfer edilmiştir (Dickinson, 1961: 118). Finansal açıdan bakıldığında geç Ortaçağlarda bir katedralinkiyle küçük manastırın ki aynı şehirde olmalarına rağmen aynı bütçeye sahiplerdi (Heale, 2003: 432). Burada manastırların bütçesinin önemi ve gücü dikkat çekmektedir. Ortaçağda özellikle manastırlar, kiliselerle ekonomik anlamda ciddi bir şekilde rekabet içinde olmuşlardı ve bu bir var olma mücadelesi idi.

Aslında çocuklarına eğitim vermeleri için keşişleri seçen zenginler ve keşişler arasında sıkı bir bağ mevcuttur. Manastırlar, zenginlerden gelen hediyelerle hayatlarını devam ettirirlerken, zenginler de keşişlerin dualarına ihtiyaç duymuşlardır (Bouchard, 1998: 162)

Koruma garantisiyle, diğer güçlü Karolenj kralları gibi, manastırların çoğunun kontrolünü elinde tutan imparator tarafından manastırlara dair yapılan başka bir yeni uygulama, Roma kilise müziğinin yani ibadet müziğinin oluşturulmasıdır. Bu amaçla kuzeyden Roma zamanında kullanılmış müzik kitaplarını, Roma'dan da genç öğretmenleri getiren Charlemagne, onları Metz ve Soissons'a yerleştirmiş ve imparatorluğun her yerinde dini müzik üzerine okullar kurduktur. Alplerin kuzeyindeki Benedikten tarikatına mensup manastırlar ise ibadet müziğini büyük bir coşkuyla geliştirmişlerdir. Kilise müziği Benedikten rahiplerinin elinde, Karolenj Rönesansı'nın en büyük görkemlerinden biri haline gelmiştir. Böylece Frank litürjisi de yeniden düzenlenmiş olmaktadır (Genç, 2013: 146).

Ortaçağ'da felsefe ve bilim batıda tam bir duraklama dönemine girmiştir. Latin rahipler, bilime ancak, İncil'i anlayacak kadarına izin veriyorlardı. Manastırların bir tür üniversite görevi gördüğü okuma ve öğrenme rahiplerinin eline düştü. Din ve büyüün düşünce sistemi üzerindeki baskısı çok arttı. Giderek din dışı görülen bilimsel çalışmalar, Hıristiyanlığa aykırı görülür oldu. Romalılar gibi Latin kökenli Hıristiyan rahipleri de teorik bilgilere yüz çevirdiler. Latin kilise rahipleri içinde en tanınmış ve entelektüel olan Aziz Augustine, akli kendisini inanmaktan alıkoyan bir tuzak sayıyor, bilime ancak İncil'i aramaya yetecek kadar izin veriyordu. Giderek bilginin kötü, cehaletin erdem olduğu bir dönem başladı. Bilime karşı kuşku eylemleri saldırı düzeyine erişti. Batı Avrupa'da karanlık çağ bütün olumsuzluklarıyla hüküm sürerken Bizans'da Antik Yunan ve Roma geleneği biraz da olsa sıcaklığını koruyordu (Arda-Şahin-Büyükkol, 2013: 151). Tüm bu duraklamalara Charlemagne engel olmaya çalışmış ve onun döneminde Karolenj Rönesansı dediğimiz dönem ortaya çıkmıştır.

Bir diğer önemli nokta da kilise mülklerinin ve manastırların gücü sürekli olarak artınca bu durum, Doğu'da ikonakırıcılık hareketini ortaya çıkarmıştır. Ordu ve aristokrasinin etkisiyle imparatorluk kurumu, kilise ve manastırların zenginlik

kaynaklarını, ele geçirmiştir, imparator manastır topraklarını ele geçirince keşişler de toplum içinde olağan bir yaşayışa zorlanmıştır. Bu şekilde ne manastırlar ne de manastır çalışanları toplumda ayrı bir sınıf olarak görülmüşlerdir. Bu durum, ilk bakışta bir zorlama gibi görülebilir; ama diğer bir bakış açısıyla da bakıldığında en azından keşişlerin toplumdan uzaklaşmadıkları görülecektir. Bu özelliklerin hepsi, manastırlara olan güveni arttırmıştır. Bu nedenle de manastırlar Ortaçağda Avrupa’da hem dini hem eğitim hem de sağlık kurumları olmaları gibi özellikleriyle çok önemli kurumlar olmuşlardır (Ülgen, 2012: 347).

2.1.1. Manastırların Ortaçağ Kütüphaneciliğine ve Kitaplarına Katkısı

Uzun süre hem akademisyenler hem de amatör tarihçiler olarak “Karanlık Çağ” olarak adlandırılan Ortaçağ’da eğitim alanında da diğer birçok alanda olduğu gibi karanlık bir dönem yaşandığı eğitim ve öğretim kurumlarının ve buna ulaşanların sayısının son derece sınırlı olduğu ve ulaşabilenlerin de büyük oranda skolâstik düşünce ile sınırlı dinsel eğitim aldığı fikri ön plandaydı. Fakat yirminci yüzyılın sonlarına doğru, ortaçağ ile ilgili birçok fikrimizdeki radikal değişime paralel olarak bu görüşte kökünden sallanmaya başlamıştır. Artık akademisyenler tarafından Ortaçağ ne bir “Karanlık Çağ” olarak görülmektedir, ne de ortaçağda eğitime önem verilmediği düşünülmektedir. Özellikle İngiltere’de eğitim düşünülenden daha yaygın ve yine düşünülenin aksine manastır çevresinden oldukça uzak, seküler öğretmenler gözetiminde seküler konulara ciddi şekilde değinen ders programlarıyla okunmaktadır. Bu konudaki klasik görüşü Nicholas Orme’nin çalışması temelden sarsmıştır. Ders programlarında ortaçağ dünyasının teorik temelini oluşturan Yeni Platoncu ve Yeni Aristocu Katolik Hıristiyan doktrinlerinin savunucusu bilinen kilise teologlarının standart eserlerinin yanında, Ovid, Cato, Horace gibi pagan Roma klasik yazarlarının metinlerine öğretmenler sıklıkla yer vermekteydiler. Bunun belki de en temel nedeni ortaçağ toplumunun çoğunluğunu oluşturan toprağa sıkı sıkıya bağımlı halk kitlelerinin henüz teorik konuların önemini ve gereğini pek anlayabilecek konumda olmamalarından ya da pastoral hayat tarzlarının tam tersi türden bir ihtiyacı dayatmasından kaynaklanmaktaydı. Öğrencilerin pratik hayata alışabilmeleri ve onların günlük hayatta işlerine yarayabilecek eğitimden dolayimsız bir çıkar edinebilmeleri için bu durum bir düzeyde hem anlaşılabilir ve hem de gerekliydi. Ortaçağ toplumuna

bakışımızı temelden değiştirecek olan bu görüş üzerine önümüzdeki yıllarda Avrupa tarihçilerini seküler eğitimin sınırlarını daha belirgin bir biçimde çizmeye ve Kilise-Seküler eğitim dengesini yeniden tanımlamaya itecek gibi görünmektedir (Gümüş, 2010: 27).

Manastır kütüphaneleri Ortaçağın ilk halk kütüphaneleridir. Yabancıların kütüphanelere girmelerine izin verilmektedir. Ayrıca belli bir ücret karşılığında kitaplar da ödünç verilmektedir (Toplu, 2000: 316)

Manastırların en önemli bölümlerinden biri olan kütüphanelere gelince; kitap okumak keşişlerin görevlerinden biriydi. Manastır hayatının yayılmaya başladığı ilk dönemde kitaplar manastırın dehlizinde saklanmaktadır. Burası keşişlerin en çok girebildikleri yerdir ve kullanılmadığı zaman kilitli bırakılmaktadır. Manastırlarda çok sayıda kitap bulunmaktadır. Bazıları kopyalanarak bazıları da dışarıdan getirilerek ya da bağışlar yoluyla sahip olunmuş kitaplardır. Bazı zenginler ya da âlimler manastırlara kitap bağışlarında bulunmuşlardır. Kütüphaneler, manastırların önemli bir parçasıdır (Ülgen, 2012: 334- Clark, 1894: 18). Bunun içindir ki manastırlarda pek çok vaiz ve müellifler çıkmıştır (Mizancı, 2006: 36).

Manastırlar, entelektüel ve kültürel hayatta da tamamlayıcı rol oynamıştır. Her piskoposluğun kendi din okulunun yanı sıra, manastırların çoğu Aziz Basileios'un emirlerini yerine getirerek kendi kitaplıklarını ve scriptoria'sını (kitap kopyasının yapıldığı odalar) kurmuşlardır. Manastır kitaplıklarında korunan metinleri inceleyen ve bunları diğer keşişlere öğreten bilim adamı keşişler de bulundurulmuştur. X. ve XI. yüzyılda, el yazmalarım yazan kişilerin yüzde 50'si, XIV. yüzyılda yüzde 25'i keşişlerdi. IX. yüzyılın ilk yarısında, okur-yazarlık oranında büyük çoğunluğu keşişler ve rahipler oluşturmuştur. XIV. yüzyılda okur-yazarların yüzde 25'inden fazlası keşiştir (Ülgen, 2012: 344).

Charlemagne döneminde kurulan katedral ve manastır okulları, XII.yüzyılın ortasına kadar yüksek eğitim ve öğretimin odak noktası olarak kalmışlar ve Ortaçağın sonuna kadar da var olmaya devam etmişlerdir. Okullarda ya da manastırlarda kurulan her Karolenj Kütüphanesi ise farklı özellikleriyle öne çıkmıştır. Bazılarında Frank tarihleri ya da Musevi ve Hıristiyan tarihleri baskınken, diğerlerinde çoğunlukla Roma

tarihinden bahseden kitaplar yer almıştır. Karolenj kütüphanecileri ise sanatlara yoğun ilgi duyan ve bu alanda uzmanlaşanlar için, ders kitapları ve elkitapları koleksiyonları oluşturmayı denemişlerdir. Görüldüğü üzere Karolenj kütüphanecilerinin tek görevi kütüphaneden sorumlu olmak değildir. Onlar kendilerini kitap teminine de adanmışlardır (Genç, 2013: 281).

Jacques le G off, İvan İlyiç'in şu tespitini şöyle aktarmaktadır:

“1140 civarında kitapların uygarlığında, son monastik (manastırda üretilen anlamında) sayfa ilk skolastik sayfayı açmak için çevrilmişti.” Okuma sanatının büyük öncüsü, Paris yakınlarındaki Banliyö Manastırı Saint-Victor'da ikamet eden teolog ve alim Saint-Victor'lu Hugh idi. Yeni materyallerle tekniklerin kitaplara kesin olarak yeni bir görüntü ve bunun yanında yeni kullanımlar sağlaması XIII. yüzyılda gerçekleşmişti. Noktalama işaretleri geliştirilmiş, el yazmalarında başlık ve alt başlık uygulaması başlamış, kitaplar bölümlere ayrılmış ve kitabın içeriğini sunan alfabetik endeksler belirlenmişti. Daha da devrimci bir değişim, belli dinleyici grupları için olanlar hariç, sesli okumanın terk edilmesi, yerini sessiz, kendi başına okumanın almasıydı. Okuyan bireylerin Avrupa'sı doğmuştu. Okulların ve üniversitelerin yayılmasından ayrı olarak, yazı kullanımında uzmanlaşan hukuk gibi yeni mesleklerin ortaya çıkması ve okuryazarlığın soylular, tacirler ve zanaatkârlar arasında yayılması, tüm bunlar, kitap kullanımını arttırmıştı. Daniel Baloup'un belirttiği gibi, “kitap biranda dünyevi çalışmalar, iş, eğlence ve kişisel dindarlık için gerekli alete dönüşmüştü. Kitapların biçimleri geliştikçe içerikleri de gelişmiş, daha da çeşitlenmişlerdi (Ülgen, 2012: 334).

Charlemagne'ın eğitim-öğretime bu kadar önem vermesinin ve birçok manastır okulunun açılmasına destek vermesinin altında çeşitli nedenler yatmaktadır. İmparatorun eğitimi ve öğrenmeyi seven yapısı reformların oluşmasında diğer dikkat çeken faktördür. Öğrenmeyi, kütüphaneleri ve edebiyatı teşvik eden Charlemagne, kilise memurları cahil olmasınlar ve çocuklar dinlerini öğrensinler diye 775 yılında verdiği talimatla, tüm kilise ve manastırlara okullar açılmasını emretmiştir. Piskoposlar da kendi piskoposluk bölgelerinde iki çeşit okul kurmak için teşvik edilmişlerdir. Bu kurumlarda okuma yazmanın öğretilmesi, katedral ve manastırlarda açılacak diğer okullarda müzik, aritmetik, gramer, mantık ve retorik çalışılması buyrulmuştur. Ayrıca

onun zamanındaki bir lider için oldukça sıra dışı olan bir uygulamaya imza atarak, kadınların eğitim almasını onaylamıştır (Genç, 2013: 75).

Önemli bir manastır bölümü ise Scriptorium'dur. Kelime anlamı olarak yazar ya da kâtiplerin bulunduğu yer demektir. Burada kitap kopyalama, yeni kitap yazma, süsleme ve düzeltmeler gibi işler yapılmaktadır (Huddleston, 1912: 635)

Ancak en önemli işlevleri ve de Ortaçağ Avrupası'na katkıları, elyazmalarının kopyalandıkları yerler olmaları oldukları söylenebilir. Buralarda kutsal metinler, kilise babalarının ve azizlerin hayatları ve yazdıkları, dua kitapları, ilahi kitapları, Latince yazılmış klasikler gibi pek çok eser kopyalanmıştır. Ayrıca başka manastırlardan, katedrallerden, kalelerden ve saraylardan da elyazmaları ödünç alma yoluyla temin edilmiş ve kopyaları çıkartılmıştır. Özellikle de tarih alanında çalışmalar yapılmıştır. Fransa'da Tours, Rheims, Laon ya da Paris'teki okulların hocalarının hiçbiri tarihle ilgilenmemişlerdir. İngiltere'de de tarihçiler neredeyse tamamen keşişlerdir. Keşişlerin tarihle ilgilenme sebepleri altında geçmişe olan aşkları ve eğitimleri sırasında tarihe aşına olmaları yatmaktadır. Manastırlarda çok tutucu bir hayat olduğu için keşişler geçmişe olan bakış açıları farklıdır. Bu da onları tarih ilmine yaklaştırmıştır. Onlara göre tarih yazmak unutmamak için yararlı bir şeydir (Leclercq, 2003: 155).

Manastırların, elyazmalarının kopyalanması, yeni kitapların yazılması, süsleme, resimleme, heykelcilik, tarım, rahiplik eğitimi, sarraflık ve misyonerlik gibi pek çok alanda faaliyet gösterdikleri bilinmektedir (Huddleston, 1911: 514). Keşişlerin bu denli çok alanda eserler veriyor olmaları çok iyi bir eğitimden geçtiklerini göstermektedir (Ülgen, 2012: 343).

2.1.2. Karolenj Rönesansı

Geç Ortaçağ, Avrupa'da değişim yüzyılıdır. Bunun en iyi yansımalarını da eğitim, özellikle de yüksek öğrenim yani üniversitelerde ve sosyal yaşam alanlarında görmekteyiz. Hatta bunu kentsel değişim olarak da nitelendirebiliriz. Uygarlık alanında bu dönemi, Karolenj Rönesansı olarak adlandırmak da mümkündür. Karolenj dönemi, VIII.-IX. yüzyıllardaki olaylara rağmen bu unvanı koruyabilmiştir. Bu dönemin kuşkusuz en güçlü düşünürü olan John Scotus Erigena (Karolenj döneminin ünlü

İrlandalı Filozofu), kendi çağdaşları tarafından fark edilmemiştir. Ancak XII. yüzyılda tanınmış, anlaşılmiş ve ondan sonra eserlerinden yararlanılmıştır. Fakat bu tarihlerde Karolenj scriptorialarında (yani manastır yazıhanelerinde çoğaltılmış olan yazma kitaplar) Alcuin'in V. yüzyıl hatiplerinden Martinus Capella'dan aldığı yedi düşünce sanatı kavramı anlatılmaktadır. Alcuin tarafından ortaya atılan "translatio studii" (Çeviri Çalışmaları) fikri ile Batı'nın, Atina ve Roma'dan bu bilgi birikimini almasıyla birlikte, bu birikimler, kent okullarına aktarılmış ve XII. yüzyıl Rönesansı adıyla da özümlemişlerdir (Ülgen, 2010:148).

Âlimlerden oluşan ikinci bir dalga "Bu Rönesansı" Charlemagne'dan sonra, Sofu Ludwig ve Dazlak Karl'ın hükümdarlıklarında sürdürmüş ve hatta geliştirmişti. Bu rönesans, sadece sarayda değil, yeni açılan manastırlarda da teşvik edilmişti. Örneğin Einhard²⁰, Almanya'da 822'den itibaren büyük Raban Maur'un başkeşiş olduğu Fulda Manastırı'nda çalışmıştı (Goff, 2008: 44).

Günümüzde modern eğitim doktrinleri yeniden tanımlanırken, eğitim tarihi de yeniden yazılmakta ve eğitimin niteliği ile ürettiği insan tipi arasındaki ilişki yeniden sorgulanmaktadır. Birkaç yıl öncesine kadar eğitim tarihçilerinin üzerinde büyük ölçüde

²⁰ Einhard (770-840), Charlemagne'ın krallığı döneminde, seçkin bir alim ve tarihçiydi. Almanya'da, Fulda Manastırı yakınlarında bir yörede doğdu ve eğitimini de burada aldı. Ancak gençliği hakkında elimizde fazla bir malumat yoktur. 779'dan sonra Fulda Manastırında eğitim gördü. Kısa zamanda sivrildi ve 791'de Charlemagne'ın Aachen'daki Saray Okulu'na gönderildi. Çok geçmeden kralın güvenilir dostu ve danışmanı oldu. Aachen'deki kraliyet sarayının yapımında mimarlık yeteneğini de gösterdi. Komisyon, "Einhard" **Anabritannica Ansiklopedisi**, Ana yay., c. VIII, İstanbul, 2000, s. 48. Fulda'dayken, seçkin bir alim olarak ünü arttı ve imparatorun bizatihi kendisi yazmayı bilmemesine rağmen, konularının uzmanı pek çok ilim adamını barındıran ve ümit vadeden birçok genç alimin hizmet için geldiği Aachen şehrindeki imparatorluk sarayına girdi. Burada soyluların çocuklarına eğitim verilen okulda hocalık yapmaya başladı. Zamanla imparatorun en güvendiği danışmanlarından biri oldu. Mark Kışlansky, **Batının Kaynakları Batı Medeniyeti Okumaları Başlangıçtan 1600'e**, (Çev. M. Kürşad Atalar), Açılım Kitap Pınar Yayınları, İstanbul, 2006. s. 261. Einhard, Charlemagne'ın ölümünden (814 yılı) sonra, tahta çıkmasında etkili olduğu Charlamagenin oğlu I. Ludwig'in döneminde olmasıyla politik gücü daha da arttı. Bu tarihte birkaç manastırın baş keşişi durumundaydı ve kendisine büyük topraklar bağışlanmıştı. Komisyon, "Einhard" **Anabritannica Ansiklopedisi**, Ana yay., c. VIII, İstanbul, 2000, s. 48.

fikir birliğine vardıkları temel görüş erken dönem batı Avrupa'sında her ne kadar, bugün sadece modern İtalya sınırları içinde kalan bazı çok sınırlı coğrafi bölgelerde ve kuzey İngiltere'nin belli bölgelerinde dinle birebir ilişkisi bulunmayan klasik Roma geleneğinin bir şekilde uzantısı olarak görülebilecek seküler eğitim kurumlarından söz etmek mümkündür de, aslında tek etkin 'de jure' denilen eğitim ve öğretim kurumunun kilise ve ona bir şekilde bağlı manastır okulları olmasıydı (Gümüş, 2010: 26).

XII. yüzyıla gelindiğinde kent okulları, manastır okullarına karşı kesin bir üstünlük sağlar. Kökeni piskoposluk okullarına dayanan bu yeni eğitim merkezleri, öğretmen ve öğrencilerinin seçimi, program ve yöntemleri ile bu manastır okullarından ayrılmaktadır. Kentlere özgü olan skolastik, bir düşünsel "corporations" (birlik) olan ve üniversite adı verilen yeni kurumlarda egemen olur. Eğitim ve öğretim, kent şantiyesi üzerinde uzmanlaşmakta olan çok sayıda etkinlikten biri, bir meslek konumuna gelir. Zaten adı anlamlıdır: 'universitas' birlik demektir. Üniversiteler, öğrencilerin egemenliği altındaki Bolonya'dan, hocaların egemen olduğu Paris'e kadar, çeşitlilikleriyle, ufak farklılıklarıyla, sadece 'universitates magistrorum et scholarum' yani hocaların ve öğrencilerin birliğidir. Kitap put olmaktan çıkar, araç olur. Her araç gibi seri üretime yönelerek bir ürün, bir ticari nesneye dönüşür (Goff, 1999: 61).

Bununla birlikte, kilise ekonomik alanda da etkili olmuştur. Başlangıç aşamasında, yalnızca sahip olduğu kaynakları seferber eder. Ekonominin tasarrufa dayalı dönemlerinde, herkesten çok Kilise tasarruf etmiştir. Bin yılından itibaren, ekonomik atılım, özellikle inşaatın gelişmesi normal bir üretim etkinliğinin sağlamayacağı bir akçalama gerektirince, Kilise "biriktirdiğini harcar", tasarruflarını dolaşıma sokar. Elbette bu, bir mucizeler ortamında gerçekleşir. Bu ortamın mucizevi kisvesi, ekonomik gerçekleri gizleyemez. Bir piskopos katedralini, bir başrahip manastırını büyütme, yenileme istedi mi, hemen bir mucize olur, girişimini sonuçlandırmaya da, en azından başlatmasını sağlayacak toprağa gömülü bir hazine bulur. Yahudiler o zamana kadar üstlendikleri ödünç verme işlevlerini artık yerine getiremezler ve Hıristiyan tacirler de henüz onların yerini almamışlardır. Bu dönem boyunca XI. ve XII. yüzyıllar arasında manastırlar "kredi veren kurum" rolünü üstlenmiştir. (Goff, 1999: 62).

Rönesans'ın ilk dönemlerinde imparatorluk emriyle, Kuzey Avrupa'da iki tür okul açılmaya başlanmıştır. İlki ebeveynleri tarafından dini hayata teslim edilen, manastırda yaşayan küçük çocukların eğitilmesi ve manastırda yaşamayan gençlerin okul ihtiyacının karşılanması için kurulan manastır okullarıdır. İkincisi ise piskopos ve başkanlar tarafından kurulan ve York'ta da örnekleri bulunan katedral okullarıdır. Bu okullar daha sonra güneye, Kuzey İtalya'ya da yayılmıştır. Böylece saray okulunun etkisi imparatorluğun tümüne yayılmış olmaktadır (Genç, 2013: 237-238).

Katedral ve manastır okulları arasındaki amaçlara bakıldığında önemli bir farklılık göze çarpmaktadır. Katedral okulları için ilk amaç, gençlerin eğitimidir. Burada din adamı, ilahi okuyan ya da kutsal metin okuyucusu olunmalıdır. Alcuin, York başpiskoposu Eanbald'a gönderdiği bir mektupta öğrencilerin, öğretmen yani okuyucu, ilahi söyleyici ve yazıcı olarak üçe ayrılması gerektiğini belirtmektedir. Alcuin Canterbury başpiskoposuna da benzer bir tavsiyede bulunmuştur. Deneyimleri Alcuin'e sahip olunan materyal ile kilisenin farklı ihtiyaçlarını karşılamak için belli bir alanda uzmanlaşmanın en iyi yol olduğunu göstermiştir. Bu karar büyük ölçüde sonuç vermiş ve öğrenciler bir alanda uzman olmaya yönlendirilmişlerdir. Bu plan sadece katedral okullarında değil bazı manastır okullarında da başarıyla uygulanmıştır. Böylece Metz'deki katedral okulu ve St VVandrille manastırı, ilahi söyleyenleri ile tanınarak, imparatorluğun ilk müzik okulları olmuşlardır. Sonuç olarak katedral okullarının hedefi daha mesleki ya da uygulamaya dayalı iken, dünyadan ayrılmadan kusursuz bir Hristiyan olmayı amaçlayan manastırlar ve okulları, eğitimi inkar etmemekle birlikte, daha manevi bir hedefe sahiptiler. Amaçları farklı olsa yahut gezici oldukları ve hükümdarı takip ettikleri iddia edilse de, etki açısından ikisinin de Rönesans'ın çok önemli unsurları olduğu su götürmez bir gerçektir (Genç, 2013: 238-239).

Ortaçağ insanları, dinsel ve dindışı yazın kurumları sayesinde Hristiyan yazın ve eğitimine giren Latin hatiplerin şemalarını Cassiodore'a borçludur. Hele, onun Vivarium manastırı keşişlerine verdiği eski elyazmalarını çoğaltma görevini Ortaçağ hiç unutmayacaktır. Bu eskiyi koruma ve geleneği sürdürme çabaları, manastırlarda elyazması kitapların çoğaltıldığı "scriptoria" (yazı atölyeleri) ya esin kaynağı olacaktır (Goff, 1999: 95).

Ortaçağda teknolojide yaşanan gelişmelerle eğitim arasındaki ilişki biraz dolaylı yolla gerçekleşmiştir. Her ne kadar Benedikten rahiplerinin el işi yapmayı kutsayan ve Tanrı'ya bu yolla ibadet edildiğini kabul eden yaklaşımıyla klasik metinleri çoğaltmadaki çabaları yan yana gelerek teknolojinin klasik dünyada değil de ortaçağda ivme kazanmasını sağlamışsa da, ortaçağ boyunca yaşanan teknolojik atılımın asıl sorumlusu ortaçağın kendine özgü manastır temelli eğitim sistemleri değil daha çok, Katolik Hıristiyanlığın Musevi inanç merkezli çalışmayı kutsayan yaklaşımının ortaçağ Hıristiyanlarınca benimsenmesidir. Bu sayede Klasik dünyada üst sınıf tarafından aşağılanan ve sadece alt sınıfa ait olarak görülen çalışarak hayatı idame ettirme uygulaması Katolik Avrupa'nın yaşam pratiğinin merkezine oturmuştur (Gümüş, 210: 29)

Karolenj Rönesansı boyunca üretilen ve istinsah edilen kitap sayısı önceki dönemlere göre bir hayli fazladır. Dolayısıyla bu kitapları yazanların ve müstensihlerinin sayısı da her geçen gün artmıştır. Karolenjlerde elyazması ustaları dini olduğu kadar aristokrat ve yönetici sınıftan da çıkmıştır. İstinsah edilen kitapların içeriklerine bakıldığında ilk sırayı hem sayısı hem de süslemeleri açısından İnciller almaktadır. Latince İncil manastır, katedral kütüphanelerinde ve Karolenj laik aristokratların özel kütüphanelerinde en çok bulunan kitaptır (Genç, 2013: 240-241). Kitap istinsahı ve yazma faaliyetleri ile uyumlu olarak gelişen bir diğer sanat dalı tezhiptir. Altın ve çeşitli boylarla yapılan süsleme sanatı olarak tanımlanan tezhip Karolenjlerde çok önemli görülmüştür. (Genç, 2013: 245-246).

Rönesansın gelişimi aşamasında manastırlara çok önem veren Charlemagne, bazı saray alimlerini manastır liderleri olarak atama yoluyla bilimsel çalışmaların devamlılığını ve yayılımını sağlamaya çalışmıştır. Örneğin danışmanlarından Angilbert St Riquier'e, Arno St Amand'a, Einhard St. Vandrille'ye, 776 Lombard isyanından sonra aslında bir düşman olarak getirilen ama sonra bağlılığı kabul gören Fardulf St Denis'e ve Theodulf Fleury'e atanmıştır. Hepsi kendi yerlerindeki yazıhanelerde elyazması istinsahını ve bunun öğretimini geliştirmişlerdir. Öncelikli amaç dini metinler olmasına rağmen VIII. yüzyıl sonları ile IX. yüzyıl boyunca daha çok dünyevi metinlerin istinsah edildiği görülmektedir. Bazı keşişler kütüphaneleri için etraftan da kitap toplamışlardır. Örneğin Vadilleoz adında muhtemelen başrahip olan biri,

Reichenau'dan yola çıkarak Alcuin'in bulunduğu Tours'a gitmiş ve St Mary'e dönerken götürmek üzere kitaplar toplamıştır. Ayrıca Reichenau'daki başrahip Erlebald, St Denis yazıhanesinden kitap nüshaları toplamıştır. St Amand, Salzburg, Lorsch, Trier, Lyon ve özellikle St Riquier de 780'lerden beri kitap alıcısı konumundadırlar. Bu manastırlar ve saray kütüphanesi arasında daima artan bir temas vardır ve kitap değişimi yapılmaktadır. 790 civarındaki saraya ait arazileri gösteren kitapların bir listesi günümüze gelebilmiştir. Bu kitaplar saray arazilerini veren kitaplar olmak dışında konu olarak oldukça geniştir. İçlerinde çok sayıda klasik yazar da mevcuttur. Onlar Lucan, Statius, Terence, Juvenal, Martial, Horace, Cicero ve Sallust'un metinlerini içerirken, tuhaf bir şekilde Virgil, Livy ya da Pliny'i içermemektedirler. Önemli gezegen hareketleri için kullandığı alıntı ve diyagramlarla öne çıkan Pliny, Karolenjlerin astronomi alanında başvurdukları bilginlerden belki de en önemlisidir (Genç, 2013: 246-247).

Rönesans süresince görev yapan bilginler, manastırlarda ve katedrallerde bulunan kitapları listeletmek suretiyle, en azından isimlerinin geleceğe aktarılmasında çok önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bugüne ulaşan en eski Karolenj kitabı dört adettir. Bunlar VIII. yüzyılın ortalan ile sonlarında yazılmıştır. Bu listelerin ilk üçü VVürzburg, Fulda ve kraliyet kütüphanesine aitken, dördüncüsü olan St. Wandrille katoloğu, St. Wandrille başrahiplerinin kroniklerinden birinde verilmektedir. Bu liste IX. yüzyılın ikinci ya da üçüncü onyılında yapılmıştır. Günümüze gelen en eski kütüphane alım listesi St. Wandrille başrahibi Wando (742-747) zamanına aittir. Ayrıca 787de Charlemagne, jumieges başrahibi Landri ve kont Richard'a St VVandrille'nin mal varlığının sayımını yapmalarını buyurmuştur (Genç, 2013: 248-249).

IV. yüzyılda ilk tohumları atılan ve X. ve XI. yüzyıllarda altın çağını yaşayan Monastik geleneğin Avrupa bilgi birikimine ve eğitim materyalleri oluşturmalarına yaptığı katkı kuşkusuz yadsınamaz. Manastır yaşamı her ne kadar din merkezli bir örgütlenmediyse de manastır rahipleri çalışmanın erdem ve ibadet sayıldığı bu dönemde değişik konularda seküler yapıtlar da üretmişlerdir. Bunlardan belki de en önemlisi gerçek ismini bilmediğimiz ama takma adı Theophilus olan bir Benedikten keşişinin kaleme aldığı De Diversis Artibus isimli Benedikten keşişler tarafından Klasik Roma kültüründen büyük ölçüde ve belkide tamamen bağımsız olarak geliştirilmiş dönemin

çeşitli teknolojik aygıt yapım tekniklerini ayrıntısıyla anlatan bir ‘teknoloji’ kitabıdır. Bu ve buna benzer kitaplar sadece manastır çevrelerinin pratik amaçlarına hizmet etsin diye kaleme alınmamaktaydılar. Şüphesiz Benedikt manastır okullarında düzenli olarak okutulmaktaydı. Bu bağlamda manastır eğitiminin de dinsel içerikli eğitimin yanında seküler içerikli bir eğitim programına Yüksek ortaçağdan itibaren sahip olduğu söylenebilir (Gümüş, 2010: 29).

Ortaçağ’da felsefe ve bilim batıda tam bir duraklama dönemine girdi. Latin rahipler, bilime ancak, İncil’i anlayacak kadarına izin veriyorlardı. Manastırların bir tür üniversite görevi gördüğü okuma ve öğrenme rahiplerin eline düştü. Din ve büyüün düşünce sistemi üzerindeki baskısı çok arttı. Giderek din dışı görülen bilimsel çalışmalar, Hıristiyanlığa aykırı görülür oldu. Romalılar gibi Latin kökenli Hıristiyan rahipleri de teorik bilgilere yüz çevirdiler. Latin kilise rahipleri içinde en tanınmış ve entelektüel olan Aziz Augustine, akli kendisini inanmaktan alıkoyan bir tuzak sayıyor, bilişme ancak İncil’i aramaya yetecek kadar izin veriyordu. Giderek bilginin kötü, cehaletin erdem olduğu bir dönem başladı. Bilime karşı kuşku eylemli saldırı düzeyine erişti. Batı Avrupa’da karanlık çağ bütün olumsuzluklarıyla hüküm sürerken Bizans’da Antik Yunan ve Roma geleneği biraz da olsa sıcaklığını koruyordu (Arda-Şahin-Büyükkol, 2013: 151).

Dini okullarda eğitilen kilise mensupları okur-yazar kesimin çoğunluğunu oluşturmuştur. Dini ve resmi metinler edebi Latince’yle yazılmıştır. VIII. yüzyılda kapatılan Roma okullarının yerine yenileri açılmadığından, halkın bu dili bilmemesi cehaleti yaygınlaştırmıştır. İslam dünyasında yüzbinlerce kitap ihtiva eden pekçok kütüphane varken, Avrupa’daki bazı manastır kütüphaneleri 800-900 kitaba sahip olmakla övünmüştür. Bayat, 2010: 156).

Anlaşıldığı üzere XII. yüzyıldaki kültürel uyanışın merkezi, Ortaçağın başlarında tek eğitim kurumu olarak görülen manastır okullarının yerini alan üniversitelerdi. İlk üniversiteler, ünlü hocaların etrafında toplanan öğrencilerin kendi ortak çıkarlarını kilise yetkilerine ya da kentlerden gelen bazı zorlamalara karşı örgütlenmeleri sonucunda kurulmuştur (Bakır-Ülgen, 2010: 34).

Alplerin kuzeyindeki Avrupa, XII. yüzyıldan önce hiçbir zaman önemli bir yüksek öğrenime sahne olmamıştı. Avrupa'nın "Karanlık bir Çağa" düşmüş olmasından söz etmek bu nedenle yanıltıcıdır. Roma zamanlarından beri kuzey Avrupa'nın özde neolitik olan köy yaşamının temeli manastır okullarının ve zaman zamanda bilim adamlarının kanıtladığı ince bir kültürden oluşmuştur. Avrupa'da manastırlar M.S. 500'den yayılmış ve metin kopyalama odaları ve kitaplıkları küçük öğrenim merkezleri şeklinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Katolik papazların en azından minimum bir düzeyde okumuş olmalıydı. Önce Frenklerin kralı ve daha sonra Charlemagne cahil bir topluma okuryazar papazlar sağlanmasını güvence altına almak amacıyla her piskoposlukta "katedral okullar" kurulması için 789 yılında bir emir yayımlamıştır. Gereklilik nedeni ile ortaçağların başlangıcında katedral okullarındaki ve manastırlardaki öğrenim ve öğretim düzeyi oldukça düşük kalmış, esas olarak klasik eskiçağlardan devralınan "Yedi Riberal Sanatın" (Dilbilgisi, Ezber, Mantık, Aritmetik, Geometri, Müzik ve Astronomi) temel ilkelerine odaklanmıştır. Astroloji ve takvim için, özellikle paskalya tarihini belirlemek amacıyla bir miktar astronomi bilgisi gerekiyordu. Ancak, entelektüel vurgu, ortaçağların başlarında yüksek öğrenime olan bu basit yaklaşımların ötesinde bilimden çok teoloji ve dinsel konular üzerinde olmuştur. Hemen hemen hiçbir bilimsel araştırma yapılmamıştır (McClellan-Dom, 2006: 212-213).

Şâbuştî'nin Diyârât'ı, yeme içme, giyim kuşam, eğlence vb. İslam kültür ve medeniyetinin ve günlük yaşamın çeşitli alanları ve özelliklede eğlence alanıyla ilgili ilginç bilgilerin anlatıldığı bir kitaptır. Hıristiyanlar için bir ibadethane, dini bir kurum, ekonomik ve eğitim kurumu olan manastırlar, bu kitapta Müslümanlar açısından bakıldığında bir eğlence, dinlenme ve hoş vakit geçirme mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır (Altınay, 2006: 17).

2.1.3. Manastırların Yerini Üniversitelerin Alması

Üniversitenin tohumları Mısır ve Babil tapınaklarında, daha açık bir şekilde Platon'un akademisinde ve İskenderiye Kütüphane okulunda veya Roma belediyelerinin ders sistemlerinde mevcuttu elbette. Fakat bilgi peşinde koşma, sürekliliği tek başına hiçbir rahip, bilgin veya metin grubuna bağlı olmayan kalıcı bir yapı düzeyine üniversitede yükseldi. Bilginin sistemi, bilinen şeyden daha önemliydi. Üniversitede kültürün depolanması, yayılması ve mübadelesi ve nihayet yaratıcı katla işlevleri gereğince yerine getiriliyordu. Manastır ve manastırın kütüphanesi pasif üniversite olarak adlandırılabilirse, üniversite de aktif manastır olarak adlandırılabilir; zira üniversite, seküler bir işlev olarak ve kendi başına kentin zorunlu faaliyetlerinden birini açığa vuruyordu. Acil pratik sorumluluklardan çekilme ve hocayla öğrencinin doğrudan ilişkisi üzerinden kültür mirasının eleştirel olarak yeniden değerlendirilmesi ve yenilenmesi. Oxford ve Cambridge'in ilk çizgilerinde Ortaçağ planlaması, kent tasarımına en özgün katkılarından birini sunmuştur (Mumford, 2000: 342).

X. ve XI. yüzyıllarda manastırlar, kültür ve sanatın gelişmesinde büyük roller üstlenmişlerdir. Roman sanatı ve mistik ruhsallık, gelişmeleri için uygun ortamı manastırlarda bulabilmişlerdir. Bu manastır üstünlüğü, Cluny Manastırı ve Citeaux Manastırı'nda kendini gösterecektir. Manastırların bu rolleri üstleniyor olması XI. yüzyılda başlayan Kilise Reformu'nun göstergesidir. Reform önce manastırlarda başlamış, sonra kiliselere yayılmıştır. Reformun başlama nedenlerinden biri de manastırlardaki denetimli, düzenli ve tecrit edilmiş yaşamın bir yerden sonra artık Ortaçağdaki tinsel arzulara cevap vermekte yetersiz kalmasıdır. XIII. yüzyılda çok sayıda dindar erkek ve kadın, kendilerini dine adanarak yasayabilecekleri farklı bir model arayışına girmişlerdir. Kasabalar ve kentler büyüdükçe ve fakirlik ve zenginlik arasındaki fark giderek açıldıkça manastırlar, Avrupa'nın en acil toplumsal ve tinsel ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmişlerdir (Şentürk, 2007: 58) manastırların bu ihtiyaçlara cevap verememesi sonucunda ortaya çıkan kurumlardan biri de üniversiteler olmuştur.

Okullar, manastırlardan kentlere doğru yer değiştirmeye başlamıştır. Kentlerin gelişmesine aydınların manastırlara bağlı olmaktan kurtaran ve onları daha özgürleştiren

para ekonomisine sıkı sıkıya bağlı olması yardımcı olmuştur. Hocalar, yan yana ama ortak bir disipline bağlı olmadan derslerini vermeye başlamışlardır (Ülgen, 2010: 350).

Geç Ortaçağda Avrupa'daki üniversitelere baktığımız zaman, Ortaçağ öncesine dayanan; ama daha farklı bir anlayışla işleyen bir sistemle karşılaşmaktayız. Ancak günümüzdeki üniversite anlayışına en yakın kurumların ortaya çıkış tarihine XII. yüzyıl diyebiliriz. Daha önce eğitim, manastırlarda ve katedral okullarında yapılmaktaydı. Ortaçağ üniversiteleri temel unsur olarak insan faktörünü ele almışlardır. Böylesi bir düşünceyle hareket eden üniversiteler, çok uzun bir süre yerleşik binaları, mekânları, kütüphaneleri olmayan, eğitmen, öğrenci ve şehir arasındaki ilişkilerin düzenlendiği ve eğitmenlerle öğrencilerin haklarının korunması prensibi üzerine kurulmuş loncalar halinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Aslında üniversiteler, kendiliğinden oluşmuş ve zamanın ihtiyaçları ve olumlu şartları içinde şekillenmiş kurumlardır. Üniversitelerin bu yüzyılda ortaya çıkış şekli, uygun koşulların bir araya gelerek uygun ortamı yaratması sayesinde olmuştur. Bu koşulları Richard Hunt'ın verdiği bilgiler doğrultusunda şöyle sıralayabiliriz: Dış saldırıların ortadan kalkması, daha düzenli yönetimin sağlanması, ekonomik kalkınma ve gelişme, şehirleşme ve ayrıca da Yunan ve Arap dünyasından gelen bilgi ve Avrupa'da uyanan öğrenme ve bilme isteği olarak sıralamak da mümkündür (Ülgen, 2010: 349).

XII. yüzyılda başka yerlerdeki katedral okullarında da enformel olarak başlamasına karşın Bologna'da ilk olarak 1100'de, Paris'te 1150'de, Cambridge'de 1229'da ve Salamanca'da 1243'te açılan üniversite, bölgeler arası bir temelde karşılıklı işbirliğine dayanan bir bilgi örgütlenmesi olmuştur. Bilginler, bu merkezlere Avrupa'nın dört bir yanından akın etti; hocalar, uzak merkezlerde çalışmalarını sürdürüp öğrenci eğittiler, tıpkı daha önce manastır ve katedral okullarında yaptıkları gibi. Üniversitenin fakültelerinde verilen kutsal bilgi, bilimsel bilgi ve siyasal bilgi bireşimi başka hiçbir kültürde benzerine rastlanmayacak türdendi (Mumford, 2000: 342).

Üniversitelerdeki bağımsız ve laik hocalar, kiliseye bağlı yüksekokullardan mezun olmuş; İslam tıbbından etkilenmekle birlikte, eğitimde tam olarak kullanamamışlardır. Tıp eğitimi kiliselerde, manastırlarda veya hocaların kiraladığı

odalarda, hasır üstünde, bazen açık havada yapılmıştır. İdari ve servis binaları ile laboratuvar yoktur. Günümüze ulaşanlar XVI. yüzyıldan kalmadır (Bayat, 2010: 161).

Ortaçağların başındaki zayıf öğrenime karşılık, XII. yüzyılda Batılı tarzdaki üniversitenin ortaya çıkarak hızla Avrupa'nın geneline yayılması, bilim ve öğrenim tarihinde kurumsal bir dönüm noktasını göstermektedir. Tıp eğitimi İtalya'nın bağımsız Salerno prensliğinde ortaya çıkmasına rağmen, Bologna'da gelişen öğrenci ve öğretim elemanları birliği genellikle Avrupa'daki ilk üniversite sayılmaktadır. Bunu 1200 tarihindeki Paris üniversitesi, 1220'deki Oxford izlemiş ve 1500 yılına kadar yaklaşık 80 üniversite kurulmuştur. Üniversiteler manastırlar gibi kırsal olmayıp kentsel kurumlar olduğu ve ödeme olanakları olan ve üniversiteye gitmeyi haklı gösterecek iş olanaklarına sahip boş zamanlı bir öğrenci kitlesine dayandığı için Avrupa tipi üniversitenin yükselişi kentlerin hızla büyüüp genişlemesi ve tarım devrimi sayesinde artan zenginlikle aynı zamana rast gelmiştir. Avrupa'nın sanatkâr birlikleri esas alınarak modellenmiş olan üniversiteler, Bologna'daki gibi profesörleri çalıştıran öğrenci birlikleri ya da Paris'teki gibi öğrencilerden ücret alan usta öğretmen birlikleri gibi laik öğrenci ve usta öğretmen toplulukları olarak gelişmiştir. Üniversiteler, eskiçağlardaki yazı toplulukları ya da İslam'daki medrese gibi devletin ya da kişilerin desteğine bağlı olmamıştır (Ülgen, 2010: 349).

Ortaçağ kurumlarından önemli bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir; monarşi, parlamento, Katolik Kilisesi, jüri sistemi ile yargılama kurumları gibi günümüze ulaşan ve Ortaçağ Avrupası'nın bir ürünü olan üniversiteler de bu dönemde ortaya çıkmışlardır. Yunan ve Roma döneminde yüksek öğretim olmasına rağmen üniversite olarak tanımlanabilecek bir kurum bulunmamaktaydı. Üniversiteler XII. yüzyılda ortaya çıkmıştır, bundan önceki dönemde eğitim manastırlarda ve katedral okullarında yürütülmekteydi. Ortaçağ üniversiteleri bugünkü alışıldık tanımın aksine insan unsurunun temel alındığı bir kurum olup çok uzun süre yerleşik binaları, mekânları, kütüphaneleri olmayan, eğitmen, öğrenci ve şehir arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve eğitmenlerle öğrencilerin haklarının korunması prensibi üzerine kurulmuş loncalardır. Aslında üniversiteler kendiliğinden oluşmuş ve zamanın ihtiyaçları ve olumlu şartları içinde şekillenmiş kurumlardır. Üniversitelerin bu yüzyılda ortaya çıkması belli koşulların bir araya gelerek uygun ortamı yaratması sayesinde olmuştur. Bu koşullar

şöyle sıralanabilir: Dış saldırıların ortadan kalkması, daha düzenli yönetimin sağlanması, ekonomik kalkınma ve gelişme, şehirleşme ve bunlara ilâve olarak Yunan ve Arap dünyasından gelen bilgi ve Avrupa’da uyanan öğrenme ve bilme isteği (Erol, 2005: 81-82).

1250’li yıllarda Batı Avrupa, gotik döneminin ilk yüzyılında (1250- 1300), üniversiteler, katedraller, dinî tarikatlar ve manastırlarla, Doğu ile yapılan ticaretle, Toledo’da yapılan araştırmalar sayesinde greko-latin kültürünün yeniden keşfiyle buluşur. XI. yüzyıldan itibaren manastır ve katedral ortamında eğitim merkezleri yapılandırılmaya başlanır, ancak bunlarda öncelikle kilise reformu ve din adamlarının kültürel eğitimi gözetilir. XII. yüzyıldan itibaren, öğrenimi derecelendiren ve yüksek öğrenime, hattâ doktora seviyesine varılan öğrenim kurumları sahne almaktadır. Ancak öğrenci sıralarına yine rahipler oturur. Temel Latince gramer bilgisinin ve matematikte dört işlem yapmanın öğretildiği bu tip bir eğitim, 1212 yılında Palencia’da ilk üniversitenin açılması ve 1244’te Salamanca Üniversitesi’nin kurulmasıyla gelişir. Bu üniversitelerin Sanat, Din Bilimi, Hukuk ve Tıp Fakültelerinde gramer, lehçe, geometri, aritmetik, müzik ve astronomi derslerine başlanmasıyla ulaşılmak istenen asıl hedef daha hareketli bir toplum yaratmaktır (Yener, 2005: 219).

Bunun yanı sıra zorluklarla mücadele etmenin yanında, İrlanda ve İngiliz rahiplerinin örneğini izleyen Karolenjler, kitap üretmenin yeni yollarını da geliştirmişlerdir. Metinler, papürüsten ziyade koyun postu ya da parşömenden yapılan sayfalara yazılmış, mücevherler ve kıymetli madenlerle dekore edilmiş zarflar içine konulmuştur. Bu noktada parşömen kullanarak kitap üretmenin çok maliyetli bir iş olduğu belirtilmelidir. Örneğin bir İncil yazmak için 200 koyundan oluşan bir koyun sürüsüne ihtiyaç vardır. Kitap maliyetinin yüksek oluşunun bir başka sonucu, hem kitapların pahalı olması hem de çoğunluğun okuma bilmemesinden dolayı Rönesans’ın köylüler arasında etkili olmamasıdır. Ayrıca bu dönemde kitabın bir lüks ve servet göstergesi olduğu ifade edilmelidir. Zengin soyluların çoğunun okuma bilmemesine rağmen, kitap satın alarak zenginliklerini göstermek istemesi bunun bir göstergesidir. Yine de belli merkezlerdeki kitap üretimi Charlemagne dönemi ile başlamış ve uzun yıllar devam etmiştir. Bu merkezler, bahsedildiği gibi bilgin din adamlarının

yönetimindeki manastırlar ya da katedrallerdir ve ürettikleri eserler klasik kültürün bugünlere ulaşmasında büyük paya sahip olmuşlardır (Genç, 2013: 250-251).

Alcuin'in burada kurduğu okul, taşra akademileri için iyi bir örnektir. Okul, iki sınıftan oluşmaktadır. İlk sınıf laik olanların nadiren geçtiği, sınırlı bir eğitim vermektedir. İkinci sınıfta ise rahipler ve diğer öğrenciler, kilise için kutsal kitapların çalışılması, kilise babaları, kanunları ve son olarak yedi liberal sanatın birçoğunun çalışılması üzerine eğilinmektedir. İkinci sınıftan mezun olanlar Cermen ve Frank manastırlarında başrahip olmaktadır. En ünlülerinden biri Rabanus Maurus'tur. Ayrıca öğrenciler yayıncı ve kitap müstensihisi de olmuşlardır. Vulgate, Latin babaları, litürjik kitaplar, Cassiodorus, Boethius ve Bede'nin eserleri dikkatli bir şekilde düzeltilmiştir. Alcuin'in etkisiyle Tours ve Fulda yazıhaneleri ve diğer önemli manastırlar usta yazarlarla dolmuştur (Genç, 2013: 252).

Bunların yanı sıra Corbie, sadece eski örneklerle değil aynı zamanda Corbie'de yapılmış Karolenj nüshalarına da sahiptir. Corbie, saray kütüphanesi resmini tamamlamaya yardım eden, günümüze gelmiş elyazmalarının yazıldığı merkezler arasındadır. Ayrıca her zaman tahta yakın olarak çok zengin olmuştur. İlk günlerden itibaren kitap alıcısı durumundadır ve kısa süre sonra kitapların dağıtıcılığını da yapmıştır. Kendisi metin istinsahı ve metne açıklayıcı notlar ekleme (şerh koyma) kapasitesine sahip olmasına rağmen, 8. yüzyıl sonlarında Chelles rahibe manastırı Corbie için metinler istinsah etmiştir. Bu şaşılacak bir durum değildir. Çünkü erken Ortaçağ kadın manastırlarında el-yazmalarının istinsahı yaygın bir durumdur. Karolenj döneminde de bu uygulamaya devam edilmiş, hattâ aynı dönemde bazı kadınlar yazarlık da yapmışlardır. Bu, özellikle asilce yönetilen Chelles gibi kadın manastırlarında, çok sayıda kadın mektup yazıcı olmasından da anlaşılmaktadır (Genç, 2013: 254).

Charlemagne'ın faaliyetlerini onun döneminde yazılmış Latince belgeler ışığında değerlendirme ve cesaretlendirdiği kültürel hareket olan Karolenj Rönesansı'nın tarihe ne gibi faydalar sağladığını tespit etme noktasında, ulaşılan kaynaklar ışığında görülen odur ki; Charlemagne, hem Avrupa hem de dünya tarihi açısından önemli bir liderdir. Askeri başarılar ile sınırlarını genişletmiş, sosyal, ekonomik dini ve idari alanda yaptığı reformlar ile kendi halkının yaşayışını düzenlediği

gibi, kendisinden sonra gelecek kuşaklara örnek alınması gereken bir dizi unsur bırakmıştır. Teşvik ettiği eğitim öğretim faaliyetlerini, yeni okullar açılması ve klasik eserlerin temini izlemiş, gerek gidip bizzat ödünç alınarak gerekse gönderilmesi talep edilerek ulaşılabilen eserler, bu konuda eğitim almış uzmanlar tarafından okunmuş, yanlış metinlerde düzeltmeler yapılmış ve düzeltilen bu metinler istinsah edilerek, başkalarının da faydalanması için diğer okullara gönderilmiştir. Ayrıca manastır ve katedral okulları arasındaki yakın ilişkiler sonucu kitap alışverişi gelenek haline gelmiş ve zengin kütüphaneler kurulmuştur (Genç, 2013: 397-398).

2.1.4. Manastır Tababeti

Hıristiyan dini nefisten feragat isterdi. Bu yüzden kişi ailelerini terk ederek ıssız çöllere çekilir, orada dünya zevklerine veda ederek oruç tutar, vücuduna eziyet verir. Günlerini dua ile geçirirdi. Bundan maksat Tanrı'ya hoş görülmektir. Fakat daha geniş düşünenler, daha anlayışlı olanlar bu nefis feragatını başka türlü yorumladılar keşiş gibi yaşamaktansa kendilerini zavallılara, mutsuz, sakat, hastalara vakıf etmeyi tercih ettiler. Monte Cassino, St. Gall gibi manastırların yanında açılan hastahanelerde çalışan rahip ve rahibeler gece gündüz büyük bir şevkatle gelen zavallılara karşılıksız baktılar, beslediler, giydirdiler. Bu hastahanelerde filvaki bakım vardı ama tıbbi yardım diye bir şey yoktu. Tatbik edilen başlıca tedavi dua, afsun ve madalyonlar içinde muhafaza edilen edeilen aziz ve azizelere ait saç, sakal, diş, tırnak vs. gibi mukaddes kalıntıların taşınması idi. Bu kalıntıların her hastalığı iyi edebileceği inancı vardı. Bununla beraber manstırlarda yaşayan rahipler o çağda okuyup yazmasını bilen nadir insanlar olduklarından ele geçirdikleri yazmalarını büyük bir titizlikle muhafaza ederlerdi. Roma imparatorluğu Batı ve Doğu imparatorluklarına ayrıldıktan ve bil hassa Barbarlar, Roma'yı istila ettikten sonra, Batı Avrupa Yunan dilini tamamıyla unutmuştu. Buna mukabil latince, Kilise ve Devletin resmi dili olmuştu. İşte bu latince yazılmış eserler sayesinde din adamları bazı tıbbi bilgilere sahip olabildiler. Ostragot Kralı Thedoric'in baş vekili olan Cassiodorus (490-585), politika hayatından çekilip manastıra sığınınca, kitaplarını da beraberinde getirmiş ve rahiplere "Hipokrat'ın bitkiler ve tedavi usullerine ait kitaplarını okuyun. Yunanca bilmezseniz, Dioskorid'in çayırlarda gördüğü ve titizlikle çizdiği otları dikkatle inceleyin" demişti. Bu söze uyan rahipler

“Hortuli”denilen ve içinde tıbbi bitki yetiştirilen bahçelere büyük önem verdiler. (Atabek, 1977: 41-43).

Benedictus kurallarına göre yönetilen St. Gall manastırının 820 yılı civarındaki planı incelendiğinde hastane olarak belirtilen yerde, doktorlar ve hastalar için ayrı bir konut, ayrı bir mutfak, ayrı banyolar, bakımevi, bitki bahçesi ve kan alma odası bulunduğu görülmektedir (Nutton, 1992: 71)

Ortaçağda Avrupa’da tıp bilimi önemli bir yere sahip olup manastır tababeti de başka bir önemli parçayı oluşturmaktaydı. Manastır keşişler ve rahibeler, manastır dışındaki Hıristiyan cemaatine çeşitli hizmetler götürürdü. Yoksullara genellikle ücretsiz yemek verildiğini daha önce belirtmişim; yemek, manastır kapısında, düzenli bir programa göre dağıtılırdı. Özel bayramlarda ufak miktarlarda para dağıtıldığı bile görülürdü. Birkaç manastırın bünyesi içinde hastane vardı ve çağın imkânlarıyla en iyi tıbbi hizmet buralarda sağlanırdı. Konstantinopolis’te XII. yüzyılda kurulmuş Pantokrator Manastırı’nıntypikon’unda böyle bir hastanenin örgütlenmesi ve yönetimi konusunda ayrıntılı bilgiler verilir. Bu hastanede beş koğuş ve toplam 61 yatak vardı. Bir koğuş yaralanma ve sakatlanma nedeniyle gelen hastalara ayrılmıştı, bir başkası göz ya da iç organlarıyla ilgili hastalıkları olan kişilere hizmet veriyordu; bir de kadınlar için 12 yataklı bir koğuş bulunmaktaydı. Hastalar özel hastane giysileri giyer, bu arada kendi giysileri de yıkanıp, iyileşince giymeleri için hazırlanırdı (Talbot, 1999: 170).

Hastanelere gelince, manastırların ayrı bir yüzünü ortaya çıkarmaktadırlar. Birçok fakir ve kimsesiz kişi buralarda ücretsiz tedavi görmektedir. Rahibeler hemşirelik yapmakta, doktorlar ise bitkileri ilaç olarak kullanmayı çok iyi bilen keşişler arasından seçilmektedir (Kelly, 2009: 43).

2.1.4.1. Manastır Hekimliği

Doktorlar, insanın vücudunda çok kan olduğuna ve alınmazsa hasta olacağına inandıkları için düzenli olarak kan alınmaktadır Bu da manastırlardaki daha doğrusu Batı tıbbındaki ilginç bir noktadır (Ülgen, 2012: 337).

Ayrıca Ortaçağ Avrupa'sında "Manastır Hekimliği" ortaya çıkmıştır. Buralarda Eskiçağ hekimlerinin eserleri incelendi, manastırların içinde tıbbî bitkilerin yetiştirildiği "Hortuli" adı verilen bahçeler kuruldu. Buralarda mide bulantısına karşı iyi gelen biberiye, burun kanamasını durdurmak için doğrudan burun deliklerine uygulanan ya da baş ağrısında şarapla birlikte içilen sedefotu gibi şifalı bitkiler yetiştiriliyordu. Pişirilmiş ve ezilmiş gül goncalarından yapılan şurup, yetkin bir müshil idi. Hekimlik uzun süre papaz ve rahibelerin tekelinde kaldı. 650 yılında Paris'te kurulan Hotel-Dieu Hastanesi, 1505 yılına kadar Notre-Dame Kilisesi'nin yönetiminde kaldı. Başka bir ünlü hastane, 1145'de Montpellier'de (Güney Fransa) inşa edilen Holy Ghost (Kutsal Hayalet) Hastanesi idi. Bu uğraşların dinsel ibadeti engellediği gerekçesiyle 1130/1131'de manastır hekimliği yasaklandı. 1163'te ise din adamlarının cerrahi girişimlerde bulunmaları yasaklandı, ilaç hazırlama işleri, "apothicarie" adı verilen kişilere verildi. Bunlar başlangıçta aktar olmakla birlikte, zamanla eczacılığın kurulmasına yardımcı oldular (Tez, 2010: 35).

2.1.4.2. Manastır Eczaneleri

Çoğu manastırlarda şifalı bitkilerin saklandığı odalar vardı ve bunlar Latince "Apotheca" diye adlandırılıyordu. Bu nedenle Almandada eczane karşılığı kullanılan "Apotheke" sözcüğü özgün olarak manastır hekimlerinin şifalı ot odası anlamındadır (Tez, 2010: 40).

Avrupa'da XI-XII. yüzyıllarda yeni yerleşim yerlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte şehir medeniyeti doğmuş, kültür ve ekonomiyi manastırlar, kırsal kesimler değil, şehir halkı oluşturmaya başlamıştır. Şehirler kısa zamanda geniş öğrenci topluluklarını kabul edebilecek duruma gelmiştir. Salerno'dan başka, Paris, Montpellier, Bologna, Padua ve Oxford üniversiteleri açılmıştır. Halk daha iyi hekimler istemiş, şehirlerde bulabilmiştir. Şehirler İslam medeniyetinin tıp kaynaklarına erişebildiğinden, ortaçağ Avrupa'sının ampirik ve spekülatif tıp sanatı yetkili bir bilim olma yolunda ilerlemiştir. (Bayat, 2010: 161).

2.1.4.3. Manastırlarda Okutulan Tıp Kitapları

XIII. yüzyılın sonlarında Avrupa'da bilim ve felsefe öğrenmeye hevesli canlı bir ortam oluşmuştur. Tıbbın manastırlarda rahipler tarafından yürütüldüğü, anatomi ve fizyolojinin ortadan kalktığı, teşhis ve tedavinin ilkel şartlarda yapıldığı ve hurafenin hâkim olduğu ortaçağ Avrupa'sı tercüme sayesinde yavaş yavaş bilimsel anlayışa kavuşmuştur. Mesela, XIII. yüzyılda Bolonya Tıp Okulunda İbni Sînâ'nın Kanûn'u, İbn Rüşd'ün risaleleri okunmaya başlanmıştır (Bayat, 2010: 161).

2.1.4.4. Manastırlarda Kan alma uygulaması ve Alınan Kanın İncelenmesi

Kayıtlardan anlaşıldığına göre keşişler, kanamanın durdurulabileceğini bilmektedirler. Ameliyat yapan doktorlar da manastırları düzenli olarak ziyaret etmekte ve hastalardan kan almaktadırlar. Kan alma uygulaması tıbbi iyileştirmenin bir parçası olarak görülmektedir. Bazı kayıtlarda bunun aylık olarak yapıldığı, bazılarında ise üç ayda bir yapıldığı yazmaktadır. Aynı kayıtlara göre kan alınan hastaya, kanı alındıktan sonra veya bir gün boyunca, fazladan et ve dinlenme zamanı verilmekte, ayrıca hasta angarya işlerden de muaf tutulmaktadır (Kelly-Rees-Shuter, 1997: 61).

Kan alma rutin tedbir amaçlı bir uygulama olarak görülmekte ve manastırsal takvimlerin ve ayinlerin içerisinde de yapılmaktadır (Wallis, 2010: 96). Bu uygulamaya verilen önem, vücut sağlığına da çok dikkat edildiğini göstermektedir. (Ülgen, 2012: 345).

XI. ve XII. yüzyılda Avrupa'da üniversitelerin kurulmasından önce manastırlar, tıp okulları niteliğindedir. Buralarda keşişler Hippokrates, Dioskorides ve Galenos'un Çoğu eserlerini kopyalamış ve Latince'ye çevirmişlerdir. O dönemde manastırların şifalı ot bahçelerinde ise önemli tıbbi bitkiler yetiştirilmiş ve hekim-bahçıvanlar, yenilik getirmek ya da en azından tıbbi bitki kullanımını standartlaştırmak için yeni bir şifalı bitkiler eseri derlemişlerdir. (Tez, 2010: 40).

2.1.4.5. Manastırlarda Hastane Kadroları ve Görevlileri

Pantokrator manastır kompleksinde bir de düşkünler ya da yaşlılar yurdu bulunuyordu ve sakat ya da yatalak 24 erkeğin bakımını gerçekleştirecek şekilde

düzenlenmişti. Sağlığı yerinde olup da çalışarak kendine bakabilecek durumda bulunanlar buraya kabul edilmezdi. Kurumda kalan herkese ekmek, şarap, kuru sebze, peynir ve yağdan oluşan belirli yıllık bir tayın ile yakacak odun sağlanırdı. Ağır hasta olan kimseler ise hastaneye yatırılırdı. Manastıra bağlı olarak faaliyet göstermekle birlikte kompleksin dışında açılmış olan bir de cüzamlılar yurdu vardı (Talbot, 1999: 170-171). Hastane personeli çok kalabalıktı, neredeyse her hastaya bir kişi düşüyordu. Kadınlar koğuşuna, erkek meslektaşlarının yarısı kadar ücret alan bir kadın hekim bakardı. Kadroda ayrıca şifalı otlardan İlaç hazırlayan eczacılar, çamaşırcılar, aşçılar ve dört mezarıcı (61 yataklı bir hastane için oldukça yüksek bir rakam) bulunuyordu. Hastalara, esas olarak ekmek ile sebzedden oluşan katı bir vejetaryen diyeti uygulanıyordu. Büyük bir hamam da vardı ve her hasta haftada ancak iki kez yıkanabilirdi. Bu hastane kilise dışından kimselere ayrılmıştı; keşişlerin ise altı yataklı kendi revirleri vardı (Talbot, 1999: 170).

Manastırların sağlık alanındaki etkisi zamanla daha da artmış ve Kuzey Avrupa'da manastır hastaneleri hastalara hizmet veren ana kuruluşlar haline gelmişlerdir. Manastır yöneticileri de bu konuda hassasiyet göstermişlerdir. Örneğin St. Gall başrahibi Othmar, 830 yılı civarında, kendi inziva yeri dışında cüzamlılar için bir hastane inşa ettirmiştir. Bu başrahip ayrı bir yer inşa ettirmiştir; ancak manastırlar genellikle duvarları içerisindeki ayrı bölümlerde, salgın ve bulaşıcı hastalıklar süresince hastalara hizmet etmiş yerlerdir (Jovinelly-Netelkos, 2007: 6). Elbette her manastır aynı gelire sahip değildir ve manastır içinde ya da dışında hastalar için ayrı yerler açma imkânı bulamayabilir ama hastalara bakma görevi bununla ilişkilendirilmemiştir (Ülgen, 2012: 344).

Manastırlarda tedaviden ziyade bakım yapılmış; dua etmek, azizlerden yardım dilemek, muska takmak, basit tıbbi bitkileri kullanmak gibi metotlara başvurulmuştur. Doğrudan tıbbi metotlara başvurmak uygun görülmemiştir. NanteSinodu (Rahipler Meclisi), hastanın kutsanıp günah çıkarttıktan sonra muayene edilmesine izin vermiş (895); bu anlayış Papa Innocentius tarafından LateranKonsilinde dini emir haline getirilmiştir (Bayat, 2010: 158).

Örneğin; Çavdar mahmuzu hastalığı bir tarikat kurulmasına kadar varan bir özel tapınç doğurmuştur. XI. yüzyıldaki ermişlik hareketi, daha önce gördüğümüz gibi, Aziz Antonius'a büyük bir saygınlık kazandırdı. Dauphine ermişleri, 1070 yılında, Constantinopolis'ten bu inzivacı azizin kalıtlarını aldıklarını iddia ettiler. Çavdar mahmuzu hastalığı o zamanlar bölgede hüküm sürüyordu. Aziz Antonius'un kutsal kalıtlarının bu hastalığı iyileştirdiği duyuldu ve kutsal ateşe "Aziz Antonius Ateşi" adı verildi. Bu iyileştirici kalıtları elinde bulunduran manastır Saint-Antoine-en Viennois adını aldı. Macaristan'a ve Kutsal Topraklara kadar pek çok yerde manastırlar kuruldu. Antonius'un müritleri (antoninler) hastane-manastırlarında hastaları ve özellikle sakatları kabul etti, Saint- Antoine-en-Viennois'daki büyük hastaneler "kolsuz-ayaksızlar"ların hastanesi adını aldı. Paris'teki Saint-Antoine semti adını buradaki manastırdan almıştır. Bu manastırın 1198 yılında, ünlü Vaiz Foulques de Neuilly tarafından kurulması da en azından yeniden düzenlendiğini görmek ilginçtir. Tefecilere, kıtlık zamanlarında yiyecek stoklayanlara karşı ateş püskürerek işe başlayan vaiz, sonunda Haçlı seferine çağrıda bulunur. Bu Haçlı seferinin en büyük fanatikleri 1094'teki kutsal ateş salgınında ve zamanın diğer gazaplarında kırılan köylülerdir. 1096'daki I. Haçlı seferinde zavallı köylüler, özellikle bu felaketten en çok etkilenen Almanya, Ren ülkeleri ve Doğu Fransa gibi diyarlardan gelmektedir. (Goff, 1999: 188).

Kilise, manastırlarda ilkel şartlarda hastalara yardımcı olmaya çalışan rahiplere, duayla geçirilmesi gereken zamanı hastalara ayırarak israf ettikleri gerekçesiyle iyi gözle bakmamıştır. Hatta, 1163'te Papa III. Alexander'in, kilise mensuplarına tıp tahsilini, Hıristiyanlara da Müslüman ve Yahudi hekimlere muayene olmayı yasaklaması birçok dini meclis tarafından onaylanmıştır. Buna rağmen, XVIII. yüzyılda taşra hekimleri ortaya çıkana kadar, rahip-hekimler gözden uzak yörelerde çalışmalarına devam etmiştir. (Bayat, 2010: 158).

Hastaların genel bakımı için kurulmuş olan hastaneler artık kayda değer sayıya ulaşmaktaydı. Sanatoryum, artık kentin dışında olan ve sadece seyahat edebilecek durumda olanlara hizmet eden bir sağlık merkezi değildi; kentin göbeğinde, el altında bulunan ve ihtiyacı olan herkese açık, hastalıkların, yaraların cerrahi operasyonların gerektirdiği tiksindirici işleri gönüllü olarak yapan kadın ve erkeklerin bakımı altında tedavi görülebilecek bir yer haline gelmişti. Hem hastanenin, hem de tecrit koşullarının

ortaya çıkmasında manastırın doğrudan katkısı vardı; bu yapılardan, sağlıklı olanlara gecelik dinlenme ve yemek sunan yerler de türedi. Otel ve hanların olmadığı, evlerin kötü ve sefil olduğu yüzyıllar boyunca, manastır misafirhaneleri bedava olarak yeterli geçici barınma imkânı sundu (Mumford, 2000: 333).

Avrupa’da Barbar akınlarıyla şiddetin hüküm sürdüğü bu devirde, kargaşa ortamından kaçan düşünce ve bilim adamları, Aziz Benedictus’un Güney İtalya’da, Latium’da kurduğu Monte Cassino Manastırı (529) ile başlayan ve sayıları kısa zamanda artan manastırlara sığınarak ömürlerini ibadetle geçirmiş; içinde Hippokrates ve Galenus’un eserlerinin de bulunduğu antik çağ kitaplarını çoğaltarak kaybolmaktan kurtarmışlardır. Manastırlardaki bazı rahipler, kilisenin izin verdiği ölçüde, hekimlik görevini de üstlenerek Hippokrates, Galenus tıbbının reçetelerini uygulamaya çalışmışlardır (Bayat, 2010: 157).

2.1.4.6. Manastır Bahçeleri

Manastır bahçelerinde tıbbi bitki yetiştirilmiş, bu bitkiler aziz ve azizelere dua edilerek toplanmıştır. Kadın manastırlarından birinin rahibesi olan Bingenli Hildegarde, hatmi, karahindiba, kediotu, kekik, öksürükotu, pelinotu, haşhaş gibi tıbbi bitkilerden bahseden halk tıbbına ait kitabını manastırda yazmıştır. Bitkilerin şifasına inanmak bazı din adamlarınca Tanrı’ya güvensizliğin belirtisi olarak görülmüştür. Tatia şöyle demiştir: “İlahi kudret yerine, neden köpekler gibi otlar, geyikler gibi yılan, domuzlar gibi ıstakoz, aslanlar gibi maymunla tedavi olmayı tercih ediyorsun? Bunlar, budala ve zayıfları kandırarak, insanı Tanrı’dan yüz çevirtmek isteyen şeytanlarla, kötü ruhların ortaya attıkları yollardır.” (Bayat, 2010: 158).

Ayrıca Afrikalı Konstantin²¹ (Constantinus Africanus) (1010-87) Tunuslu olup İslam ülkelerini ilaç satıcısı olarak uzun yıllar dolaşmış ve bu arada birçok kitap

²¹ İslam tababetini Salerno’ya sızması ile altın çağını yaşayan mektepbunu kısmen Afrikalı Konstantin’e borçludur. Afrika’da Kartaca’da doğan, Suriye Hindistan, Habeşistan, Mısır’ı gezen Arapçayı latince kadar bilen ve 11. Yüzyılın başında Palermoyu araplardan geri alan Norman kumandanı Robert Guiscard’ın muhtelen hususi kâtibi olan Konstantin evvela Salerno’da hocalık yapmış, sonradan Monte Cassino manastırına çekilmiş ve dil bilgisinden faydalanarak vaktiyle Hipokrat ve Calinos’un Yunanca veya Süryaniceden Arapçaya çevirilen eserlerini bu kez Arapçadan Latinceye tercüme etmeye

edinmiştir. 40 yaşında Sicilya'ya göçmüş, 25 kadar tıp kitabını Arapça'dan Latince'ye tercüme etmiştir. Hayatının sonlarına doğru Monte Cassino manastırında inzivaya çekilmiş, 1087'de ölmüştür. Tercümelerinde metinleri yer yer kısaltmış, anlayamadığı Arapça tıbbi terimleri Latince telaffuzuyla vermiş, eserleri kendine veya Antik Yunan hekimlerine mâl etmiştir. Salerno Tıp Okulunun asıl kurucusu olarak kabul edilmiştir (Bayat, 2010: 162-163).

Thomas d'Aquinas'ın (1226-74), Ortaçağ düşüncesinde etkili olan “vücutun gücü onun maddi yapısına bağlı değildir; bu sebeple beden yapısını araştırmak yerine onu felsefi açıdan incelemek gerekir” anlayışı temel tıp bilimlerinden anatomi ve fizyolojinin gereksiz görülmesine yol açmış ve tıbbın gelişmesini engellemiştir. Kısacası, karanlık dönemde bilim teoloji (dini inançlar), astroloji ve sihir egemen olmuştur. Bu dönemin tek olumlu yanı, antik dönem eserlerinin manastırlarda korunup çoğaltılarak kaybolmaktan kurtarılmasıdır. (Bayat, 2010: 159). Ali Haydar Bayat manastırları farklı bir yönden ve manastırları antik dönem eserlerinin çoğaltılmasında önemli rol oynadığını görmüş ve bunu Thomas Aquinas'a dayandırmıştır.

Servet sahibi hayırsever devlet adamlarının yaptırdığı ve işletilmesi için zengin gelir kaynaklarının vakfedildiği bu kurumlarda pek çok uzman hekim, görev yapmış, din ve mezhep farkı gözetilmeden herkese hizmet edilmiş, tıp eğitimi de verilmiştir. Tedaviden ziyade hastaların son günlerini huzurlu geçirebilmesini sağlamak için manastırlarda odalar ayıran ve burada papazlara hizmet verdiren Avrupa, bu hastahaneleri Sicilya ve Endülüs yoluyla Haçlı seferleri sırasında tanımış, XIII. yüzyıldan itibaren de benzerlerini kurmaya başlamıştır (Bayat, 2010: 211).

koyulmuştur. “Doğu ve Batının Üstadı” lakabı ile tanınan Konstantin, Hipokrat, Calinos, Ali bin-Abbas'ın eserlerini anlaşılmasını zor ve hakiki müellifin adını hiçbir zaman açıklamadan tercüme etmiştir. Bununla beraber gördüğü hizmet mühimdir. Çünkü islam tababeti ve dolayısıyla eski grek-romen tıbbın klasiklerini avrupaya tanıtmış bir zamanlar Batıdan Doğu'ya akan bilgi nehrini Doğu'dan Batı'ya çevirmeyi başarmıştır. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Emine M. Atabek, **Ortaçağ Tababeti**, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977. s.50-51.

2.1.4.7. Haçlı Seferlerinin Manastır Tıbbına Etkisi

Haçlı seferleri sırasında İslam dünyasındaki hastahaneleri tanıyan Avrupalılar, 1200'den itibaren Avrupa'daki ilk hastahanelerin kurulmasını sağlamışlardır. Kilise ve belediyeler büyük kasabaların çoğunda hastahane yapımını maddi olarak desteklemiştir. Ayrıca birçok kasaba kendi sınırları içindeki tıp hizmetlerini denetlemek için ayrıntılı düzenlemeler hazırlamıştır. Ancak, bu dönem hastahaneleri -manastırlar gibi- tedavi ve eğitim kurumu olmaktan ziyade, ölümü bekleyen kişilerin barınağı durumundaydı. Avrupa'da nöbetçi hekimi olan ve klinik eğitim veren hastahaneler XVI. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlamıştır (Bayat, 2010: 165).

2.1.4.8. Charlemagne'nın Manastır Tıbbına Bakışı

Ayrıca Charlemagne'ın Bağdat halifeliği ile kurduğu iyi temaslar yoluyla, pek çok Avrupalı hasta yalnızca nadir arap bitkilerinin hastalıkları iyileştireceğine inanır duruma geldiler (Tez: 2010: 33-34). Çünkü Charlemagne döneminde sağlık ve eğitim faaliyetlerine çok büyük önem vermiştir.

Charlemagne'ın şu durumu da o dönemde krallarla ilgilenen doktorların da manastırlardan geldiğini göstermektedir. Şöyle ki; 814 yılında çok sert geçen kış nedeniyle Ocak ayında şiddetli bir ateş nöbeti geçiren imparatorun ateşi giderek artmış ve hastalığına akciğer zarı iltihabı da eşlik etmeye başlayınca ertesi gün Cumartesi sabahı tüm gücü tükenmiştir. Sağ kolunu uzatarak haç işareti ile kendini işaret eden Charlemagne, elini ilk olarak alnının üzerine, sonra vücudunun üzerine ve sonunda da göğsünün üzerine koymuş ve ellerini birleştirerek ölmüştür. Son hastalığındaki doktoru Wintaradında bir doktordur. Kral için eski Sturm manastırından gönderilmiştir ve krala gizemli bir ilaç vermiştir. İlaç sonrası iyileşmesi gereken kral gittikçe kötüleşmiş ve iddiaya göre son sözleri "asalak (kötü doktor) beni perişan etti" olmuştur (Genç, 2013: 99-100).

Tıp tarihinde Ortaçağ dönemi, manastırların ve keşişlerin bu tıbbi hizmetlerinden dolayı manastır tıbbi olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu manastır tıbbi dönemi 1130'da Clermont Konsili tarafından, keşişlerin tıbbi uygulamalarının yasaklanmasıyla resmi olarak sona erdirilmiştir (Ackerknecht, 1982: 82).

Zamanla papalar,din adamlarının dua ile geçirmeleri lazım gelen vakti hastalara bakmakla israf ettiklerini düşünerek tababetle ilgilenmelerini hoş görmez oldular. 1130 ve 1131 Clermont ve Reims'te toplanan ruhani meclisler rahip ve rahibelere tababeti men ettiler. Bundan böyle papazlar kati olarak ilaç dağıtmayacaklardı. Fakat, bütün bu yasaklara rağmen din adamları gelen hastalara hem ilaç veriyor, hem de küçük cerrahi ameliyeleri yapıyorlardı. Anatominin, hemostaz ın iyi bilinmediği bir devirde bu çeşit müdahaleler çok tehlikeli idi. Hasta daima kanama ile ölmek tehlikesine maruzdu. Bunu önlemek için 1163 te Tours te toplanan ruhani meclis (Kilise kandan nefret eder) fermanını verdi. Bu ferman aslen sakat olan anatomi çalışmalarını büsbütün baltaladı. Papa IV. Sixte, bundan sonra kadavra disseksiyonuna ancak 1480 senesinde izin verecekti. (Atabek, 1977: 44)

Sonuç olarak; Ortaçağ manastır tababeti birkaç çok ilkel hastane kurmaktan ileri gidememişse de devrin bütün meşakkatlarına, huzursuzluklarına rağmen batan Roma imparatorluğundan kurtarabildiği kalıntıları muhafaza etmeye çalıştı ve Kilisenin birleştirici kuvveti sayesinde Avrupa da tıp ın esas temelini kalmasını sağladı. Bu ana prensib kayboldu idi insanlar bir tedavi sanatının var olduğunu dahi unutacaklardı. (Atabek, 1977: 44)

2.2. MANASTIRLARDA EKONOMİK HAYAT

Batı'da, endüstriyel yeniliklerin ortaya çıktığı, benimsendiği ve endüstrileşmeye merkez olan büyük kentler bir Hıristiyan manastırının çevresinde kurularak gelişmişlerdir. Bilindiği gibi, kentlerin kuruluş gerekçelerinden birisi de merkez tapınağın etrafında olma arzusudur. İşte bu anlamda Avrupa'da kurulan şehirler, ileride endüstri toplumunun kurucuları unvanını alacak olan burjuva sınıfının yeşerdiği yerlerdir. Max Weber'egöre şehirler, orta sınıfın dindarlığının ortaya çıkmasının bir ön şartıdır ve Hıristiyanlık, şehrin kurumsal mizacının gelişmesinde temel rol oynamıştır. Kentler, kendilerine özgü değer sistemleri geliştirdiler. Malikâne değerler sistemini kabul etmiyorlardı. Yeni doğan sistemin dünya görüşü malikâne sisteminin dünya görüşünden farklıydı. Kentin değerler sistemini esas alan burjuvalar, ekonomi, siyaset, bilim ve din alanlarında önemli dönüşümler gerçekleştirdiler. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Avrupa'da özellikle X. ve XV. yüzyıllar arasında etkili olan feodal

düzenin en önemli özelliklerinden biri iktidarın merkezi düzeyde örgütlenmesine izin vermemesiydi. Feodal Avrupa’da iktidar soylu sınıf mensubu lordlar arasında bölüşülmüştür (Ülgen, 2011: 338).

Manastırlar, kompleks bir yapı olduklarından endüstride de önemli bir yere sahiplerdi. Bunun en iyi örneğini Fransa’da görmekteyiz. Bir Cistercian manastırında (Fransa’da Clairvaux Manastırı) su gücünden nasıl yararlandığına ilişkin XII. yüzyılda kaleme alınmış bir raporda, makineleşmenin Avrupa ekonomisinde ne kadar önemli bir yer tutmuş olduğu anlatılmaktadır. Konunun ilginç yanı, teknolojiye bir övgü olan bu rapor bir kez değil de 742 kez yazılmış olsaydı -çünkü XII. yüzyılda Cistercian manastırlarının sayısı da o kadardı- içeriği bu manastırların her biri için de geçerli olurdu. Birbirinden binlerce mil uzaklıkta yer alan Portekiz, İsveç, İskoçya, Macaristan gibi ülkelerde neredeyse aynı plan üzerine kurulmuş manastırların hepsindeki su gücüne dayalı sistemler birbirine çok benziyordu. Söylentiye göre, kör bir Cistercian keşişi bu manastırlardan herhangi birine girecek olsa, bulunduğu yeri anında bilebilirdi. Keşişlere yönelik olarak Aziz Bernard’ın koymuş olduğu katı disiplin cezalandırılmayı göze almadan kural dışına çıkmanın mümkün olmadığı ödünsüz çalışma programı- kimi bakımlardan Henry Ford’un montaj hattında çalışanlara uyguladığı iş kurallarını anımsatır (Gimpel, 2005: 3)

Avrupa’da X. yüzyılın bitiminden bu yana değirmen tasarımcıları, o günlere değin elle, ayakla işletilen tüm endüstriyel üretim araçlarını kam mili sayesinde makineleştirme olanağına kavuşmuşlardı. Fransa’da, 987-996 yılları arasında Montreuil-sur-Mer’deki Saint-Sauveur Manastırı’na ilişkin bir belgede, bira üretiminde kullanılan ilk çarklı fabrikalardan biri anlatılmaktadır. Almanya’da Oberpfalz’ın Schmidmühlen kentinde, ta 1010 tarihinden beri su gücüyle işleyen çekiçler vardı. Kenevir bitkisinin 1040 yılında Graisivaudan’da mekanik yollarla işlendiği görülmektedir. Fransa’da işletildiğinden ilk kez söz edilen çırpıcı tezgâhı 1086 dolaylarında Normandiya’nın bir köyünde kurulmuştu. Notre-Dame de Paris’in 1138 tarihli bir toplantı belgesinde, bir deri fabrikasından söz edilmektedir. Çinlilerce bulunup, Araplarca kullanıldıktan sonra bin yıl gibi bir süre el ve ayak gücüyle üretilen kâğıt, XIII. yüzyılda Ortaçağda Avrupa’ya geçer geçmez, makineyle üretilmeye başlamıştır. Bu olay Avrupalıların teknolojiye ne denli düşkün olduklarını kanıtlamaya

yeter. Gerçekte kâğıt, dünyanın neredeyse yarısını dolaşmış ama yolu üstündeki hiçbir uygarlık onun üretimini makineleştirme çabasına girmemiştir (Gimpel, 2005: 13)

IX. yüzyılda, 845 yılı dolaylarında, Haute-Marne’da Aziz Dizier’in buyruğu altındaki Montieren-Der Manastırı’na bağlı yirmi üç bölgede, Voire Nehri üzerinde on bir adet değirmen vardı. Bunlardan üçü birbirlerinden 6 km’den daha az uzaklıkta idi. Aynı yüzyılda, günümüzde Flöre, Lipp ve Deux-Magots adlarındaki kıraathaneleriyle bilinen Saint Germain-des-Pres’nin ünlü manastırına ait topraklarda da hiç yoksa 59 değirmen vardı. Bunların çoğu küçük dereler üzerine kurulmuştu. Çarkları döndürmek için su kemerleri gerekmiyordu artık. Değirmencililiğin tek elden yönetilmesi son bulduğu için, başkaca Barbegaller de olmayacaktı (Gimpel, 2005: 9-10).

1191 yılında, Bury Saint Edmunds Manastırı yöneticisi Başrahip Samson’un papazlarından, ünlü tarihçi Brakelond’lu Jocelin, Başrahip’in, Papazlar Meclisi Başkanı Herbert’in kendi gereksinimi için bir yel değirmeni yaptırmış olduğunu duyunca nasıl da öfkelenmişini yazar. XII. yüzyılın sonlarında yaşanan bu “endüstriyel kavganın” öyküsünü Brakelond’lu Jocelin öylesine canlı bir biçimde anlatıyor ki, olduğu gibi alıyorum: Papazlar Meclisi Başkanı Herbert, Habardun Irmağı üzerine bir yel değirmeni yaptırmıştı; bunu duyan Manastır Başrahibi o denli öfkelenmişti ki, günlerce yemeden içmeden kesilmiş, ağzını bıçak açmaz olmuştu. Ertesi sabah, ayinden sonra Manastır Vekilharcı’na, marangozlarını hemen görevlendirerek o değirmeni yıktırmasını, çıkan inşaat tahtalarının da güvenli bir yerde tutulmasını buyurmuştu. Bunun üzerine Papazlar Meclisi Başkanı da kendi topraklarında bunu yapmaya hakkı olduğunu, doğanın rüzgârının kimseden esirgenemeyeceğini, kaldı ki burada yalnızca kendi tahılını öğüteceğini, bunu da komşu değirmenlere zarar verdiğini düşünenler çıkabilir kaygısıyla böyle yaptığını söyledi. Yine de öfkesi yatışmayan Başrahip, “siz benim kolumu kanadımı kırın, ben size teşekkür edeyim, öyle mi? Tanrı şahit olsun, o değirmen yerle bir edilinceye dek ağzıma lokma koymayacağım. Yaşlı başlı adamsınız; bilmeniz gerekir ki ne Kral ne de vekili Yüksek Yargıç, Manastır Başrahibi’nin onayını almadan bu kent sınırları içinde herhangi bir şeyi değiştiremez de kuramaz da. Durum bu iken neden böyle bir işe giriştiniz? Üstelik, iddia ettiğiniz gibi, benim değirmenlerime zarar vermiyor da değilsiniz; çünkü kasaba halkı tahılını canının istediği gibi öğütebilmek için sizin değirmene koşacak; benim ise, özgür yurttaşlar

oldukları için, onları cezalandırma yetkim bile olmayacak... Benim Başrahipliğimden önce yaptırılmış olmasaydı Cellarer'ın değirmeni de ayakta kalamazdı. Hadi şimdi defol git buradan. Git de daha evine varmadan değirmenin başına neler gelebileceğini duy,” diyerek huzurundan kovdu onu. Başrahip'in önünde korkudan sinen Papazlar Meclisi Başkanı, oğlu Amir Stephen'in önerisi uyarınca, Manastır işçilerinden önce davranarak kendi yaptırdığı değirmeni kendi işçilerine tez elden yıktırdı. Öyle ki, sonradan Manastır görevlileri geldiklerinde yıkacak bir şey bulamamışlardı (Gimpel, 2005: 225-226). Sonraki yüzyılda, Chantilly yakınlarında, Royaumont'da- ki Cistercian Manastırı'na bağlı keşişler, Pierre de Baclai adında birinin, Gonesse'deki kendi değirmenlerine doğrudan rakip olacak bir yel değirmeni yaptırması üzerine çok hidetlenmişlerdi. Tehditler boşa çıkınca, keşişler sorunu mahkemeye götürmüşlerdi. Lakin yargıç her iki tarafı da dinledikten sonra, Pierre de Baclai'ye ait değirmenin yıktırılmamasına karar vermişti (Gimpel, 2005: 26).

Tüm bunlarla birlikte Ortaçağın hem ruhani hem de özdeksel yaşamının hocası olan Aziz Benedictus'un demire verdiği önem, demirin bu dönemdeki değerini en iyi biçimde göstermektedir. Règle' adlı yönergesinde, bütün bir maddeyi, yirmi yedinci maddeyi keşişlerin manastırın sahip olduğu 'ferramenta' denilen manastıra ait demirden yapılmış aletlere karşı göstermek zorunda oldukları özene ayırır. Başrahip bu aletleri ancak “yaşayış biçimi ve elinin yatkınlığıyla kendisine güven veren keşişlere” emanet etmek zorundadır. Bu aletleri hor kullanmak ya da kaybetmek, yönergeye göre ciddi bir kusurdur ve ağır bir cezayı gerektirir (Goff, 1999: 158).

Hiç kuşkusuz demir kadar önemli olan malzemelerde vardı. Ağaç ve taş, Ortaçağ tekniğinin temel malzeme ikilisidir. Zaten mimarlar aynı zamanda 'carpentarii et lapidarii “dülger ve duvara”, inşaat işçileri çoğunlukla 'operariilignorum et lapidum', “ağaç ve taş işçisi” olarak nitelendirilir. Zaten taş uzun bir süre ağaca oranla bir lüks olmuştur. XI. yüzyıldan itibaren, Ortaçağ ekonomik gelişmesinin temel olgusu olan inşaatçılığın büyük atılımı genellikle ahşap yapının yerini taş yapının almasına dayanır, kiliseler, köprüler, evler buna dahildir. Ağaca göre taş, soylu malzemedir. Taştan yapılmış bir eve sahip olmak, zenginliğin ve güçlülüğün göstergesidir. -Tamı ve Kilise, şatolarında oturan senyörler taştan yapılmış evlere ilk sahip olanlardır -ama kısa bir süre sonra taştan yapılmış evlere sahip olmak zengin kent soyluların yükselişinin de simgesi

olur. Kentleşmeye ilişkin tarihsel kaynaklar, kentsel ilerlemenin ve kentlerde egemen sınıfın ortaya çıkışını anlatmaya özen gösterir. Augustus'a mal edilen ve Sueton'un anlattığı Roma'yı tuğladan bulup mermerden bırakmak sözünü XI. ve XII. yüzyılların büyük mimar başrahiplerine mal eden nice Ortaçağ tarih yazarı vardır. Fakat burada, tuğla ve mermerin yerini, ağaç ve taş alır. Ahşap bir kilise bulmak ve bu kiliseyi taştan yapılmış bırakmak, Ortaçağda ilerleme, gurur, başarı demektir. Ve Ortaçağda büyük teknik ilerlemelerden birinin, taş kubbenin yeniden keşfedilmesi ve yeni kubbe sistemlerinin bulunması olduğunu biliyoruz. Zaten, XI. yüzyılın harabe halindeki kimi büyük yapılarında ahşap çatıdan taş kubbeye daha önceden geçilip geçilmediğinin anlaşılması konusunda hep sorun çıkmaktadır, işte bu bakımdan, teknik ve sanat tarihçilerine göre, Jumieges manastırı hâlâ bir sırdır. Hatta taştan yapılmış kubbeli yapılar için bütçe, ahşap aksamalar, özellikle ahşap çatmalar önemli bir yer tutar, işte yangına karşı dayanıksızlık, buradan ileri gelmektedir. 1174'te, Cantor- bery katedralini yakıp kül eden, binanın ahşap çatmasında çıkan bir yangındır. Çatı katma sızdıktan sonra yangının aniden nasıl parladığını keşiş Gervais şöyle anlatır: 'Vae, vae, ecclesiaardet', "Eyvah, eyvah, kilise yanıyor", çatının kurşun levhaları erir. Korlaşmış kirişler kilisenin koro bölümüne düşer ve iskemleleri yakar. "Bütün ahşap kütlelerin kuvvetlendirdiği alevler 15 arış yüksekliğe kadar çıktı, ve duvarları, özellikle kilisenin direklerini yakıp kül etti." (Goff, 1999: 160).

Su değirmenleri, Ortaçağ'ın fabrikaları olarak görülüyordu. Burada konunun daha iyi anlaşılmasını istiyorsak, Ortaçağ'ın bir inanç çağı olduğunu da kabul etmemiz gerekir. Çünkü su çarkının Ortaçağ'da tüm Avrupa'da yaygınlık kazanmasında Hıristiyan öğretilerinin ve kurumlarının etkisi çok fazlaydı. M. S. VI. yüzyılda ilk manastırların yönetim biçimini belirleyen Benediktin kilisesinin kurallarına göre, dini yerler papazların rahatsız edilmeksizin çalışabilmeleri ve dua edebilmeleri için ayrılmış mekânlardı. Bedensel işin önemini ve değerini vurgulayan Hıristiyan inancı, Eskiçağ'da yaygın olmayan bir inanıştı ve manastır hayatına temel oluşturuyordu. Durum ve koşullar göz önüne alındığında, su değirmenlerinin tatmin edici bir hizmet vermiş olmasının oldukça normal olduğu görülecektir. (Basalla, 2004: 199)

Su değirmenlerine karşı büyük bir hoşnutsuzluk bulunmaktaydı. Saint Albans Manastırı'na ait topraklarda yürürlüğe konan, değirmen-fabrika işletmeciliği yasasına

ilişkin destansı bir öyküde yansımasını bulur. Toprakları üzerinde kurulu tüm değirmen-fabrikaların onarımına 100 paundun üzerinde harcama yapmış olan Başrahip John'un (1235-60) ardılları, buyrukları altındaki köylülerin tahıllarını, kumaşlarını beyliğe ait fabrikalara getirmeleri beklentisi içindeydiler. Ancak kiracılar, bu dayatmaları kabule yanaşmayarak kumaşlarını kendi evlerinde, tek kuruş harcamadan çırpınışlardı. Ancak 1274 yılında John'un ardıllarından Başrahip Roger'in, kumaşlara el koymak amacıyla kimi evlerde arama yaptırması üzerine bunalım doruğa tırmandı. Kiracılar direnişe geçerek kavga çıkardılar. Kraliçe Eleanor, Saint Albans'a geldiğinde, kent halkı kadınları aracılığıyla dilekte bulundular; "çünkü kadınların öfkesi kolay kolay yatışmaz". Kent halkı sorunu Krallık Mahkemesi'ne de götürmüştü ama boşuna bir çabaydı bu. Sonunda kiracılar evde kumaş çırpmayı bırakmak, bu gibi işlerini manastıra ait fabrikalarda yapmak zorunda kaldılar (Gimpel, 2005: 13-14). Çünkü Ortaçağ Avrupası'nda manastırlar ekonomik ve siyasi yönden çok güçlüydüler.

Böylece, Cistercianların Ortaçağda büyük bir ekonomik güç oluşturduklarına bir kez daha tanık oluyoruz. Tarikat, aslında, Aziz Benedictus'un (480-547) özgün ilkeleri doğrultusunda bir yaşam sürdürme çabası içinde, birkaç arkadaşıyla birlikte 1098 yılında Burgonya Ormanları'ndaki Cîteaux Manastırı'na çekilen Molesmes Manastırı Başrahibi Robert tarafından kurulmuştur. Bu hareket gerçek anlamda, ancak Aziz Bernard'ın 1112 yılında manastıra gelmesiyle yaygınlık kazanmışsa da, çok geçmeden, tartışmalı bir duruma düştü. Bu tartışmalar hareketi yönlendiren, toplumda da çok sayıda yandaş toplayan düşüncelere değil, bunların doğuracağı ekonomik sonuçlara yönelikti. Cistercianlar, bir yandan maddeye, ticarete dönük şehir yaşamından kaçıp kurtulmak amacıyla içten duygularla "insanlardan uzak" yörelere sığınırken, öte yandan, dış dünyadan bağımsızlaşma çabasıyla, oldukça merkezîyetçi bir yönetim ve çağdaş teknolojik uzmanlığa dayalı çok büyük bir ekonomik kuruluşlar topluluğu yaratmışlardı (Gimpel, 2005: 46).

Paris şehrinde endüstriyel hayatın etkisi her alanda hissedilmektedir. Daha açık bir deyişle tarım, mekanik, dokuma, madencilik vb. pek çok alanla ilgili bir şeyler bulmak mümkündür Paris'te. Bunların başında da tarım sektörü gelmektedir. Ancak nadasın kesin alanını bulmak çok zordur. Fakat Saint-Bernard manastırına ait malikânelerin envanteri, tarlaların üç eşit parçaya bölündüklerini, birine kış buğdayı,

diğerine ilkbahar buğdayı ekilirken, üçüncüsünün de dinlenmeye bırakıldığını büyük bir açıklıkla ortaya koymaktadır. Bu usulün, angaryaların birinin kış, diğerinin de ilkbahar olduğu ve iki mevsimin işlevinde dengelendiği Paris havzasındaki birçok malikânedede de uygulanmış olması mümkündür. Fakat başka yerlerde ekilen tahıl ve hasat hesaplarında iki mevsim tahılı arasında açıkça bir dengesizlik fark edilmektedir. İlkbahar buğdayı nadiren üste çıkabilmekte, olağan olarak üretimin çok marjinal bir kesimini meydana getirebilmektedir. Bu durumda ilkbahar ekiminin, daha önce kış ekimi yapılmış alanın ancak bir kesiminin üzerinde yapıldığı ve geri kalan kısmının da dinlenmeye terk edildiği kabul edilmelidir; buna bağlı olarak nadas, ekim alanlarının üçte birinden fazlasını kaplamaktadır. Bu çağın çiftçilerinin çoğunun, toprağa uzun dinlenme süreleri bırakma zorunluluğunu hissetmiş olduklarını düşünmek doğrudur. Açlık, onları pençesinde tutmaktaydı, ama onlar yine de ekilebilir alanın önemli bir bölümünü nadasa bırakıyorlardı. Bunun yanı sıra XI-XIV. yüzyıllarda Paris'te 500 kadar kale, köy ve mezralar kurulmuştur. Bu da Paris'te yukarıda bahsetmiş olduğumuz tarım alanı elde etmenin yollarından birini oluşturmaktadır (Bakır-Ülgen, 2010: 25-26).

Avrupa'daki en modern fabrikaları bunlar işletiyordu. Bir Cistercian Manastırı'ndaki su gücü kullanımına ilişkin olarak birinci bölümde ayrıntılı biçimde alıntılanan rapor, bu dinsel düzenin eriştiği teknolojik yetkinliğin çok açık bir kanıtıdır. Daha sonraki bir bölümde, metal teknolojisinin tüm Avrupa'ya yayılmasında bunların ne denli önemli katkıları bulunduğunu göreceğiz. Tarım alanındaysa, İngiliz manastırlarının, ekonomilerini dış pazarlara nasıl yönlendirmiş olduklarını az önce zaten görmüştük. Avrupa'nın her yerinde Cistercianlar, manastırlarının çevresinde dizi dizi örnek çiftlikler kurmuşlardır. Bunlar açma, kurutma, ya da sulama gibi yöntemlerle, ormanlardan ve açık alanlardan yüz binlerce dönüm toprağı tarıma kazandırmakta öncülük etmişlerdir. Sözcüğü, LesDunes Manastırı için, Flandre sahillerindeki kumsal ve bataklık yerlerin yüz bin dönümün üzerinde bir kısmı, keşiş adaylarınca verimli tarlalara dönüştürülmüştü. Öte yandan, Milano yakınlarındaki Chiaravalle Manastırı da, tarlalarına su getirmek için yapımı 1138 yılında tamamlanan bir kanal açtırmıştı (Gimpel, 2005: 46-47).

Tarımsal sulama, Milano'da 1179 tarihinde uygulandı; Provence'ta, Rochefortdu Gard yakınında, keşişler bütün bir gölü kurutarak üzüm bağı haline getirdiler. Bütün bu

uygulamaları daha iyi atların yetiştirilmesi, daha iyi koşum takımlarının icadı, demir nalların kullanımı, su ve rüzgâr değirmenlerinin yaygınlaşması izledi. Bu iyileştirmeler yeni kent topluluklarını eskisine oranla daha büyük enerji kaynaklarıyla donattı ve bunlardan nispeten yoksun kırsal alan karşısında onlara ekonomik üstünlük sağladı. Daha da ilerleyen mekanik icatlar madencilikte ve metalürjide dönüşüm yaratmakla ve camcılığı en önemli sanatlardan biri haline getirmekle kalmadı, benzer şekilde, köle emeğine ihtiyacı ortadan kaldırdı ve köle ekonomisinin açlık tehdidi altında ortaya çıkarabileceğinden daha büyük bir enerji ve mal fazlası sağladı. Bu çabanın yükselen dalgasında, Romanesk dönemde bata çıka ilerleyen ticaret yeniden yüzmeye ve yelken açmaya başladı (Mumford, 2000: 322-323).

İber Yarımadası Hıristiyanlarının Bizanslılara göre kâğıdı çok daha kolay kabul etmeleri, Emevi halifeliği döneminde maddi ve teknik kültürün paylaşımından kaynaklanmaktadır. İspanyol Hıristiyanları, kağıtla 1000 yılından önce, Müslümanların kağıdı kullanmaya başlamasıyla tanıştılar ve 1000 yılından sonra Hıristiyanlar yarımadaının daha büyük kesimlerini ele geçirdikçe kağıt kullanımları da arttı. Fransa'nın Cluny kentindeki Benediktin manastırının baş rahibi muhterem Peter'in 1141'de Santiago de Compostela'ya yaptığı hac ziyaretinden sonraki yorumları, İspanya'da kağıt kullanımının XII. yüzyıldaki yaygınlığını göstermektedir. Peter, İspanya'daki Cluny tarikatı manastırlarında papazların kağıt kullandıklarını gözledikten sonra, kağıttan hoşlanmadığını abartılı bir dille şöyle belirtmektedir: “Yahudiler'in dediğine göre, “Tanrı cennette Tevrat okur”. Ama bu nasıl bir kitaptır? Görünüşte, bizim her gün okuduğumuz, koçların, tekelerin ve danaların derisinden (yani parşömenden) ya da Doğu'nun bataklıklarından toplanan sazların kabuklarından (papirüs) yapılmış kitaplara benzer bu. Ancak bu kağıtlar, eski paçavralardan, hatta belki daha pis maddelerden yapılmıştır; üzerlerine de kuşların tüyleri ya da bataklık kamışları kullanılarak pis bir mürekkeple yazılır (Ülgen, 2011: 423).

Manastırlar, kompleks yapılar olduğundan kendilerine ait ekonomileri vardır. Aynı zamanda ekonomiye de katkıları bulunmaktadır. “Çok Eski Örfler'in” yazıcısı, “domaine” üretiminin olağan durumda bu çok büyük ihtiyaçların çoğunu karşılayabileceğini düşünmektedir. Dünyevi alandaki en büyük görev kilercibaşı tarafından yapılanıdır, bu kişi ambarcı, şarap muhafızı ve yemekhane sorumlusunun

yardımlarıyla sönyörlüğün ürünlerini toplamakta ve bunları yemekhaneler ile ahırlar arasında paylaşmaktadır. Manastır aslında çok büyük ve iyi yönetilen bir toprak varlığına sahiptir. Manastırın kurulmasından ve özellikle de X. yüzyılın sonundan itibaren sayılamayacak kadar çok sadaka ile gelişerek oluşan bu toprak yarlığı, binaların merkez olduğu 5-6 fersah yarıçapındaki bir alan içinde yer alan çok sayıda toprağı kapsamaktadır. Aslında bunların çoğunun, çok düşük yükümlülükleri olan serf tarlaları olduğu doğrudur; ama bu toprakların doğrudan İşleneni de çoktur ve bu rezerv alan sürekli olarak artmaktadır. Topraklar on sekiz özerk senyörlük halinde bölünmüştür (bunlara dekanlık denilmektedir) ve bu daha iyi bir yönetime olanak vermektedir. Her dekanlık oraya uzun zamandan beri yerleşmiş, çoğu zaman da oralı olan ve bölgenin tarımsal uygulamalarını bilen son derece dürüst bir rahip tarafından yönetilmektedir, zaten bu dekan da başrahip tarafından sıkı bir gözetim altında tutulmaktadır; başrahip toprağın gelirlerini denetlemek ve bağılılıkları hakkında karar vermek üzere her kış buralara gelmektedir (Duby, 1990: 19).

Avrupa’da entellektüel bakımdan yeniden canlanma doğrultusunda görülen ilk genel hareket, kendisi okuma-yazma bilmemesine karşın IX. yüzyılda ilk saray okullarını kuran Büyük Charles’ın hareketiydi. Ne var ki Vikinglerin, Macarların ve Sarokenlerin istilaları karşısında tutunamadı. Burgundry’ye bağlı Clunye X. yüzyılda başlayan manastır reformlarıyla birlikte Kilise, kralından serfine kadar tüm Hıristiyanların yaşamlarını ve düşüncelerini denetim altında tutabilecek bir örgütlenmeyi ciddi olarak kurmaya girişti. Bu örgütün kendisi de feodaldi; üstelik iki misli. Söz konusu olan, hepsi de feodal toprak sahipleri durumundaki seküler din adamlarının; Papanın, piskoposların ve papazların oluşturduğu hiyerarşi değildi yalnızca. Bunun yanı sıra manastır rahipleri ile keşişler de kendi bölgelerinde, kendi hesaplarına toprak işletiyor ve feodal yayılmanın öncülüğünü yapıyorlardı (Bernal, 2009: 286).

1080’lerde rahip Ulric tarafından kaleme alınan “*Çok Eski Örfler*”, manastırın maddi hayatını XI. yüzyılın büyük bölümü esnasında düzenlemiş olan ve kaleme alındıkları sırada da, uzun bir kullanımın güvencesiyle en emniyetlileri olarak kabul edilen geleneksel uygulamaları tasvir etmektedir. Bu belge Öncelikle cemaatin ihtiyaçlarının neler olduğunu göstermektedir. Her şeyden önce, lükse yakın bir konfor içinde, senyörmüş gibi yaşamaya alışmış-örneğin geniş etekli, sırtı iki katlı ve başlıklı

elbiseleri, en iyi yünlüden olmakla birlikte, her yıl yenilenmektedir- Üç yüz kadar rahibin çeşitli ihtiyaçlarını sağlamak gerekmektedir. Kasabaya yerleşmiş aile üyelerini manastırın sırtından besleme işini de ayarlamış olan çok sayıda hizmetkârı da, hemen hemen efendilerinininkine eşit bir bolluk içinde doyurmak gerekir. On sekiz yatılı fakir konuk ile, sayıları neredeyse biraderler kadar çok olan geçerken uğrayanlar da, aynı şekilde gündelik nafakalarını almaktadırlar; ahırlar kilise uluları ile soylu hacıların atlarıyla doludur; nihayet, manastır büyük sadaka dağıtımları yapmaktadır: Büyük Oruç arifesinde 250 tane tuzlanmış domuz, 16.000 muhtaç arasında paylaştırılmaktadır. Kısacası, yüzlerce insan manastırın sırtından, hem de çok bolcasına yaşamaktadır. Bunların yalnızca ekmek ihtiyaçları için her yıl 2.000 “setier” veya daha somut bir resim vermek gerekirse, 2.000 eşek yükü tahıl gerekmektedir ve çoğu zaman da bu tahıl uzaktan gelmektedir; çünkü zorunlu olarak durağan olana manastır cemaati, nafakasını kendine getirtmek zorundadır (Duby, 1990: 18-19).

Acil durumlarda ise, manastırın kuruluşundan beri değerli maden halinde hazinede biriktirilen artıklardan da nakit sağlanabilir. Gerçeği söylemek gerekirse, rahipler 1080’den önce tamamen olağandışı durumlar hariç, bu kaynağa başvurmamışlardır. Olağan zamanlarda senyörlük geliri olarak gelen 300 “livre”in idame masraflarına yettiği düşünülebilir ve Cluny, Tournus, Macon veya Lyon’da basılan ve köylülerin elinden çıkan bozuk paraların manastırın cari harcama fonu, olağan maliyesi olarak yeterli olduğu kabul edilebilir. Bunu sağlayabilmek için hasatlarının birazını satmak zorunda olan manastır bağımlılarından toplanan bu 72.000 “denier” kadar paranın bir kısmı yünlü kumaş veya baharat satıcısı olup, mallarını yemekhaneciyedevrevi olarak sunan gezgin tüccarlar tarafından elde edilmektedir, geri kalanı ise, bunları yollarda harcayan hacılara ve civarda yaşayıp da, manastıra domuz, balık, buğday veya şarap satan küçük tarımcılara gitmektedir (Duby, 1990: 21).

Korunaklı bir yerde sürekli bir pazarın bulunması feodal lordun veya toprak sahibi manastırın lehine çalışıyordu. Benzer şekilde, ticaretin XI. yüzyıldaki o büyük canlanışından önce, II. Otto döneminde (973-983) Karntern’de manastır kurmakta olan dul Imma’ya bir pazaryeri ve bir darphane kurmasına ve buralardan vergi almasına yönelik bir izin verildiğini görüyoruz. Hegel’in belirttiğine göre, Otto’nun döneminde

pazar haklarının çoğu dünyevi lordlara değil, dinsel mülk sahiplerine verilmekteydi (Mumford, 2000: 317-318).

Piskoposun veya manastır başrahibinin koruması altında haftada bir ve zaman zaman haftada iki kez kurulan pazar, yerel hayatın bir aygıtıydı, uluslararası ticaretin değil. 833 gibi erken bir tarihte, uzak mesafeli ticaretin durgunluk yaşadığı bir dönemde, “sofu” lakaplı I. Ludwig’in Almanya’da, zaten kurulu bir pazar için bir darphane kurmak üzere bir manastıra izin vermesi hiç de şaşırtıcı değildir (Mumford, 2000. 318).

Ticaret, bu canlanmanın bir belirtisi ise, Normandiya, Flandre, Akitanya ve Brandenburg’un siyasal birliği de ikinci belirtisi; Cistercianlar (kuruluşu 1098) gibi manastır tarikatlarının arazi ıslahı ve ormanlardan arsa açma çalışmaları üçüncü belirtisiydi. Avrupa’yı “Kiliselerin Beyaz Cübbesi”yle saran devasa bina inşası programı ise -binalar ticari eşya değildir- dördüncü belirtisi sayılmalı. Pazarın kentlerin kurucusu olarak rolü üzerinde fazlaca durulması kısmen tarihçilerin bugünün güdü ve saiklerini geçmiş durumlara da uygulamalarından kaynaklanır (Mumford, 2000: 318-319).

Bertrand Gille’in belirttiği gibi, burada da yine manastırın katkısı çok önemliydi. Keşişler, okumaya, tefekküre ve duaya daha fazla zaman ayırmak adına gereksiz işten kurtulmak istedikleri için mekanik enerji kaynaklarını hayata sokmak ve emekten tasarruf etmeyi sağlayan aygıtlar icat etmek konusunda öncülük ettiler. Cistercian tarikatının kuralları, manastırların nehir kenarlarında kurulmasını ve su gücünden yararlanılmasını öğütüyordu. Bu manastırların ne kadar titiz çalıştıkları, Aziz Bernard döneminde Migne’deki Clairvaux Manastırı’yla ilgili bir tasvirde görülebilir. “Nehir manastırın içine, akışını durduran kuyunun izin verdiği girer. Önce un değirmenine akar, orada tanelerin tekerleklerin ağırlığı altında öğütülmesinde ve unla kepeği birbirinden ayıran ince eleğin sallanmasında iş görür. Oradan diğer binaya geçer ve bağların veriminin şarap yapımcısını memnun etmediği zamanlarda keşişlerin içtiği biranın yapımı için ısıtılmak üzere kazanın içini doldurur. Fakat nehrin işi henüz bitmemiştir, zira oradan da un değirmenini takip eden çırpıcı dibegine gider. Değirmende kardeşlerin yiyeceğini hazırlamıştır, şimdiki göreviyse onların giyeceğini

hazırlamaktır... Böylece çırpıcı dibeğinin... ağır çekiç ve tokmaklarının birini kaldırır, diğerini indirir... Sonra nehir, keşişlerin pabuçları için gerekli olan en önemli malzemenin yapımı için tabakhaneye girer; sonra birçok kola ayrılır, çeşitli bölümlerden geçer, geçtiği her yerde hangi iş için elinden ne geliyorsa yapar, yemek pişirir, bir şeyleri döndürür, ezer, sular, yıkar, öğütür... Sonunda, binlerce teşekkür kazanmış ve ardında yapılmadık hiçbir iş bırakmamış halde çöpleri de alır, her şeyi tertemiz bırakarak çeker gider”. Bu mekanik donanım manastırların yabancısı olmadığı bir şeydi; fakat ortaçağ kentinde bu örnektekinden daha az kapsamlı olanını kurmak bile çok zaman ve paraya mal oluyordu. Manastırın XI. yüzyılda yapmaktan kıvanç duyduğu şeyi kent ancak XIII. ve XIV. yüzyıllarda yapacaktı (Mumford, 2000: 323).

Flandre’da XIV. yüzyılda kitlesel üretim ve dokuma tezgâhlarını büyük hangarlarda toplama uygulaması aslında bilinmekteydi; dokumacılık, camcılık ve demircilik gibi işler de daha iyi yalıtılmış atölyelere ihtiyaç duyuyordu; bazen de bu atölyelerin, boyama, eğirme ve kurutma odası gibi ilgili başka atölyelerle çevrili olması gerekebiliyordu. İlk kez bu sanayilerde ev hayatıyla iş hayatı, gerek mekânsal olarak, gerekse işlevsel olarak birbirinden ayrıldı. Fakat önceleri aile modeli sanayiye egemenliği altına almıştı, tıpkı Benedikten manastırının örgütlenmesini egemenliği altına aldığı gibi. Bu rejimin bazı özellikleri bütün tarihi Avrupa kentlerinde kalıntı olarak varlığını uzun süre sürdürdü. Londralı kumaşçıların, kadınlarla erkek işçilerin geceleri farklı yatakhanelerde kaldığı “işyerinde yaşama” âdeti, Ortaçağdan kalan tipik bir özelliktir (Mumford, 2000: 351).

Georges Duby, keşişlerin toprakların tarıma açılmasında çok silik bir rolü olduğunu belirtmiştir. Çünkü eski hükümlere bağlı Benediktenler olan Cluny’liler, senyörlük türünde, yani aylak bir yaşam sürüyorlardı. Yeni tarikatlar ise, XII. yüzyılda, önceden, en azından kısmen düzenlenmiş orman aralarındaki düzlüklere yerleşmiş, özellikle hayvancılıkla uğraşmışlar ve bu nedenle, tarla açma işiyle görece daha az ilgilenmişlerdir. Sonuçta “yeni kurulan manastırlar aslında, kendi çölleri koruma ve köylüleri belirli bir mesafede tutma kaygısıyla, ormanların yok olmasına neden olabilecek toprak açma girişimlerine karşı, kimi ormanlık alanların korunmasına katkıda bulunmuşlardır (Goff, 1999: 62).

Eskiçağda bilinen cam, ancak XIII. yüzyılda bir sanayi dalı olarak özellikle Venedik'te ortaya çıkar ve İtalya'da ancak XVI. yüzyılda bir sınai üretim biçimini alır, tıpkı kağıdın matbaacılıkla birlikte yaygınlaşması gibi. Ortaçağda cam, esas itibarıyla vitray demektir, XII. yüzyıl başlarında Theophile'in yazdığı kitap Hıristiyanlık dünyasında camın yaptığı atılımı anlatmaktadır. Zaten Theophile'in *Bu De diversisartibus*' adlı "Ortaçağın ilk teknik kitabı", Ortaçağ tekniğinin sınırlarını da ortaya koymaktadır. Bu teknik öncelikle esas itibarıyla Tanrı'nın hizmetindedir. Theophile'in betimlediği yöntemler manastır atölyelerinde kullanılan yöntemlerdir, özellikle kilise inşaatına ve süslemelerine yöneliktir. Birinci kitap, renklerin hazırlanmasına, yani kitap süslemesi ve duvar resmine, ikincisi vitraya, üçüncüsü metal işlemeciliğine ve özellikle kuyumculuğa ayrılmıştır. Sonra bu teknik, tıpkı giysilerin önemli bölümünün evlerde, lüks kumaşların atölyelerde üretildiği tekstil sanayinde olduğu gibi, lüks ürünler üreten bir tekniktir (Goff, 1999: 169).

Ayrıca "Ortaçağ buluşları"nın en parlak ve en devrimsel iki tanesi Antikçağdan kalmaydı, ama bize göre, bunların doğum tarihi icad edildiği değil, yaygınlaştığı tarih olan Ortaçağdır, M.Ö. II. yüzyıldan itibaren İldirya'da, M.Ö. I. yüzyıldan itibaren Anadolu'da su değirmeninin kullanıldığı görülür ve de su değirmeni Roma dünyasında vardır: Vitruve'un yaptığı betimleme, Romalıların, yatay ilkel çarkların yerine, çarkların yatay eksenini değirmen taşının dikey eksenine bir dişli sistemle bağlayan dikey çarklar koyarak ilk su değirmenlerine önemli bir yenilik getirdiklerini göstermektedir. Ama, kölelerin ya da hayvanların çevirdiği el değirmeni hâlâ kullanılmaktadır. IX. yüzyılda, değirmen çoktan Batı'da yaygınlaşmıştır: Zengin Saint-Germain-Des-Pres manastır kaynaklarında elli dokuz değirmenden söz edilir, ve yine X. yüzyılda, 'Annales de Saint-Bertin', Saint-Omer yakınlarında başrahabin "çağımız için harika bir gösteri" diyerek bir su değirmeni yaptırdığını anlatır. Su değirmeninin atılımı XI. ve XIV. yüzyıllar arasında yer alır. Rouen'nin bir mahallesinde, X. yüzyılda iki su değirmeni varken bunlara XII. yüzyılda beş, XIII. yüzyılda on ve yine XIV. yüzyılda on dört yeni değirmen daha eklenir (Goff, 1999: 151).

Manastırların ekonomiye olan katkılarına bakılacak olunursa manastırlarda manastır atölyesi denen yerlerde vardı. Buralar, manastırın pek çok atölyesinden geçen Aube ırmağının bir kolu, verdiği hizmetlerden dolayı, her yerde kutsanmaktadır. Aube

buraya büyük bir uğraş sonucu çıkar, suyunun tümünü buraya ulaştıramasa da, eli boş durmaz. Doğal olmayıp keşişler tarafından kazılarak yapılmış yapay bir dere yatağının kıvrımları vadiyi ortadan ikiye ayırmaktadır. Bu yolla Aube, sanki din adamlarını selamlamak ve suyunun tümünü getiremediğinden dolayı özür dilemek ister gibi, suyunun yarısını manastıra ulaştırır. Çünkü kendisini içinde barındırabilecek yeterince geniş bir yatak bulamamıştır. Kimi kez ırmak taşıp fazla suyunu normal sınırlarının dışına attığında, karşısına dibinden akıp gitmek zorunda kaldığı bir duvar çıkar ve sularını geri püskürtür. O zaman, o da kendi yatağına geri döner ve eski yatağındaki su, taşan suyu kucak açarak karşılar. Bununla birlikte, manastıra ancak kapıcı görevini gören duvarın izin verdiği ölçüde girebildiğinden ırmak öncelikle gözü pek bir biçimde pek çok iş göreceği değirmene yönelir, gerek değirmen taşının ağırlığı altında buğdayı ezmek ve gerekse unu kepeğinden ayıran ince eleği sallamak için pek çok hareket yapar. İşte ırmak yandaki binaya geçti bile. Eğer kazara bağ, bağcının verdiği emeğe verimsizlikle karşılık vermişse ya da salkımda kan olmadığından bu eksikliği başağın kızıyla gidermek gerekmişse, ırmak keşişlere içecek hazırlanması için kazanı doldurur ve kendini pişirecek olan ateşe bırakır. Ama ırmak bu kadarıyla da yetinmez, değirmenin yanında kurulu tokaçlama makineleri onu yanlarına çağırır. Değirmende keşişlerin yiyeceklerini hazırlamıştı, o halde şimdi de onların giysileriyle ilgilenmesini istemek yerinde olacaktır. Karşı çıkmaz ve kendisinden istenen hiçbir şeyi geri çevirmez. Şu ağır dibek tokmaklarını, isterseniz şu çomakları, ya da daha doğrusu, şu ağaçtan yapılmış ayakları (çünkü bu ad, tokaçların oynak işini daha doğru ifade ediyor) dönüşümlü olarak bir kaldırır bir indirir, makineleri büyük bir yükten kurtarır. Ey Tanrım! Zavallı kulların büyük bir üzüntüyle kendilerini mahvetmesin diye, onlara ne teselliler veriyorsun! Tövbe eden çocuklarının acılarını ne kadar hafifletiyor, onları güçlerini aşan işlerden nasıl da kurtarıyorsun! Kendisine hem giysilerimizi, hem yiyeceklerimizi borçlu olduğumuz böylesine hayırsever bu ırmağın en ufak bir katkımız olmadan bizim için yaptığı bu işlerde nice beygir yorgun düşer, nice insanın yorgunluktan kolları kopardı! O ise kendi çabalarını bizimkilerle birleştirerek günün ağır sıcaklığına katlandıktan sonra, emeğinin karşılığında bir tek ödül bekler: kendisinden istenen her şeyi titizlikle yerine getirdikten sonra serbestçe başını alıp gitme iznidir bu. Var gücüyle döndürdüğü bunca hızlı çarkın arasından köpürerek çıkar, sanki kendisi de öğütülmüş ve yumuşamıştır. Oradan çıktıktan sonra, keşişlerin

ayakkabıları için gerekli malzemeleri hazırlamak üzere sarf ettiği çaba kadar özen de göstererek tabakhaneye girer. Sonra bir sürü küçük kollara ayrılır, pişirmek, elemek, çevirmek, ezmek, sulamak, yıkamak ya da öğütmek v.b. hangi nedenle olursa olsun, kendisine gereksinim duyanları büyük bir çabayla arayarak, yardımını sunarak, asla hiç kimseyi geri çevirmeksizin değişik yerlere uğrayarak hayırsever ziyaretini tamamlar...” (Goff, 1999: 171-173).

Daha sonra göreceğimiz diğer etmenlerin Ortaçağ toprağının düşük verimliliğine neden olduğunu ekleyelim. Bu örneğin, hem ekonomik gerçekliğin sonucu ve hem de bir zihniyet belirtisi olarak, Ortaçağ malikânelerinin kendine yeterliliğe geçiş eğilimidir. Dışarıya başvurmak, gereksinim duyulan her şeyi üretmemek, sadece bir zayıflık değil, aynı zamanda bir onursuzluktur. Manastır mülkiyeti Örneğinde dışarıyla her türlü ilişkiden kaçınmak, manevi temizliğin koşulu olarak ekonomik soyutlanma doğrudan, manevi yalnızlık ülküsünden ileri gelir (Goff, 1999: 162-163).

Tarikatlar arasında ekonomi ile ilgilenen en ünlü tarikat, Cisterciyenler (Sistersiyenler)dir. Sistersiyenler, değirmenlerle donandıklarında Aziz Bernard bu değirmenleri yıktırma emri vermekle tehdit eder, zira buraları birer ilişki, toplantı, daha kötüsü fuhuş merkezi haline gelir. Fakat bu ahlaksal önyargının özdeksel temelleri vardır. Ulaşımın pahalı olduğu ve sonunun ne olacağı belli olmayan değiş tokuşun koşulu olan para ekonomisinin az geliştiği bir dünyada, gereksinim duyulan her şeyi üretmek iyi bir ekonomik hesaptır. Sonuç olarak kırsal Ortaçağ ekonomisinde çok yönlü ekim hüküm sürer; bu da şu demektir: üretimin coğrafya, toprak ve iklime ilişkin üretim koşulları olabildiğince bozular. Bağcılık, örneğin, bugünkü tarım sınırının çok kuzeyinde, en elverişsiz iklimlerde yapılır, İngiltere’de görülür, Paris bölgesi büyük bir bağlığa sahiptir, Ortaçağda Laon, “şarabın başkenti” olarak nitelendirilebilmiştir. Kötü topraklar tarıma açılır, elverişsiz topraklarda rastgele tahıl üretimi yaptırılır (Goff, 1999: 163).

Üstelik verimin değişkenliği önemli boyuttadır. Bu özellikle tarımda elde edilen ürünlerde kendini göstermektedir. Bu durum, her bölge için geçerlidir. Dağlık bölgede oran Karolenj döneminden biraz farklıdır: l’e 2; Provence’da l’e 3 ya da 4’e yükselir; kimi balçıklı ovalarda, örneğin Artois’da bu oran l’e 10’nun üstüne, 18’e kadar

çıkabilir, yani düşük verimli toprakların bugünkü verim oranına yaklaşıp. Bu oranların yıldan yıla önemli değişiklikler gösterdiği doğrudur ve oldukça ciddi bir sorundur. Artois bölgesinde, Roquetoire’da 1319’da l’e 7.5 veren buğday, 1321’de l’e 11.6 verir. Öte yandan, aynı arazide verim üründen ürüne çok farklılık gösterir. Ramsey manastırının bir konağında arpanın verim oranı 6 ila 11 arasında değişirken, yulafın oranı ancak ekilen tohumdan biraz fazladır (Goff, 1999: 163).

Eğer enerji kaynakları alanında, değirmenlerin -özellikle su değirmeni ve tokaçlama, kenevir, meşe kabuğu, arpa öğütme ve bileme işlerinde kullanılan değirmenler gibi, su enerjisinin değişik uygulamalarının- yaygınlaşmasıyla önemli bir gelişme kaydedilmişse, burada şunu belirtmek gerekir ki bu aletlerin ortaya çıkma ve yayılma zamanı bizi yanıltmamalıdır. Örneğin, XIII. yüzyılda tokaçlama değirmeninin Fransa’da gerilediği, İngiltere’de ancak XIII. yüzyılın sonunda gerçek bir atılım yaptığı görülür, bu değirmen gerçek bir “sanayi devrimi” aygıtı olarak nitelendirilir; İtalya’da her yerde aynı hızla yayılmaz. XIII ve XIV. yüzyıllarda Floransa, kumaşlarını tokaçlanmak üzere Prato’ya gönderir; Almanya’da tokaçlama değirmeninin adından Spire’de, ancak 1223 yılında söz edilir ve bu XIII. yüzyılda istisnai olarak sadece burada görülür. Sınai gelişme için en önemli değirmenler ancak sözünü ettiğimiz dönemin sonunda ortaya çıkar: XIII. yüzyıldan önce demir değirmeni nadir bulunur. 1104’te Katalonya da, Cardadeu’de yapıldığı sanılan değirmen ile ilgili bilgiler kesin olmamakla birlikte XII. yüzyılın ikinci yarısında, Katalan demirhanelerinin yaptığı atılım belki de bu değirmenin yaygınlaşmasına bağlıdır, bu değirmenler ile ilgili ilk kesin bilgilere İsveç’te Soroe Manastırında 1197’de rastlanmıştır, İspanya’da Jativa’da, 1238’den itibaren kabul gören kağıt değirmeni İtalya’da (Fabriano, 1268) ancak XIII. yüzyılda yaygınlaşmaya başlar, Fransızların ilk kağıt değirmeni 1338 (Troyes), Almanlarınki 1390 (Nuremberg) tarihlidir. Su hızarı, Villard de Honnecourt 1240’a doğru albümünde resmini çizdiğinde henüz merak konusudur. Su değirmeni özellikle taneleri öğütmekte kullanılır. Daha XI. yüzyılın sonunda, 1086’da, “Domesday Book”²² İngiltere için 5624 adet su değirmeninin dökümünü yapar (Goff, 1999: 163).

²² Normandia Düğü Guillaume’un 1066 yılında İngiltereyi ele geçirdikten sonra yaptırdığı köy sayımı ve dökümlerinin yer aldığı iki bütük defterin adıdır. Ayrıntılı Bilgi için Bkz Pınar Ülgen, **Ortaçağ Avrupasında Kölelik Toplum ve Hukuk**. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2013 .s.147

Gerekli olanı aşan her tür ekonomik hesap ciddi bir biçimde cezalandırılır. Kuşkusuz toprak ağaları ve özellikle ve öncelikle kiliseye bağlı senyörler ve bilhassa çok iyi yetişmiş bir personeli olan büyük manastırlar topraklarının ne tür bir üretime elverişli olduğunu incelemeye, ön hesap yapmaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Daha Karolenj döneminde imparatorluk ya da Kilise fermanları, envanterleri ve duyuru panoları -bu panoların en ünlüsü, IX. yüzyıl başlarında, Saint-Germain- des-Pres başrahibi Irminon'un yaptırdığıdır- ekonomiye olan ilgiyi göstermektedir. XII. yüzyılın ortalarında Suger'in kendi manastırı Saint-Denis'nin yönetimi üzerine yazdığı kitap bu yönetimin hep kılğısal olan özelliğini yansıtırken, bu yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Kiliseye bağlı büyük senyörlüklerin yönetimini uzmanlar ele alır, örneğin en önemli İngiliz manastırlarının malikânelerinde işletme yönetiminden sorumlu avam sınıfından 'reevein' bütün hesapları dinleyicilere sunmadan önce, baş melek Mikail misali kayıt tutmak üzere gelen yazmanlara göstermesi gerekiyordu. Aslında giderek kendini daha fazla duyumsatmaya başlayan bir bunalım karşısında daha iyi hesaplayıp yöneterek en gerekli olan şeyleri üretmeyi sürdürmek ve öte yandan para ekonomisindeki gelişmelere karşı koymak söz konusuydu. Hesaba karşı güvensizlik uzun süre hükmünü sürdürür ve Giovannivillani'nin Floransa ekonomisi için yaptığı henüz kaba saba istatistikler gibi sayısal hesaplara karşı gerçek bir ilginin doğması için XIV. yüzyılı beklemek gerektiğini hepimiz biliyoruz, bu ilgi de, kesinlikle, hesaplanmış ekonomik büyüme arzusundan çok, kentleri etkisi altına almaya başlayan ve hesap yapmaya zorlayan bunalımdan doğmuştur. XIII. yüzyılın ortalarında, ünlü İtalyan derleme 'Novellino' hesaplamaya, rakama karşı olan bu anlayışı yansıtmaktadır. "Kral Davud, kendisini çobanlıktan senyörlüğe yükselten Tanrı'nın lütfüyle kral olmuş, bir gün düşünüp taşındıktan sonra kullarının sayısını öğrenme merakına kapılmış. Ve bu kendini beğenmişlik olarak kabul edilmiş ve Tanrı'nın hiç hoşuna gitmemiş, hemen meleğini göndererek kendisine şunu söyletmiş: "Davud günaha girdin. Tanrı beni sana şunu söylemem için gönderdi: Üç yıl cehennemde mi kalmak istersin, üç ay düşmanlarının elinde mi kalmak istersin, yoksa Tanrı'nın kolları arasında yargılanmak mı istersin?" Davud cevap vermiş: "Tanrı'nın kolları arasında olmak isterim, bana ne isterse onu yapsın." Peki Tanrı ne yapmış? Onu kendi günahıyla cezalandırmış. Çok büyük bir sayıyla gururlandığı için... Bir gün atıyla gezerken Davud Tanrı'nın meleğinin elinde iki tarafı keskin kılıcıyla önüne çıkanı kesip biçerek ilerlediğini

görmüş... Davud hemen atından inerek ona şunu söylemiş: “Tanrı aşkına! Masumları öldürmeyin, ben günahkârim, asıl beni öldürün!” Bunun üzerine, bu sözlerdeki iyilik yüzünden Tanrı halkı bağışlamış ve katliamı durdurmuş.” (Goff, 1999: 174-175).

Erken Ortaçağda büyük manastırların bir ölçüde “kredi kurumları” rolü oynamasını engellemese de, Hıristiyanlar arasında tüketime yönelik ödünç vermeyi yasaklayıp tefecilik rolünü Yahudilere bıraktıktan sonra, aynı dönem boyunca üretime yönelik ödünç vermeye de karşı çıkmış ve genel olarak -ekonomik büyümenin koşulu olmasa da, etkin yönü olan- her tür krediyi tefecilik olarak nitelemiştir (Goff, 1999: 175-176).

Senyörlük işletme biçimlerindeki değişkenlikler tek yönlü değildi. Kuşkusuz hizmetler -angaryalar- XII. ve XIII. yüzyıllarda hemen hemen her yerde gerileme, hatta ortadan kalkma eğilimindedir, ama genel olarak bu doğru değildir. Elbe'nin doğusunda Prusya'da, Polonya'da ve daha da ötede Rusya'da, Ortaçağın sonlarından başlayıp XIX. yüzyıla kadar sürecek olan, bir “ikinci kölelik” oluşmaya başlar. Kuşkusuz aynı XII. ve XIII. yüzyıllarda, para olarak alınan vergiler, mal olarak alınan vergilere oranla artarak, örneğin 1279'da, Buckinghamshire'de feodal rantın %76'sına ulaşır, ama George Duby Cluny'de, aksine, özellikle 1150'den sonra, manastıra bağlı senyörlüklerin vergilerinde toprak ürünlerinin oranının arttığını göstermiştir. (Goff, 1999: 177).

Son yetersizlik insanların azalmasıdır. Uzun süre Batı ekonomisi insan emeğinden yana sıkıntı çekmez. Kuşkusuz kaçan köleler efendileri tarafından etkin bir biçimde aranmakta, XII. yüzyılın yeni tarikatları -başta sistersiyenler olmak üzere- manastır hizmetinde çalışmayı, din kardeşliğini kurumlaştırarak köleliğin yarattığı eksikliği kapatmaktadır. Fakat burada söz konusu olan en ucuz işgücünü bulmaktır, aslında işgücü eksikliği söz konusu değildir. Dilencilerin sayısı ve onlara gösterilen saygı -Fransiskan ve Dominikenler dilenciliği ruhani bir değer düzeyine çıkarmışlardır- desteklenen ve onurlandırılan bir işsizliğin varlığını kanıtlamaktadır. XIII. yüzyılın ikinci yarısında, bir Guillaume de Saint-Amour, bir Jean de Meung tarafından eli ayağı sağlam dilencilere karşı ilk saldırılar görülür. Nüfusun önce yerinde sayması, sonra azalması, kölelerin serbest kalmasıyla çoktan azalmış ya da pahalalmış olan köylü işgücünün hem daha azalmasına, hem de pahalalanmasına yol açar. Pek çok senyör, insan

işgücünden tasarruf etmek için, topraklarını hayvan yetiştiriciliğine uyarlar. 1348'deki Büyük Veba²³, yirmi-otuz yıl önce başlayan nüfus ve işgücündeki azalmayı bir felakete

²³ Arap tarihçisi, 1349'da Helep'te Kara Ölüm'e tanık olan ve kendisi de bundan ölen İbn-i el-Vardi salgın hastalığın on beş yıl kadar önce muhtemelen Moğolistan'ı kastettiği "Karanlıklar Ülkesi"nde çıktığına inanmaktaydı. Eğer durum böyleyse bu, vebanın 1330'ların başında Orta Asya'yı kasıp kavurmakta olduğu anlamına gelir. Bir başka Arap yazar El-Makrizi Veba'nın Tebriz'den altı aylık mesafedeki bir yeri vurduğunu anlatmıştır; yine bu Moğolistan ya da Kuzey Çin demek olabilir. Sean Martin, **Ortaçağda Kara Ölüm Veba**, (Çev: Cumhuriyet Atay), Kalkedon yay., İstanbul 2011. s. 19. 1347 Ekim ayı başlarında on iki Ceneviz kalyonu Sicilya'daki Messina Limanı'na girdi. Andrew Nikiforuk, **Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi**, (Çev: Selahattin Erkanlı), İletişim yay., İstanbul 2000, s. 71. Eski İpek Yolu boyunca Kırım'dan Karadeniz'i geçerek Avrupa'ya Doğu'dan ipek ve baharat getiren karlı ticaret rotası üzerindeki ana durak noktalarından birisiydi. Oysa bu defasında Cenova'nın Karadeniz'in kuzey kıyısında elinde tuttuğu Tana ve Kaffa ticaret istasyonlarından gelmiş olan gemilerden hiç ipek ya da baharat boşaltılmayacaktı. Liman yetkilileri on iki kalyonun bordosunda pek az kimsenin canlı kaldığını ve bunların da bariz bir uyuşukluk ve "İliklerine Kadar Yapışmış" tuhaf bir hastalık sergilediklerini dehşetle anladılar. Kara çıbanlardan ıstırap çekmekteydiler ve vücutlarından çıkan her şey -nefes, kan- berbat kokmaktaydı. Kalyonların varlığı birinci dereceden kamu sağlığı tehlikesi olarak kabul edildi ve yaklaşık bir gün içerisinde kalyonlar limandan çıkarıldılar, Messinalılar Ceneviz gemilerinin bordosunda buldukları şeyden o kadar korkmuşlardı. Önlemler makul biçimde koruyucu olduğu halde çok geçti: Cenevizli gemicilerin çektikleri hastalık birkaç gün içerisinde kenti ele geçirdi. Lanetli kalyonlar temas eden herkese bulaştırarak sürüklendiler. Böylece artık Avrupa'ya "Kara Ölüm" gelmişti. Jacques Lee Goff, **Avrupa'nın Doğuşu**, (Çev: Timuçin Binder), Literatür yay., İstanbul 2008, s. 185. Kara Ölüm'ün bulaşması ise şöyle olmuştu: "*Vebaya yakalanan ilk Avrupalılar, biyolojik savaşın ilk kurbanlarıydı. Kırım'ın ticaret şehri Kaffa'da Tatarlar tarafından kuşatılan Cenevizli tüccarlar, vebaya yakalanmış "bitkin, sersemleşmiş ve şaşkın" düşmanlarının, ölümlerini şehir surlarından aşağı atmalarını dehşetle izlediler. Bakteri bombardımanından kurtulan tüccarlar, kısa bir süre sonra vebayla birlikte kendi limanlarına döndüler. Ceneviz ve Messina sakinleri gemilerini sevinçle karşıladılar, ama hastalarla ölümlerden oluşan gemiciler onları hayal kırıklığına uğrattı. Kalyonlar ve hasta denizcileri, gittikleri her kentte, dehşet içindeki kentliler tarafından yanan oklarla püskürtüldüler. Artık korkuyu da yanına alan veba, Avrupa'ya yayıldı ve her Ortaçağ evinde bolca bulunan kara sıçanlarla pirelere yerleşti. İki yıl içinde, Avrupa'nın ahşap, toprak zeminli, saman dolgulu kulübeleri, Asya bozkırlarındaki kemirgenlerin tünellerine döndü*". Andrew Nikiforuk, **Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi**, (Çev: Selahattin Erkanlı), İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 71. Vebayla birlikte doğanın terazisinde yer değiştirenler yalnızca insanlarla hayvanlar değildi. Kara Ölüm, Avrupa'nın harap edilmiş ormanlarına, eski yeşilliklerine kavuşma fırsatı da verdi. Avrupalılar, 1200 yılma gelinceye kadar o kadar çok ormanı yok etmişlerdi ki, kıta neredeyse ağaçsız bir çöle dönmüştü. Huzursuz feodal beyler, hem çöplerinden kurtulmak hem de yakacak odun bulmak için sürekli olarak bir kaleden diğerine taşınıyordu. 1300'lerde odun kıtlığı o kadar ciddi hale gelmişti ki, ağaç kesmenin

dönüştürür. Her yerde yeni ekilmiş toprakların terk edilmesine neden olan insan sayısındaki azalmadan yakınılmaktadır. Az beslenen ve salgın hastalıklarda ölen köylü de, sonuçta Ortaçağ ekonomisine pek yaramıyordu. Nüfus engeli sınırın ucundaki bir dünyanın son freniydi (Goff, 1999: 193).

1117’de Alsace’daki Marmoutier Manastırı başrahibi toprak kölelerinin angaryalarına son vererek onun yerine para vergisi getirir. Bu kararı “çalışanların savaşı, yararsızlık, gevşeklik ve tembelliği” nedeniyle alır (Goff, 1999: 241).

Roger Dion Ortaçağ üzüm bağlarının oluşturulmasında manastır ve piskoposların oynadığı rolü göstermiştir. XII. yüzyılda Chartrain’lı Guillaume de Conches verip veritirir: “Piskoposlarımızın büyük çoğunluğu bağ budama işçisi ya da üstün düzeyde karabiber salçası yapabilecek aşçı bulmak için evrenin altını üstüne getiriyor... Kendilerini bilgeliğe adanmış olanları görünce, onlardan cüzamlı görmüş gibi kaçıyorlar... “Senyörün sofrası aynı zamanda gösteriş ve teşrifat için bir fırsattır. Kötülükleri betimleyen resimlerde oburluk, senyörlere özgüdür. Ama mutfak kültürü kent burjuvazisi ile gelişecektir. İlk yemek kitapları Danimarka’da XIII. yüzyılda görülür, XIV. ve XV. yüzyılda Fransa’da, İtalya’da, daha sonra Almanya’da yaygınlaşır (Goff, 1999: 284-285).

Bir kez daha temel bilgilere göz atacak olursak; Feodal Avrupa kırsal, esasen toprağa bağlı bir Avrupa’ydı. Bugün, her ne kadar köylülerin sayısı ve Avrupa üzerindeki etkisi büyük ölçüde azalmış olsa da, kırsal ekonomi yine de temel bir faktör olma özelliğini korumakta ve Avrupa Topluluğu’nun önündeki en zorlu sorunlardan birini oluşturmaktadır. Ortak Tarımsal Politika’nın baş etmek zorunda olduğu dünya, Ortaçağ’dan, tahıl ekiminin her zamankinden daha önemli bir konuma ulaştığı

cezaları arasında ölüm de vardı. Ancak üstorganizmanın veba bakterisi kılığında sahneye çıkmasıyla, ağaçlar tarla ve otlakları yeniden doldurmuş, toprak dinlenip iyileşmiş ve ayıllarla kurtlar Avrupa masallarında yer alacak kadar uzun yaşamaya başlamıştır. Olaya farklı bir gözden bakan Veba tarihçisi Robert Gottfried’in iddiasına göre, Kara Ölüm olmasaydı, Avrupa tozlu ve ağaçsız bir Etiyopya’ya dönüşürdü. Bir iki istisna dışında Avrupa’nın büyük ormanları Ortaçağ’ın son dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Andrew Nikiforuk, **Mahşerin Dördüncü Athısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi**, (Çev: Selahattin Erkanlı), İletişim yay., İstanbul 2000, s. 80.

dönemden mirastır. Avrupa, ekmeğe dayalı bir dünya olacaktır. Ayrıca, iki içeceğin baskın olduğu bir dünyadır. Bunlardan biri, konumu Roma döneminden itibaren Hıristiyan komünionunda taşıdığı önemden ötürü güçlenmiş olan şaraptır. Şaraba olan talepten dolayı, bağıcılık iklimsel sınırının ötesine, Kuzey Fransa ve Güney İngiltere'ye kadar yayılmıştır. Diğer içecek biranın atası *aledir*. Şarabın Avrupası'yla ale'nin Avrupa'sı arasındaki fark o kadar barizdir ki, XIII. yüzyıl Fransiskanları, tarikatlarının manastırlarını şarap manastırları ve *ale* manastırları olarak ayırmıştır. Batıda, üçüncü bir içkinin, elma şarabının içildiği bir Avrupa ortaya çıkmıştır. Kırsal yaşam bu tür bölgesel farklılık ve çeşitliliklere rağmen, M.S. 1000'den itibaren çarpıcı şekilde tektiptir. Bu dünya ve bu tektiplik birtakım önemli tekniklerin gelişmesinden ötürüdür. Bunlar insan emeğinin ve her şeyden önce de o temel faaliyette, toprağın işlenmesinde, üretim kapasitenin artmakta olduğunu gösterir. Arkaik saban, özellikle Kuzey Avrupa'nın düzlüklerinde, asimetrik saban demiriyle saban kulağının eklenmesi ve en önemlisi, saban demirinin ahşap yerine demirden yapılmaya başlamasıyla aşılmıştır. Yeni tip sabanı kullanarak yapılan tarım, saban çekiş gücünde gelişmelere neden olmuştur. Güneyde eşek ve katır, kuzeyin bazı bölgelerinde de öküz kullanımına devam edilmiştir ama kuzeyin düzlüklerinde öküzün yerini at almaya başlamış ve XII. yüzyılda Flandre'da köylü tarımının tamamına hâkim olmuştur. Koşum hayvanının kapasitesini çarpıcı bir şekilde artıran omuz koşum takımının ortaya çıkışı, bir devrim olarak kabul görmüş ve buna abartılı bir önem atfedilmiş olabilir. Fakat bu uygulamanın başlaması ve yayılması, tarımla ilgili yöntemleri geliştirme konusundaki kesin kararlılığı göstermektedir (Goff, 2008: 59-60).

Su çarkının kullanımı, manastırın dış dünya ile ilişkiye girmeye ihtiyaç duymayan, kendine yetebilen bir topluluk olmasını sağlamış ve rahiplerin ibadetlerini yerine getirmeleri için, daha fazla zamana sahip olmalarını olanaklı kılmıştı. Su enerjisinin hem ilk kez kullanan hem de bu enerjiden çeşitli biçimlerde faydalanan manastırlar, Batı Avrupa manastırları olmuştu. Su enerjisi, bu manastırlarda yalnızca un elde etmek için değil, bira, demir, deri, kumaş ve daha birçok şey yapmak için de kullanılıyordu. Su çarkı teknolojisinin geniş bir alana yayılması, bu teknolojinin o ana kadar bilinmediği ya da çok az bilindiği bölgelerde manastırların yapılmasıyla hız kazandı (Ülgen, 2011: 48-49).

Clairvaux manastırında bulunan bir el yazmasında, Jean Gimpel'in verdiği bilgiye göre, su gücüyle işleyen 3 ana iş kolundan söz edilmektedir. Bunlar; Değirmencilik, dokumacılık ve dericilik. Su gücünden aynı zamanda keşişlerin içeceği biranın mayalandırıldığı kazanların kurulu olduğu ocaklardaki körüklerin çalıştırılmasında yararlanılmış olabilir. Hem evsel hem de endüstriyel kullanım için gerekli olan su, kurşun borularında ağaçtan oyulmuş künklerle mutfağa ve bahçeye kadar getiriliyordu. Aynı su, büyük bir olasılıkla yunak ve tuvaletlerin alt yanından geçen lağımlardaki atık birikintilerini de sürükleyip götürerek ortalığı temiz yapma işini de görüyordu (Ülgen, 2011: 49). David Luckhurst'ün eserlerinde şöyle bir anlatım vardır: “Irmak, manastır surlarındaki kemerin altından muhafızlardan kurtulmuşçasına geçer geçmez, ilkin değirmene atar kendini. Burada ani bir devinimle irkilerek önce değirmenin boğazındaki buğdayı öğütecek olan ağır taşları döndürmeye; daha sonra da unu kepekten ayıracak ince elekleri çalkalamaya koyulur. Bu arada çoktan bir sonraki binaya varmıştır bile. Burada da, bağcıların alın terlerinin karşılığı ürünü alamadıkları yıllarda, keşişler için şarap yerine bira olmak üzere kazanları doldurur. Ama henüz işi bitmiş sayılmaz. Sırada değirmenin yanında kurulu dokuma tezgahları vardır. Daha değirmendeyken manastır halkını doyuracak yemeklerin hazırlanmasındaki görevini yerine getirmiş olduğuna göre sıra onların giyim kuşamlarıyla ilgilenmeye gelmiştir. Hiçbir zaman işten kaçmaz, kendinden isteneni geri çevirmez ırmak. Dibeklerdeki koca tokmakları biteviye indirip kaldırarak keşişleri ağır bir yükten kurtarır. Yediğimizi içtiğimizi borçlu olduğumuz bu güzel ırmak, bizim yerimize işe koşulmuş olmasaydı kim bilir kaç beygir zorlanıp tükenir, kaç kişinin beli bükülürdü buralarda. Irmak çarkı olabildiğince hızla döndürdüktan sonra delicesine ak köpüklere boğularak gözden kaybolur. Değirmende öğütülmüş olan tahıl değil de bu suyun kendisidir sanki. Böylece akıp giden su çok geçmeden az ilerdeki tabakhaneye gider. Burada da keşişlere ayakkabı olacak derilerin işlenmesi için elinden geleni esirgemez. Ardından küçük kollara ayrılarak, pişirip kotarma, yıkayıp durulama, öğütüp eleme, sulama gibi kendisini bekleyen her türlü işleri görerek yoluna devam eder. Sonra da yapmadık iş bırakmadığı için ödüllendiriliyormuşçasına atıkları sürükleyip götürerek her yanı tertemiz yapar” (Ülgen, 2011: 49- Luckhurst, Trz:8).

Hatta Jean Gimpel'in bu konuda verdiği örnek çok ilginçtir. Şöyle ki; o dönemde bir kişi başkasının yel değirmeninin yakınına bir yel değirmeni yapptırarak olsa, birincisi

sonradan geleni ya mahkemeye verirmiş ya da şiddete başvurarak sonradan yapılan değirmeni yıktırmış. 1191 yılında, Samsong Şapoli Papazı, Bury Saind Edmund manastırı yöneticisi, ünlü tarihçi Brakelondlu Jocelin'in başrahibin Dekan Herbert'in kendi gereksinimi için bir yel değirmeni yaptırmış olduğunu duyunca nasılda öfkelenmiş olduğunu ve XII. yüzyılın sonlarında yaşanan bu endüstriyel kavganın öyküsünün BrekelondluJocelin, canlı bir biçimde anlatmış ve Jean Gimpel da bu anlatımı şöyle aktarmaktadır: “Dekan Helbert, Habardun Irmağı üzerine bir yel değirmeni yaptırmıştı Bunu duyan manastır başrahibi, o kadar öfkelenmişti ki, günlerce yemeden içmeden kesilmiş, ağzını bıçak açmaz olmuştu. Ertesi sabah, ayinden sonra, manastır vekilharcına marangozları hemen görevlendirerek o değirmeni yıktırmasını ve çıkan tahta tarabanın da güvenli bir yerde tutulmasını buyurmuştu. Bunun üzerine dekan da kendi topraklarında bunu yapmaya hakkı olduğunu doğanın rüzgarının kimseden esirgemeyeceğini kaldı ki, burada yalnızca kendi mısırını öğüteceğini, bunu da şu değirmenlere zarar verdiğini düşünenler çıkabilir kaygısıyla böyle yaptığını söyledi. Yinede öfkesi yatışmayan başrahip siz benim kolumu kanadımı kırın, ben size teşekkür edeyim öylemi, Tanrı şahit olsun, o değirmen yerle bir edilinceye dek ağzıma lokma koymayacağım. Yaşlı başlı adamsınız; bilmeniz gerekir ki, kral nede vekili yüksek yargıç, manastır başrahibinin onayını almadan bu kent sınırları içinde herhangi bir şeyi değiştiremez de kuramaz da. Durum bu iken neden böyle bir işe giriştiniz? Üstelik iddia ettiğiniz gibi, benim değirmenlerime zarar vermiyor da değilsiniz. Çünkü kasaba halkı mısırını canının istediği gibi öğütebilmek için sizin değirmene koşacak; benim ise özgür yurttaşlar oldukları için, onları cezalandırma yetkim bile olmayacak... benim başrahipliğimden önce yaptırılmış olmasaydı Cellarer'in değirmeni de ayakta kalamazdı. Hadi şimdi defol git buradan. Git de, daha evine varmadan değirmenin başına neler gelebileceğini duy. Diyerek huzurundan kovdu onu. Başrahibin önünde korkudan sinen dekan, oğlu Master Stephen'in önerisi uyarınca manastır işçilerinden önce davranarak kendi yaptırdığı değirmeni kendi işçilerine tez elden yıktırdı. Öyle ki sonradan manastır görevlileri geldiklerinde yıkacak bir şey bulamamışlardı” (Ülgen, 2011: 60-61).

Ticaretin gelişmesiyle zenginlik artmıştır. Haçlıların ise yolculuk için daha hafif paralara ihtiyaçları vardı; bu nedenle de altın para basılmaya başlanmıştır. Ayrıca sefer için gerekli paranın temini toprakların ve mülklerin satışı ile sağlandığından, bu da alım-satım işlerine ve paraya hareketlilik kazandırmıştır. Para bollaşmış ve bir süre

sonra dünyada ilk kez bankacılık faaliyetleri başlamıştır. Templiler tarikatı uluslararası bankacılıkta ilk adımı atmıştır. Yolcular, Paris'te paralarını yatırıp karşılığında aldıkları bir makbuzla Akka'da veya İstanbul'da bu parayı çekebiliyorlardı. Venedik ve Floransa'da kurulan İtalyan bankaları da bu sistemi uygulamaya başladılar. Böylece bankacılık da bir iş sahası haline gelmeye başladı (Ülgen, 2011: 279).

Hıristiyanlık dünyasının bu yükselişine en temel katkıyı kilise yapmaktadır. Ancak bu katkı doğrudan bir katkı değildir. Georges Duby, keşişlerin toprakların tarıma açılmasında çok silik bir rolü olduğunu belirtmiştir Çünkü eski hükümlere bağlı olan Benediktenler olan Clunylilersenyörlüğün koruması altında aylak bir yaşam sürüyorlardı denilebilir. Yeni tarikatlar ise, XII. yüzyılda, önceden, en azından kısmen düzenlenmiş orman aralarındaki düzlüklere yerleşmiş, özellikle hayvancılıkla uğraşmışlar ve bu nedenle, tarla açma işiyle daha az ilgilenmişlerdir. Sonuçta yeni kurulan manastırlar aslında, kendi çölleri koruma ve köylüleri belirli bir mesafede tutma kaygısıyla, ormanların yok olmasına neden olabilecek toprak açma girişimlerine karşı, kimi ormanlık alanların korunmasına katkıda bulunmuşlardır (Ülgen, 2011: 311). Bununla birlikte, kilise ekonomik alanda da etkili olmuştur. Başlangıç aşamasında, yalnızca sahip olduğu kaynakları seferber etmiştir. Ekonominin tasarrufa dayalı dönemlerinde, herkesten çok kilise tasarruf etmiştir. 1000 yılından itibaren, ekonomik atılım, özellikle inşaatın gelişmesi normal bir üretim etkinliğinin sağlayamayacağı bir akçalamagerektirince, Kilise, biriktirdiğini harcar, tasarruflarını dolaşıma sokar. Elbette bu, bir mucizeler ortamında gerçekleşir. Bu ortamın mucizevi kisvesi, ekonomik gerçekleri gizleyemez. Bir piskopos katedralini, bir baş rahip manastırını büyütme, yenilemek istediği zaman, girişimini sonuçlandırmaya da, en azından başlatmasını sağlayacak toprağa gömülü bir hazine bulur. Yahudiler, o zamana kadar üstlendikleri ödünç verme işlevlerini artık yerine getiremezler ve Hıristiyan tacirler de henüz onların yerini almamışlardır. Bu dönem boyunca -XI. ve XII. yüzyıllar arasında- manastırlar "kredi veren kurum" rolünü üstlenmişlerdir.. Kilise, bu dönem boyunca taciri korur ve tacirin aylak senyörlük sınıfı tarafından aşağılanmasına neden olan önyargıyı yenmesine yardımcı olur. Kilise, özellikle kendini toplumun evrimine uyarlayarak gereksinim duyulan ruhani kuralları belirler. Bunu Haçlı seferlerinde gördük. Güç yaşam gerçeklerini dengeleyecek hayaller sunar. Kilisenin de etkisiyle ortaya çıkan tarikatlar, Batı dünyasının sürekli uzaklaştığı gerçek değerleri bulmak üzere Yakındoğu'ya gitme

gereğini vurgularken, öte yandan, yeni tarım yöntemleriyle (üç yıllık alması ekim), yün üretimi ve tekstil sanayisine yönelik olarak daha fazla hayvan yetiştirilmesiyle ve teknik, yeniliklerin uyarlanmasıyla (değirmen, örs), yeni ekonomik çalışma biçimleri düzenlemekte, kol işini önermektedir. Benedikten geleneği ve ekonomik modelini değiştirerek sürdürmektedir. Model İtalya kökenlidir ve büyük bir olasılıkla Latium, Calabria ve Sicilya'da II. Aziz Basileios'a bağlı Rum keşişleri aracılığıyla, büyük Doğu ve Bizans keşişlik kaynağından beslenmektedir (Ülgen, 2011: 49- Mason, 2001: 63).

Yakındoğu ve Avrupa'da gerçekleşen bu gelişmelerle hem toplum hayatında hem de şehir yaşantısında değişim yaşanmıştır. Kentlerin kuruluşuna doğru, odak noktayı derebeylerin saray ve konaklarıyla manastırlar oluşturuyordu. Öncelikle kiliseye hizmet, Ortaçağ teknolojisinin karakteristik özelliğini oluşturuyordu. Renkli eşya üretimi Yunanistan'da, metal eritme işçiliği Rusya'da, kuyumculuk ve dökümcülük Arabistan'da, çeşitli kapların yapımı ve taş işlemeciliği İtalya'da pencere camı yapımıcılığı Fransa'da: altın, gümüş, bakır, demir, ağaç ve taş işlemeciliği Almanya'da ünlenmişti. Pratik uğraş, dinsel bir anlam da taşıyordu. Eski Ahit'te "çalışmalısın" buyruğu bulunuyordu. Benedikten tarikatında yoğun bedensel çalışma övülüyordu. Cistercien tarikatı ise kapalı ekonomi içinde kendi geçimleri için gereksinimlerini bizzat karşılama yolunu aradı. Böylece büyük oranda ruhban olmayan yandaşlar aracılığıyla değirmen işletimi, su sağlama, bina yapımı, madencilik, demircilik tekniği, tuzla işletimi, bez dokumacılığı ve tabaklama işlerini yürütüyorlardı. Teknik yöntemlerin Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya aktarılmasında Cistercienler önemli rol oynadılar. Teknolojinin gelişmesi ve yeniliklerin artmasıyla XIII. ve XIV. yüzyıldan sonra Cistercien manastırları işletilmek üzere kiraya bile verilir hale geldi (Tez, 2003: 89)

XII. yüzyıldaki metal üretimiyle ilgili olarak gerçekleşen gelişmelerle birlikte daha farklı gelişmeler de yaşandı. Köleler, madenden ayrıldılar. Kuzey İtalya ve merkezi Avrupa'nın madencilerin gelenekleriyle organizasyonunun aldığı şekil, tam anlamıyla karakteristik olarak Ortaçağa aitti diyebiliriz. İlk olarak Trento'da 1185'de yazılmıştı bu gelenekler. Bunların ardından manastıra ait yeni tarım şekilleri oluşturuldu. Çalışma şartları, saatleri gibi değişiklikler yapıldı. Böylece de ekonomik akıntı yer değiştirmiştir (Ülgen, 2011: 336).

Nadasın kesin alanı hakkında işaretler bulmak istisnai bir durum olmaktadır. Ancak Saint-Bernard manastırına ait malikânelerin envanteri, “terra indomnicata” (rezerv) tarlalarının üç eşit parçaya bölündüklerini, birine kış buğdayı, diğerine ilkbahar buğdayı ekilirken, üçüncüsünün de dinlenmeye bırakıldığını büyük bir açıklıkla ortaya koymaktadır. Bu usulün, angaryaların biri kış, diğeri de, ilkbahar olduğu iki mevsimin işlevinde dengelendiği Paris havzasındaki birçok malikanede de uygulanmış olması mümkündür. O çağın çiftçilerinin çoğunun, toprağa uzun dinlenme süreleri bırakma zorunluluğunu hissetmiş olduklarını düşünmek meşrudur. Genelde nadasın toprağın kendini toparlaması için yetmediği düşünülebilir. Demek ki, onu başka bir biçimde beslemek gerekmektedir. Bavyera’daki Staffelsee manastırının mülklerine ilişkin belgeler, en azı bağımlı köylü işletmelerinin, her yıl efendilerin tarlasına gübre yayma yükümlülüğüne koşulduğunu anlatmaktadır. Fakat malikâneye bağımlı köylü işletmesi, yalnızca dördü böylesine bir angarya ile yükümlüdür ve bunlardan her biri, 740 işgünü büyüklüğünde olan rezervin bir işgünlük kısmını gübrelemek zorundadır. Demek ki, senyör tarlalarından ancak % 0,5’i bu yolla her yıl gübrelenebilmektedir. Demek ki, katkı önemsizdir ve bu da, gene büyükbaş hayvan kıtlığına bağlıdır. İnsanları beslemeye yönelik temel kaygı, en iyi toprakların tahıla ayrılmasına yol açıyor, çayırların alanının büyük çapta kısıtlıyordu ve en ileri gitmiş kırsal alanlarda, en kararlı şekilde tahıl tarımına yönelmiş olanlarında, bu durum gübre üretecek hayvanların ahırda kuru otlarla beslenmelerini önemli ölçüde kısıtlamaktaydı. (Ülgen, 2011: 383-384).

O dönemin tarımsal yetersizliklerinin çoğu, buradan kaynaklanıyor olabilir. Sürekli tarlalara yeniden güç vermenin esas yöntemi, bu koşullar altında, toprakları alt-üst etmeye, yani sürmeye dayanmaktaydı. Tarımsal tekniklerinin en ileri seviyede olduğu işletmelerde, örneğin Paris havzasının manastır malikânelerinde, yılda üç defa sürüm yapılmaktaydı; iki sürüm ile kış ekimine hazırlık yapılıyor, uzun bir nadaстан sonra, üçüncü sürüm ilkbahar ekimini hazırlıyordu. Envanteri kaleme alanlar tarafından kullanılan “arare” terimi, bu çalışmanın çekilen bir araç vasıtasıyla yapıldığını işaret etmektedir. Ancak, bu aracın yapısı konusunda hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Metinler bu sürüm aracına ya “aratrum”, ya da “carruca” adını vermekteydiler, ama sonuncu terim kesinlikle tekerlekleri olan bir aracı ifade etmekteydi. Doğu Avrupa’daki bazı kazı şantiyelerinde, X. yüzyıla ait olan saban demirleri gösterilmiştir; ama bunlar simetrikti; Hollandalı arkeologlar da saban demirleri bulmuşlardır; ama bunları kesin bir

şekilde tarihlendirememişlerdir. Bunlar da simetrik ve bunların pulluğa mı, yoksa sabana mı takıldıklarını belirlemek mümkün değildir; sonuç itibarıyla, bazı Lombardiyalı bağımlı köylülerin efendilerine vermek zorunda oldukları saban demirlerinin biçimleri bilinmemektedir. Loire ile Rhine arasındaki ülkeye ilişkin envanterin yaptıkları sürüm araçlarına gelince, George Duby, bunların tahta araçlar olduklarını, yani adeta kesin bir şekilde simetrik olduklarını kanıtladığına inanmaktadır. Demek ki Karolenjler nemli toprağı, en iyi durumda, teknik olarak arutra (saban) olarak adlandırmaları gereken araçlarla işlenmekteydi. Önden çekilen bu araçlar, bazen yarıkların açılmasına olanak vermektedirler; fakat toprağı tersine döndürme yeteneğine sahip olmadıklarından, onun yeniden hayatıyet kazanmasına pek bir olasılık bulunmuyordu. Bu da, sürüm işlerine güç katmak üzere, tarlalara el araçlarıyla çalışan kol işçilerinin yollanmasını gerektirmekteydi. (Ülgen, 2011: 384-385).

Georges Duby'e göre, Werden manastırı sahipleri de yılda bir kere senyörlük tarlalarını saban sürümüne hazırlamaktaydılar. Karolenjler neme bağımlı köylülerine dayatılan, kol emeğine dayalı çok ağır angaryaların, böyle tahıl tarlalarına gerçek bir bahçıvanlık biçiminde uygulanmasının, çok az etkin bir sürümün zaman zaman tamamlanması zorunluluğundan kaynaklandığını düşünebiliriz bu bilgiler doğrultusunda (Ülgen, 2011: 386).

Ekonomik çerçevede ölçü ve ağırlıklar konusuyla da ilgilenen Charlemagne, 789 yılında Aix-la-Chapelle'de yayımladığı "Admonitio Generalis" adlı kararnamesiyle ölçülerin ve ağırlıkların, tüm şehirlerde ve manastırlarda tek şekilde ayarlanmasını emrederken şu ifadeleri kullanmıştır: "Herkes almak ya da vermek konusunda, Efendi'nin yarasında bulduğumuz emre uygun olarak, hem diyakozluklarda hem de manastırlarda, adil ve eşit ağırlıklara ve eşit ve doğru ölçülere sahip olmalıdır. (Genç, 2013: 168-169).

Kentlerdeki farklı sosyal grupların oluşumu, kırsal bölgelerin ekonomik örgütlenmesini de karıştırmıştır. Bu bölgelerde üretim, o zamana kadar sadece köylünün geçimini sağlayacak ve efendisine karşı sorumluluklarını yerine getirecek bir yeterliliğe sahipti. Aslında bu kale kentlerin ve kasabaların pazarları önemini yitirdiği sırada, bu pazarlar birdenbire canlanmıştır. Artık köylülerin ürünlerini rahatça ve güvenle

satabilecekleri bir ortamın yaratılmış olması toprakların işlenmeye başlanmasını sağlamıştır. Köylünün bu şekilde daha ön plana çıkmış olduğu durumda derebeyleri de, kentlerin gelişiminin kırsal bölgelerde yarattığı bu ortamdan yararlanabiliyorlardı. Zamanla bu ortamın bir getirisi olarak nüfus artışı, ormanları açma ve bataklıkları kurutma işi için gerekli işgücüne ihtiyaç duyulacaktı. Bu akım, XI. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. Böylece hem manastırlar hem de yerel prensler topraklarının boş kalan bölümlerini gelir getiren topraklara dönüştürmeye başlamışlardır. Bunu yanı sıra pek çok yerde yeni kasabalar kurulmaya başlanmıştır. Bu kasabaların özelliği aslında daha özgür bir niteliğe sahip olmalarıydı. Görüldüğü gibi, kentlerdeki özgürlük anlayışı yavaş yavaş kırsal alanlara yayılmaya ve oradaki sosyal hayatı etkilemeye başlamıştı. Bunu etkisiyle bir yandan kölelik ortadan kalkarken, diğer yandan halkın yönetim biçimi bile değişime uğramıştı. (Bakır-Ülgen, 2009: 131)

Acaba yukarıdaki bilgilerden nadas alanlarının otlak olarak kullanılmadığı sonucunu mu çıkartmak gerekir? Nadasın toprağın kendini toparlamasına yetmediği düşünülebilir. Malikâneye bağımlı köylü işletmesi, yalnızca dört tanesi böylesine bir angarya ile yükümlüdür ve bunlardan her biri, 740 iş günü büyüklüğünde olan rezervin bir işgünlük kısmını gübrelemek zorundadır. Yani senyör tarlalarından ancak % 0,5'i bu yolla her yıl gübrelenebilmektedir. Yani katkı önemsizdir ve bu da, yine büyükbaş hayvan kıtlığına bağlıdır. Doğal olarak, insanları beslemeye yönelik temel kaygı, en iyi toprakların tahıla ayrılmasına yol açıyor, çayırın alanını büyük çapta kısıtlıyordu ve en ileri gitmiş kırsal alanlarda, en kararlı şekilde tahıl tarımına yönelmiş olanlarında, bu durum gübre üretecek hayvanların ahırda kuru otlarla beslenmelerini önemli ölçüde kısıtlamaktaydı. O dönemin tarımsal yetersizliklerinin çoğu, buradan kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Sürekli tarlalara yeniden güç vermenin esas yöntemi, bu koşullar altında, toprakları alt-üst etmeye, yani sürmeye dayanmaktaydı. Tarımsal tekniklerinin en ileri gitmiş benzedikleri işletmelerde, Paris havzasının manastır malikânelerinde, yılda üç sürüm yapılmaktaydı; iki sürüm ile kış ekimine hazırlık yapılıyor, uzun bir nadastan sonra, üçüncü sürüm ilkbahar ekimini hazırlıyordu. Burada kullanılan araçlar genel olarak saban adıyla anılmaktaydılar. Önden çekilen bu araçlar, bazen yarıkların açılmasına olanak vermekteydiler; fakat toprağı tersine döndürme yeteneğine sahip olmadıklarından, onun yeniden hayatıyet kazanmasına pek bir olasılık bulunmuyordu.

Bu da, sürüm işlerine güç katmak üzere, tarlalara el araçlarıyla çalışan kol işçilerinin yollanmasını gerektirmekteydi (Bakır-Ülgen, 2010: 26).

Ticaretin gelişmesinin bir sonucu olarak, büyük transit yolları boyunca ve limanların hinterlandında, iklimin ve toprağın özelliklerine uygun olarak tarımda bir uzmanlaşma meydana gelmiştir. XII. yüzyılın başında ticaretin gelişmesi daha rasyonel bir ekonominin oluşmasına yol açtı. İhracat yapma imkânı olan her yerde toprak en ucuz ve en bol verebileceği ürüne göre işlenmeye başlandı. XII. yüzyıldan itibaren İngiltere'deki Cistercian manastırları yün üretiminde uzmanlaştılar. Ortaçağda özellikle şarap üretilen ve kolay taşınabilen yörelerde üzüm bağları, mısırın aleyhine bir gelişim göstermiştir. Salimbene-Auxerre vadisindeki köylüler “ne ekip ne de biçmiyorlarsa” bunun nedeninin Paris'te pek soylu bir pazarı olan şaraplarını taşıyacak iki nehre sahip olmalarıdır diyerek zekice bir gözlemde bulunmuştur. Bu da ne yetiştirileceğinin ticaret tarafından belirlendiği bir bölgenin en tipik örneğidir (Bakır-Ülgen, 2010: 32).

Ayrıca Marasis'te büyük Rönesans saraylarının yapılmasında önce sağ yakada bulunan bu bataklıktan bozma yerleşim alanının birdenbire daralan sokakları bulunuyordu. Farklı mülk sahiplerinin arazi çizgilerinin tam kenarına yaptırılan evler arasından tek bir kişi bile zar zor ele geçirilebiliyordu. Manastırların ve kraliyet semtinin sokakları mülk sahibi aynı zamanda müteahhit de olduğu için daha iyi durumda bulunmaktaydı. Ancak Notre-Dame etrafındaki piskoposluk alanında farklı tarikatlar ayrıcalıklarının sınırlarını görmek amacıyla sokağın sınırlarını gönülleri istediğince zorluyorlardı (Bakır-Ülgen, 2010: 41).

Ekonomik tutum bakımından irdelendiğinde, Orta Çağda etkili olan dinsel öğretilerin asketik özellikli olduğu sonucuna varılabilir. Dünyadaki toplumsal kurumlara ve ekonomik ilişkilere yönelik benimsettirilen dinsel fikir itibarıyla, esas olarak dört temel tutum bulunmaktadır. Dinsel eğilim, tek yanlı bir şekilde, asketik uzaklaşma içeriğinde kendisine bir temel tutturmuş, neredeyse tüm ekonomik ilişkileri doğası gereği dürüstlüğe aykırı gelen bir konu olarak değerlendirmiş olduğundan; ruhlarını kurtarmak isteyen herkesin, çıkar bağlantılarından ve dünyevi emellerinden uzaklaşması gerektiği sonucuna varılmıştır. Robertson (1933)'ün ifade ettiği gibi; “Kişiler arası ilişkilere ve doğal sayılan insani güdülere uzak kalıp önem verilmeyişinin

sonucunda, bu dünyayı ilgilendiren tüm konulara, tamamıyla kayıtsızlık içinde yaklaşmıştır. Özel bir reform hareketinin çalkantılı dönemine kapılıp gidildiğinde; rahatsız edici bazı kepezeliklerin derhal üzerine gidilir, dürüstlük saltanatını dünyaya fiilen hakim kılmak maksadıyla devrimci değişikliklere yönelinir. Reform çağı başladığı anda, benimsenilen veya yerilen, hoş görülen veya iyileştirilmek istenilen insanlara özgü bütün istek ve çabalar dikkate alınır; dinin özüne uygun olanlar iyi karşılanıp özendirilirken, ruhani yaşamı bozacak ve murdar kılacak her tür alışkanlıklar yok edilmek istenilir. Girişilen tüm bu gayretlerin, Tanrı krallığının bir gereği olduğunda, ısrar edilir. Tanrı krallığına girmek azmiyle, vahşi ve merhametsiz görülen, öldürücü bir sonuç doğuracak olan tüm eylemler dinsel davranıştan ayrılırken; bunlardan hiç birisi arasında bir ayırım yapılmaz, biri diğerine göre büyük görülmez; farklı önem derecelerine rağmen, bu fiillere bulaşan herkese ruhun teması ve içine işlemesi sağlanır. Tanrı krallığına giden yol, en yüce ifadesiyle Picardanın sözlerinde anlamını bulur: “Cennetin her yerde olmasına karşın, kişiyi en yüksek iyiliğe ulaştıracak olan lütuf, her yerde aynı derecede bulunmamaktadır”. Bu tutumların her birine, günümüzde de rastlanılmaktadır. Farklı dönemlere, yerlere, ekonomik çevre koşullarına ve farklı derecelerde güdüledikleri kişisel eğilimlerine karşın; bu tutumlardan her biri, Orta Çağ düşüncesi içinde de yerini almıştır. Orta Çağların başlangıcında, asketik eğilim ve mizaç, kişi davranışları üzerinde kesin bir hâkimiyet kurmuştur. Örneğin, Elucidariumun yazarı, ekonomik hayatta, bir leş üzerine çöreklenmiş kurtların kendi aralarında giriştikleri mücadeleden başka bir şeyi göremediğini açıkça bildirmiştir. Dünyasına atılan bir kimsenin, kısa bir müddet sonra bu dünyada kendisini bekleyen bir ölümün olduğunu hiçe sayarak veya hiç aklına dahi getirmeyerek; hile ve dalaverelerin arasında ayakta kalmaya çabalamaktan, bir vurgun da kendisinin vurarak merhametsizliğini göstermeye yeltenmekten kendisini zor kollayabileceğini vurgulamaktadır. İnsanların kendilerine karşı giriştikleri bunca günahkârlıklar, haksızlıklar, zulümler ve adaletsizlikler; Tanrının adaleti karşısına çıkmaksızın, unutulup gidecek midir? Manastır hayatı içinde yönelinenasketik münzevilik; bu maddi dünyanın gayretlerini de değerlendirmelerini de bir kenara iterek, hiç tanımamalıdır.” (Akalın, 2013: 158-159).

XII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Cluny bölgesel ekonomi içinde her halükarda yeni bir konum işgal etmektedir. Eskiden yalnızca oradan geçen birkaç tüccar

manastıra yünlü ve baharat getirmekteydi. 1080'den sonra alımların artan genişliği onların daha kalabalıklaşmalarına, yerleşmelerine ve servet yapmalarına yol açmıştır. Bu arada manastırların hemen dibindeki köylüler hizmetkârlar ve yerlilerden oluşan basit bir yerleşim yeri olan ilkel kasaba tüccar ile dolmakta ve kent haline gelmektedir (Gül, 2009: 159).

Benedikten manastırından XI. yüzyılın sonunda kurulan Cistercian tarikatı el değmemiş ekime açılmamış, alanlarda ormanlıkların, fundalıkların, bataklıkların arasında manastırlar kurdu. Nüfus artışı bu konuda onlara gerekli insani kaynağı sağlıyordu. Öyle ki bu dönemlerde Avrupa'da en eski manor örgütünün artan nüfusu artık tarıma açmak için yeni yeni topraklar peşinde koşan bir göçmen kolonizatörü durumuna gelmiştir. Aynı yüzyıllar içerisinde, benzer bir şekilde Anadolu'da ve Rumeli'de Kolonizatör Türk Dervişlerinin²⁴ tarım, ziraat bağ ve bahçecilik alanlarındaki girişimcilik teşebbüsleri ile arklar ve su kanalları açmaları bataklıkları kurutarak yani tarım alanları oluşturmaları, bölgelerinde köylünün bir mühendisi gibi üretime doğrudan katkı sağlayan müteşebbisler olmaları büyük bir benzerlik göstermektedir. Ayrıca kurdukları zaviyelerde²⁵ gelip geçenlere yardım etmeleri, ulaşım ve haberleşme güvenlik gibi konularda sorumluluk almaları ve bu bölgelerde insanları iskana teşvik etmeleri tasavvufi-dini zümrelerin bu rolün tamamıyla farklı bir coğrafyada ve kültürde Hıristiyan tarikat ve din adamları tarafından yapılmış olması oldukça dikkat çekicidir (Gül, 2009: 159).

²⁴ Issız ve tenha yerlerde, boş topraklar üzerinde bu Orta Asyalı muhacirler tarafından kurulan bir nevi Türk manastırları, (couvent ermitage)'i olan zaviyelerle, yeni bir memlekete gelip yerleşen kolonizatör Türk dervişleridir. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri", **Türkler**, c. 9, Yeni Türkiye Yayınları, (s.a. 133-153), Ankara, 2002, s. 148.

²⁵ (Arapça'da "Köşe" yada "bucak"), İslam dünyasında tarikat etkinliklerinin yürütüldüğü küçük yapı. Aynı amaçla kullanılan tekke, dergah, asitane, hankah gibi yapılara göre daha küçük ve işlevleri daha sınırlıdır. Zaviyelerde görev yapan şeyhler zaviyedar, sürekli oturan dervişlerde zaviyenişin olarak anılır. Tarikatların gelişmesiyle birlikte hızla yayılan zaviyeler gebellikle küçük yerleşim alanlarında yada yol üzerlerinde açılır, aynı zamanda gezgin dervişler ve yolcular için konaklama yeri görevi yapardı. Kerpiç ve ahşaptan yapılan bu küçük yapılar Anadolu'nun fethi ve Balkanlar'ın İslamlaşmasında rol oynamışlardı. Zaviyeler Türkiye'de 30 Kasım 1925 tarihli ve 677 sayılı yasayla kapatılmıştır. Ayrıntılı Bilgi için Bkz. Komisyon, **Anabritannica**, "Zaviye", c. 22, Ana Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 542.

Ortaçağ manastır sistemi, iki kutup arasında gidip gelmiştir. Kutuplardan biri tövbekârlık ile ilgiliydi. Bir manastırın dış dünyayla bütün temasını mümkün olduğu kadar engellemesi için, hem tövbekârlığın bir biçimi olarak, hem de elde edilen ekonomik kendine yeterlilik aracı olarak ağır işler yapmaya önem verildi. Bu, aslında manastırları kırsal alanlar ve orman alanlarının kaynaklarının gelişimindeki etkin ekonomik unsurlar olmaya yöneltti ve bu noktada Citeaux'nun Cistercien Tarikatı önemli bir rol oynadı. Diğer kutup, ayinseldi, *Opus Dei* ya da Tanrı'nın Eseri, üzerinde duruyordu: Tanrı'nın hizmeti, ritüel ve dua, yaratıcıya uygun övgüyü gerçekleştiren görkemli tören. Burada, Cluny Tarikatı göze çarpıyordu (Goff, 2005: 40).

Karolenj dönemi, Avrupa'nın oldukça büyük bir bölgesinde idarî bütünlük oluşturmuş ve Charlemagne'in çeşitli reformları ve sarayında topladığı zamanının bilginleri ile devlet idaresi için daha bilgili insanların yetiştirilmesini sağlamıştır. Daha önceki döneme kıyasla büyük göç hareketlerinin durmuş olması da büyük dış tehditler ve savaşların azalmasını sağlamıştır. Nispeten daha huzurlu bir döneme girilmesi sosyal ve kültürel gelişmelere büyük katkıda bulunmuştur. Bu şartlara paralel olarak X. yüzyıldan itibaren çeşitli faktörlerin katkısıyla önemli ekonomik gelişmeler olmuştur. Gimpel'in de dikkat çektiği gibi Ortaçağ insanının yaşam düzeyini ve kalitesini iyileştiren zincirleme gelişmelerden söz edilebilir. Öncelikle, daha elverişli iklim koşulları ormanlık alanlardan tarım alanları açılmasını ve tarım ürünlerinin geliştirilmesini olumlu yönde etkilemiştir. Tarımsal devrimin ikinci halkası attan enerji gücü açısından yararlanılması ile verimin artırılması olmuştur. Buna ilâve olarak Cistercian ve Benedikten tarikatlarının manastırlarında geliştirilen ve bu devrimin diğer önemli faktörleri olan tarımda ikili ve üçlü dönüşümlü ürün ekimi sisteminin kullanılması, gübreleme tekniklerinin ilerlemesi ve yeni tekerlekli pulluğun kullanılması ile tarımda verimin artması ekonominin gelişmesini ve toplumun daha iyi beslenmesini sağlamıştır. Daha iyi yaşam koşulları da Avrupa'da nüfusun artması ve şehirlerin gelişmesindeki ana faktördür (Erol, 2005: 82).

2.2.1. Manastır Gelirleri

Manastırlar, yolculara seyahatler sırasında güvenilir ortamlar sunmaktaydılar. Bu nedenle de iletişimin sağlandığı kurumlardır. Bu özellikleriyle uzaklardan gelen

yenilikleri ve haberleri ilk alan yer olma şansına da sahiptirler. Örneğin, özellikle güneşsiz kış ayları boyunca ve geceleri, su saatlerini ilk kullanan kurumlardır (Wigelworth, 2006: 129)

Manastır komplekslerinin kültür ve hayır işleri görebilmek, böyle faaliyetlere destek olabilmek için sağlam bir mali dayanağa ihtiyacı vardı. Bunu da çeşitli yollarla kazanmaktaydılar. Hatta Birçok Bizans manastırı bu açıdan iyi kaynaklara sahipti ve yüzyıllarca, hatta bazıları günümüze kadar ayakta kaldı. Bazıları ise damlarını aktaracak kaynaklardan bile yoksun olduğundan harabeye döndü. Bizanslılar, manastırlara bağışta bulunmayı dindarlığın gereği sayardı ve birçok manastır da hem tarım arazisi hem de kentlerde kiraya verilebilecek imalathane ve ev şeklinde gayrimenkullerle birlikte önemli bir servet toplamıştı. Hem kentlerde hem kırsal alanda bulunan manastırların işlettiği çiftlikler vardı; buralarda, kiracı çiftçilerden kira toplama ve hasat edilen ürünü satma gibi işlere bakacak kâhyalar görevlendirilirdi. 1300 dolaylarında hazırlanmış olan aşağıdaki gayrimenkul envanteri, bir kentteki manastırın mülkleri hakkında fikir verebilir. Bu mülklerin çoğu, manastırın kurucusu ve VIII. Mikhael'in annesi olan İmparatoriçe TheodoraPalaiologina tarafından bağışlanmıştır. Rahibe manastırının Konstantinopolis'teki mülkleri ise üç bağ, sayısız bahçe, altı değirmen ve 20 kadar konuttan oluşuyordu (Talbot, 1999: 173-174).

Manastır malları, genellikle vergiden muaf olduğu için muazzam genişlikteki araziler vergi kayıtlarından çıkarılmış oluyordu. Dönem dönem imparatorlar, yeni manastır kurulmasını ya da manastırların daha fazla arazi sahibi olmasını sınırlamaya çalışmışlardı. Bir yandan da manastırlar, başka toplumlarda devletin sağladığı sağlık ve refah hizmetlerini yerine getirerek devlete hazineden tasarruf imkânı sunuyorlardı (Talbot, 1999: 174).

Flandre'lı ve İtalyan müşteriler, tarımsal ekonomi politikaları tümüyle -en azından İngiltere'de- ihracata yönelik koyun yetiştiriciliğine dayalı olan Cistercian manastırlarıyla, uzun süreli sözleşmeler yapmak istemişlerdir. Yorkshire'da Fountains Abbey'in 18.000, Rievaulx'un14.000, Jervaulx'unise 12.000 baş koyunu vardı; yıllık olarak ihraç edebildikleri yün miktarıysa sırasıyla 76, 60 ve 50 çuvalı buluyordu. Cistercianlarla alım satımlarını sözleşmeye bağlayabilen ithalatçılar, özenli besleme ve

bakım sayesinde farklı olmayan, özellikle de nitelikli yün sağlamayı güvence altına almış oluyorlardı. Ayrıca, Cistercianların büyük ölçüde tek elden yönetimi benimser biçimde örgütlenişleri nedeniyle, işlerini manastırda alım-satımdan sorumlu yalnızca bir yetkiliyle görebilme kolaylıkları da vardı (Gimpel, 2005: 45-46).

2.2.1.1. Manastırlar ve Darphanecilik

Para basma işi manastırlar için de önemliydi. Darphanelere bazı manastırlarda rastlanılırdı. Örneğin St. Tours ve St. Martial gibi manastırlar darphanelerinde kendi adlarına paralar basmışlardır (Spufford, 2008: 581)

Kıtlık zamanlarında manastırlar, genellikle yiyecek maddelerini dışarıdan nakit para ile temin ediyorlar ve benzer şekilde, bolluk zamanlarında üretim fazlası şarap ve mısırlarını başka yiyecek maddeleri ile değil fakat para ile değiştiriyorlardı (Pirenne, 1983: 87-88).

2.2.1.2. Manastırlarda Tarım ve Hayvancılık Geliri

İngiltere’de keşiş adayları koyun besleme, yün ihraç etme gibi işler görürken, Fransa ve Almanya’dakiler de bu ülkelerin belirli bölgelerinde bağcılık yapıp şarap ihraç ediyorlardı. Burgonya’daki bağlarla kaplı yörede yer alan Citeaux Rahibe Manastırı, sonradan dünyanın en ünlü bağcılık merkezlerinden biri durumuna gelen ClosVougeot’da bu alanda öncülük etmiştir. Şarap uzmanları ve tadımcılarının (ChevaliersduTastevin) her yıl buluştukları yer işte burasıdır. Almanya’da ise, teraslanmış yamaçlarda bağ yetiştirmenin yararlarını ilk anlamış görünen Eberbach’lı Cistercianlar her yıl yaklaşık 200.000 litre şarabı, kendi gemileriyle Ren Irmağı boyunca, çoğu Cologne’daki yerel tüccarlara satılmak üzere, çeşitli kentlere taşıyorlardı (Gimpel, 2005: 47).

XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle İngiltere ticareti gelişmeye başladı. Bunu da kiliseye özellikle de manastırlara borçludur (Bagley, 1960: 67).

Ayrıca manastırlardaki ekonomiye dikkat çekmek için şu bilgide gayet yerinde olacaktır: Scotland da kazı çalışmaları yapılan bir yerleşim alanındaki bulgular burada bir manastırın olduğunu göstermektedir. Hatta buranın Britanya’daki ilk manastır

olduğu bile söylenmektedir. Özellikle burada bulunan bir terazi manastır kurumlarının aynı zamanda ticaret ve ekonomik birliğe önem verdiklerini gösterir bir kanıttır (Ülgen, 2012: 338).

2.2.2. Manastır Kolonisi

Manastır kolonisi bir anlamda yeni kale haline geldi. Genel geri çekilme hareketinin bir bozguna dönüşmesini önleyen dinsel bir savunma yeri. Fakat bu kez kale, ruhun kalesiydi ve sarayı da Manastır Kilisesi'ydi. Kurduğumuz bu paralellik hiç de yanlış değildir. Kent uygarlığının dünyevi araçlarının ilk biçimlendiği yer krallık sarayı idiye, kentin ideal amaçlarının araştırıldığı, canlı tutulduğu ve nihayet yenilediği yer de manastırdı. Kendine hâkim olma, düzen, düzenlilik, dürüstlük ve iç disiplin gibi pratik değerlerin, bu özellikler ortaçağ kentine ve ortaçağ sonrası kapitalizme icatlar ve iş pratikleri -saat, hesap defteri, günün planlanması- olarak aktarılmadan önce ilk biçimlendiği yer de burasıydı (Mumford, 2000: 309-310).

2.2.3. Manastır Mülkleri

X. yüzyılın ikinci yarısına doğru, bunlardan da farklı bir manastır yönetim biçimine rastlıyoruz. II. Basileios tarafından işaret edildiği üzere, bir manastır, bütün gayri menkullerinin ve gelirlerinin tam denetimini elde eden laik bir hamiye (*kharistikarios* olarak adlandırılan) ömür boyu tahsis ediliyor ve bu denetim kolayca varislerine intikal edebiliyorsa da, üçüncü kuşağa geçmiyordu. Bu sistemin yaratabileceği tehlikeler çok açıktı: Bir hâmi, bir manastırı tümüyle yağmalayabilirdi ve genellikle bunu yapıyordu da. Bunun yanı sıra, manastırlar değişim ve ticarete konu olan menkul ve gayrimenkul değerlerinden ibaret hale gelmişlerdi. Malî alışverişlerinde Voltaire'den daha az açığöz olmayan filozof Mikhail Psellos, bir düzineyi aşkın manastırın haklarına sahip olmuştu. Ve eğer hâmi düşük ahlaklı biri, hatta daha kötüsü, bir yabancı olursa, ne olacaktı? Buna itiraz etmek için bazı öfkeli sesler yükseldi. Yine de, bizzat kilise, XI. yüzyılda doruğuna ulaştıktan sonra, biraz zayıflamaya başlayan ama İmparatorluğun sonuna dek varlığını korumuş gibi görünen sistemi düzeltmek yönünde hiçbir adım atmadı. Bunun nedeni, kilisenin düpedüz muazzam sayıdaki manastırları kendi resmî yetkileri altına almayı başaramamaları ve suistimaller ne olursa

olsun, bunların tümüyle denetimsiz kalmasındansa, hiç değilse nüfuzlu laik kişiler tarafından idare edilmesinin yeğlenmesi olabilir. (Mango, 2007: 132).

Karolenj döneminde egemen olan ilkelerle kurulmuş Benediktin manastırlarının, piskoposların ve laik aristokratların mülkleri bulunmakta idi. Öte yandan on birinci yüzyılda, yani geleneksel dengedeki bozulmanın ilk belirtilerinin kendisini götürmeye başladığı bir sırada kurulan Cistercian manastırları tamamen yeni tip bir yönetim ortaya koyarlar. Bunların ortaya çıktığı dönemde, tüm ekilebilir topraklar çoktan işgal edilmiş olduğundan bunlar hemen hemen her zaman el değmemiş ve ekime açılmamış alanlarda, ormanların, fundalıkların ve bataklıkların ortasında manastırlarını kurdular. Hayır sahipleri, demesnelerinde bolca bulunan boş arazilerden bunlara büyük bağışlarda bulundular ve böylece keşişler, inanışlarının öngördüğü şekilde bedenen çalışma imkanını buldular. Çoğunlukla önceden tarıma açılmış alanların geniş ölçüde vakfedilmesiyle oluşan Benediktin manastırlarının tersine, Cistercianlar, kendilerini daha başlangıçta araziyi temizlemeye hasrettiler. Onlar bu işte, kendi tarımsal ekonomilerinin yeni buluşları olan ya da çiftlik evi ile ahır ve ambarları işletme görevini verdikleri din dışı biraderlerin yardımını gördüler. Buraları, genellikle 500 den 700 acre ye kadar olan ve çeşitli parçalara bölünmüş olmak yerine bir keşiş (grangiarus), conversi ya da hatta tarım işçisi olarak istihdam edilen dışarıdan adamların yönetiminde büyük alanları kapsıyordu (Pirenne, 1983: 60-61).

Kuzey denizinin kıyıları boyunca “polder”lere rastlanır ki, terim kanallar açılarak denizden kazanılan arazi anlamına gelir. Bu dönemde manastırlar da Kont’un örneğini izleyerek, büyük bir gayretle mülklerinin bataklık kısımlarındaki suları boşaltmaya başladılar. Bunlar arasında Cistercianlar başı çekti. Onüçüncü yüzyılın ortasında, yalnızca Hulst arazisinde Dunes Manastırı, 500 ölçü kanal açılmış, 2400 ölçü (sırasıyla 5500 ve 2750 acre) kanal açılmamış toprağa sahip oldu (Pirenne, 1983: 66). Ortaçağ Avrupası’nda manastırların nasıl mülklerini arttırdığı ve topraklarını nasıl çoğalttığını yukarıdaki örneklerden görüyoruz.

2.2.4. Manastırlarda Lonca Sistemi

Lonca sistemi, çok eski zamanlardan itibaren var olan bir sistemdi. Kurumsallaşması orta dönemlerde olup toplumlara göre de farklılık arz etmektedir. Ortaçağ kentinde loncaların XV. yüzyıla kadar oynadıkları önemli rol, işin, özellikle de el işinin statüsünün kaydettiği genel yükselişi gösterir. Bu da yine büyük oranda kilisenin katkılarının; onun alt tabakadan yoksulların mesleklerine değer verişiyile, daha da önemlisi, Benedikten tarikatının el işini iyi bir hayatın temel bir unsuru sayışıyla (“Çalışmak ibadettir”) yaptığı katkıların bir sonucuydu. Köleci kültürlerin, çalışmanın ayıp sayıldığı rahatsız edici mirası yavaş yavaş yok oldu (Mumford, 2000: 327).

2.2.4.1. Tüccar Loncası

Tüccar loncası, farklı tüccarların içinde yer aldıkları bir yamalı bohça olarak adlandırılırken, Zanaatkâr loncasında ise üyelik aynı mesleği icra edenlere, aynı ürünü üretenlere veya aynı ürünü satanlara ait bir kurum olarak adlandırılmaktadır. Bu gönüllü birlikler, aynı alanda çalışanların sıklıkla aynı sokakta veya mahallede çalışmaları, yaşamaları ve satış yapmaları; aynı meyhanede içmeleri, aynı kilisede ibadet etmeleri olgusu tarafından güçlendirilmektedir. Hana Venedik’teki ilk loncalar bir manastırın kilisesinde toplanmış yemekhanesinde yemek yemiş ve diğer bütün faaliyetleri buralarda gerçekleştirmişlerdir (Ülgen, 2011: 348-349, Goff, 1980: 31).

2.2.4.2. Üniversitelere İmkan Sağlayan Manastır Loncası

Ortaçağdaki üniversitelere imkan sağlayan manastır loncaları bulunmaktaydı. Paris üniversite loncası, bu konuda örnek olarak ele alınabilir. Bu lonca, XIII. yüzyıl boyunca hem yönetsel hem de mesleki örgütlenmesini belirlemiştir. Dört fakülleden oluşmaktadır: (Sanatlar, Decretum veya Dinsel, Hukuk, Tıp ve İlahiyat), her bir fakülte üniversitenin içinde aynı bir lonca oluşturmaktadır. Yüksek diye anılan Decretum, Tıp ve İlahiyat fakülteleri daima hocalar veya naipler tarafından yönetilmekte, başlarında bir dekan bulunmaktadır. Diğerlerini geride bırakacak kadar kalabalık olan Sanatlar Fakültesi milletler sistemine göre kurulmuştur. Hocalar ve öğrenciler bu fakültede, çok kabaca doğum yerlerine denk düşen bir dağılıma göre bir araya gelmişlerdir. Paris’te dört millet vardır: Fransız, Pikardiyalı, Normandiyalı ve İngiliz. Her milletin başında

naipiler tarafından seçilen bir vekilharç bulunmaktadır. Dört vekilharç, Sanatlar Fakültesi'nin başı olan rektör'ün yardım - Üniversitede dört fakültenin ortak organları da bulunmaktadır. Ancak bunlar pek oturmamıştır, çünkü fakültelerin birlikte tartışacakları çok az ortak sorunları vardır. Üniversite, fakültelerden ve milletlerden oluşan görüntüsüyle, konuk sıfatıyla ağırlandığı kilise veya manastırlarda toplanmaktadır. Bunlar, Dominikenler¹⁰ veya Fransiskanlere¹¹ konuk olmaktadır. Üniversitenin naip olan veya olmayan hocalarından oluşan genel kurulu da burada toplanmaktadır. Ardından bir üniversite başkanı da ortaya çıkmıştır: O da Sanatlar Fakültesi'nin rektörüdür. Bu fakülte, önceliğini, üye sayısının çokluğuna, onu harekete geçiren zihniyete ve hepsinden önemlisi, mali rolüne borçludur. Üniversite maliyesini yöneten fakülte rektörü, genel kurula başkanlık etmektedir. Yüzyılın sonunda loncanın başı olarak kabul edilmiştir. Bu konumunu, ileride sözü edilecek olan laikler ile tarikat üyeleri arasındaki mücadeleler esnasında kesin olarak kazanmıştır. Fakat yetkisi zaman içinde hep sınırlı kalacaktır. Yeniden seçilebilir olmakla birlikte, görevi yalnızca üç aylık süre için geçerlidir (Ülgen, 2010: 359).

Reformasyon, Avrupa'nın her tarafına derinlemesine girmemiştir. Doğrudan etkileri İskandinavya, Hollanda, Almanya'nın büyük bölümü, Fransa ve İsviçre'nin bir kısmı, Büyük Britanya ve İrlanda'nın kuzey kısmıyla sınırlıdır. Aşağı yukarı Avrupa nüfusunun dörtte birini barındıran bu bölgelerdeki dinsel alt üst oluş derin olmuştur. İlk olarak mülkiyet ve gelirden büyük bir paylaşım meydana gelmiştir. İngiltere'de manastırlar ilga edilmiştir. Bunlara ait bina, toprak ve menkuller krallığın eline geçmiştir. Krallıkta bunların bir kısmını vermiş veya satmış, geri kalanları da kral mülkine eklenmiştir. Fakat krallık kendine gelir sağlayabilmek için bunları da tedricen satmak zorunda kalmıştır. Sıradan kiliselerin mallarının çoğuyla birlikte dinsel loncaların malları ve zanaat loncalarının dinsel amaç için bulundurdukları mallar, krallık ve kent yönetimlerince müsadere edilmiştir. Hesaplandığına göre, İngiliz milli servetinin üçte biri böylece el değiştirmiştir (Kılıç-Demirçelik, 2011: 186).

SONUÇ

Avrupa, hem fizikî yapısıyla hem de sahip olduğu toplumsal ve ekonomik bir takım özellikleri ile önemli bir kıtadır. Batı Roma İmparatorluğunun çöküşünden itibaren gerçekleşen kavimler göçü ile önemli oranda göç alarak her kesimden insanın bir araya geldiği bir kıta olmuştur. Böylece her kültürün farklı bilgi ve becerilere sahip insanların bir araya gelmesi ekonomik toplumsal ve dinî hayatta bir hareketlilik kazandırmıştır.

Günümüzde Ortaçağ insanını kapalı bir kutu gibi bilgisiz, cahil olarak vasıflandıran fikirler çürütölmeye başlamıştır. Artık ortaçağ tarihçilerin büyük bir kısmı tarafından “Karanlık Çağ” olarak değil; günümüz teknolojik, ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmelerinin temelini atıldığı bir çağ olarak görölmektedir. Çünkü toplumu da uygarlığı da yaratan temel unsur insandır. Her toplum, her uygarlık; ekonomik, toplumsal, teknolojik ve dinsel olarak bir takım evreler geçirmiştir. Özellikle ekonomik veya teknik anlamda daralma ve genişleme gösterirken kültürel, toplumsal ve dinsel yapı üzerinde sürekli bir değişim yaşanmaktadır. Buna en güzel örnek Ortaçağ Avrupa’sıdır. Ortaçağ’da özellikle 11.y.y.’dan itibaren insanlar artık hurâfelere inanmaktan vazgeçmişler geleceğe yönelik uygulamalar yapmışlardır. Özellikle haclı seferleri ile birlikte Avrupa toplumu yeni insanlar ve yeni coğrafyalar tanımışlardır. Tüm bunlarla birlikte Avrupa’da ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda bir çok değişiklik olmuştur. Bu değişikliklerin olmasında manastırların çok büyük etkisi vardır.

Manastır yaşamı, dağlardaki mağaralarda kurulmuş olan inziva yerlerinden başlayarak kalabalık olan kentsel yapılara kadar çok çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Özellikle Mısırda başlayan manastır hayatı Anadolu’da güç kazanmış ve Avrupa’da zirveye ulaşmıştır. Birçok keşiş, sık sık bir manastırdan diğerine geçmiştir, bazıları da bir süre tarikat manastırında yaşayıp bir süre münzevi hayat tarzını sürdürmüştür. Hayatın çeşitli evrelerinde manastır yemini etmek mümkündür ve manastıra kapananlar burada düşünsel uğraşlarıyla ilgilenebilir, sanat ya da hayırseverlik faaliyetlerine yönelebilir, el emeğine dayalı işler görebilir ya da çilekeşlik ve ibadetle ömrünü geçirebilir. Manastır sisteminin hem Bizans’ta hem de Avrupa’da böyle kilit bir rol oynamasının sebebi, çeşitlilik gösteren esnek bir kurum olması, toplumun ihtiyaçlarına karşılık vermesi, her

sınıftan insanı kabul etmesi ve bu insanların hayatını etkilemiştir. Aynı zamanda da manastırdaki törenler, güvenli bir ortam yaratmış ve de manastırlar, insanlara birer sığınak olmuştur.

Ortaçağ Avrupası'nda bu kadar etkili bir rol oynayan manastırların elbette bunları sistemsiz bir halde yapması mümkün değildir. Manastırlarda bir sistem, bir kural ve bir yaşayış tarzı hakimdi. Herkesin bir görevi ve aktif bir rolü bulunmaktadır.

Manastırlara girerken tüm servetinden arınan veya servetini bağışlayan insanlar, önce yemin ederlerdi. Bu yemin manastır yaşamını kabul etmenin benimsemenin ilk adımıydı. Daha sonra manastır kurallarını öğrenirler ve bir görev alırlardı. Çünkü herkesin bir görev alması manastır yaşamının en önemli kuralıydı. Manastırları bu kadar güçlü kılan da bir iş bölümünün olması ve sistemli bir şekilde yapılan bir düzen vardı. Bu düzenin mimarı Aziz Benedictus'tur.

Ortaçağ Avrupası'ndaki bu düzen ortaçağ kent hayatına da etki etmiştir. Manastırlar kentlerin şekillenmesinde etkili olmuştur. Manastırlar bazen kentlerden uzak bölgelerde kurulmuş bazen de kent merkezlerinde kurulmuştur. Burada önemli olan nerede kuruldukları değildir. Önemli olan kuruldukları yeri aydınlatmaları orayı dinî, ekonomik ve sosyal olarak rahatlatmalarıdır. Manastırlar kuruldukları yerlerde sadece bir dinî kurum ya da münzevî hayat yaşanan bir yer olmaktan ziyade bezen bir sığınak bazen de ekonomik bir güç hatta hastane görevi gördüğü zamanlar olmuştur bu bakımdan manastırlar çok büyük bir önem arz etmektedir.

Ortaçağa Rahibe manastırlarının çok büyük etkisi olmuştur. Verdiği eğitim ilkokul ve ortaokul eğitimini kapsamaktadır. Rahibeler tarafından hastalara ziyaretler yapılmış ve hastaların kendi evlerinde bakılması sağlanmıştır. Rahibe manastırlarında da aylıklığa asla müsaade edilmemiştir. Bir rahibenin günü koro bölümü, çalışma odası, sınıf, yemekhane, dinlenme odası ve el işlerinin yapıldığı yerlerde geçmektedir. Ortaçağ rahibeleri öncelikle Latince okumuş ve yazmışlardır. Ayrıca kutsal metinleri çevirmiş ve süslemeler de yapmışlardır. Rahibe olmak isteyenler kilise tarafından test edilmiş ve kabul edilmişlerdir. Onlarla ilgili tüm işleri piskopos onaylamaktadır. Ayrıca piskopos rahibelerin yılda iki ya da üç kez günah çıkartan bir papaza gitmelerini sağlamakta, tüm kadın manastırlarını periyodik olarak ziyaret etmekte ve şikâyetleri dinlemektedir. Manastırlardaki düzen ve işleyiş aynen Rahibe Manastırlarında da geçerliydi.

Benedikten tarikatının Avrupa'nın şekillenmesine büyük katkısı olmuştur. Avrupa'nın koruyucu azizi olan Nursia'lı Benedict (480-547), tüm kıta boyunca Hıristiyan manastırların kurulmasında anahtar rol oynadı. Benedict, zengin bir İtalyan aileden geliyordu. Ailesi eğitim görmesi için onu Roma'ya gönderdi. Benedict, Roma İmparatorluğu'nun artık çökmeye yüz tuttuğu bir toplumsal ve siyasal karışıklık döneminde büyüdü. Roma'da tanık olduğu ahlaksızlık ve toplumsal çürüme, onu derinden sarstı. Buna tepki olarak, şehrin dışındaki bir mağaraya çekildi ve orada üç yıl münzevi hayatı yaşadı. Bu sırada, bir aziz olarak ünü her yere yayıldı; sonra bir yerel manastırda görev almaya razı oldu. Manastır hayatı, ilk kez, dördüncü yüzyılda Mısır'da ortaya çıkmış bir hareketti ve kadın olsun erkek olsun bu yaşam tarzını seçenlerin, Tanrı'yla daha yakın bir irtibat kurmak gayesiyle dünya işlerinden el etek çekmesini öngörüyordu. Manastırda yaşayanlar, benliklerini arındırmak ve belirli aşamalardan geçmek suretiyle manevî kemale ulaşacaklarına inanıyorlardı. Tüm bu inançlar onu Avrupa'nın Koruyucu Azizi ilân edilmesinde ve manastırların bu kadar büyük bir rol oynamasında etkili oldu. Ayrıca büyük bir manastır mimarı ve tüzük yazarı olarak tarihe geçmesini de sağladı.

Manastırlar, entellektüel ve kültürel hayatta da tamamlayıcı rol oynamıştır. Her piskoposluğun kendi din okulunun yanı sıra, manastırların çoğu Aziz Basileios'un emirlerini yerine getirerek kendi kitaplıklarını ve Scriptoria'sını (kitap kopyasının yapıldığı odalar) kurmuşlardır. Manastır kitaplıklarında korunan metinleri inceleyen ve bunları diğer keşişlere öğreten bilim adamı keşişler de bulundurulmuştur. X. ve XI. yüzyılda, el yazmalarını yazan kişilerin yüzde 50'si, XIV. yüzyılda yüzde 25'i keşişlerdi. IX. yüzyılın ilk yarısında, okur-yazarlık oranında büyük çoğunluğu keşişler ve rahipler oluşturmuştur. XIV. yüzyılda okur-yazarların yüzde 25'inden fazlası keşiştir

Manastırların, elyazmalarının kopyalanması, yeni kitapların yazılması, süsleme, resimleme, heykelcilik, tarım, rahiplik eğitimi, sarraflık ve misyonerlik gibi pek çok alanda faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Ancak en önemli işlevleri ve de Ortaçağ Avrupası'na katkıları, el yazmalarının kopyalandıkları yerler olmaları oldukları söylenebilir. Buralarda kutsal metinler, kilise babalarının ve azizlerin hayatları ve yazdıkları, dua kitapları, ilâhî kitapları, Latince yazılmış klasikler gibi pek çok eser kopyalanmıştır. Ayrıca başka manastırlardan, katedrallerden, kalelerden ve saraylardan

da el yazmaları ödünç alma yoluyla temin edilmiş ve kopyaları çıkartılmıştır. Özellikle de tarih alanında çalışmalar yapılmıştır. Özellikle İngiltere’de de tarihçiler neredeyse tamamen keşişlerdir. Keşişlerin tarihle ilgilenme sebepleri altında geçmişe olan aşkları ve eğitimleri sırasında tarihe aşina olmaları yatmaktadır. Manastırlarda çok tutucu bir hayat olduğu için keşişler geçmişe olan bakış açıları farklıdır. Bu da onları tarih ilmine yaklaştırmıştır. Onlara göre tarih yazmak unutmamak için yararlı bir şeydir. Keşişlerin bu denli çok alanda eserler veriyor olmaları çok iyi bir eğitimden geçtiklerini göstermektedir. Özellikle dini de olsa şiir yazabilmek, çok kitap okumanın ve çeşitli alanlarda bilgi sahibi olmanın bir sonucu olsa gerektir. Bu bakımdan manastırlar çok büyük bir önem arz etmektedir. Özetle manastırlar Ortaçağ Avrupası’nın Kütüphaneleri ve arşivleri gibi çalışmışlardır.

Eğitim konusunda da manastırlar dönemin önde gelen kurumlarıdır. Sadece dinî alanda değil, temel matematik ve Latince alanlarında da hem zengin ve soyluların hem de fakirlerin çocuklarına eğitim vermişlerdir. Hatta, bazı tarihçilerin tersini düşünmesiyle birlikte, bazı tarihçiler manastırların üniversitelerin kurulmasında etkili olduklarına inanmaktadırlar. Buralardan yetişen hocaların daha sonra üniversite hocaları olarak görev yaptıkları da bilinmektedir. Zira 1100’lere kadar manastır üyeleri Ortaçağ Avrupa’sının en eğitilmiş kişileridir. Geriye kalan halk, okuma yazma bilmemektedir. Krallar ve kilise liderleri kurumları ve halkı nasıl yönetecekleri hakkında kendilerine eğitim vermeleri için eğitilmiş keşişleri para karşılığında kiralamışlardır. Aslında çocuklarına eğitim vermeleri için keşişleri seçen zenginler ve keşişler arasında sıkı bir bağ mevcuttur. Manastırlar, zenginlerden gelen hediyelerle hayatlarını devam ettirirken, zenginler de keşişlerin dualarına ihtiyaç duymuşlardır. Bu da manastırların halkın yaşamında manevi olarak ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Manastırlar sağlık alanında da çok büyük bir mesafe kat etmişlerdir. Manastırların sağlık alanındaki etkisi zamanla daha da artmış ve Kuzey Avrupa’da manastır hastaneleri hastalara hizmet veren ana kuruluşlar haline gelmişlerdir. Manastır yöneticileri de bu konuda hassasiyet göstermişlerdir. Örneğin St. Gall başrahibi Othmar, 830 yılı civarında, kendi inziva yeri dışında cüzzamlılar için bir hastane inşa ettirmiştir. Bu başrahip ayrı bir yer inşa ettirmiştir; ancak manastırlar genellikle duvarları içerisindeki ayrı bölümlerde, salgın ve bulaşıcı hastalıklar süresince hastalara hizmet

etmiş yerlerdir Elbette her manastır aynı gelire sahip değildir ve manastır içinde ya da dışında hastalar için ayrı yerler açma imkânı bulamayabilir ama hastalara bakma görevi bununla ilişkilendirilmemiştir.

Kayıtlardan anlaşıldığına göre manastırlardaki keşişler, kanamanın durdurulabileceğini bilmektedirler. Ameliyat yapan doktorlar da manastırları düzenli olarak ziyaret etmekte ve hastalardan kan almaktadırlar. Kan alma (hacamât) uygulaması tıbbi iyileştirmenin bir parçası olarak görülmektedir. Bazı kayıtlarda bunun aylık olarak yapıldığı, bazılarında ise üç ayda bir yapıldığı yazmaktadır. Aynı kayıtlara göre kan alınan hastaya, kanı alındıktan sonra veya bir gün boyunca, fazladan et ve dinlenme zamanı verilmekte, ayrıca hasta angarya işlerden de muaf tutulmaktadır. Kan alma rutin tedbir amaçlı bir uygulama olarak görülmekte ve manastırsal takvimlerin ve ayinlerin içerisinde de yapılmaktadır Bu uygulamaya verilen önem, vücut sağlığına da çok dikkat edildiğini göstermektedir. Tıp tarihinde Ortaçağ dönemi, manastırların ve keşişlerin bu tıbbi hizmetlerinden dolayı manastır tıbbi olarak tanımlanmaktadır Ancak bu manastır tıbbi dönemi 1130'da Clermont Konsili tarafından, keşişlerin tıbbi uygulamalarının yasaklanmasıyla resmi olarak sona erdirilmiştir

Keşişlerin en önemli işlevlerinden biri de misyonerlik faaliyetleri olmuştur. Birçok keşiş başına gelecekleri düşünmeksizin dinlerini yaymak için uzak bölgelere gitmişlerdir. Özellikle kuzey Avrupa'ya Hıristiyanlığın yayılmasında bu misyoner keşişlerin faaliyetleri çok önemlidir. Buraya gelip çok Tanrıya inanan halkı Hıristiyanlığa inandırmış ve tapınaklarını yıkarak yerlerine kiliseler kurmuşlardır. Manastır eğitimini, kitapları ve yeni sanat biçimlerini kuzeye taşımışlardır. Devletin de bir süre manastırlardaki gezgin rahipleri denetim altına almak için uğraştığını da düşünecek olursak manastırların Ortaçağ Avrupası'nın sosyal yapısını da etkilediği rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Manastırlar, yolculara seyahatler sırasında güvenilir ortamlar sunmaktaydılar. Bu nedenle de iletişimin sağlandığı kurumlardır. Bu özellikleriyle uzaklardan gelen yenilikleri ve haberleri ilk alan yer olma şansına da sahiptirler. Örneğin, özellikle güneşsiz kış ayları boyunca ve geceleri, su saatlerini ilk kullanan kurumlardır.

Manastırların Ortaçağda büyük bir ekonomik kurum haline geldiğini belirtmekte fayda görüyorum. Manastırlar bazen koloniler kurmuşlar bazen de ticaretin tam merkezinde bulunmuşlardır. Özellikle şehir merkezinden uzak oldukları zamanlarda ormanlık alanları tarım alanı olarak açmışlardır. Hatta bataklıkları kurutarak Ortaçağ Avrupası'nda tarımsal devrimin başlangıcında etkili olmuşlardır. Ayrıca bir diğer etkili oldukları çalışma alanı ise değirmenler olmuştur. Değirmenlerin ekonomik gücünü elinde tutmak için büyük kavgalar vermişlerdir. Bunun sebebi Ortaçağ da değirmenlerin bir fabrika gibi işlemesi ve özellikle buğday öğütmede ticari anlamda çok büyük bir ekonomik kazanç getirmesidir. Bu gelişmeler ve ekonomik güç mücadelesi zaman zaman tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Tüm bunların yanı sıra insanların farklı sebeplerle de olsa manastırlara çekilmeleri işgücünde büyük oranda bir düşüşe sebep olmuştur. İşgücü nüfusundaki bu azalma üretimi de azaltmıştır. Bunun yanı sıra keşişlerle halk arasındaki ilişkiler de zamanla devletle manastırlar arasında sorunlar yaratmaya başlamıştır. Bu kadar önemli kurumlar olan manastırların zaman içinde karşılaştıkları bu sorunlar manastırların dezavantajı olmuştur. Bunun sebebi olarak dönemin imparator ve kralları görülmektedir. Savaşların ve kıtlıkların getirdiği ağır vergiler insanları inziva hayatına yani manastırlara sevk etmiştir. Özellikle ortaçağda Charlemagne gibi büyük imparatorlar manastırlara destek verirken onları bir bilim, tıp ve dinsel merkez olarak görmektedir. Birde manastırları halkın çalışmalarını bozan ve ekonomik kalkınmanın önünde bir engel olarak gören imparatorlarda vardır. Özellikle bunun en büyük örnekleri Bizans'ta görülmektedir. Hatta Bizans'ta manastırlar bazen bir tehdit unsuru sayılarak kapatılmış ve yenilerin açılması yasaklanmıştır.

Sonuç olarak Ortaçağ Avrupa'sındaki manastır sistemi, her ne kadar başlangıçta Hıristiyanlığın bir parçası olarak kabul edilmese de, kilisenin onu bünyesine almasıyla güçlenmeye başlayan ve desteklenen hem kadın ve hem de erkek manastırlarıyla, birçok yönden faydalı olmuş bir sistemdir. Manastırlar sayesinde yoksullar doyurulmuş ve barınacak yer bulmuş, yolcular güvenli bir eve sahip olmuş, hastalar ücretsiz tedavi görebilmiş, dini bilgiler ve Hıristiyanlık tüm Avrupa'ya yayılmış, belki bazı yolların güvenliği sağlanmış ve çok sayıda kitap sahibi olunmuştur. Birçok manastır da hem tarım arazisi hem de kentlerde kiraya verilebilecek imalathane ve ev şeklinde

gayrimenkullerle birlikte önemli bir servet toplamıştır. Tüm bu yaşanan olayların sonuçları her ne olursa olsun manastırlar Ortaçağ Avrupası'nın en büyük ve en güçlü kurumlarından biri olarak tarihe geçmiştir.



KAYNAKÇA

Ackerknecht. E. H. (1982). **A Short History of Medicine**. USA: The Johns Hopkins Universty Press.

Ağaoğulları. M. A. – Köker. L. (2001) **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ahunbay. M. (1997). “Manastır”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**.

Akalın. K. H. (2013). “Reform Sürecinde Avrupa’da Ticaret Yasağından Kurtuluş”. c.4. S. 5. Kars: **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**

Alatlı. A. (2010). **Batiya Yön Veren Metinler**, c. 1. İstanbul: İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Yayınları.

Alice-M. T. “Bizans Manastır Sistemine Giriş”, (Çev: Özden Arıkan), **Cogito Dergisi**, S. 17., Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1999.

Alper. Ö. M. (2010)**İbni Sina**, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Alston. G. C. (1908). “Convent”,**The Catholic Encyclopedia**, c. IV, New York.

Altınay. A. R. (2012).**Bizans İmparatoriçeleri**, İstanbul:Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Altınay. R. (2006). **Emevilerde Günlük Yaşam**. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Arda. Z. – Şahin. H. - Büyükkol. S. (2013). İlkçağdan Modernizme; Bilim, Sanat ve Felsefe Buluşmaları. c. 2, S. 3, Antalya: **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**.

Aries. P. – Duby. G. (2002). **Özel Hayatın Tarihi Feodal Avrupa’dan Rönesansa**. (Çev: Roza Hakmen), c. 2, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.

Atabek. E. M. (1977). **Ortaçağ Tababeti**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.

Aydın. M. (1998). “Hıristiyanlık”. **İslam Ansiklopedisi**. c. 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aytaç. K. (2009). **Avrupa Eğitim Tarihi**. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Backman. C. R. (2002). **Worlds of Medieval Europe**, London: Oxford Press.

Bagley, J. J. (1960), **Life in Medieval England**, (Ed: Peter Quennell), London-New York: B. T. Batsford LTD- G. P. Putnam’s Sons:

Bakır. A.- Ülgen. P. (2009). “Geç Ortaçağlarda Avrupa’da Kent ve Kentsel Yaşam Hakkında Bir Değerlendirme”. c.7, S. 2. Manisa: **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**.

Bakır. A.- Ülgen. P. (2010). “Geç Ortaçağ Avrupası’nın Meşhur ve Gizemli Şehri Paris”. c. 12, S. 4. İzmir: **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**.

Barasch, M. (1996). **Gestures of Despair in Medieval and Early Renaissance Art**, New York: New York Üniversitesi Yayınları,

Barkan. Ö. B. (2002). “Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri”, **Türkler**, c. 9, (s.a. 133-153), Ankara:Yeni Türkiye Yayınları.

Basalla. G. (2004). **Teknolojinin Evrimi**. (Çev: Cem Soydemir). Ankara: Tübitak Yayınları.

Baskıcı. M. M, (2009). **Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)**, Ankara:Phoenix Yayınları,

Bayat. A. H. (2010), **Tıp Tarihi**, İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları.

Beksaç. E.(1995). **Avrupa Sanatına Giriş**, İstanbul:Engin Yayıncılık.

Benevolo. L. (2006). **Avrupa Tarihinde Kentler**. (Çev: Nur Nirven). İstanbul: Literatür Yayınları.

Berger. P. L. (1995). “Dini Kurumlar”. (Çev: Adil Çiftçi). S. 9, İzmir: **D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi**.

Bernal. J. D. (2009). **Tarihte Bilim**. (Çev: Tonguç Ok). c. 1. İstanbul: Evrensel Basım Yayınları

Binns. A. (1989). **Dedications of Monastic Houses in England and Wales**. c. V. Studies in the History of Medieval Religion, Woodbridge.

Bora. E. (2009). **Aydın’ın Mykale (Dilek/Samsun) Dağında Bir Bizans Manastırı: Kurşunlu Manastır**. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bouchard. C. B. (1998). **Strong of Body Brave and Noble**, USA: Cornell University Press.

Braunfels. W. (1972). **Monasteries of Western Europe**. The architecture of the Orders. London:Thsmes and Hudson

Carpenter. C. (1972). **Music in The Medieval and Renaissance Universities**, Oklohama: University of Oklohama Press.

Cels. M. (2005). **Life İn A Medieval Monastery**, Canada: Crabtree Press.

Clark. J. W. (1984). **Libraries in The Medieval and Renaissance Monasteries**, Cambridge

Clay. R. M. (1909). **The Medieval Hospitals of England**.

Crow. W. B. (2006). **Büyünün Cadılığın ve Okültizmin Tarihi**. (Çev: Fulya Yavuz). İstanbul: Dharma Yayınları.

Çelik. M. (1999).**Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri (Kuruluşundan X. Yüzyıla Kadar)**, İzmir:Akademi Kitabevi Yayınları.

Demirci. K. (2007). “Ortodoksluk”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 33, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Dickinson. J. C. (1961). Monastic Life in Medieval England.

Doğan. S. (2003). Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları. c. 20. S. 2, Ankara: **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**.

Duby. G. (1990). **Ortaçağ İnsanları ve Kültürü**. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Duran. H. (2002). **Endüstri Çağının Dinamikleri**. İstanbul: Değişim Yayınları

Dündar. D. (2012). **Ortaçağ Avrupası’nda Şövalyelik**. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erol. B. (2005). “Ortaçağ Avrupası ve Üniversiteler”. **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S. 33, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Farmer. D. H. (1987). **The Oxford Dictionary of Saint**. Oxford.

Ford. H. (1907). “St. Benedict of Nursia”. **The Catholic Encyclopedia**. c. II., New York

Genç. Ö. (2012). Kapadokya’nın Önemli Azizlerinden Biri Doğu Manastırcılığının Kurucusu Aziz Basil, **Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri**, (Ed: Adem Öger), c. 6, Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları.

Genç. Ö. (2011). “Ortaçağ Avrupasında Kadın”. **Ortaçağda Kadın**. (Ed: Altan Çetin). Ankara: Lotus Yayınları

Genç. Ö. (2013). **Birleşik Avrupa'nın Mimarı Charlemagne ve Karolenj Rönesansı**, Ankara: Lotus Yayınları

Gimpel. J. (2005). **Ortaçağda Endüstri Devrimi**. (Çev: Nazım Özüaydın). Ankara: Tübitak Yayınları.

Goff. J. L. (1980). **Time, Work Culture in the Middle Ages**. (Çev. Fransızcadan: Arthur Goldhammer). Londra: Chicago University Yayınları.

Goff. J. L. (1999). **Ortaçağ Batı Uygarlığı**. (Çev:Hanife Güven-Uğur Güven). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları

Goff. J. L. (2005). "Ortaçağ'da Batı Avrupa". (Çev: Nilüfer Uluç). **Doğu Batı Düşünce Dergisi**. S. 33, Ankara: Doğu Batı Yayınları

Goff. J. L. (2008). **Avrupa'nın Doğusu**. (Çev: Timuçin Binder). İstanbul: Literatür Yayınları

Graves. F. (2010). **History of Education During The Middle Ages and The Transition to Modern Times**, USA: Macmillan Press.

Grene. P. (1992). **Medieval Monasteries**, New York.

Gül. M. (2009). **Ortaçağ Avrupa Tarihi**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Gümüş. T. T. (2010). "Ortaçağ'dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa'da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar". c. 6. S. 1.sa. 25-40. Mersin: **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**.

Gürkan. S. L. (2003). "Manastır". **İslam Ansiklopedisi**. c. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Haldon. J. (2007). **Bizans Tarih Atlası**, (Çev: Ali Özdamar), İstanbul:Kitap Yayınevi Yayınları

Heale. M. R. V. (2003). **Veneration and Renovation at a small Nordok Priory St. Leonard's, Norwich in the Later Middle Ages**. Historical Research. c. 76, no: 194, Oxford:Blackwell Publishing

Hodges. G. (1903). **Fountains Abbey**, Londra: Blantayne Press.

Holsworth, G, (Trz). **A Cistercien Monastery and Its Neighbours**, History Today, c. 30, S.8.

Huddleston. G. (1911). "Western Monasticism", **The Catholic Encylopedia**, c.X, New York.

Huddleston. G. (1912). "Scriptorium", **The Catholic Encylopedia**, c. XII. New York.

Huizinga. J. (1997). **Ortaçağın Gün Batımı**. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Jonathon M. Bloom, **Kağıda İşlenen Uygarlık**, (Çev: Zühal Kılıç), Kitap Yayınları, İstanbul 2003.

Jovinelly. J. - Netelkos, J, (2007). **The Crafts and Culture of A Medieval Monastery**, New York: The Rosen Rublishing Group

Karaçay. T. (2012). "Üniversite Adının Doğuşu". S. 1325. **Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi Eki**.

Kelly. K. (2009).**The History of Medicine**, USA.

Kelly. N. – Rees, R. - Shuter, J. (1997). **Medieval Realms**, Oxford: Heinemann Press.

Kerr. G. (2011). **Charlemagne'dan Lizbon Antlaşmasına Avrupa'nın Kısa Tarihi**, (Çev: Cumhur Atay), İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Kılıç. R. - Demirçelik. M. (2011). Mülkiyet Kavramının Tarihsel Gelişimi Sürecinde Ortaçağ ve Reform Hareketi. S. 30. Kütahya: **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.**

Kışlansky. M. (2006). **Batının Kaynakları Batı Medeniyeti Okumaları Başlangıçtan 1600'e**, (Çev. M. Kürşad Atalar). İstanbul: Açılım Kitap Pınar Yayınları

Kingsley. K. (2003). "Manastır Mimarisi Üzerine". (Çev: Salih Çift).c.12, S.2. Bursa: **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.**

Kirchner. W. (1961). **Western Civilization to 1500**. New York: Barnes&Noble Press.

Komisyon, (2000). "Einhard" **Anabritannica Ansiklopedisi**, c. VIII, İstanbul: Ana Yayınları.

Komisyon, (2000). "Zaviye", **Anabritannica**, c. 22, İstanbul: Ana Yayınları.

Komisyon. (1990). "Augustinus", **Anabritannica Ansiklopedisi**, c. II, İstanbul: Ana Yayınları.

Komisyon. (2000). "Benedictus" **Anabritannica Ansiklopedisi**, c. IV, İstanbul: Ana Yayınları.

Komisyon. (2000). "Benedictus". **Anabritannica Ansiklopedisi**. c. IV. İstanbul: Ana Yayıncılık.

Komisyon. (2000). "İustinianos" **Anabritannica Ansiklopedisi**, c. XII, İstanbul: Ana Yayınları.

Lamb. H. (1931). **The Crusades, Iron Men and Saints and the Flame of Islam**, New York.

Leclercq. J. (2003). **The Love of Learning and The DesireForGod**, USA: Fordham University Press.

Lemerle. P. (2006). **Bizans Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları,

Luckhurst. D. (Tariz). “**Monastic Watermills**”. Londra: Society For the Protection of Ancient Buildings.

Mango. C. (2007). **Bizans Yeni Roma İmparatorluğu**. (Çev: Gül Çağalı Güven). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları,

Maredsous. A. D. (1993). “**Le Monachisme A Byzance Et En Occident Du VIII. AU X. Siécle**”, Tome C.III, N I-II(S). Belgique: Revue Bénédictine.

Mason. S. F. (2001). **Bilimler Tarihi**. (Çev: Umur Daybelge). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları.

Martin. S. (2011). **Ortaçağda Kara Ölüm Veba**, (Çev: Cumhur Atay), İstanbul: Kalkedon Yayınları

McClellan. J. E. – Dorn. H. (2006). **Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji**, (Çev: Haydar Yalçın, Ed: Murat Alev). Ankara: Arkadaş Yayınları.

McEvedy. C. (2010). **Ortaçağ Tarihi Atlası**. (Çev: Ayşen Anadol), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

McNeill. W. (2008). **Avrupa Tarihinin Oluşumu**, (Çev: Yusuf Kaplan), İstanbul: Külliyyat Yayınları.

McNeill. W. H. (2007). **Dünya Tarihi**. (Çev: Alaeddin Şenel). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Mizancı. M. M. (2006). **Tarih-i Umumi**, c. III, Ankara: Berikan Yayınevi.

Morgen. G. (2006). **Yeni Roma ya da Konstantin Şehri Bizans'ın Kısa Tarihi**, (Çev: Eylem Çağdaş Babaoğlu), İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Mumford. B. (2000). **Tarih Boyunca Kent**. (Çev: Gürol Koca-Tamer Tosun), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mundy. J. H. (1991). **Europe in the High Middle Ages 1150-1309**, Londra-Newyork: Longman Yayınları.

Musset. L. (1982). **Aspects Du Monachisme En Normandie (IV.-XVIII. Siécles)**. Paris: Philosophique Librairie.

Nikiforuk. A. (2000). **Mahşerin Dördüncü Atlısı Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi**, (Çev: Selahattin Erkanlı), İstanbul: İletişim Yayınları

Nutton. V. (1992). "Healers in The Medical Market Place: Towards A Social History of Graeco-Roman Medicine", **Medicine in Society: Historical Essays**, (Ed: Andrew Wear), USA: Cambridge University Press

Orme. N. (2006). **Medieval Schools: From Roman Britain to Renaissance England**, Yale University Press.

Ostrogorsky. G, (1999). **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev: Fikret Işıltan), Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları,

Öner. E. S. (2008). **Augustinus'un Tanrı Devleti**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul:Yayınlanmamış Doktora Tezi

Pirenne. H. (1983). **Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, (Çev: Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Polat. S. (2004). **Hıristiyanlıkta Manastır Hayatı**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Read. P. P. (2003). **Tapınak Şövalyeleri**. (Çev: Sultan Gül Erdem). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Rice. D. T. "Byzantines", (2008). (Çev: Abdulhalik Bakır-Pınar Ülgen), **Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler**, c. II, (s.a.551-672), Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayınları.

Rice. T. T. (Tariz). **Bizansta Günlük Yaşam**, (Çev: Bilgi Altınok), İstanbul: Özne Yayınları,

Roberts, J. M, (2010). **Avrupa Tarihi**, (Çev: Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Ronan. C. A. (2003). **Bilim Tarihi Dünya Kültürlerinde Bilimin Tarihi ve Gelişmesi**, (Çev: Ekmeleddin İhsanoğlu-Feza Günerun), Ankara:Tübitak Yayınları.

Runciman. S. (1992).**Haçlı Seferleri Tarihleri**, c. III,Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Safran. M. (2011). “Tarih Nerededir”. **Tarih Nasıl Öğretilir**. (Ed: Mustafa Safran). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Seidler. G. L. (1986). **Bizans Siyasal Düşüncesi Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni**, İstanbul: Göçebe Yayınları.

Sennett. R. (2001). **Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, (Çev:Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.

Seyyid. E. S. (.....), “Nil”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 33, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Sinanoğlu. M. (2009). “Sina”, **İslam ansiklopedisi**, c. 37, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Spufford. P. “Coinage and Curreny”, **The Cambridge Economic History**, (Ed: M. M. Postan), c. III, Cambridge University Press. 2008.

Stöber. Karen. (2007). **Late Medieval Monasteries and their Patrons: England and Wales**, c. 1300-1540. U.K: Boydell Press,

Şahin. İ. (1993). “Çankırı”, **İslam ansiklopedisi**, c. 8, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şahin. M. (2009). **Uygarlık Tarihi**. Ankara: Okutman Yayınları.

Şentürk. Ö. (2007). **Fransiskan Hareketinin Ortaçağ Avrupasındaki Önemi ve Ortaçağ Avrupasına Etkisi**. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Şimşek. A. - Pamuk. A. (2011). “Tarih Yazıcılığının Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Kısa Bir Bakış”. **Tarih Nasıl Öğretilir**. (Ed: Mustafa Safran).İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi

Tez. T. (2001). **Bilim ve Teknikte Ortaçağ Müslümanları**. Ankara: Nobel Yayınları.

Tez. T. (2003). **Tekniğin Evrimi**. Ankara: Paragraf Yayınları.

Tez. T. (2009). **Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi**. İstanbul: Doruk Yayınları.

Tez. T. (2010). **İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası**, İstanbul: Hayykitap Yayınları,

Topdemir. H. G,(2009). **İbni Sina Doğunun Sönmeyen Yıldızı**, İstanbul:Say Yayınları.

Toplu. D. B, (2000). “Ortaçağ Avrupasında Kent Olgusu ve Kütüphanelerin Olgunlaşma Süreci”. **Türk Kütüphaneciliği**, S.14.

Tural. M. (2011). **Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları

Ural. Ş. (2009). **Bilim Tarihi**. İstanbul: Çantay Kitabevi Yayınları.

Ülgen. P. (2010). Geç Ortaçağ'da Avrupa'daki Üniversiteler ve Eğitim. c. 7. S. 14. Hatay: **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**.

Ülgen. P. (2011). **Doğu Batı Arasında Teknoloji Transferi**. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ülgen. P. (2012). “Manastır Kurumlarının Ortaçağ Avrupa Tarihindeki Önemi”. **Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri**. (Ed: Adem Öger), c. 6. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları.

Ülgen. P. (2013). **Ortaçağ Avrupasında Kölelik Toplum ve Hukuk**. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Wallis. F. (2010). **Medieval Medicine**, Canada: University of Toronto Press.

Ware. A. K. (2005). “**Le Monachisme Dans La Tradition Orthodoxe**”. Numéro 22. Lumière Du Thabor.

White. L. (1962). “**Technology in the Middle Ages**”. **Tecnology in Western Civilization**. (Ed: MelvinKranzberg, Carrol W. Pursell), c.I. Newyork: Oxford Universty Yayınları.

Wigelsworth. J. R. (2006). **Science and Tecnology in Medieval European Life**, USA: Greenwood Press,

Wishart. A. W. (1900). **A Short History of Monks and Manasteries**, New Jersey:Trenton Press.

Yener. E. (2005). “Ortaçağın Aydınlık Yüzü Endülüs” **Doğu Batı Düşünce Dergisi**. S. 33. Ankara: Doğu Batı Yayınları,

ÖZGEÇMİŞ

1990 yılında Muğla'nın Fethiye ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Karadere İlköğretim Okulunda okuyarak 2004 yılında mezun oldu. Lise eğitimini Fethiye Lisesinde 2007 yılında tamamladı. 2008 yılında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 2012 yılında Tarih bölümünden mezun oldu. 2012 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Ortaçağ tarihi bilim dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2013 yılı yazında Rzeszow Üniversitesi'nde/Polonya 3 aylık staj yaptı. Halen aynı birimde Yüksek Lisans eğitiminin tez döneminde devam etmektedir.

18.06.2014

Fatih DEMİR